

הערכת תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי

דוח מסכם

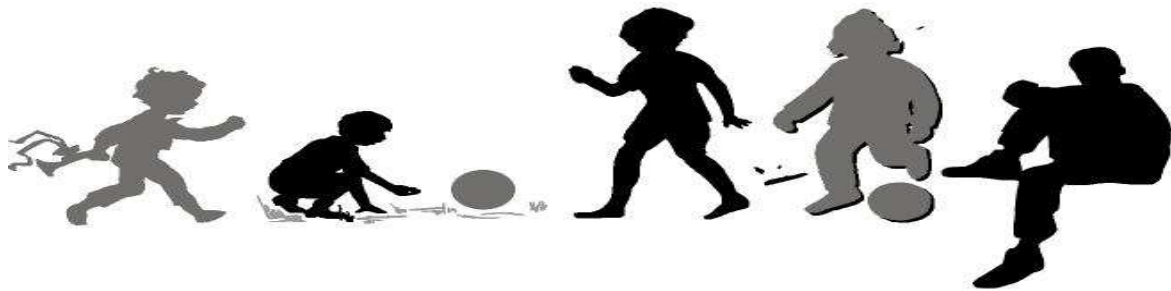
אלול תשס"ח – ספטמבר 2008

רמי בנבנישתי

קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית

האוניברסיטה העברית בירושלים

תודות

עבודת מחקר זו נעשתה במימון הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי ואשלים. אני מודה על המימון ועל התמיכה והסיוע לכל אורך הדרך שקיבלנו משרית מוראי, דבורה חיה-יוסף ושחר שומן. מחקר הערכה זה נעשה בשיתוף פעולה עם קבוצה מרשימה וגדולה של אנשי מקצוע מסורים. למרות שמחקר הערכה מטבעו מעורר חששות, צוות המחקר קבל שיתוף פעולה מלא וברוח טובה, גם כשחלק מתפקידנו היה להצביע על קשיים ובעיות. הרשימה ארוכה, אך נדגיש את שיתוף הפעולה עם פרופ' שמעון שפירו, גב' איריס זילכה וגברת חמוטל גורדון-שמיר מהמועצה לילדים בסיכוי, מר עמנואל גרופר מהמינהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך, גברת מיוריאל נחמן מרשות חסות הנוער ומר יוסי שדה מחוות שדה בר.

רשימת אנשי הצוות והטיפול הישיר שסייעו לנו היא ארוכה במיוחד ונבקש להודות כאן לבולטים שבהם: מר ערן ברטוב, הילה כהן, עזר טל, גלית סעידאן, מר יואב אפלכאוס, גב' אפרת אמיר, רונית פורת, מר ארי בלטר, מר יוסי גושן, מר מוטי נתנאל, מר דודו אליהו, מר אילן ביטון, גב' נעמה גבאי, אפרת פישמן, מר אלירם אלימלך, מר יוסי בן אלישע, מר סער זהבי, גב' נועה נוביק, מר עמית ברק, מר חזי ליפא ומר אורן בית הלחמי.

אני מבקש להודות לעמיתי בצוות המחקר. בראשן, גברת אלכס מגנוס שעשתה מעל למה שניתן לצפות מעוזר מחקר. דר' יאיר עמרם ולעו"ד תמר פלד-אמיר תרמו לא רק מהידע הרב שלהם אלא גם תמכו ועודדו לכל אורך הדרך.

ולסיום, תודה מיוחדת לכל הצעירים ששיתפו אותנו בעולמם. הפתיחות והרצון הטוב שלהם אפשרו את המחקר. אני מקווה שהדוח והפעולות שיבואו בעקבותיו יתרמו לעתידם של צעירים אלו ושל רבים אחרים.

תוכן העניינים

עמ'

חלק א: הערכת 'מיזם גשר'

תקציר ממצאים

המלצות מרכזיות

פרק 1: מבוא ורקע

- א. פתח דבר
- ב. רקע של המיזם: גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי
- ג. מטרות המיזם
- ד. רקע של מחקר ההערכה הנוכחי

פרק 2: שיטת המחקר

פרק 3: מאפייני הצעירים המשתתפים

- א. פרטי רקע אישי ומשפחתי
- ב. מיפוי הסביבה של המשתתף בעת כניסתו לתוכנית
- ג. הפנייה לתוכנית
- ד. מצב ותפקוד בעת הכניסה לתוכנית

פרק 4: מאפייני תהליך ההתערבות

- ה. התוכניות, הציפיות והמציאות של הצעירים בלימודים, צבא ועבודה
- ו. איזו עזרה התקבלה מהתוכנית

פרק 5: מאפייני תוצאות

- ז. הערכות של הצעירים את הליווי והעזרה שקיבלו ושביעות הרצון שלהם מהשתתפות בתוכנית
- ח. הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים
- ט. זווית הראייה של צעירים שסיימו את שהותם בתוכנית
- י. זווית הראייה של המלווים על העוזבים

פרק 6: הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

- א. מבט כולל במישור המערכת הארגונית
  - ב. מאפייני לקוחות
  - ג. הערכת מאפייני ההתערבות באופן כללי
- הערות סיום על מחקר ההערכה והמלצות לעתיד בנושא זה
- מקורות

נספח 1: הערכה של ערכה לכישורי חיים

נספח 2: המלצות מרכזיות

נספח 3: לוחות

נספח 4: ציטוטים מדברי הצעירים

נספח 5: כלי המחקר

חלק ב: הערכת דירות לבוגרים בחסות הנוער

מבוא ורקע

שיטת המחקר

ממצאים

מאפייני הצעירים

מאפייני ההתערבות

מאפייני תוצאות

הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

נספח 1: לוחות

חלק ג: הערכת תוכנית הבוגרים בחוות 'שדה בר'

מבוא ורקע

מחקר ההערכה

ממצאים

מאפייני הצעירים

מאפייני תהליך ההתערבות

מאפייני תוצאות

הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

תוכן לוחות של הערכת 'מיזם גשר'

עמ'	
	לוח 1 : בסיס הנתונים
	לוח א1 : מאפייני רקע משפחתי לפי דיווחי המלווים
	לוח א2 : מאפייני תפקוד הורים
	לוח א3 : יחס ההורים לצעיר
	לוח ב1 : מקורות לחץ ותמיכה בסביבת הצעיר
	לוח ד1 : הערכת הצעירים את מיומנויות החיים שלהם
	לוח ד2 : הערכות המלווים את הכוחות של הצעירים
	לוח ד3 : הערכת המלווים את מיומנויות החיים של הצעירים
	לוח ד4 : ממוצעים וסטיות תקן של מדדי המיומנות מזוויות הראיה של הצעירים והמלווים בנקודת הזמן הראשונה והמתאם ביניהם
	לוח ה1 : תוכניות לעתיד בנושא הלימודים בראיונות ההמשך
	לוח ה2 : מצבם של הצעירים בתחום הלימודים לפי הדיווח שלהם בראיון השני לפי סטטוס שירות צבאי/לאומי
	לוח ה3 : מצבם של הצעירים בתחום הלימודים בראיון השני והשלישי לפי דיווח המלווים
	לוח ה4 : התפלגות סטטוס השירות בעת הראיון הראשון עם הצעירים
	לוח ה5 : דיווח על קבלת עזרה בתחום העבודה לפי משרתים ולא משרתים בראיון השני
	לוח ו1 : סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי הצעירים בשלוש נקודות זמן ולפי משרתים- לא משרתים
	לוח ו2 : סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי המלווים בשלוש נקודות זמן
	לוח ז1 : הערכת המשתתפים בתוכנית את המלווים שלהם בנקודת הזמן הראשונה
	לוח ז2 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות הצעירים את המלווים שלהם בשלוש נקודות זמן
	לוח ז3 : הערכת הצעירים את המידה שבה ההשתתפות בתוכנית עזרה במהלך החודשים הראשונים להשתתפות
	לוח ז4 : ממוצעים של הערכות הצעירים האם התוכנית עזרה להם לפי נקודות זמן ולפי משרתים בצבא/שירות לאומי ולא משרתים
	לוח ז5 : שביעות הרצון של הצעירים מהתוכנית בשלוש נקודות זמן
	לוח ח1 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את כישורי החיים של הצעירים במספר נקודות זמן
	לוח ח2 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים בשלוש נקודות זמן
	לוח ח3 : הערכת המלווים את התרומה של התוכנית לצעיר בשלוש נקודות זמן

	לוח ט 1 : שמירת קשר עם הצעירים והמלווים לאחר העזיבה לפי דיווחי הצעירים
	לוח ט 2 : התמיכה החברתית בצעיר לאחר העזיבה
	לוח ט 3 : דיווחי הצעירים על אורח החיים שלהם לאחר עזיבתם את התוכנית
	לוח ט 4 : תפיסת העתיד של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית
	לוח ט 5 : תחושת תקווה של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית
	לוח ט 6 : הערכת הצעירים את המלווה בתוכנית לאחר עזיבתם
	לוח ט 7 : הערכות הצעירים שעזבו עד כמה התוכנית עזרה להם
	לוח י 1 : הערכות המלווים (בדיעבד) את ההסתגלות של העוזבים בעת היותם בדירה
	לוח י 2 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכת המלווים (בדיעבד) את מיומנויות החיים בעת סיום השהות
	לוח י 3 : הערכת המלווים (בדיעבד) את השינויים במשתתף במהלך השהות בדירה

תוכן לוחות של הערכת הדירות לבוגרים של חסות הנוער

עמ'	
	לוח 1 : בסיס הנתונים
	לוח א1 : מאפייני רקע משפחתי לפי דיווחי המלווים
	לוח א2 : מאפייני תפקוד הורים
	לוח א3 : יחס ההורים לצעיר
	לוח ד1 : הערכת הצעירים את מיומנויות החיים שלהם
	לוח ד2 : הערכות המלווים את הכוחות של הצעירים
	לוח ד3 : הערכת המלווים את מיומנויות החיים של הצעירים
	לוח ה1 : התפלגות סטטוס השירות בעת הראיון הראשון עם הצעירים
	לוח ו1 : סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי הצעירים בשלוש נקודות זמן
	לוח ו2 : סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי המלווים בשתי נקודות זמן
	לוח ז1 : הערכת המשתתפים בתוכנית את המלווים שלהם בנקודת הזמן הראשונה
	לוח ז2 : הערכת הצעירים את המידה שבה ההשתתפות בתוכנית עזרה במהלך החודשים הראשונים להשתתפות
	לוח ח1 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים בשלוש נקודות זמן
	לוח ח2 : הערכת המלווים את התרומה של התוכנית לצעיר בשלוש נקודות זמן
	לוח ט1 : שמירת קשר עם הצעירים והמלווים לאחר העזיבה לפי דיווחי הצעירים
	לוח ט2 : התמיכה החברתית בצעיר לאחר העזיבה
	לוח ט3 : דיווחי הצעירים על אורח החיים שלהם לאחר עזיבתם את התוכנית
	לוח ט4 : תפיסת העתיד של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית
	לוח ט5 : תחושת תקווה של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית
	לוח ט6 : הערכת המלווה בתוכנית
	לוח ט7 : הערכות הצעירים שעזבו עד כמה התוכנית עזרה להם
	לוח י1 : הערכות המלווים (בדיעבד) את ההסתגלות של העוזבים בעת היותם בדירה

חלק א'

הערכת התוכנית: גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי

רמי בנבנישתי

תקציר מנהלים

יציאה של צעירים ממסגרת משפחתית לחיים עצמאיים מהווה אתגר משמעותי עבור כל צעיר, גם אלו החיים במסגרת משפחתם הביולוגית. אתגר זה משמעותי במיוחד עבור צעירים אשר שהו חלק גדול מחייהם במסגרת חוץ ביתית והעומדים לצאת לחיים עצמאיים. בארץ החלו לפתח שירותים ניסיוניים שמטרתם לסייע בהכנה של הצעירים, עוד בהיותם במסגרת ההשמה, ולהציע פתרונות שמטרתם להקל על השתלבותם בחברה לאחר יציאתם מהמסגרת, ובעיקר כאשר הם חסרי מקורות תמיכה משפחתיים.

דוח זה מסכם ממצאים של מחקר הערכה שנעשה עבור הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי ועבור אשלים במטרה להעריך את המיזם גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי. מיזם זה נועד לפתח רצף מענים שייתן תשובה לצרכים של דיור, ליווי, כישורי חיים, הכוונה, הכשרה מקצועית ושילוב תעסוקתי של בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתית, שאינם יכולים להישען על משפחתם. שיטה

המחקר נועד לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את מאפייני התוכנית ותוצאותיה ולספק משוב חוזר במהלך הפעלת התוכנית. שיטת המחקר הייתה של איסוף נתונים לאורך זמן במספר נקודות זמן. נערכו: תצפיות משתתפות בדירות ובוועדת ההיגוי; ראיונות עומק עם מעצבי מדיניות ואנשי שירות הישיר, וראיונות מובנים עם הצעירים והמלווים. המדגם היה של 77 צעירים.

ממצאים מרכזיים

קהל היעד:

- הצעירים שהתקבלו לתוכנית מתאימים להגדרה של אוכלוסיית היעד. עם זאת, הצעירים שכיום בתוכנית הם לא בהכרח אלו הזקוקים לה והמתאימים לה ביותר, מתוך כלל בוגרי המסגרות חסרי העורף המשפחתי. יש מקום לקדם תהליכי מיון מערכתיים שיסייעו בזיהוי הצעירים הזקוקים והמתאימים ביותר.
- כמו כן, יש מקום לפיתוח תוכניות דומות לקבוצות נוספות של צעירים בוגרי השמה הזקוקות להן, כגון בני מיעוטים וחרדים, וכן צעירים בעלי קשיים רגשיים רציניים.

שיטת ההתערבות:

- באופן כללי, מודל ההתערבות מתאים לקהל היעד, לצרכים ולמטרות. עם זאת, הוא מתאים יותר לקהל היעד בפנימיות ופחות לצעירים מסיימי אומנה.
- כנדרש, ההתערבות היא אינטנסיבית ורב ממדית, והיא מכוונת למגוון רחב של צרכים בתחום התעסוקה, הכשרה ולימודים, שירות צבאי ולאומי, ומיומנויות הנדרשות לחיים עצמאיים.
- ההערכה שלנו לגבי הדרך שבה המלווים ממלאים את חלקם בתוכנית היא חיובית מאוד.

- המגורים בדירה עצמאית בקהילה מהווים מנוף טוב, שניתן לנצלו אף יותר ממה שנעשה כיום, בעיקר בדירות בפנימיות. יש לעשות מאמץ מכוון להבטיח שגם צעירים השוהים בדירה במסגרת פנימייתית יצטרכו להתמודד, ככל שניתן, עם אחזקת הדירה וניהולה.
- להערכתנו טרם נמצא התמהיל הנכון של התערבויות בתחום הלימודים, ההכשרה המקצועית ותעסוקה, ויש מקום להמשיך ולהרחיב את מגוון הפתרונות בתחומים אלו.
- התמיכה בצעירים לקראת השירות הצבאי והלאומי ובמהלכו הם חשובים מאוד ויש לשפר את הממשק עם הצבא ועם האגודות של השירות הלאומי.
- יש לחזק את מעטפת הליווי וההכוונה לאנשי המקצוע המפעילים את התוכנית ולקדם הכשרה, הדרכה ופיקוח. חשוב להמשיך בפיתוח 'תורה מקצועית' להפעלת שירות זה ולשפר את התיעוד שלו. חשוב לקדם השתתפות של הצעירים עצמם בתהליכי העיצוב וההפעלה של התוכניות המיועדות עבורם.

תוצאות:

- ההערכות של הצעירים את התוכנית הן חיוביות. רוב הצעירים שבעי רצון מהתוכנית. באופן כללי נטו הצעירים לומר שהם נעזרו על ידי התוכנית במידה רבה. השיעור של צעירים שחשו שהתוכנית עוזרת להם היה גבוה במיוחד בסוגיות הקשורות ללמידה איך להסתדר באופן עצמאי ולהתקדם בחיים וגם, בקרב צעירים שעבורם הנושא רלבנטי, יש הערכה שהתוכנית עזרה להם בענייני השירות. עם זאת, מעל לשליש מהצעירים אמרו שזה לא נכון שהתוכנית עוזרת להם בענייני עבודה ולימודים, ורק כמחצית מהצעירים אמרו שזה נכון שההשתתפות בתוכנית עוזרת להם מבחינה כלכלית.
- רובם הגדול של הצעירים מרוצים מהמלווים שלהם. הם מתארים את המלווים באופן חיובי בכל האמור ליחס שהם מקבלים מהם ואף ביחס למידה שבה המלווה מצליח לעזור להם להשיג את מטרותיהם (אם כי ההערכה זו מעט נמוכה יותר).
- חלק ניכר מהצעירים שעזבו את התוכנית במהלכה, לא היו שבעי רצון מהתוכנית ומהמלווים.
- המלווים העריכו שהתוכנית תרמה לצעירים, ותרומה זו הייתה בולטת יותר עבור אלו שנשארו בתוכנית יותר זמן. ההתקדמות הבולטת ביותר הייתה בתחומים של רכישת יכולות להתמודדות עם חיים עצמאיים, אופטימיות וביטחון בעתיד וגם בתחום הקשרים הבינאישיים. רמת השינוי הנמוכה ביותר הייתה בכל הקשור ללימודים. כמו כן, הייתה ההערכה שהשינויים בתחום של ההתנהגות הנורמטיבית היו מעטים יותר.
- בהשוואות של הערכות המלווים את מצבם של הצעירים לאורך זמן נראה שצעירים שלהם מיומנויות נמוכות יותר, בעיקר בכל האמור להימנעות מהתנהגויות סיכון, נוטים לא להישאר בתוכנית. לא נראתה עליה משמעותית במיומנויות החיים במהלך התוכנית של אלו שנותרו בתוכנית.

המלצות מרכזיות

1. להמשיך ולקיים תוכניות ליווי ומגורים לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי.

- לקיים דיון ברמת מטה בין כל המשרדים, שצריכים להיות מעורבים בשירות לקבוצת אוכלוסייה זו, ולכלול במסגרת דיונים אלו גם את השותפים החוץ-ממשלתיים המעורבים בפיתוח שירותים ובהגשתם במטרה להגיע לפתרון מערכתי כולל.
- לפעול לשם קידום חקיקה חדשה המיועדת לתת מענה לכלל אוכלוסיית הצעירים בוגרי סידורים חוץ ביתיים.
- להבטיח את המשכיות הטיפול בצעירים הנמצאים כעת בתוכנית, ואת המשך ההפניה של צעירים נוספים בוגרי מסגרות השמה הנזקקים לתוכנית.

2. לעצב תוכניות נוספות עבור בוגרי השמה:

- תוכניות מגורים וליווי לצעירים מאוכלוסיות בעלות מאפיינים תרבותיים ייחודיים, כגון צעירים בני מיעוטים וחרדים.
- פתרונות שיאפשרו לצעירים באומנה להמשיך ולהישען על משפחת האומנה בין הגילים 18-21 (אם פתרון זה מתאים עבורם), ולא להיזקק לתוכנית של מגורים וליווי.
- להמשיך ולפתח מענים עבור צעירים בוגרי השמה שאינם זקוקים לפתרון דיוור אך יש להם צרכים בתחומים אחרים.

3. להרחיב את מגוון הפתרונות בתחום ההכשרה, התעסוקה והלימודים.

4. לשפר את הממשק עם הצבא, השירות הלאומי, מסגרות ההשמה והשירותים בקהילה, כולל מרכזי הצעירים

5. להכין את הצעירים ליציאה לחיים עצמאים עוד בעת שהותם במסגרת ההשמה.

- לעצב תוכניות להקניית כישורי חיים במהלך השעות במסגרות ההשמה
- לבנות לכל צעיר בהשמה תוכנית אישית לקראת היציאה ממסגרת ההשמה

פרק ראשון: רקע

פתח דבר

יציאה של צעירים ממסגרת משפחתית לחיים עצמאיים מהווה אתגר משמעותי עבור כל צעיר, גם אלו החיים במסגרת משפחתם הביולוגית. אתגר זה משמעותי במיוחד עבור צעירים אשר שהו חלק גדול מחייהם במסגרת חוץ ביתית והעומדים לצאת לחיים עצמאיים. זאת, עקב צרכיהם המיוחדים, שמקורם בסיבות שהביאו להפנייתם להשמה החוץ ביתית, במאפייני השהות הארוכה במסגרת והעובדה שלרבים מהם אין תמיכה משפחתית במהלך יציאתם לבגרות.

במדינות רבות נבנתה תשתית חקיקתית המחייבת מתן שירותים וליווי מתאים לצעירים אלו. גם בארץ חלה התעוררות בתחום זה והחלו לפתח שירותים ניסיוניים שמטרתם לסייע בהכנה של הצעירים, עוד בהיותם במסגרת ההשמה, ולהציע פתרונות שמטרתם להקל על השתלבותם בחברה, ובעיקר כאשר הם חסרי מקורות תמיכה משפחתיים.

דוח זה מסכם ממצאים של מחקר הערכה שנעשה עבור הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי במטרה להעריך את המיזם: **גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי**. מיזם זה נועד לפתח רצף מענים שייתן תשובה לצורך בדיוור, ליווי, כישורי חיים, הכוונה, הכשרה מקצועית ושילוב תעסוקתי של בוגרי השמות חוץ ביתיות, שאינם יכולים להישען על משפחתם.

במקביל למחקר זה, העריך המחבר עבור הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי שני מיזמים נוספים, הדומים במטרותיהם למיזם 'גשר': א. דירות בקהילה עבור בוגרי חסות הנוער; ב. עבודה עם בוגרים חוות שדה בר. מכיוון שמחקרים אלו נעשו באמצעים שונים מהמחקר על 'גשר' והתייחסו לאוכלוסיות יעד אחרות, אנו מביאים את דוחות המחקר בנספחים לדוח המחקר הנוכחי. במהלך המחקר הוגשו שלושה דוחות ביניים מפורטים (דצמבר 2006, יוני 2007, דצמבר 2007). הדוח הנוכחי משלב את כל הממצאים וההמלצות הרלבנטיות להערכה מסכמת של המיזם. במטרה להקל על הקוראים, הדו"ח מחולק לפרקים שונים בהתאם להיבטים המגוונים של ההערכה. חלקים שהופיעו בדוחות קודמים והמציגים בפירוט קטעים מראיונות עם הצעירים מובאים כאן בנספח. כמו כן, במקומות הרלבנטיים בדוח מופיעה התייחסות תמציתית לממצאים שהתקבלו מאיסוף הנתונים מהצעירים ומהמלווים שלהם. פירוט הממצאים מראיונות אלו מופיע בפרק נפרד.

רקע של המיזם: גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי

מקומם של ילדים בחיק משפחתם. אולם, לעתים, עקב קשיים של הילד והמשפחה, נוצר הצורך להוציא את הילדים ממשפחתם ולהעבירם למסגרת חוץ-ביתית. לעתים, השהות במסגרת חוץ ביתית היא קצרה והילד שב לביתו. במקרים רבים אחרים, השהות מחוץ לבית היא ארוכה יותר, עד להתבגרותו של הילד וליציאתו לרשות עצמו. בני נוער אלו, היוצאים ממסגרת ההשמה בעת הגעתם לבגרות עומדים בפני אתגרים רבים וקשים מאלה של צעירים אחרים. בני נוער הגדלים במשפחתם לומדים את הכשרים והמיומנויות המאפשרים להם לצאת לחיים באופן עצמאי ונורמטיבי. ייתרה מזו, בני נוער הגדלים במסגרת המשפחה נשארים בדרך כלל חלק אינטגרלי ממשפחתם, גם בעת יציאתם לחיים עצמאיים, וזוכים לתמיכה לאורך זמן. לעומתם, בוגרי ההשמה חסרי פעמים רבות

את המיומנויות הנדרשות לשם התמודדות עם חיי בגרות עצמאיים, ומקורות התמיכה שלהם מהסביבה מוגבלים.

בעולם המערבי, ההכרה בפגיעות המיוחדות של צעירים הגרים במסגרות של השמה חוץ ביתית הובילה לשני תהליכים מרכזיים – הכנה של הצעירים לציאה ממסגרת ההשמה ותוכניות ושירותים שמטרתם לסייע בידם לאחר שיצאו לחיים עצמאיים. בארה"ב ובמספר מדינות באירופה (כגון אנגליה וולס, אירלנד וסקוטלנד) החוק מחייב הכנה של בני נוער השוהים בהשמה ל'חיים עצמאיים', החל בגיל 16 או 17. בארה"ב החוק (Foster Care Independence Act, 1999) מקצה כספים לשירותים הניתנים לבני הנוער באומנה כדי להקנות להם מיומנויות חיים לתפקוד עצמאי, ומאפשר (אך לא מחייב) להקצות שיעור מסוים של כספים כדי לתמוך בצעירים אלו בטווח הגילים 18-21. בבולגריה מופנים רוב הכספים להכנה לתעסוקה של בני נוער בטיפול המדינה בגילאי 16-18, בצרפת מושקעים המשאבים דווקא עם היציאה (בגילים 18-21 ולעתים עד 25) ופחות בעת שהצעירים בהשמה (16-18), ובהונגריה יש מענק כספי הניתן לצעירים ביום שהם יוצאים לחיים עצמאיים, במטרה לסייע להם להשתלב בחברה. אמצעי תמיכה אחר הוא חסכון הנשמר עבור השוהים במסגרות ציבוריות והנצבר כדי לסייע להם בלימודים גבוהים (ראה סקירה מקיפה אצל – בנבנישתי, 2008).

בישראל, המסגרת החוקית והאדמיניסטרטיבית לא פעלה באופן מכוון ועקבי כדי להבטיח הכנה לחיים עצמאיים ולא יצרה שירותים ומסגרות מחייבות, שנועדו לענות לצרכים המיוחדים של מי שמסיימים שהותם במסגרות השמה חוץ ביתיות. עם זאת, בשנים האחרונות חלה התעוררות בתחום זה. אחד הסימנים לשינוי המתהווה בתחום זה היא הצעת החוק שהוכנה על ידי ועדת המשנה להשמה חוץ ביתית של הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה (ועדת רוטלוי). בהצעת חוק זה נאמר שיש להכין תוכנית מעבר ממסגרת ההשמה בבגירות. כשנה לפני סיום ההשמה יש להכין לילד תוכנית מעבר שמטרתה להכינו לחיים של עצמאות וכבוד בקהילה. כמו כן, החוק המוצע מגדיר את חבות המדינה לסייע למסיימי ההשמה בין הגילים 18-21 ולהעמיד לרשותם מסגרות מגורים וסיוע שיאפשר להם להשתלב בחברה הנורמטיבית. בעקבות הצעת חוק זה העלה בנבנישתי, ששימש כיו"ר ועדת המשנה יחד עם עו"ד וייגלר, הצעה לשותפות לקידום רווחתם ושלומו של בני נוער בתהליך יציאה מהשמה חוץ ביתית (דצמבר 2002).

בשנת 2003 ערכו זלכה ושומן סקר עבור 'אשלים' על קבוצה שנקראה – בוגרי סידורים חוץ ביתיים חסרי עורף משפחתי. לפי סקר זה, ההערכה היא שמדי שנה יש כ- 350 בוגרי מפנימיות ממלכתיות וממלכתיות דתיות חסרי עורף משפחתי. לבוגרים אלה יש להוסיף אוכלוסיות נוספות, שלא נכללו באוכלוסיית הסקר: בוגרי משפחות אומנה, תוכנית נעל"ה, פנימיות חסות הנוער, פנימיות חרדיות וערביות.

נתוני הסקר מצביעים על אוכלוסייה ולה מאפיינים ייחודיים: הם מתחנכים במסגרות חוץ ביתיות שנים רבות ועבורם הפנימייה מהווה בית: הם מבליים בפנימייה את רוב החופשות ולעיתים מתארחים אצל משפחות מארחות מטעם הפנימייה. למרות הקשיים עמם הם מתמודדים, לחלקם כוחות רבים כפי שמתבטא באחוזי הבוגרים שמסיימים את הלימודים עם תעודת בגרות ובאחוזי הבוגרים שהתגייסו לשירות לאומי או צבאי.

הערכת אנשי הצוות בפנימיות שרואיינו במחקר היא שבוגרי הפנימייה חסרי העורף המשפחתי נזקקים להמשך תמיכה וליווי על מנת שיוכלו להשתלב בחברה כבוגרים עצמאים, ואף העריכו שבהעדר אותה תמיכה הישגי שנות החינוך בפנימייה עלולים לרדת לטמיון. הם הביעו חששות- שמסתמכים על היכרותם עם בוגרי פנימייה משנים קודמות- לגבי יכולת הבוגרים להשתלב במערכות חברתיות נורמטיביות, בהעדר מקורות תמיכה: בית לישון בו, תמיכה יעוץ וליווי, אפשרויות לרכישת מקצוע ולימוד או כוחות להשתלב במערכת הצבאית ללא ליווי (זלכה ושומן, 2003).

במקביל, פנו גורמים פנימייתיים שונים בבקשות לקבלת תמיכה בפעולות שיזמו כדי להיענות לצרכי בוגריהם. כך למשל, בשנים האחרונות קיבלו הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי ואשלים מספר הצעות למיזמים שנועדו לענות על צרכים שונים של בוגרים של השמות חוץ ביתיות.

המיזם לצעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ ביתיות חסרי עורף משפחתי

לאור ההכרה בצרכים של בוגרי השמות חוץ ביתיות, ובעיקר של מי שזוהו כחסרי עורף משפחתי, ועקב פערים וחסרים במערכת השירותים הקיימת במענה לצרכים אלו, הוחלט שיש מקום לתמוך בתוכנית ניסיונית, שתהווה בדיקה של האפשרות להיענות לצרכים של בוגרים של השמות חוץ ביתיות (פנימיות רווחה, אומנה ופנימיות חינוכיות של המינהל לחינוך התיישבותי). התוכנית, שהוצעה על ידי המועצה לילדים בסיכוי, נועדה להתבצע בשותפות בין שורה של גורמים, שהבולטים בהם - הגיונט, אשלים, תב"ת, המוסד לביטוח לאומי (הקרן למפעלים מיוחדים), משרד החינוך (המינהל לחינוך התיישבותי), משרד הרווחה וקרן גנדיר.

מנוסח ההצעה למיזם, שהוגשה על ידי המועצה לילדים בסיכוי (גרסה מיום 16.03.2005, הצעה לגיונט), עולה:

מטרות המיזם:

פיתוח רצף מענים לבוגרי סידורים חוץ ביתיים. רצף המענים יתן תשובה לצורך בדיור, ליווי, כישורי חיים, הכוונה, הכשרה מקצועית ושילוב תעסוקתי.

בטוח המידי:

1. חיזוק יכולת ההתמודדות של בוגרי הפנימיה עם הדרישות מהם כבוגרים. שלב זה יתחיל בשנות שהותם בפנימיה, עוד לפני צאתם לחיים העצמאים.
2. יצירת מערך מענים לבוגרי הסידורים החוץ ביתיים חסרי העורף המשפחתי, תוך מתן מענה לצורך בדיור, כלכלה, השלמת לימודים, לימוד מקצוע, הכשרה תעסוקתית והשמה במקומות עבודה.

מטרות ארוכות טווח:

3. עיגון זכויות הבוגרים חסרי העורף המשפחתי במשרדי הממשלה השונים: החינוך, הרווחה, השיכון וכו'.

הוצע מיזם ניסיוני שיורכב מארבע יחידות:

1. מודל מגורים וליווי לבוגרים שיתבצע ב 5 פנימיות (" הפנימייה כבית")
2. מודל מגורים וליווי לבוגרים בשני מרכזים איזוריים שישרת בוגרים מפנימיות ברחבי הארץ ומשפחות אומנה (" המודל האיזורי")
3. מעטפת ליווי והכוונה
4. תוכנית כישורי חיים

הרציונאל של המיזם הוא שיש צעירים המסיימים את השמתם ואין להם אפשרות להישען על משפחתם כדי להמשיך בתהליך התפתחות נורמטיבי. לצעירים אלו יש צרכים, הנובעים מהשלב ההתפתחותי שבו הם נמצאים (מעבר ממעמד של מתבגר לזה של בוגר עצמאי) והמקבלים משנה תוקף ומשמעות עקב הקשיים האישיים והמשפחתיים שהביאו אותם להשמה, עקב השהות הממושכת במסגרת חוץ ביתית ועקב היכולת המוגבלת של משפחותיהם לאפשר להם התפתחות הדרגתית לקראת חיים של בוגרים.

מגורים וליווי:

חלק מרכזי מהתוכנית מבוסס על ליווי בדירות המיועדות לצעירים ונועד ליצור את התנאים שיאפשרו לצעירים להתקדם בהתפתחותם בצורה נורמטיבית. ניתן לזהות מספר מרכיבים במודל זה. מקום מגורים - מקום מגורים נח, יציב, בעלות נמוכה ועם צעירים אחרים הוא משאב חשוב שהצעירים נזקקים לו כדי שיוכלו למקד את המאמצים שלהם ומעט המשאבים החומריים שברשותם בהשגת מטרות כמו מציאת עבודה מספקת, לימודים ושירות צבאי או לאומי.

ליווי – חלק חיוני מהתוכנית היא הנוכחות הפעילה של בוגר נורמטיבי המהווה דמות לחיקוי של חונך (מנטור) היוצר סביבה של קבלה וכבוד, תוך הצגת דרישות וציפיות המתאימות לשלב ההתפתחות. המלווה פועל על מישורים רבים שלהם נזקק הצעיר- תמיכה ואוזן קשבת במקרה של קשיים והתלבטויות, הצגת ציפיות ודרישות ריאליות המקדמות תפקוד עצמאי ונורמטיבי, מתן מידע רלבנטי, הדגמה של מיומנויות חיים, כגון התמודדות עם הצפה בדירה או ריב עם שכן, וגם פיקוח חיצוני על עמידה בכללים מחייבים. למעשה, לפי הרציונאל של התוכנית הליווי מהווה את המצע החיוני כדי שכל שאר המשאבים והאפשרויות שבפני הצעיר יגיעו לידי מיצוי מרבי.

התנסות בניהול בפועל של חיים עצמאיים – במסגרת התוכנית ניתנת לצעירים הזדמנות להתנסות בפועל בשורה של משימות חיים המקבלות משמעות מיוחדת עקב האחריות האישית הנופלת על הצעיר, הגדולה בהרבה מאשר חווה במסגרות ההשמה: ניהול החיים בדירה עצמאית ועם שותפים, והתמודדות עם משימות חיים כגון חיפוש ומציאת עבודה, שירות צבאי, יצירת רשת קשרים חברתית, ניהול אחראי של כספים והוצאות, התמודדות עם גורמים מסחריים וביורוקרטיים והשתלבות במסגרות לא פורמאליות בקהילה. ההתנסות מהווה הזדמנות למידה ולשיפור של מיומנויות חיים, בעיקר בזכות הסביבה התומכת שבה למידה זו מתנהלת.

גישה למשאבים ולשירותים נלווים - התוכנית מאפשרת גישה למשאבים שנועדו לפצות על כך, שלצעיר אין רשת חברתית ומשפחתית היכולה לסייע לו, ולעודד התקדמות מואצת ויציאה לחיים עצמאיים בטווח זמן הקצר יותר מזה המקובל כיום בקרב צעירים המתגוררים בחיק משפחתם. נוסף לעלות הנמוכה של הדיור מוצעים משאבים בתחום של לימודים, אבחונים תעסוקתיים, סיוע במציאת

עבודה באמצעות תהליכי הסגור של המלווים ומפעילי התוכנית, וכד'. משאבים אלו אמורים לקדם את התפתחותו הנורמטיבית של הצעיר ולתת בידיו כלים להמשך התפתחות עצמאית בחייו הבוגרים.

בחלק המיזם שכלל מגורים וליווי היו מספר מודלים של התערבות, שהעיקריים בהם:

א. **'הפנימייה כבית'**, שבה הבוגרים ממשיכים לשהות בפנימייה שלהם. הבוגרים גרים בדירה נפרדת מהשוחים האחרים בפנימייה ולעתים הם משוכנים 'מעבר לגדר' של הפנימייה ולא ממש בתוכה. המחקר בחן את פנימיות 'אהבה' ו'דולב'. להלן תיאור קצר כפי שהובא בחלקו בדוח הביניים- ינואר 2007.

'אהבה': חלק מהצעירים הגיעו מפנימיית 'אהבה' וחלק מפנימיות אחרות. שניים מהבוגרים גרים בקרוון בתוך הפנימייה והשאר (11 צעירים) גרים בשתי דירות הנמצאות מחוץ לפנימייה מהלך דקות ספורות. הצעירים רואים בפנימייה בית, מופיעים לטקסים ולאירועים. הצעירים עושים קניות למוצרי מזון בתוך הפנימייה (מסיבות תקציביות) ומקבלים ממנה שירותים נוספים. את הצעירים מלווים אם בית, מדריך ועובדת סוציאלית. אם הבית והמדריך אמורים לבקר כל יום בדירות, והעובדת הסוציאלית מקיימת שיחה זו שבועית עם הצעירים.

דולב: בפנימייה זו יש מעורבות והשקעה רבה של הצוות בעבודה מול הצעירות הבוגרות. יש לציין שצעירות אלו קיבלו שירותים כבוגרות עוד לפני שהמיזם הנוכחי יצא לדרך. בתחילת המחקר גרו שמונה צעירות בדירה בקהילה, שלוש מתוכן היו בשירות לאומי. בהמשך חל שינוי והמגורים הועברו לתחומי הפנימייה. המהלך נבע מתוך הקשיים שהיו לצעירות לשמור על הגבולות בדירה בקהילה, ולכן הצורך ללוות אותן באופן צמוד יותר. הצעירות בדרך כלל אוכלות בחדר האוכל ומקבלות 'פרודוקטים' ושירותים אחרים (כמו אחזקה) מהפנימייה.

ב. **'יחידות דיוור אזוריות'**, שבהן שוהים צעירים ממספר מסגרות השמה חוץ ביתיות בפנימייה או בדירה מחוץ לפנימייה, המקבלת תמיכה לוגיסטית מפנימייה. המחקר בחן את פנימיית 'ניר העמק' (עפולה) ודירה בחדרה המקבלת תמיכה לוגיסטית מפנימיית תלפיות הסמוכה. במהלך המחקר נוספה דירה בקרית ביאליק שמקבלת סיוע לוגיסטי מפנימיית 'אהבה'.

1. עפולה (ניר העמק)- כאן מדובר במגורים הנמצאים במתחם של פנימייה (ניר העמק). המגורים בניר העמק יכולים להכיל 20 צעירים בעת כתיבת הדוח הנוכחי התפוסה עמדה על תשעה. בתקופת בניית המגורים הצעירים התגוררו בדירה שכורה בעפולה ולאחר מכן עברו לתוך מתחם הפנימייה. הצעירים צריכים להיענות לחוקי הפנימייה (הכנסת אורחים לדירה, שעת חזרה לדירה בלילה). בדירה מקבלים קצבה שבועית המיועדת לקניית מצרכים. מלווה הדירה מגיע לביקור דו-שבועי בדירה ומקיים שיחות טלפון תדירות עם הצעירים. כמו כן מלווה את הצעירים לראיונות עבודה, גיוס, חיפוש מסגרת לימודים ועוד. מרבית הצעירים בדירה משרתים בשירות צבאי או לאומי.

2. חדרה (תלפיות) - דירה שכורה בשכונה בחדרה המיועדת לצעירות. אין לצעירות השוהות בדירה קשר ישיר או תכוף עם פנימיית תלפיות הנמצאת בקרבת מקום. הדירה היא בשכונה שקטה ונאה והיא מרווחת וכוללת שתי קומות: הקומה התחתונה היא איזור המגורים המשותף (מטבח, סלון) וקומה עליונה כוללת חדרי שינה, כמו כן ישנה גינה

מטופחת. בדירה יש מקום לשיש צעירות והתפוסה מלאה. הצעירות אחראיות על עיצוב הדירה, ריהוטה ואחזקתה. הצעירות מקבלות קצבה שבועית לקניית מצרכים. הצעירות מלוות על ידי מלווה המגיע לדירה כפעמיים בשבוע, מקיים קשר טלפוני ומלווה אותם בתחומי החיים השונים מחוץ לדירה. בדירה ישנן בנות המשרתות בשירות לאומי/צבאי ובנות לאחר השירות העובדות ולומדות.

ג. 'דירות בקהילה', שאינן קשורות כלל לפנימייה. המחקר בחן שתי דירות בחולון.

1. חולון: שתי דירות בבית מגורים בחולון. אחת הדירות לצעירים ולצעירות והאחרת לצעירות. בדירות יש מקום לכ-19 צעירים וכיום מתגוררים שם 18 צעירים וצעירות. הדירות ממוקמות בבנייני דירות ('שיכונים'), ומצב האחזקה על ידי בעל הדירה פחות טוב מזה שבחדרה. הצעירים בדירה מקבלים קצבה שבועית המיועדת לקניית מזון ומצרכים. הדירה מלווה על ידי שני מלווים, אשר מגיעות 2-3 פעמים בשבוע לדירה ונמצאות בקשר טלפוני תדיר. גיל הכניסה של הצעירות היה נמוך יותר משאר הדירות ורובן שהו בדירה לאחר סיום התיכון ולפני הגיוס. מרבית הצעירות בדירת הבנות התגייסו בתקופה האחרונה לשירות צבאי, שאר הצעירות נמצאות בשירות לאומי או עובדות. יש לציין שההבחנות בין המודלים השונים שהוצגו אינן חד משמעיות. חלק מהישישומים בשטח מערבים יותר ממודל אחד ובמהלך המיזם חלו שינויים במספר מקומות. כך יש לציין את העובדה שבמשך מספר רב של חודשים הצעירים שהיו אמורים להיות בפנימיית ניר העמק שהו בדירה עצמאית בעפולה, עד שהדירות בפנימייה תהייה מוכנות. בחדרה הדירה דומה לדירה עצמאית בקהילה, והקשר עם פנימיית תלפיות כמעט ואינו מורגש בחיי היום יום. הצעירות בפנימיית דולב שכנו בחלק מהזמן בדירה בקהילה הסמוכה לפנימייה ובחלק אחר עברו לדירה בתוך כתלי הפנימייה. חוות הנוער הציוני נכללה במיזם בתחילתו, אך בהמשך פנימייה זו לא הייתה חלק מהמיזם. המחקר לא בחן את המודלים להתערבות שהופעלו עבור בוגרי פנימיות בית הילד בתל אביב ונווה חנה בקרית גת, השייכות למיזם, בעיקר עקב המספר הקטן של צעירים שנכללו בהם.

מעטפת ליווי והכוונה:

- מעיון בהצעה של המועצה לילדים בסיכוי, נראה שמדובר כאן במספר התערבויות שונות:
- א. איסוף מידע בנושאים הרלבנטיים לבוגרי הפנימיות והנגשתו לצעירים ולמי שעובדים אתם.
  - ב. הכוונה/ הדרכה של מי שעובד עם בוגרי הפנימיות.
  - ג. פעילות ציבורית בדרך של סינגור והעלאת הנושא בקרב מעצבי מדיניות, עידוד קבוצה מבין הבוגרים לפעילות ציבורית.
  - ד. גיוס משאבים, ניהול קרן הלוואות.
- חלק זה של המיזם התפתח באופן הדרגתי. איסוף המידע והנגשתו נעשו על ידי המרכזות והמלווים עצמם. ההכוונה וההדרכה של המלווים התפתחה במהלך התוכנית והיא הפכה לשיטתית ועקבית יותר בשלבים היותר מאוחרים שלה, וכוללת מפגשים תקופתיים להדרכה, ללמידה משותפת וליבון סוגיות העולות במהלך העבודה.

בשלבם מאוחרים יותר של התפתחות המיזם החלו פעולות, שעל חלקן נעמוד בהמשך, שמטרתן היתה לפעול להעלאת הנושא אצל מקבלי החלטות במשרדים השונים ובכנסת. נעשו גם מאמצים מסוימים לעודד מספר בוגרים להיות מעורבים יותר בתוכנית ובוועדת ההיגוי. חלק זה לא היה בעל משקל גדול בפעילות של התוכנית ונראה שלפחות בשלב זה לא עלה יפה.

שירות עבור צעירים בקהילה ('אקסטרנייס'):

זהו חלק של התוכנית שהתפתח במהלך הפעלת המיזם ונבע מתוך היענות לצרכים ולהתפתחויות בישטח'. חלק זה במיזם מיועד לצעירים שהצרכים שלהם אינם כוללים את מקום המגורים במסגרת המיזם. הסיבות לכך שאין צורך במגורים הן שונות ומגוונות, כגון, משום שהם יכולים לגור במסגרת המשפחה או במסגרת עצמאית, צעירים שמסיבות שונות העדיפו לא להשתלב במסגרות המגורים ואחרים שסיימו את שהותם בדירות והליווי הוא חלק מתהליך הדרגתי של יציאה לחיים עצמאיים.

הרציונאל שעומד בבסיס פיתוח חלק זה של המיזם הוא שהשגת מידע על אפשרויות הפתוחות בפני הצעירים, על שירותים קיימים והדרך למצות את הזכויות בהם הוא משימה לא פשוטה עקב המורכבות של השירותים וקשיים בנגישות אליהם. הליווי משלב מתן מידע עם פעילויות של תיווך וסינגור בעניינם של הצעירים מול שירותים וסוכנויות בקהילה, ובמקרים מסוימים פגישות יעוץ אישיות לאורך תקופת זמן.

המחקר לא בחן את הצעירים שהיו בטיפול בחלק זה של התוכנית. עם זאת, בדוח הנוכחי אנו דנים גם בשירות לצעירים בקהילה, כחלק ממגוון השירותים הנחוצים לצעירים בוגרי השמה.

תוכנית כישורי חיים:

אוכלוסיית היעד של תוכנית כישורי חיים הייתה של צעירים במסגרות השמה עוד לפני צאתם מהמסגרת. המטרה הייתה לעצב תוכנית המיועדת לקדם כישורי חיים של הצעירים עוד בהיותם בהשמה כדי להגביר את היכולת שלהם לתפקד באופן עצמאי כשייצאו לקהילה. הרציונאל הוא שבתחומים מסוימים לצעירים אלו יש כישורי חיים שהם בדרך כלל פחותים מצעירים הגדלים במסגרת המשפחה, הן עקב הרקע הקשה שממנו הגיעו והן עקב העובדה ששהו שנים לא מועטות במסגרות מוסדיות שבהן לא היו להם מספיק הזדמנויות לרכוש חלק מהכישורים. ייתרה מזו, יש עדויות לכך, שצעירים המתגוררים במסגרת המשפחה זוכים לתהליך מעבר לבגרות שהוא איטי והדרגתי בהרבה מזה הנדרש מצעירים בהשמה. לכן, יש צורך חיוני להשקיע משאבים בצעירים בעת היותם בהשמה כדי להכין אותם בצורה טובה יותר להתמודדות עם משימות החיים.

חלק זה של המיזם התמקד בהכנת תדריך המיועד לסייע להקניית מיומנויות חיים בקרב צעירים השהים בפנימיות. במהלך המחקר נכתב תדריך. התדריך נבחן באופן ניסיוני במספר מקומות, לוה בסדנה לאנשי המקצוע שעשו שימוש בתדריך או בחלקו, והוכנה גרסה שלו, המיועדת לקדם כישורי חיים של צעירים במסגרות פנימיות.

רקע של מחקר ההערכה הנוכחי

הקרן למפעלים מיוחדים בביטוח הלאומי, שהיא שותפה למיזם, מקיימת הערכה על כל אחת מהתוכניות שהיא מממנת. מחקר ההערכה הנוכחי התבצע על ידי צוות **מקבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער**, מבית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית באוניברסיטה העברית, בראשותו של רמי בנבנישתי. רכזת המחקר הייתה גברת אלכסנדרה מגנוס. מטרת ההערכה היו:

א. לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את:

1. מאפייני הצעירים שהשתתפו בתוכנית

א.2. ההתערבויות שהופעלו

א.3. השפעת התוכנית

ב. לספק משוב חוזר לאורך הפעלת תהליך הערכה לשם סיוע בקבלת החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית.

ג. להציג המלצות באשר להפעלת תוכניות אלו ודומות לה בעתיד.

התוכנית של כישורי חיים הייתה מיועדת לקהל יעד אחר משל החלקים האחרים של המיזם (צעירים עוד לפני יציאתם מהפנימייה) והתמקדה ביצירת תדריך ולא בהטמעתו בשטח. לכן, היה מקום להערכה באמצעים שונים מאשר ההערכה של שאר חלקי המיזם. משום כך, אנו נביא את ההערכה הזו בנספח. בדוח הנוכחי נשלב במקומות המתאימים את הלקחים מההערכה של התוכנית להקניית כישורי חיים.

פרק 2: שיטת המחקר

מבוא

המחקר הנוכחי התייחס למיזם כתוכנית ניסיונית וכפילוט בממדים מוגבלים, לקראת פיתוח מערכת שירותים, שתיתן מענה לצרכים של כלל הבוגרים של השמות חוץ ביתיות היוצאים לחיים עצמאיים. על בסיס התייחסות זו, המחקר לא הסתפק בבדיקה האם היוזמים של התוכנית עומדים במשימות וביעדים שאותם הציגו בהצעתם המקורית, אלא מציג סוגיות רחבות יותר. לכן, בין היתר, אנו מזהים קבוצות שלא מקבלות מענה בתוכנית המוצעת, למרות שהתוכנית במקורה לא יועדה לקבוצות אלו (כגון בני מיעוטים), ומתייחסים לצרכים ולהתערבויות שלא תוכננו מראש, שהצורך בהם התברר במהלך התוכנית ומתוך ניתוח שירותים דומים בארצות אחרות.

השלכה נוספת של תפיסה זו היא שחלק נכבד מההערכה המעצבת ומדוחות הביניים הוקדשו לשאלות של 'שרידות התוכנית' והמהלכים הנדרשים כדי שהיא תהפוך למערכת שירותים, שתתן מענה מתמשך לצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית.

לקראת הדוח המסכם חלה התפתחות נוספת בגישת ההערכה, ונוסף לה מימד נוסף. לאור האפשרות שהתוכנית תאומץ על ידי הגורמים השונים ותהפוך חלק ממערך השירותים שיופעלו על ידי עמותות שונות, אנו מנסים לתאר את הממצאים וההמלצות בדרך שתסייע למפעילים חדשים ללמוד ככל שניתן מהניסיון שנרכש במהלך הפעלת המיזם הנוכחי.

אחת ממטרות המחקר היא לתאר ולהעריך את השפעת התוכנית על הצעירים. כפי שנציין בהמשך, יש להכיר במגבלות של המחקר הנוכחי בניסיון לקשור בין מצבם של הצעירים לבין ההשפעה של התוכנית עליהם, מה עוד שמדובר בתוצאות ביניים ובטווח הקצר מאוד בלבד. שאלה מורכבת אף יותר, שהוצגה על ידי ועדת ההיגוי, הייתה האם יש הבדל בתוצאות המתקבלות על ידי 'מודלים' שונים של התערבות, כגון בין התוצאות עבור צעירים שהיו חלק מהמודל התוך פנימייתי לעומת פתרונות דיוור אזוריים בפנימייה או דירות בקהילה. כבר בשלב תכנון המחקר היה ברור שיהיה קשה לתת מענה לשאלות אלו עקב המגבלות של מערך המחקר.

בהמשך, מצאנו שהשוואה בין המודלים הייתה בעייתית ביותר, בין היתר עקב העובדה שהיו הבדלים רבים בין המקומות השונים במספר רב של ממדים ולא רק בין המודלים ההתערבותיים שבהם נעשה שימוש. לדוגמה, המודל התוך פנימייתי בדולב היה רק עבור צעירות דתיות, וקשה לשייך את ההבדלים בתוצאות של צעירות אלו בהשוואה לתוצאות של הצעירים במודל האזורי בניר העמק, רק להבדל בין המודלים של הפנימייה כבית לעומת המודל האזורי. יש להוסיף לכך גם את המספרים הקטנים של הקבוצות השונות שמנעו אפשרות להשתמש בכלים סטטיסטיים לשליטה על ההבדלים בין הצעירים שהגיעו למקומות השונים.

למרות מגבלות רציניות אלו, עשינו מאמץ לבדיקה חוקרת (exploratory) של ההבדלים בין המודלים השונים בכל הסוגיות שבחנו. נזכיר ונדגיש שיש להתייחס לממצאי בדיקה זו בזהירות רבה. המחקר משלב גישות ושיטות של הערכה מעצבת ושל הערכה מסכמת. המטרות של **ההערכה המעצבת** הן לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את מאפייני התוכנית בדרך שתקדם את תהליכי העיצוב של התוכנית. המחקר נועד לספק משוב חוזר במהלך הפעלת התוכנית לשם סיוע בקבלת

החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית ולשינויים ולהתאמות הנדרשים במהלך הפעלתה כדי לשפר אותה ולהתמודד עם אתגרים המתגלים במהלך הפעלת התוכנית. המשובים החוזרים של המעריכים הועברו למשתתפים בתוכנית בדרכים פורמאליות ולא פורמאליות.

א. במסגרת תהליך ההערכה הוגשו מספר דוחות ביניים (דצמבר 2006, יוני 2007, דצמבר 2007). כל אחד מהדוחות התמקד במספר סוגיות שנדונו במסגרת ועדת ההיגוי.

ב. באינטראקציות תכופות עם הגורמים השונים המעורבים בתוכנית הוצגו מסקנות ביניים וסוגיות שזוהו על ידי המעריכים. למשוב זה הייתה השפעה על תהליכי הפיתוח של התוכנית, מתוך כך שהוא זיהה תחומים שהיה מקום לשפרם.

למחקר יש גם מרכיבים של **הערכה מסכמת**, שנועדה לבחון אם התוכנית השיגה את מטרותיה בכל הנוגע לצעירים שהשתתפו בה. במסגרת זאת עקבנו אחר מצבו של כל אחד מהצעירים במהלך השהות בתוכנית, ובמקרים שבהם זה היה רלבנטי ואפשרי, גם לאחר שסיימו את השתתפותם. חלק זה של המחקר מוגבל ביכולתו לקשור בין ההשתתפות בתוכנית לבין שינויים במצבם של הצעירים, בעיקר עקב מערך המחקר שאינו כולל קבוצת ביקורת. כמו כן, יש לזכור שהמחקר בחן רק תקופת זמן קצרה יחסית, וסביר שחלק חשוב מהתוצאות שאליהן יגיעו הצעירים יתרחש רק מספר שנים לאחר ההשתתפות בתוכנית.

מערך ושיטות לאיסוף נתונים

באופן כללי, שיטת המחקר הייתה של איסוף נתונים לאורך זמן במספר נקודות זמן, בהתאם לצרכי המחקר. לגבי כל אחד מהצעירים, מערך המחקר כלל איסוף נתונים מהצעיר ומהמלווה שלו בפרקי זמן של כשלושה חודשים. לגבי צעירים שסיימו את השתתפותם בתוכנית (סיום מתוכנן, עזיבה לא מתוכננת, הרחקה מהתוכנית) נעשה מאמץ לראיין אותם גם לאחר העזיבה. בדוח זה נציג ממצאים שהתקבלו מהצעירים ומהמלווים בשלוש נקודות זמן עיקריות.

חשוב להדגיש שעקב מגבלות המחקר יש לפרש את ההבדלים בין ראיונות שנערכו בנקודות הזמן הראשונה לשנייה ולשלישית בזהירות רבה כי יש **confounding**, ערבוב של מספר גורמים, של ההשפעה של זמן השהות בתוכנית של הצעיר, של ההתפתחויות בתוכנית עצמה שהשתנתה עם הזמן, וגם של נשירה סלקטיבית. במילים אחרות, ייתכן שהצעירים שאותם לא ראינו בנקודות הזמן השנייה והשלישית היו נותנים לנו זווית ראייה שונה משל אלו שאליהם הצלחנו להגיע. סביר, שההערכות של חלקם לפחות היו פחות חיוביות משל אלו שהצלחנו לראיין.

נפרט להלן את השיטות השונות לאיסוף נתונים שבהם נקטנו.

א. ראיונות עומק מובנים למחצה:

1. עם מעצבי מדיניות

ערכנו מספר רב של ראיונות עם מעצבי מדיניות, מקבלי החלטות ואנשי מפתח בשירותים הרלבנטיים, חלקם רואיינו מספר פעמים. חלק ניכר מראיונות אלו נערכו פנים אל פנים, חלק קטן יותר נעשה בטלפון. לקראת סיום ההערכה, חלק מהראיונות נעשו בדרך של מתן שאלונים פתוחים למחצה שאותם מלאו הגופים המרואיינים. במועצה לילדים בסיכוי ראינו את פרופ' שמעון שפירו, גב' איריס זילכה וגברת חמוטל גורדון-שמיר; בביטוח

לאומי את הגברת שרית בייץ-מוראי ואת הגברת דבורה-חיה יוסף; במשרד הרווחה ראינו את מר מוטי וינטר, מר בנצי בראנץ, מר צביקה הויזליך, גב' שלוה לייבוויץ, גב' יעל הרמל, גב' שרה אשכנזי, גב' טלי יוגב, מר עמנואל קראוס (שירות צעירים); במינהל לחינוך התיישבותי קיימנו ראיונות עם דר' עמנואל גרופר וגב' נתמר הילל; באשלים את מר שחר שומן, מר איציק זהבי; בתב"ת את גב' עינת מסטרמן, מר אריה חביב, גב' אוסנת אלנתן, ומר חיים פוזנר; במשרד החינוך את הגב' חנה שדמי וגב' אלה אלגרסי; בקרן גנדיר את הגברת רונית עמית; בצה"ל את מפקד המרכז לשירות הפרט סא"ל שולי אייל וצוותו.

2. עם אנשי השירות הישיר

ערכנו ראיונות עם כל המנהלים של הפנימיות הרלבנטיות למחקר, עם העובדות הסוציאליות וכן עם המלווים בכל הדירות, חלקם יותר מפעם אחת. בחדרה ראינו את המלווה מר ערן ברטוב; בחולון את המלווים הילה כהן, עזר טל (המלווה הקודם) וגלית סעידאן; בפנימיית 'אהבה' את מנהל הפנימייה מר יואב אפלבאום, וגב' אפרת אמיר (העו"ס הקודמת) ורונית פורת (עו"ס הנוכחית); בעפולה את המלווה הקודם מר ארי בלטר, את מר יוסי גושן מנכ"ל ניר העמק, מוטי נתנאל מנהל הפנימייה ומר דודו אליהו, מדריך האחראי לדירות; בדולב את המנהל מר אילן ביטון, נעמה גבאי (העו"ס הקודמת) ואפרת פישמן (העו"ס הנוכחית); בחוות הנוער הציוני את מר פיני כהן מנכ"ל חוות הנוער הציוני ומר דני חיים מנהל הפנימייה; בבית הילד את מנהלת הפנימייה גב' ברכה ברגר.

ב. תצפיות משתתפות:

1. ערכנו תצפיות משתתפות בכל המקומות שבהן התקיימה התוכנית (מלבד ב'אהבה' ובדירה החדשה בקרית ביאליק, שנפתחה בשלבים האחרונים של המחקר). בתצפיות אלו נכחנו בדירה, ראינו את המבנה והחדרים, שוחחנו שיחה חופשית עם הצעירים והמלווים, וצפינו בפעילות השגרתית שלהם, כגון ארוחת ערב, ובאינטראקציות בין הצעירים בינם לבין עצמם, וביניהם לבין המלווה.

2. ערכנו תצפיות משתתפות במפגשים שונים. נציג מצוות המחקר השתתף בכל אחת מהשיבות של ועדת ההיגוי של המיזם. כמו כן, צפינו, בין היתר, ביום שנועד למיון מועמדים ומפגש הדרכה בנושא של כישורי חיים.

ג. שאלונים מובנים:

1. למלווים: המלווים התבקשו למלא שאלונים מובנים עבור כל אחד מהצעירים שהשתתף בתוכנית. בסך הכל היו ארבעה סוגים של שאלונים, כל אחד מיועד לנקודת זמן אחרת בתהליך (ראו נספח כלי המחקר).

2. ראיונות טלפוניים מובנים עם הצעירים: כל אחד מהצעירים רואיין במספר נקודות זמן במהלך ההשתתפות בתוכנית ובמקרים הרלבנטיים, מייד לאחר סיום ההשתתפות. כמעט כל הראיונות היו בטלפון. הראיונות כללו שאלות סגורות ופתוחות. בסך הכל היו ארבע גרסאות של הראיונות, כל אחת מיועדת לשלב אחר של ההשתתפות בתוכנית (ראו נספח כלי המחקר).

בסך הכל יש במחקר 77 משתתפים. בנקודת הזמן הראשונה, ברוב המקרים (65, 84.4%) היו לנו שתי זוויות ראייה על כל צעיר (הצעיר עצמו והמלווה), אך בחלק מהמקרים היה לנו רק ראיון עם הצעיר עצמו (4) או רק עם המלווה שדיווח על הצעיר (8).

לוח 1: בסיס הנתונים שבידינו

	אחרי עזיבה N= 36		III N= 21		II N= 57		I N= 77		
	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	ישוב
	II	I							
עפולה	5	9	5	4	15	15 ²	19	20	
דולב	0	1	1	0	6	2	9	6	
חדרה	2	5	5	4	7	7	8	9	
חולון	3	8	4	4	16	11	24	22	
'אהבה'	0	2	6	5	9	7	13	12 ¹	
סה"כ	10	25	21	17	53	42	73	69	

1 כולל שני צעירים בדירה בקרית ביאליק

2 שני צעירים עברו מעפולה לקריית ביאליק ורואיינו שם בנקודת הזמן השנייה

הממצאים מוצגים בשלושה פרקים: מאפייני הצעירים, תהליך ההתערבות והתוצאות. יש לציין שחלוקה זו אינה חד משמעית וקשה לעתים להפריד בין תיאור המאפיינים וההתערבות לבין תוצאות של ההתערבות. בכל אחד מהנושאים הבאנו את זווית הראייה של המלווים ושל הצעירים עצמם בשלוש נקודות זמן שבהם קבלנו מהם מידע. את הלוחות המפורטים אנו מביאים בנספח. כמו כן, בנספח נוסף אנו מביאים ציטוטים נבחרים מדברי הצעירים בתגובה לשאלותינו.

פרק 3: מאפייני הצעירים המשתתפים

א. פרטי רקע אישי ומשפחתי

מ-69 הצעירים שראיינו, 52 (75.4%) היו בנות, ומ-73 הדיווחים שקיבלנו מהמלווים 54 היו בנות (74.0%). גילאי הצעירים כפי שדווחו על ידי המלווים נעו בין 24 (שני צעירים) ל-17 צעירים שהיו קרובים לגיל 18 (החציון היה גיל 20), 44 (60.3%) מתוכם הם ילידי הארץ, ו-20 (27.4%) ילידי חבר העמים. מדיווחי המלווים לגבי 60 מהצעירים עולה שחציון משך השהות שלהם במסגרות השמה קודמות היה בין חמש לשש שנים.

בחלקים הבאים נתאר את משפחת הצעיר לפי המידע שיש בידי המלווים. המטרה המרכזית של תיאור זה היא להבין עד כמה הצעירים המגיעים לתוכנית הם חסרי עורף משפחתי, כפי שמוגדרת אוכלוסיית היעד של התוכנית. שאלנו את המלווים על הרקע של ההורים, כמיטב ידיעתם. מהנתונים (לוחות א1 - א3) עולה, שהצעירים הגיעו ממשפחות שברובן אינן שלמות, כרבע מהצעירים יתומים מאם. פחות משליש מהורים תוארו כבעלי תפקוד תקין, לרוב האמהות בעיות כלכליות, וכמו כן לחלק מההורים יש בעיות בריאות. היחס לצעיר של כרבע מהאמהות היה חיובי, כ-16% מהאבות הפגינו יחס חיובי לצעיר. על פחות מעשרה אחוז מההורים נאמר שהם מפגינים יחס אוהב (9.6% מהאמהות ורק 5.5% מהאבות תוארו כך). בבדיקה נוספת של תמונת המצב המשפחתי (שני ההורים ביחד) עולה שנדירים יחסית המצבים שבהם הצעיר נפגש בגישה חיובית או שלילית מצד שני ההורים כאחד. להערכתנו קשה להסתמך על תמונת המצב המתקבלת מהערכות אלו כתשתית להערכה לגבי העורף המשפחתי משום שהמלווים לא ענו על כל השאלות ושיעור המידע החסר רב למדי: בכרבע מהמקרים לא היה מידע רלבנטי על האב וביותר משליש על האם, כולל כמובן מצבים שבהם האם או האב נפטרו.

ב. מיפוי הסביבה של המשתתף בעת כניסתו לתוכנית

בקשנו מהמלווים שיאפיינו את סביבתו של המשתתף, כפי שהיה ידוע להם בנקודת הזמן הראשונה. לוח ב1 מצביע על מספר מאפיינים של הסביבה של הצעיר. ניתן לראות שלאבות תפקיד מועט יחסית בחיי הצעירים, הן כמקור לתמיכה והן כמקור ללחץ, פחות ממחצית (47.8%) מצוינים כגורם משמעותי בחיי הצעיר לפחות ברמה מסוימת. לאמהות תפקיד יותר מרכזי מאשר לאבות (57.8% מתוארות כגורם משמעותי לפחות ברמה מסוימת), אך נראה שהן גורמות ללחץ ולקשיים רגשיים, יותר משהן מציעות תמיכה. להערכת המלווים לאחאים ולבני המשפחה המורחבת יש מקום מרכזי יותר אף מהאם, ועבור יותר צעירים הם נתפסים כמקור תמיכה חיובי וכמודל לחיקוי יותר מהאם וגורמים לקשיים וללחץ פחות ממנה.

מצאנו שיש רק שני צעירים שהמלווים העריכו שהאב או האם מציעים להם מסגרת מגורים נורמטיביים במידה רבה. בנוסף, הם העריכו שאח או המשפחה המורחבת יכולים להציע מסגרת מגורים נורמטיבית לצעיר נוסף, שהוריו לא יכולים להציע לו מסגרת. לגבי עוד שני צעירים ההערכה הייתה שהמשפחה המורחבת מציעה להם מסגרת מגורים במידה מסוימת.

ג. הפנייה לתוכנית

לדברי הצעירים, שני שליש מהם הגיעו ישירות מפנימייה או מכפר נוער, ארבע צעירות הגיעו ממשפחת אומנה, כ-16% הגיעו מביתם או מבית קרובים לאחר שהות בפנימייה, והשאר תיארו מסלולי חיים אחרים (כגון חיילים בודדים בצבא שגרו לבד או בשכירות עם חבר). יש לציין, שהתיאור של המלווים את המקום שממנו הגיעו הצעירים אינו זהה לגמרי לתיאור של הצעירים. לפי המלווים 50 צעירים (72.5%) הגיעו מפנימיות וששה מאומנה (8.7%). ייתכן שהשאלה הובנה מעט אחרת על ידי הצעירים והמלווים באשר למסגרת הזמן שבה מדובר. לדברי הצעירים ההפניה נעשתה על ידי עובד סוציאלי (34.8%) או על ידי מקום ההשמה הקודם (23.2%). כמו כן, כחמישית הופנו על ידי נציג של הפרויקט (20.3%).

שאלנו את הצעירים המשתתפים בראיון אם הם רצו להצטרף לתוכנית שהוצעה להם והאם היו להם אלטרנטיבות. כמחציתם (50.7%) אמרו שהייתה להם אלטרנטיבה. רוב רובם של הצעירים ענו שרצו להצטרף לתוכנית ובחרו בה מרצון (85.5%). הצעירים תיארו מספר רב של היבטים חיוביים של התוכנית שגרמו להם לרצון להשתתף בה (פירוט מופיע בנספח).

ד. מצב ותפקוד בעת הכניסה לתוכנית

בקשנו מהמלווים שיתארו את המצב והתפקוד של הצעירים בעת כניסתם לתוכנית. מהדיווח עולה שמצבם הבריאותי של רוב הצעירים תקין, לכחמישית (20.5%) יש בעיות בריאות פיזיות קלות, אך 38.4% זוהו כבעלי קשיים רגשיים ועוד 6.9% הוגדרו כבעלי בעיות נפשיות. ארבעה מתוכם נזקקו לעתים לתרופות פסיכיאטריות ושניים משתמשים בתרופות באופן קבוע. לדברי המלווים, שלוש מהצעירות שהו או אושפזו במסגרות פסיכיאטריות.

באשר לרקע השכלתי ותעסוקתי עוד לפני הכניסה לתוכנית, המלווים דיווחו על 13 צעירים (19.7%) שהיו בחינוך מיוחד, על 20 (29.0%) צוין שיש להם תעודת בגרות מלאה ולעוד 21 יש תעודת בגרות חלקית (34.8%). רק לארבעה יש תעודת מקצוע. לפי המלווים כמחצית עבדו בעבר באופן מזדמן ועוד כחמישית עבדו באופן קבוע, אך משך הזמן שבו עבדו היה קצר ביותר והחציון היה פחות משלושה חודשים. קיבלנו גם מידע בתחום זה בראיונות עם הצעירים בתקופה הראשונה שלאחר כניסתם לדירה. כ-60% מהם אמרו שעבדו בעבר. העבודות שעסקו בהם הצעירים היו בעיקר עבודות זמניות פשוטות כמו: מלצרות, תחנת דלק, עבודות מפעל, מזון מהיר, אבטחה, מספרה וחקלאות. מספר קטן מאוד של צעירים עבדו בעבודות שהיו קבועות ובתחום שהצעירים חשבו להמשיך בו בעתיד. למשל: קלדנות עבור שופטים במשרד המשפטים, חברת תנובה, מספרה וגן ילדים.

מבחינת השירות הצבאי, דיווחו המלווים שמעל ל-41% מהצעירים שירתו שירות צבאי או שירות לאומי, 27.5% היו במהלך השירות הצבאי בעת הדיווח הראשון עליהם במסגרת השהות, ושיעור דומה (25%) היו לפני שירות. רק לחמישה מהמשתתפים היה פטור (ארבע מתוכם צעירות) ואחד שירת שירות חלקי.

שאלנו על שורה של התנהגויות לא נורמטיביות. המלווים אמרו שלארבעה צעירים היו הרשעות פליליות בעבר והם שהו בכלא, תשעה (12.5%) היו מעורבים בפעילות עבריינית בעבר וארבעה עשר (19.2%) היו בעבר מעורבים לעתים בקטטות אלימות. כרבע מהצעירים שעליהם דיווחו המלווים השתמשו בעבר באלכוהול מתוכם חמישה (6.8%) לעתים תכופות או בעלי בעיות התמכרות. על שבעה צעירים (9.7%) נאמר שהשתמשו לעתים בסמים קלים ועל אחד שהשתמש בעבר בסמים קשים. על

רבע מהצעירים (25.0%) נאמר שבעבר היו מעורבים בבריחות ובשוטטות, ועל 16 צעירים (24.2%), 13 מתוכם צעירות, צוינו בעיות בתפקוד מיני, כגון 'תקופות של התנהגות מינית לא אחראית'. בהשוואה לפי מגדר לא נמצאו הבדלים מובהקים במאפייני הרקע של הצעירים.

ניתן לסכם חלק זה בהערכה שהמדובר בצעירים שהתפקוד שלהם אמנם לא היה נטול קשיים, אך לא מדובר בקבוצה בעלת מאפיינים קשים של בעיות פסיכיאטריות, התמכרויות וכד'. אחת המטרות של התוכנית היא לחזק את מיומנויות החיים של הצעירים ואת הכישורים הרלבנטיים לחיים עצמאיים. משום כך, שאלנו את הצעירים על ההערכות שלהם בתחום זה. מלוח 1ד עולה שברוב התחומים רוב הצעירים בטוחים, או לפחות חושבים, שיש להם את המיומנויות להתמודד עם משימות החיים השונות. התחומים שבהם היו פחות צעירים בטוחים ביכולתם היו התחומים של חיפוש דירה באופן יעיל וחתימה על חוזה לשכירת דירה. גם בנושא של חיפוש עבודה וניהול תקציב היו מספר צעירים שחשו שהם אינם בטוחים ביכולתם.

כ- 84% מהצעירים אמרו שהם בטוחים שיש להם היכולת לקבל תעודת בגרות מלאה ו-63.8% שיוכלו להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה. אולם, מהראיונות התרשמנו, שאין בסיס מוצק להערכות אלו. לדוגמה, כמעט כל הצעירים ללא תעודת בגרות ענו שהם בטוחים שהם יוכלו לקבל תעודת בגרות מלאה ומעל לשלושה רבעים מהם היו בטוחים שיוכלו ללמוד במסגרת של לימודים גבוהים.

במקביל להערכות הצעירים את כישורי החיים שלהם בקשנו מהמלווים שיעריכו את הכוחות שיש לצעירים ואת כישורי החיים שלהם. מלוח 2ד ניתן להתרשם מהמלווים מזהים כוחות אצל רבים מהצעירים. הכוחות שנמצאו יותר שכיחים אצל הצעירים היו היכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים, נכונות ויכולת לעבודה קשה ויכולת התמודדות טובה. יכולת ההתמדה הייתה מעט פחות שכיחה - פחות משני שלישי מהצעירים הוערכו כבעלי יכולת זאת. גם כישירויות בתחומים של תבונת הכפיים והתחום האומנותי היו פחות שכיחים. רק לגבי שני צעירים לא זיהו המלווים כוחות ולגבי כמחציתם זיהו לפחות ארבעה תחומי חוזק.

בהמשך שאלנו את המלווים לגבי הערכת כישורי החיים של הצעירים והשתמשנו בשאלון דומה לזה שעליו ענו הצעירים כדי שנוכל להשוות. מבחינת ההערכות של המלווים (לוח 3ד) עולים מספר תחומים, שבהם נראה שלרוב רובם של הצעירים יש מיומנויות ויכולות. בולטות ההערכות החיוביות באשר לתחום העבודה, ובעיקר בכל האמור למיומנויות של דיוק והתמדה, אחריות, נכונות להשקיע מאמץ ואף קבלת סמכות ומשמעת ויכולת לעבוד בצוות. לדוגמה, רק לגבי צעיר אחד (2.7%) אמר המלווה שהוא בטוח שאין לו היכולת לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה. כמו כן, יש למלווים הערכות חיוביות בתחום ההימנעות מהתנהגויות לא נורמטיביות, כגון הימנעות מהתנהגות אלימה, שימוש באלכוהול וסמים ומעורבות בפלילים. למשל, רק על צעיר אחד אמרו המלווים שאינם בטוחים אם יוכל להימנע מהתנהגות אלימה ועל עוד צעיר שלא יוכל להימנע מהסתבכות עם החוק.

תמונה מעורבת יותר עולה בכל הנוגע לתכנון תקציב ריאלי ולניהולו, תוך שימוש אחראי בכרטיס אשראי והימנעות מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות. כאן ניתן לראות שהמלווים חושבים שלחלק ניכר מהצעירים אין מיומנויות כאלה. למשל, רק לגבי כ-18% בטוחים המלווים שהצעירים יוכלו לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו, רק לגבי כרבע שיש להם היכולת להימנע מקניות

אימפולסיביות ומכניסה לחובות, ורק לגבי כ-29% מהם ההערכה של המלווים הייתה שהם בטוחים שהם יוכלו להשתמש בכרטיס האשראי באופן אחראי ולהימנע מקניות אימפולסיביות. נראה שלמלווים יש הערכה חיובית לגבי הכישורים הבינאישיים של רוב הצעירים ולגבי כ-78% מהם המלווים חושבים, או בטוחים שיש לצעירים היכולת ליצור קשרים עם חברים ולהימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית.

אולם, יש סימנים שהמלווים אינם בטוחים ביכולות של הצעירים ליצור קשרים יציבים עם בני המין השני ולהקים משפחה חיובית ויציבה. למשל, רק לגבי כ-48% מהצעירים המלווים בטוחים או חושבים שיש להם היכולת להקים משפחה חיובית ויציבה. לגבי כ-30% מהצעירים אמרו המלווים שהם חושבים שאין לצעיר את היכולת ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני, ולגבי כחמישית שאין להם היכולת להקפיד על מין בטוח.

באשר ללימודים, המלווים בטוחים שכשליש יכולים לקבל תעודת בגרות מלאה, אך רק ש-12.7% יוכלו להשתלב במכללה או אוניברסיטה. עם זאת, המלווים מעריכים שכשלושה רבעים (77.8%) הם בעלי יכולת ללמוד מקצוע במסגרת לימודים רשמית.

סיכמנו את ההערכות של המלווים והצעירים בתחומים השונים בעזרת מדד היכולת בכל אחד מהתחומים שנבדקו והשוונו בין הערכות הצעירים לאלו של המלווים.

לוח 4: ממוצעים וסטיות תקן של מדדי המיומנות מזווית הראיה של הצעירים והמלווים בנקודת

הזמן הראשונה והמתאם ביניהם

מתאם	מלווים		צעירים		
	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	
0.42***	0.80	2.24	0.67	1.43***	לימודים
0.16	0.66	1.79	0.69	1.43***	צבא
0.12	0.60	1.82	0.29	1.23***	עבודה
0.16	0.52	1.84	0.44	1.53***	דיור
0.12	0.76	2.14	0.64	1.57***	כספים
0.23	0.56	2.03	0.40	1.25***	בינאיש
0.26	0.50	1.44	0.13	1.05***	התנהגויות סיכון

סולם: 1 = בטוח שכן 2 = חושב שכן 3 = חושב שלא 4 = בטוח שלא

גודל מדגם עבור צעירים 58-65 ועבור מלווים 67-73 (מלבד צבא N = 52)

*** p < .001

מהממצאים (לוח ד4) ניתן לראות בבירור שיש פערים רבים ועקביים בין ההערכות של הצעירים לאלו של המלווים שלהם. בכל אחד מהתחומים ההבדל בין ממוצעי ההערכות של המשתתפים לאלו של המלווים מובהק ברמה של $p < 0.001$. בכל התחומים לצעירים יש הערכה חיובית יותר באופן מובהק מהמלווים שלהם באשר למיומנות החיים. ההבדלים בולטים במיוחד בכל הקשור להערכות בתחום החינוך ובתחום היחסים הבינאישיים. בבדיקת ההסכמה בין כל צעיר למלווה שלו לגבי הערכת המיומנויות מצאנו שרק בתחום של הערכת היכולות בתחום החינוך היה מתאם מובהק ביניהם. בכל שאר התחומים המתאמים היו נמוכים או נמוכים מאוד ולא מובהקים. בחנו האם יש הבדלים בין הערכת היכולות והמיומנויות של צעירים לעומת אלו של הצעירות הן מזווית הראייה של הצעירים והן מזו של המלווים. מצאנו דמיון רב בהערכות.

פרק 4: מאפייני תהליך ההתערבות

ה. התוכניות, הציפיות והמציאות של הצעירים בלימודים, צבא ועבודה מטרת השאלות שלנו בתחום זה הייתה לבחון שלושה היבטים: את אופי ההתערבויות שנעשו עם הצעירים, את ההערכה של התערבויות אלו מזווית הראייה של הצעירים וגם את ההישגים שאליהם הגיעו הצעירים בתחומים אלו.

לימודים

בראיון הראשון עם הצעירים שאלנו אותם אם יש להם תוכניות בתחום הלימודים. צעירים רבים הביעו רצון להמשיך ללמוד, 24.6% מהצעירים רצו להשלים בגרויות או להתכונן לפסיכומטרי, 30.4% התעניינו בלימודים גבוהים ו-17.4% מהעונים רצו ללמוד בקורס מקצועי. רק 8 צעירים (11.6%) ציינו שכרגע אינם חושבים כלל על לימודים, שלושה מתוכם לפני שירות, אחד משרת שירות צבאי ושתיים בשירות לאומי. בבדיקות שערכנו לגבי כל הסוגיות הנוגעות ללימודים לא מצאנו הבדלים עקביים או מובהקים בין בני לבנות.

כפי שעולה מלוח ה-1 גם מהראיונות בהמשך עולה, שלצעירים עדיין יש תוכניות להמשיך לימודים בעתיד: בנקודת הזמן השנייה השיעור היה מעל ל-80% ובשלישית מעל ל-70%. בבדיקה נוספת שערכנו מצאנו שיש הבדלים מסוימים בתוכניות ללימודים בהמשך בין מי שמשרתים לאחרים. בעוד שכמחצית הצעירים בכל אחת מהקבוצות תכננו ללמוד לימודים אקדמיים, הרי בקרב מי שאינם משרתים בלטה העובדה שאיש מהם לא ציין שאינו יודע מה התוכניות שלו בתחום זה (לעומת כ-16% בקרב המשרתים). כמו כן, ציינו ארבעה מתוך העשרה שאינם משרתים שיש להם תוכניות ללימודים מקצועיים (שיעור גבוה של 40% לעומת כ-6% בקרב המשרתים).

בראיון השני והשלישי שאלנו את הצעירים אם הם לומדים בפועל. כפי שניתן לראות בלוח ה-2, מצאנו בראיונות הנוספים, שלמרות התוכניות של הצעירים, שיעור נכבד מהם לא היה בסטטוס של לומד בעת הראיונות - 61.9%. אולם, ניתן גם לראות מהלוח ששיעור מי שאינם לומדים גבוה רק בקרב מי שבעת הראיון היו בשירות לאומי/צבאי פעיל. היו רק ארבעה צעירים שלא היו באותה התקופה בשירות צבאי/לאומי - אחד מהם למד לקראת בגרות ופסיכומטרי ושלושת האחרים לכיוון מקצועי.

בחנו נושא זה גם מזווית הראייה של המלווים (לוח ה-3). מדיווחי המלווים עולה ששיעור ניכר של הצעירים היה מעורב בסוגים שונים של פעילויות לימודיות. בניית נוסף מצאנו שבנקודת הזמן השנייה 62.5% מהצעירים היו מעורבים בפעילות לימודית אחת לפחות ומעל למחצית ביותר מסוג פעילות אחת. מתוך 29 מהצעירים שלגביהם לא צוינה פעילות לימודית 20 היו בשירות צבאי/לאומי פעיל. בנקודת הזמן השלישית כשליש מהצעירים לא עסקו בפעילות לימודית, למרות שלא היו באותה עת בשירות צבאי/לאומי.

בראיון הראשון שאלנו את הצעירים אם הם חושבים שההשתתפות בתוכנית תעזור להם להגשים את שאיפותיהם בתחום הלימודים. הרוב הגדול של הצעירים (79.8%) ענו שהם חושבים

שהתוכנית תעזור להם. באופן ספציפי הם ציינו בעיקר את הסיוע הכלכלי (44.9%), אך הם התייחסו גם למסרים שמקבלים מהצוות. הצעירים שלומדים כרגע דיווחו שהם מקבלים מורים פרטיים או מימון לקורסים להשלמת הבגרויות. בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים האם הם קיבלו עזרה בנושא הלימודים. מצאנו שכל מי שלא משרת אמר שקיבל עזרה בתחום הלימודים (9 במימון לימודים ואחד קיבל עידוד ותמיכה). המשכנו ושאלנו האם הם זקוקים לעזרה נוספת. מתברר שמ-42 המרואיינים בנקודת הזמן השנייה רק אחד אמר שהוא זקוק לעזרה כלכלית ושניים לייעוץ נוסף (סך הכל 92.9% לא היו זקוקים לעזרה נוספת). בנקודת הזמן השלישית רק צעיר אחד מתוך 17 המרואיינים ציין שהוא זקוק לעזרה נוספת (כלכלית).

לסיכום, בולטת התחושה של הצעירים שהתוכנית מעודדת השכלה ואף דוחפת אותם לכיוון זה. עם זאת, הצעירים עדיין אינם לומדים במסגרות אקדמיות, ומספר צעירים לומדים במסגרת השלמת בגרויות. למרות שרוב הצעירים דיווחו על שאיפות ללמוד בלימודים גבוהים (ואף הרגישו שיש להם יכולת לכך) ניראה שרובם אינם עושים צעדים קונקרטיים בכיוון זה.

צבא / שירות לאומי

לפי הנתונים שבידינו הרי בעת הראיון הראשון 20.3% היו בעת שירות צבאי 29.0% היו לפני שירות, 14.5% שירתו בעבר ו- כ-10% היו פטורים (לוח ה-4). בראיונות בהמשך עלה שיעור הצעירים ששהו בתוכנית במהלך שירותם הצבאי/לאומי - מתוך 42 בנקודת הזמן השנייה 32 היו בשירות צבאי/לאומי ומתוך 17 בנקודת הזמן השלישית 13 היו במהלך שירות.

שאלנו את הצעירים המשרתים בצבא או בשירות לאומי אם התוכנית עוזרת להם במהלך השירות. רוב המשתתפים ענו שכן. העזרה התבטאה בעיניהם בשני תחומים: התחום הטכני/פרקטי והתחום הרגשי. בתחום הטכני, הצעירים דיווחו על עזרה מול גורמי הצבא, בעיקר בקבלת סטטוס של חייל בודד, המאפשר קבלת זכויות והטבות רבות בשירות. כמו כן הם ציינו עזרה שניתנה להם בסופי שבוע ובחופשות כמו ארוחות, כביסה ומשלוח של חבילות אליהם במהלך השירות. בנוסף הוזכרו גם הכנה לשירות הצבאי וקניית ציוד הדרוש לחייל. חיילים רבים גם דיווחו על עזרה ותמיכה נפשית במהלך השירות כמו ביקורים בימי הורים, טלפונים לעידוד בתקופות קשות ושיחות תמיכה במהלך החופשות.

שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו בתחום השירות הצבאי / לאומי. הרוב המכריע של הצעירים ענו שאין משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו, וחשו שהתוכנית עזרה בכל הצרכים שעלו. בראיונות העוקבים לא נמצאו צעירים שאמרו שהם זקוקים לעזרה נוספת.

תעסוקה

בראיון הראשון שאלנו את 69 הצעירים אם הם עובדים מאז שנכנסו לתוכנית, 42 (60.9%) השיבו בחיוב. רוב העבודות שבהן עסקו הצעירים בעת הראיונות הן עבודות פשוטות שאינן דורשות השכלה או התמקצעות כלשהי. הצעירים הגדירו אותן כעבודות לצורך פרנסה, אך לא עבודות שבהן ירצו לעבוד בעתיד או עבודות שבהן אפשר להתקדם בצורה משמעותית. סוגי העבודות: מזון מהיר, מלצרות, קייטרינג, מפעל לבגדי ים, מפעל לפלסטיק, שמירה, קונדיטוריה, מכולת. מספר קטן מאוד של צעירים דיווחו שהם שעובדים בעבודות בתחום הדורש התמקצעות, שמעניין אותם או שירצו להמשיך בו בעתיד: ספרות, עבודה בחברת תנובה, תחום המחשבים, ועבודה טיפולית.

בעת הראיון השני 13 ציינו שאינם עובדים (31.0%), כולם היו במהלך השירות הצבאי/לאומי. בראיון השלישי היו ארבעה צעירים שלא היו בשירות צבאי/לאומי, שניים עבדו עבודה זמנית ושניים בעבודה שהוגדרה מלאה ומספקת.

שאלנו את הצעירים מה הן התוכניות שלהם לגבי מקצוע ועבודה בעתיד. היה מעניין לראות שרוב הצעירים לא ידעו מה רצונם לעשות בעתיד. לחלק ניכר מהם היה כיוון כללי או רעיון למקצוע שנראה להם אטרקטיבי אך לא תוכנית פעולה של ממש. רק לצעירים ספורים הייתה תוכנית ברורה של העבודה והמקצוע בו ירצו לעסוק בעתיד.

בנוסף הייתה קבוצה של צעירים שאומנם דיווחו על רצון לעסוק במקצוע, אך היה נראה שאינם מודעים לדרישות הלימודים וההתמקצעות הדרושים בכדי ללמוד או לעסוק במקצועות אלו. במהלך הראיון נעשה ניסיון לברר אם הצעירים הללו מבינים מה נדרש בכדי ללמוד מקצועות אלו. מתשובותיהם התרשמנו שלא היה להם מושג ברור לגבי דרגת הקושי והמורכבות של כניסה למקצועות אלו. בדוח קודם הדגמנו את הפערים בין התוכניות לבין רמת ההשכלה כיום. במבט כולל על שלושת הראיונות עולה שרוב הצעירים השתייכו לאחת משלוש קבוצות שגודל כל אחת נע בין 25%-30% באשר לכיוון התעסוקה שלהם בעתיד - א. עבודה אקדמית, ב. עבודה מקצועית, וג. לא יודע.

בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים מה העזרה שהם קיבלו בתחום התעסוקה. מלוח ה-5 המתאר את התגובות בראיון השני שנערך עמם ניתן ללמוד, שיש הבדלים בין המשרתים למי שאינם משרתים. אמנם מספר הצעירים שאינם משרתים הוא קטן, אך ניתן להתרשם שהם קיבלו יותר מימון לקורס מקצועי ומיומנויות קבלה לעבודה ופחות מיומנויות לחיפוש עבודה. ממבט כולל על 42 הצעירים שרואיינו בנקודת הזמן השנייה עולה שאין צעיר שאינו משרת שאינו עובד או לומד. למעשה, מהראיונות עם הצעירים עולה שרק שניים מדווחים שאינם לומדים ושניהם מדווחים שיש להם עבודה מלאה ומספקת.

התמונה המתקבלת מהמלווים אינה שונה באופן משמעותי מזו שהתקבלה מהצעירים. כמו כן, עולה מהדוחות שלהם שמשך הזמן שבו עבדו הצעירים היה בדרך כלל קצר והחציון היה כשלושה חודשים. לרבים מהם הייתה התנסות של פיטורים (17, 29%) ו/או התפטרות (16, 30.7%). חלק מהתנסויות אלו היו קשורות לשינויים במצבי החיים שלהם כגון מעבר לעבודה אחרת, גיוס לצבא, לקראת סיום השהות בתוכנית וכד'. חלק אחר הצביע על הקשיים שיש לצעירים בשמירה על מקום העבודה, סכסוך עם האחראי, קושי להשתלב וכד'. בנקודת הזמן השלישית יש לנו דיווחים בנושא זה על 18 צעירים. בנקודה זו חלק גדול יותר מהצעירים עבד במשרה מלאה - שבעה (38.9%), ופחות פוטרו- שניים, אם כי שבעה (46.7%) התפטרו.

1. איזו עזרה התקבלה מהתוכנית

במטרה לתאר ולהעריך את תהליכי ההתערבות, שאלנו את המלווים ואת הצעירים מה העזרה שהמשתתפים קבלו מהתוכנית בנושאים שונים. מדיווחי הצעירים (לוח 11) עולה שבנקודת הזמן הראשונה התחום שבו היה השיעור הגבוה ביותר של קבלת עזרה היה של קבלת תמיכה רגשית. שיעור נמוך יותר ציינו סיוע בלימודים ובעבודה. לא היו הבדלים ניכרים בין מי ששרתו בעת הראיון

לבין האחרים. נמצא שהרבה יותר צעירות מדווחות על קבלת תמיכה רגשית מאשר צעירים (73.7% לעומת 45.0% מהצעירים, $p < .05$), אך הן גם מדווחות פחות מהבנים על קבלת עזרה כלכלית (29.4% לעומת 59.6% בקרב הבנים, $p < .05$).

בהשוואה לאורך זמן ניתן לראות שיש עליה בשיעור הצעירים שאמרו שקבלו תמיכה בתחומים השונים. עליה בולטת ניתן לראות בשיעור הצעירים שאמרו שקבלו תמיכה במיומנויות משק בית (42.0%, 66.7% ו-76.5%, בשלוש נקודות הזמן, בהתאמה). גם בנושא הלימודים עלה שיעור הצעירים המדווחים שקבלו תמיכה (מ-31.9% בנקודת הזמן הראשונה ל-76.5% בשלישית).

עבור כל נקודת זמן סיכמנו את מספר התחומים שבהם כל צעיר אמר שקבל תמיכה ועזרה. הממוצעים מצביעים על עלייה ניכרת במגוון סוגי העזרה שקבלו בראיונות המאוחרים יותר (ממוצעים של 2.81, 3.95, ו-4.47 בראיונות שנערכו בנקודת הזמן השלישית). כמו כן מצאנו שיש נטייה של הצעירות לדווח על קבלת יותר עזרה מאשר הצעירים, ונטייה זו היא מובהקת בנקודת הזמן הראשונה (שבה יש מספר נבדקים סביר - ממוצע בקרב הבנות 3.02 לעומת הבנים 2.18, $p < .05$).

במקביל לשאלות שלנו לצעירים, הצגנו למלווים רשימה של נושאים והם התבקשו לציין עבור כל צעיר האם קיבל עזרה בנושא זה (לוח 21). יש לתת את הדעת על כך שהיו הבדלים בדרך שבה הוגדרה העזרה בעיני המלווים. למשל, בחלק מהמקומות נחשבה השהות בדירה של הפנימייה כסיוע בשכר דירה. כצפוי, כמעט כל הצעירים קבלו ליווי וייעוץ על ידי המלווים. מספר רב יחסית של צעירים קבלו סיוע בשכר דירה ובנושאי שירות צבאי/לאומי. שיעור נמוך יותר קבלו תמיכה כספית בלימודים והכשרה מקצועית. שיעורי קבלת התמיכה בלימודים ובהכשרה מקצועית עלו עם הזמן. לא היו הבדלים בין הדיווחים לגבי הצעירות והדיווחים לגבי הצעירים.

פרק 5: מאפייני תוצאות

ז. הערכות של הצעירים את הליווי והעזרה שקיבלו ושביעות הרצון שלהם מההשתתפות בתוכנית כחלק מהערכת התוצאות של התוכנית מזווית הראייה של הצעירים שאלנו אותם סדרה של שאלות לגבי הליווי שקיבלו במהלך התוכנית (לוח ז1). באופן כללי, רוב רובם של המשתתפים מתארים את המלווים באופן חיובי בכל האמור ליחס שהם מקבלים מהם ואף ביחס למידה שבה המלווה מצליח לעזור להם להשיג את מטרותיהם (אם כי ההערכה זו מעט נמוכה יותר). רובם הגדול גם מרוצים מהמלווים שלהם. עם זאת, כ-19% מהצעירים אמרו שאין זה נכון שהם יכולים לדבר אתו על דברים שקשה להם איתם, שהם לומדים ממנו הרבה דברים ורוצים להידמות לו. רק ארבעה אמרו שהקביעה שהם מרוצים מהמלווה שלהם אינה נכונה. רק צעיר אחד אמר בנקודת הזמן הראשונה שאינו מרוצה מההשתתפות בתוכנית. כ-70% אמרו שזה נכון מאוד שהם שבעי רצון מההשתתפות בתוכנית ועוד 13.0% אמרו שזה נכון.

בחנו מה הקשר בין סך שביעות הרצון של הצעיר מההשתתפות בתוכנית לבין ההערכות של המלווה. מצאנו שיש מתאם גבוה ומובהק בין שביעות הרצון מהתוכנית לבין שביעות הרצון מהמלווה ($r = .53, P < .001$). בבדיקה שערכנו עלה שהפריטים השונים בהערכות המלווה יוצרים מדד אחד בעל עקביות פנימית גבוהה (מעל 0.922. בנקודות הזמן השונות). לכן בחנו בהמשך את הממוצעים של הפריטים השונים בשלוש נקודות הזמן וגם את המדד המסכם. מלוח ז2 ניתן ללמוד שהדפוס של הערכות הצעירים דומה בשלוש נקודות הזמן. ברוב השאלות יש ירידה קטנה בשביעות הרצון עם הזמן, אך אינה מובהקת.

לוח ז2: ממוצעים וסטיות תקן של הערכות הצעירים את המלווים שלהם בשלוש נקודות זמן

III N = 17		II N = 42		I N = 69	
ממוצע	ס. ת.	ממוצע	ס. ת.	ממוצע	ס. ת.

האם אתה מרגיש שהמלווה שלך בתוכנית:

0.75	4.32	1.18	4.44	0.94	4.38	רוצה לעזור לך
1.08	4.21	1.24	4.26	1.02	4.38	מבין אותך
0.77	4.47	1.03	4.42	0.86	4.59	מתייחס אליך בכבוד
0.96	4.16	1.29	3.77	1.33	3.90	מצליח לעזור לך להשיג את המטרות שלך
						האם אתה מרגיש שאתה:
1.27	4.05	1.21	4.21	1.06	4.30	סומך על המלווה שלך בתוכנית

III N = 17		II N = 42		I N = 69		
ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
1.23	3.79	1.39	3.70	1.48	3.91	יכול לדבר איתו על דברים שקשה לך איתם
1.17	3.42	1.25	3.65	1.32	3.83	לומד מהמלווה שלך הרבה דברים
1.29	3.11	1.36	3.26	1.39	3.59	האם היית רוצה להיות דומה למלווה שלך
1.25	4.32	1.10	4.28	0.98	4.43	האם אתה מרוצה מהמלווה שלך
0.92	3.84	1.03	4.01	0.92	4.15	מדד מסכום של שביעות רצון

הסולם: 1 = בכלל לא 5 = במידה רבה מאוד

שאלנו את הצעירים עד כמה ההשתתפות שלהם בתוכנית עזרה להם בתחומי חיים שונים (לוח 3ז). בחלק מהתחומים ההערכות היו די גבוהות ונמוכות מהן במידה משמעותית בתחומים אחרים. השיעור של צעירים שחשו שהתוכנית עוזרת להם היה גבוה במיוחד בסוגיות הקשורות ללמוד איך להסתדר באופן עצמאי ולהתקדם בחיים וגם, בקרב צעירים שעבורם הנושא רלבנטי, יש הערכה שהתוכנית עזרה להם בענייני השירות הצבאי. עם זאת, יש לתת את הדעת על השיעור הנכבד של צעירים שחשו שזה לא נכון שהתוכנית עוזרת להם בענייני עבודה (39.1%) ולימודים (40.6%). גם מבחינה עזרה כלכלית ההערכות היו נמוכות ורק כמחצית (53.6%) מהצעירים אמרו שזה נכון שההשתתפות בתוכנית עוזרת להם מבחינה כלכלית. לא נמצאו הבדלים בין הבנים לבנות.

בחנו את התגובות לשאלה זו עבור שלוש נקודות הזמן והבחנו בין המשרתים בצבא/שירות לאומי לבין האחרים (לוח 3ז). בחלוקה לפי משרתים ולא משרתים בצבא/שירות לאומי בנקודת הזמן הראשונה ניתן לזהות שהערכות הנמוכות יחסית בנושאי עבודה ולימודים אינן נובעות מהעובדה שחלק מהצעירים משרתים בצבא, משום שהערכות אלו נמוכות יחסית גם בקרב האחרים. אולם, בנקודת הזמן השנייה עולה פער מובהק וגדול- מי שאינם משרתים מעריכים את העזרה בתחום הלימודים כרבה יותר בהשוואה למשרתים. בהשוואות בין שלוש נקודות הזמן לא נמצאו הבדלים שיטתיים. גם בהשוואה בין צעירים לצעירות לא נמצאו הבדלים.

שאלנו את הצעירים שאלה מסכמת באשר לשביעות הרצון שלהם מהתוכנית. באופן כללי ניתן לראות שרוב הצעירים שבעי רצון מהתוכנית. למשל, בראיון הראשון רק צעיר אחד אמר שזה לא נכון שהוא שבע רצון ובקרב מי שרואינו בראיון השלישי אף לא אחד ציין חוסר שביעות רצון. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שלוש נקודות הזמן.

ה. הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים

בחלק זה בחנו את התוצאות של התוכנית בדרך של הערכת המלווים את השינויים שחלו בצעירים במהלך התוכנית. כפי שצינו בפרק השיטה, להערכות מעין אלו יש מגבלות הנובעות מהעובדה שהן נעשות ללא יכולת השוואה לקבוצת ביקורת מתאימה. יחד עם זאת, יש חשיבות לבחון האם המלווים העובדים עם הצעירים נוטים לראות שינויים בתחומים החשובים להשגת יעדי התוכנית.

אחת המטרות החשובות של השהות בדירות היא להקנות לצעירים כישורי חיים בתחומים שונים. כזכור, ביקשנו מהמלווים להעריך את המיומנויות של הצעירים בהתמודדות עם שורה ארוכה של משימות חיים, בתחומים שונים. בחנו האם יש סימנים להתקדמות בכיוון של רכישת כישורי חיים של הצעירים, מזווית הראייה של המלווים. מלוח ח1 עולה באופן ברור שיש עלייה הדרגתית בביטחון של המלווים שהצעירים הנמצאים בדירות זמן רב יותר אמנם שולטים במיומנויות החיים השונות (ציונים נמוכים יותר מצביעים על בטחון רב יותר). רק בתחום הלימודים נראה שבנקודת הזמן השלישית דווקא יש ירידה בביטחון. דפוס כזה של ממצאים יכול לנבוע משני תהליכים שונים:

א. צעירים הנמצאים בדירות זמן רב יותר מפגינים יכולות ומיומנויות חיים גבוהות יותר, ובכך מצביעים על האפקטיביות של ההתערבות;

ב. צעירים שלהם מיומנויות חיים נמוכות יותר נושרים ואינם מופיעים בבדיקות הנוספות (נישירה דיפרנציאלית) ובכך ההערכות מצטמצמות בהדרגה לצעירים שהתחילו בתנאי פתיחה טובים יותר, מבלי שניתן לומר שההתערבות הביאה לתוצאה חיובית.

ניתוח נוסף שערכנו מרמז באופן ברור שהאפשרות השנייה היא הסבירה יותר. בנייתו שהתמקד בצעירים ששהו בדירות בכל שלוש נקודות הזמן מצאנו אמנם עדויות לשינויים חיוביים ברכישת מיומנויות חיים עם הזמן, אך השינויים היו קלים ורחוקים מלהיות מובהקים. לעומת זאת, מצאנו שצעירים שלהם מיומנויות חיים טובות יותר (לפי הערכת המלווים) נטו להישאר ואילו האחרים לא הופיעו יותר בהערכות המלווים, כלומר הפסיקו את השתתפותם בתוכנית.

התחום הבולט ביותר, המבחין בין מי שנשארו (והוערכו יותר מפעם אחת) למי שעזבו (ולא הוערכו יותר), הוא של מיומנויות חיים בתחום של הימנעות מהתנהגויות סיכון. הצעירים שהופיעו בפעם השנייה במחקר היו בעלי מיומנויות גבוהות יותר באופן מובהק משל אלו שנשרו בין נקודת הזמן הראשונה לשנייה: ממוצע של 1.34 בהשוואה ל- 1.68 בקרב הנושרים (בסולם שבו השתמשנו ציונים נמוכים יותר פירושים בטחון רב יותר במיומנות). בדומה, בנקודת הזמן השנייה הממוצע של מי שהמשיכו לנקודת הזמן השלישית היה 1.08 לעומת 1.45 בקרב אלו שנשרו. כלומר, למי שלא המשיכו בתוכנית היו מיומנויות נמוכות יותר.

בהמשך שאלנו את המלווים באופן ישיר מה השינויים שהם מזהים בצעירים בעקבות ההשתתפות בתוכנית בתחומים שונים. הצגנו שאלה זו בכל אחת משלוש נקודות הזמן. לוח ח2 מצביע על כך שבדרך כלל נטו המלווים לראות התקדמות של הצעירים. בהערכה בנקודת הזמן הראשונה ההתקדמות הבולטת ביותר הייתה בתחומים של רכישת יכולות להתמודדות עם חיים עצמאיים והשגת יעדים בתחום זה. כמו כן, הייתה התקדמות רבה יותר בתחומים של אופטימיות וביטחון בעתיד וגם בתחום הקשרים הבינאישיים. רמת השינוי הנמוכה ביותר היתה בכל הקשור ללימודים. כמו כן, הייתה ההערכה שהשינויים בתחום של ההתנהגות הנורמטיבית היו מעטים יותר.

בנקודות הזמן השנייה והשלישית מבנה ההערכות היה דומה. עם זאת, יש נטייה ברורה להערכות חיוביות יותר באשר להתקדמות של הצעיר בנקודות הזמן השנייה והשלישית. כלומר, מי שהוערכו פעם שנייה ושלישית נראו בעיני המלווים כמי שמגיעים להתקדמות רבה יותר. תופעה זו בלטה בתחום הלימודים - בעוד שממוצע הערכת השינוי הייתה 3.31 בנקודת הזמן הראשונה היא עלתה ל- 3.6 בנקודת הזמן השנייה ול- 3.95 בנקודת הזמן השלישית. כמו כן, המלווים העריכו את השינוי בתחום הקשרים החברתיים כבולטים ביותר. לעומת זאת, בתחום מציאת התעסוקה לא היו 'קפיצות' בהערכת השינויים והפער בין ההערכות ההתקדמות בנקודת הזמן הראשונה לשלישית היה הנמוך ביותר (0.21).

ביקשנו מהמלווים לסכם את ההתרשמות שלהם בכל אחת מנקודות הזמן באשר למידה שבה התוכנית תרמה לצעירים (לוח ח3). מהממצאים ניתן ללמוד שלהערכת המלווים התוכנית השפיעה באופן חיובי על רוב רובם של הצעירים. כמו כן, יש עלייה הדרגתית בהערכות של המלווים באשר להשפעת התוכנית. למשל, שיעור הצעירים שהערכה היא שהתוכנית תרמה להם רבות עלה מ- 36.9% בנקודת הזמן הראשונה ל- 57.7% בנקודה השנייה ול- 66.7% בנקודה השלישית. בבדיקות נוספות שערכנו מצאנו שיש פער מובהק בין הערכת ההשפעה בנקודות הזמן הראשונה לשנייה אך לא בין השנייה לשלישית. כמו כן, ניתוחים נוספים שערכנו מצביעים על כך שההבדלים בין נקודות הזמן לא נבעו מנשירה דיפרנציאלית (ממוצע הערכת השינוי בנקודת הזמן הראשונה היה דומה בין אלו שלא השתתפו בתוכנית בהמשך לבין אלו שהמשיכו).

לוח ח3: הערכת המלווים את התרומה של התוכנית לצעיר בשלוש נקודות זמן

תרמה לו רבות		תרמה לו		לא השפיעה עליו		פגעה בו	
%	N	%	N	%	N	N	
36.9	24	43.1	28	20.0	13	0	I (N= 65)
57.7	30	34.6	18	7.7	4	0	II (N= 52)
66.7	14	28.6	6	4.8	1	0	III (N=21)

ט. זווית הראייה של צעירים שסיימו את שהותם בתוכנית

אחד ההיבטים החשובים בהערכת תוצאות של תוכניות חברתיות הוא הסוגיה של נשירה - סיום התוכנית בנקודת זמן מוקדמת מהמתוכנן או בנסיבות השונות מאלו המתוכננות. ההגדרה של נשירה שונה מתוכנית לתוכנית ויש לנשירה גם משמעות שונה בהתאם לאופי התוכנית. באופן כללי, מסגרת הזמן המקסימאלית המתוכננת להתערבות במקרה הנוכחי היא כ- 18 חודשים. צעירים עשויים לעזוב את התוכנית לפני סיום תקופה זו מסיבות שונות. בחלק מהמקרים קל יחסית לשייך את הסיום להצלחה של הצעיר - קיבל עבודה טובה ועבר להתגורר בדירה עצמאית, או לאי הצלחה -

הצעיר התבקש לעזוב את התוכנית עקב התנהגות לא נאותה ולא מצא דיור אלטרנטיבי או תעסוקה יציבה. במקרים רבים אחרים המשמעות של עזיבה בטרם זמן לא ברורה ולעתים תתברר רק לאחר תקופה ארוכה. למשל, צעיר שלא מצא את מקומו בדירה וחש שהוא רוצה לחיות באופן עצמאי יותר ועוזב את הדירה תוך תקופה קצרה יחסית. השאלה האם התוכנית תרמה לו, או שאולי מדובר בכישלון שצריך ללמוד ממנו, עשויה לקבל מענה רק לאור ההתפתחויות בעתידו של הצעיר.

במסגרת מחקר ההערכה בחנו את מי שסיימו השתתפותם בתוכנית וניסו לקבל מידע רב ככל שניתן עליהם מהמלווים ומהצעירים עצמם, מתוך ניסיון לבחון מה דפוס הממצאים מלמד אותנו באשר לתוכנית ולדרכים לשפר אותה. יש בידינו מידע על 36 צעירים שסיימו את השתתפותם בתוכנית. לגבי 25 מהם יש לנו מידע מהמלווה ומהצעיר עצמו, לגבי 11 נוספים יש לנו מידע רק מהמלווה.

בחלק זה נציג את זווית הראייה של 25 מהצעירים (מתוך כלל ה- 36 שסיימו את שהותם) באשר לנסיבות של עזיבתם והקורות אתם בכל הקשור לחייהם לאחר העזיבה, נציג את זווית הראייה של המלווים ונשווה ביניהן.

מתוך 25 צעירים שרואיינו אחרי עזיבתם: אחד ציין שעזב לפי התוכנית, שבעה שחלה התפתחות חיובית בחייהם, שניים שנאלצו לעזוב לפי דרישת הצוות ועוד 11 שאמרו שעזבו עקב קושי או משבר. כלומר, כמחצית מהעוזבים עשו זאת, לפי דיווחם, עקב קושי להמשיך בתוכנית. מבחינת הדברים שלהם עולה שחלק מהקשיים שהביאו לעזיבה קשורים באופן ברור יותר לעצם המסגרת וחלקם ליחסים בתוך הדירה עם הצעירים ועם הצוות (אם כי כמובן קשה להפריד בין הסיבות האלה). בחלק מהמקרים נראה שאי שביעות הרצון מהתוכנית הייתה חלק מתהליך של מעבר לחיים עצמאיים יותר, כגון החלטה לעבור למגורים מטעם הצבא. בחלק אחר נראה שהמדובר באופן ברור יותר בהתפתחות חיובית של מעבר לחיים עצמאיים, וצעירים ציינו שמיצו את שהותם במסגרת והרגישו שיכלו להתקדם. כאשר הצעירים נשאלו אם היו רוצים להמשיך את השהות בדירות, 17 מתוך ה- 25 (68%) ענו שלא.

מעל למחצית מהצעירים שומרים על קשר עם הצעירים בדירה ועם המלווים. מתוך 25 הצעירים שראיינו, 20 אמרו שיפנו למלווה שלהם אם יצטרכו עזרה.

מגורים: כמחצית מהצעירים שעזבו אמרו שהיה להם קשה או קצת קשה למצוא מגורים. עם זאת, רק שני צעירים אמרו שהיו מצבים שבהם לא היה להם איפה לישון. כמחצית מהצעירים עברו לגור לבד או עם חבר, הצבא נתן סיוע לשלושה מהם, וחלק אחר עבר להתגורר עם קרובי משפחה (הורים, דודים, סבתא), חלקם עזבו בהמשך למגורים אחרים (כמו במכללה שבה הצעירה לומדת, או במלון שבו צעירה אחרת עובדת). למעשה, ככל הידוע רק לצעיר אחד לא היה סידור מגורים מובטח בעת הראיון אתו.

עבודה: מבין 25 הצעירים שראיינו 11 לא עבדו בעת הראיון, חמישה מתוכם היו בשירות צבאי/לאומי, אחת לומדת באופן מלא, ושלושה דיווחו שהם מחפשים עבודה. מתוך 14 הצעירים העובדים ניתן לתאר את העבודה של כמחציתם כמקצועית (בתחומים כמו סיעת לגנת, ספרות, טכנאי בחברת החשמל, שירות לקוחות). הנותרים עובדים בעבודות לא מקצועיות בתחומים שאינם מעניינים אותם מתוך צורך כלכלי (תחנת דלק, מפעל פלסטיק, מלצרות), בין היתר משום שהם עדיין

משרתים. מתיאורי הצעירים עולה שכמחציתם עובדים בעבודה הנתפסת כיציבה. רק חמישה צעירים אמרו שקבלו הכשרה מקצועית ומתוכם ארבעה קבלו את ההכשרה במסגרת התוכנית. לגבי העתיד ציינו 11 מתוך ה-25 שהם מתכוונים לעבוד בעבודה אקדמית, חמישה בעבודה מקצועית, ושלושה ציינו שהם מתכוונים לפתוח עסק עצמאי.

מצב כלכלי: ל-14 מתוך 25 הצעירים שראיינו הייתה משכורת. לשישה צעירים לא היה מקור הכנסה כלל, והם חיו מחסכונות והלוואות מקרובי משפחה. אחד עשר צעירים אמרו כי בשלושה חודשים האחרונים היה מצבם הכלכלי קשה או קשה במיוחד. הדבר בא לידי ביטוי בכניסה לחובות לבנק, נטילת הלוואות ואי תשלום של חשבונות. ל-13 הצעירים יש כיום חובות (בנקים, חברות סלולאריות), חלקם בסכומים גבוהים.

לימודים: רק שלושה צעירים שסיימו את השהות שלהם בתוכנית למדו בעת הראיון עמם - תעשייה וניהול במכללה, קורס בקוסמטיקה וקורס פסיכומטרי. עם זאת, 23 צעירים מתוך ה-25 שראיינו אמרו שיש להם תוכניות ללמוד בהמשך. לפי התיאורים שלהם הרי ל-11 יש תוכניות בכיוון של לימודים אקדמיים, ששה בכיוון המקצועי ולשניים יש תוכניות להשלמת בגרויות.

בריאות: רוב רובם של הצעירים מתארים את מצבם הבריאותי כטוב או טוב מאוד (22) ורק צעיר אחד אמר שמצבו הבריאותי רע מאוד. שני צעירים אמרו שהיו להם קשיים להשיג סיוע רפואי כשנזקקו לו. **קשר עם גורמים טיפוליים/חוק:** לשמונה צעירים היה קשר עם גורמי רווחה שונים. שלושה היו בטיפול, שניים מהם במסגרת הצבא. אף לא אחד מהצעירים שראיינו דיווח על הסתבכות עם החוק (מדברי המלווים עולה שצוות המחקר לא ראיין צעיר, שהיה בכלא עקב מכירת אמצעי לחימה).

יחסים חברתיים: בסך הכל 60% מהצעירים אמרו שהם מרוצים או מרוצים מאוד מהקשרים החברתיים שלהם ו-20% אמרו שאינם מרוצים כל כך או אינם מרוצים. יותר צעירים חשבו שיש להם פחות חברים מאחרים מאשר אלו שחשבו שיש להם יותר חברים (40% לעומת 24%). עם זאת, 48% חשבו שהם תמיד יכולים לדבר עם חבר קרוב על בעיה אישית ועוד 32% חשבו שהם יכולים לדבר לעתים, ו-20% (חמישה צעירים) אמרו שאינם יכולים לדבר עם חבר קרוב על בעיה אישית.

כמחצית מהצעירים (12) מציינים שיש להם בן/בת זוג קרוב, שמונה מהם מציינים שחשים מאוד קרובים לבן הזוג והשאר 'די קרוב'. תשעה מתוך ה-12 מציינים שהם שבעי רצון מאוד או מרוצים מהיחסים עם בן הזוג.

בהמשך בחנו את התמיכה החברתית של הצעירים לאחר עזיבת הדירה באמצעות שאלון מובנה (לוח ט). נראה שלרוב רובם של הצעירים יש מקורות תמיכה חברתיים המסייעים בהיבטים רגשיים ואינסטרומנטאליים. עם זאת, יש לציין שמעל לשליש מהצעירים אומרים שאף פעם או רק לעתים רחוקות היה להם מישהו שיכלו לשתף אותו בדאגות ובפחדים שלהם וכרבע אמרו כך לגבי רוב ההיבטים האחרים של תמיכה חברתית. בהמשך שאלנו את הצעירים אם היה להם למי לפנות כאשר חוו קושי לאחר היציאה מהדירה. רוב הצעירים ענו שהיו להם מקורות תמיכה (משפחה, חברים, מלווים מהתוכנית), אך שישה צעירים אמרו כי לא היה להם למי לפנות.

אורח חיים: שאלנו את הצעירים על אורח החיים שלהם. מצאנו (לוח ט) שהרוב יוצא לביילויים. יחסית מעטים מהם משתתפים בפעילות ספורטיבית, בחוגים ומתנדבים.

מבט לעתיד: באופן כללי הצעירים מציגים תפיסה חיובית כלפי העתיד שלהם (לוח ט4). למשל, כמעט 80% מהם מסכימים לאמירה שהעתיד שלהם יהיה מאושר וכמעט כולם מסכימים שיהיו להם חיים ארוכים ומשפחה טובה ומוצלחת. עם זאת, כחמישית מסכימים שלאנשים כמוהם קורים דברים רעים ויותר מרבע מסכימים שאף פעם לא יהיה להם מספיק כסף. באופן כללי, נראה שרוב הצעירים מפגינים תחושה חיובית לגבי עצמם והמידה שבה יש להם תקווה (לוח ט5). ההערכה שלהם היא הגבוהה ביותר בכל האמור לתחושה שהם מסתדרים טוב בחיים והנמוכה ביותר לגבי התחושה שהם יכולים למצוא דרכים לפתור בעיה גם במצבים שאחרים רוצים לוותר.

הערכת הצעירים את התוכנית ואת המלווה לאחר העזיבה

הממצאים מראים באופן ברור שחלק ניכר מהצעירים שעזבו את התוכנית לא היו שבעי רצון מהמלווים שלהם (לוח ט6), וההערכות שלהם היו נמוכות בצורה בולטת בהשוואה לצעירים שרואיני במהלך השהות (לוח ז2). בהשוואה של ההערכות הצעירים במהלך התוכנית (לוח ז4) לאלו של הצעירים שעזבו את התוכנית (לוח ט7), נראה שלעוזבים יש הערכה הרבה פחות חיובית באשר למידה שבה התוכנית עזרה להם, בעיקר בתחומים מסוימים. ההבדלים הבולטים הם בהערכות נמוכות במיוחד לגבי המידה שהתוכנית עזרה כשהיה להם עצוב או קשה (ממוצע של 2.84 בקרב העוזבים בהשוואה ל- 3.78 בבדיקה הראשונה ו-3.76 בשלישית), עד כמה למדו להסתדר באופן עצמאי (ממוצע של 3.40 בקרב העוזבים בהשוואה ל- 4.10 בנקודת הזמן הראשונה ו- 3.88 בשלישית), ועד כמה התוכנית עזרה להם להתקדם בחיים (ממוצע של 3.44 לעומת 3.87 ו- 3.76, בנקודות הזמן הראשונה והשלישית, בהתאמה). ההערכות בענייני עבודה ושירות צבאי ולאומי לא היו שונות במידה משמעותית בין העוזבים לבין הצעירים במהלך התוכנית.

הצעירים נשאלו במבט לאחור עד כמה היה להם טוב או רע בדירה. רוב הצעירים (16) ציינו כי היה להם טוב או טוב מאוד בדירה, ארבעה צעירים דווחו שהיה די טוב, וחמישה צעירים תיארו כי היה להם לא כל כך טוב, או רע בדירה.

כמו כן, ביקשנו מהצעירים להעריך אם הם מצליחים כיום להשיג את המטרות שהציבו לעצמם בעת ההשתתפות בתוכנית. תשעה צעירים חשו שהם מצליחים במידה רבה להשיג את המטרות, 14 צעירים תיארו שהם מצליחים במידה מועטה, ושני צעירים דווחו שאינם מצליחים כלל להשיג את המטרות.

י. זווית הראייה של המלווים על העוזבים

בסך הכל המלווים דיווחו על 36 צעירים שעזבו את התוכנית. כפי שצינו, המשמעות של העזיבה מבחינת השפעת התוכנית על הצעיר אינה חד משמעית ולא תמיד ברור האם מדובר בנשירה, כשלון או התקדמות. לאחר דיונים עם המרכזת באשר להערכות המלווים על אופי העזיבה, היא העריכה שלגבי 17 ניתן לומר שהעזיבה הייתה מתוכננת ו- 19 לא מתוכננת. העזיבה הלא מתוכננת של שניים מהצעירים הייתה חלק מהתפתחות חיובית בחייהם. נראה שגם לפי הערכות זהירות, כמחצית מהעזיבות ניתנות לתיאור כעזיבה כחלק ממשבר ולא כסיום או התפתחות חיובית. המלווים העריכו ששליש מהעוזבים היו נתרמים מהמשך שהות בתוכנית.

מבחינת משך הזמן עד לעזיבה התמונה מורכבת כי הצעירים ב'אהבה' ובדולב נכנסו לתוכנית המקומית עוד בטרם הפכה להיות חלק מהמיזם ולכן גם השעות שלהם הייתה ארוכה יותר. מבין העוזבים ששהו בעפולה (10), שלושה שהו עד שנה, שניים בין שנה לשנה וחצי וארבעה שהו 18 חודשים עד שנתיים. מתוך החמישה בחדרה עזבו שלושה בטווח זמן של עד שנה, ומתוך העשרה בחולון ששה עזבו בטווח זמן של שנה מכניסתם לתוכנית.

מתוך 36 הצעירים שעזבו היה למלוים קשר לאחר העזיבה עם 26, מתוכם נותק הקשר עם 10, שחמישה מתוכם המשיכו את הקשר עם המרכזת. כלומר, מעל למחצית העוזבים (21) הם בקשר עם אנשי התוכנית.

בניסיון ללמוד יותר פרטים על צעירים אלו שאלנו לאחר העזיבה את המלוים כיצד הם מעריכים את ההסתגלות של הצעירים למסגרת בזמן ששהו בה (לוח י1). באופן כללי נראה שלגבי כמחצית מהעוזבים ההערכה היא שהיו קשיים בהסתגלותם בעת היותם בתוכנית. שיעור רב יותר של קשיים נצפה בהיבט של תרומה לאחרים (63.9% תרמו לאחרים במידה מועטה או מועטה מאוד).

הערכת המצב של הצעירים העוזבים בסיום השהות

השוואה בין ההערכות של המלוים באשר למיומנויות החיים של הצעירים שעזבו ולגבי הצעירים במהלך השהות (לוח י2. ולוח ח1). מעלה שהממוצעים של ההערכות של כישורי חיים היו נמוכים יותר עבור העוזבים. יש לציין שהמדגם הקטן מקשה על המשך הניתוח, אך יש אינדיקציות ברורות שההערכות הן גבוהות יותר עבור מי שעזבו באופן מתוכנן או כחלק מהתפתחות חיובית בהשוואה לשאר העוזבים. מהממצאים עולה גם שלגבי כשליש מהעוזבים ההערכה הייתה שההתקדמות שלהם בעת השהייה הייתה רבה עד למשמעותית ברוב התחומים, לכשליש התוכנית תרמה ברוב התחומים ולגבי כשליש לא חלו שינויים. התחומים שבהם חלו השינויים המעטים יותר היו בתחום ההתנהגות הנורמטיבית והלימודים.

הצגנו בפני המלוים גם שאלה כללית ומסכמת לגבי כל צעיר ובקשנו להעריך עד כמה התוכנית תרמה לצעירים שעזבו. הם לא העריכו שהיה צעיר שההשתתפות פגעה בו, לגבי שליש העריכו שלא תרמה, לשליש תרמה ולשליש נוסף תרמה באופן משמעותי. חשוב לציין שההערכות לגבי התקדמות הצעיר בתוכנית לא היו נמוכות יותר מההערכות לגבי צעירים במהלך השהות בתוכנית, ולעתים הממוצעים היו אף גבוהים יותר. גם כאן נראה שהקבוצה של הצעירים שעזבה מתוך תהליך של התקדמות חיובית והתפתחות אישית הטתה את הכף להערכות חיוביות.

פרק 6: הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

את ההערכות המסכמות שלנו נציג כמענה למספר שאלות מרכזיות שהצגנו במהלך מחקר ההערכה. ההערכה התייחסה לתוכנית הרחבה הכוללת מגורים וליווי, מעטפת הכוונה וליווי וכישורי חיים. חלק זה מבוסס על הממצאים שאספנו בכל האמצעים שבהם נקטנו במהלך המחקר: ראיונות עומק ומובנים למחצה, תצפיות משתתפות, ראיונות עם הצעירים ושאלונים למלווים.

א. מבט כולל במישור המערכת הארגונית

1. האם יש צורך בתוכניות הכלולות במיזם

התשובה שלנו לשאלה המקדמית - האם יש צורך בתוכניות המיועדות לצעירים בוגרי השמות חוץ ביתיות, שאין להם עורף משפחתי היכול להיענות לצרכיהם, היא חיובית באופן חד משמעי. הערכה זו נובעת ממספר מקורות המחזקים זה את זה.

א. הספרות המקצועית המתפתחת בעולם מצביעה על הצרכים המיוחדים לאוכלוסיית הבוגרים של מסגרות ההשמה, על הקשיים הרבים שבהם הם נתקלים במעבר לחיים בוגרים ועצמאיים, ועל התוצאות הקשות הנובעות מכך שרבים מבוגרי ההשמות אינם מצליחים למצוא את מקומם בחברה הנורמטיבית. סקירת הספרות גם מצביעה על כך שההכרה בצרכים אלו הביאו להתפתחויות משמעותיות במדינות שונות בעולם בתחום החקיקה עבור צעירים העומדים לצאת לחיים עצמאיים ולפיתוח שירותים עבורם (ראו סקירה אצל בנבנישתי, 2007).

ב. הראיונות שערכנו עם אנשי מקצוע בכירים בשירותים הרלבנטיים עולה שגם הם מודעים לצרכים המיוחדים של רבים באוכלוסייה זו. יתרה מזו, נראה שיש הסכמה, שבמערכת השירותים הקיימת, אין לצעירים רבים שהם בוגרי השמה דרכים יעילות לקבל מענה לצרכים שלהם. פיתוח מענים מסוימים, כמו על ידי עמותת 'למרחב', מדגישים את הצורך בהיערכות רחבה יותר המיועדת לתת מענה למגוון רחב יותר של צעירים, מתוך מערכת השירותים שבאחריות המדינה.

ג. הראיונות שערכנו עם המלווים ועם הצעירים, הדגישו את הצרכים המיוחדים ואת הקשיים של צעירים רבים בוגרי השמה, בעיקר אלו שאינם יכולים להישען על משאבים במשפחתם הביולוגית. מתגובות של צעירים רבים עולה שהתוכנית נתפסה כאלטרנטיבה המועדפת, ולעתים היחידה, להתמודדות עם העובדה שלא היה להם למי לפנות עם עזיבתם את התוכנית.

חשוב להדגיש, שיש גם צעירים רבים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי שאינם זקוקים לתוכנית המשלבת ליווי ומגורים. לקבוצה זו של צעירים יש מיומנויות וכשרים אישיים, ולעתים גם מקורות תמיכה לא משפחתיים, המאפשרים להם להתמודד עם המעבר לחיים עצמאיים בקהילה, ללא צורך בליווי. תוכניות מהסוג שהערכנו מיועדות לקבוצה שתתקשה להתמודד באופן עצמאי עם מעבר לחיים בקהילה ללא עורף משפחתי.

מכאן נובעת המלצתנו המרכזית:

1. יש להמשיך ולקיים תוכניות ליווי ומגורים לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי.

2. היבטים ארגוניים ומערכתיים במבט לעתידן של התוכניות לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף

משפחתי

כבר בשלב מוקדם של ההערכה הגענו למסקנה, שלתוכנית מגורים וליווי, מעין זו שנוסחה על ידי המיזם הנוכחי, יש מקום ומן הראוי להבטיח את המשכיותה ולהרחיב את המענים לצעירים אלו. במהלך מחקר ההערכה עסקנו רבות בהיבטים הארגוניים והמערכתיים שמלווים את המיזם מתחילתו. עקב כך, מחקר ההערכה בחן את ההתפתחויות הארגוניות השונות במטרה להעריך האם הן יכולות להבטיח את המשכיות התוכנית והרחבתה במידת הצורך.

בדוחות הביניים השונים נכנסנו לפרטים באשר להיבטים ארגוניים הנוגעים לכל אחד מהמשרדים ולתיאום ביניהם בכל הקשור לעיצוב מענים מערכתיים עבור הצעירים בוגרי השמה. במסגרת דוח מסכם זה נתמקד בקצרה בתמונת המצב כפי שהצטיירה בעת כתיבת הדוח. סביר, שבעת קריאת הדוח חלקים מהתמונה יהיו שונים.

א. משרד הרווחה

במשרד נערכו התייעצויות רבות באשר להמשכיות התוכנית ושילובה בכלל השירותים של המשרד. במסגרת זו הועלו מספר הצעות על ידי אנשי מקצוע מרכזיים במשרד (בין היתר הגב' שלווה לייבוביץ ומר בנצי בראנץ), ונערכו דיונים בין הגורמים הרלבנטיים לקבלת החלטות בתחום זה (בין היתר מר מנחם וגשל, מר מוטי וינטר והגברת דליה לב שדה).

בשיחות עם אנשי משרד הרווחה מתברר שיש מודעות לצורך בשינויים ארגוניים ולקבלת החלטות על חלוקת משאבים ואחריות כדי להתמודד עם בניית המענים לצעירים אלו. לדברי בכירים במשרד יש הבנה לעובדה שהרצף של השירותים חורג מתחומים של כל אחד מהאגפים ואף משל כל אחד מהמשרדים, ולכן חשוב לבנות תוכניות משולבות מעבר לאגפים השונים ובשיתוף פעולה עם משרדים אחרים, כמו שנעשה מול משרד התעסוקה במציאת פתרונות לנוער חרדי מנותק.

מצאנו שיש כוונה לאחד את הטיפול בכל מגוון האוכלוסיות של הצעירים בוגרי השמה ולתת מענה מקיף גם לצעירים הנמצאים באופן מסורתי תחת האחריות של 'ילד ונוער' וגם לאלו המטופלים על ידי 'נוער וצעירים' ושירותי התקון. בשלב הנוכחי, ככל שידוע לנו, טרם הוגדר אחראי מרכזי לנושא זה, ולא נעשתה הערכות תקציבית. בדוחות הביניים הצגנו טיוטות לתוכניות בתחום זה, שטרם אומצו. אחד מהתהליכים המקבילים הוא הרצון של בכירים במשרד, כמו המשנה למנכ"ל מר מנחם וגשל, לשלב את הפתרון לבוגרי השמה במסגרת עיצוב המדיניות עבור כלל הצעירים, ובעיקר הצעירים עד גיל 21. תהליכים אלו לא הבשילו.

בעת כתיבת הדוח קבלנו דיווח שלא נמצא פתרון מערכתי מספק. במסגרת ניסיונות לשמר את ההישגים של התוכנית ולמנוע מצב של נסיגה כוללת למצב שלפני הפעלת התוכנית, הוכנסו שינויים במבנה התקצוב של הדירות ובמקורות המימון שלהן. בין היתר נסגרה דירה בחולון, דירה אחרת היא כיום דירה לשירות לאומי, נפתחה דירה חדשה למשרתים בצבא, ונשמרו הדירות בתדרה ובניר העמק. לפי הידוע לנו, רוב רובם של הפתרונות התקציביים הם זמניים ואינם מבטיחים מענה מסודר בעתיד לבוגרי השמה חוץ ביתית.

יש לקות שתהליכי התכנון וההתארגנות ימשיכו. זאת, כדי להבטיח גישה מערכתית ומתכללת של כלל הגופים והשירותים המיועדים לתת מענים לצעירים, כולל צעירים שלא היו במסגרות חוץ

ביתיות, וגם צעירים שלהם צרכים מיוחדים שהתוכנית אינה נותנת להם פתרון. חיוני שתהליכים אלו יביאו להחלטות בהקדם כדי להבטיח שהפתרון הזמני והחלקי לא יהפוך להיות ארוך טווח, ובכך יחטיא חלק גדול ממטרותיו. לכן אנו ממליצים שוב:

2.א. שמשדז הרווחה יקבע בקרוב גורם שיתכנן, ינהיג ויתכלל את פעולות המשרד בתחום זה.

בדוחות הביניים המלצנו למצוא פתרונות בהקדם, כך שתהליכי המעבר לא יפגעו בצעירים השוהים בהם ובהישגי התוכנית. נראה שלמרות המאמצים, ההמשכיות של התוכנית נפגעה. למרות זאת, ההמלצות שלנו לגבי תקופת המעבר עדיין רלבנטיות לפחות לחלק מהצעירים השוהים כיום בתוכנית ולחלק מאלו המופנים אליה:

3.א. להבטיח את המשכיות הטיפול בצעירים הנמצאים כעת בתוכנית

4.א. להבטיח את המשך ההפניה של צעירים נוספים בוגרי השמה הנוקיים לתוכנית

5.א. לדאוג להעברת הידע והניסיון שנרכש בתוכנית למפעילים בהמשך

ב. משרד החינוך

בשנים האחרונות חלו התפתחויות רבות בפנימיות של המינהל לחינוך התיישבותי בכל הקשור להתייחסות לצרכים של בוגריהן. מרבית השינויים היו בכיוון של לקיחת אחריות רבה יותר להיענות לצרכים של בוגרים, גם לאחר שחצו את סף גיל ה-18. התפתחויות אלו היו מבוססות על יוזמות מקומיות. ההשתתפות במיזם הנוכחי זרזה תהליכים אלו ובמהלך הפעלת התוכנית נערכו דיונים במינהל במטרה להגיע לתפיסת מדיניות המתאימה לצרכים הנוכחיים. בכתב עמדה שהוכן באחרונה - **התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך כלפי הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל, ובחסרי עורף משפחתי בפרט**, מתארים המחברים הבכירים, דר' יחיאל שילה ועמנואל גרופר, קווים ראשוניים לקראת גיבוש מדיניות חדשה בנושא זה.

במסגרת קווים אלו נראה שיש נכונות לקבלת אחריות מרכזית גדולה יותר על בוגרים של הפנימיות הזקוקים לסיוע. למרות שהמסמך מציג קווים ראשוניים, נראה שהכיוון ברור: דגש על מודלים פנים-פנימייתיים, כך שכל פנימייה תוכל להציע 'רשת ביטחון' לאותם בוגרים הנוקיים לה. כחלק מתהליך זה מתחיל תהליך של בדיקה ותכנון. בין היתר יש כוונה לגייס איש מקצוע במטה המינהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועלית הנוער אשר מתפקידו יהיה לרכז את כל הפעילות בנושא של בוגרי הפנימיות החינוכיות בכלל, וחסרי העורף המשפחתי בפרט. כמו כן, הוקם צוות רב-מקצועי במטה אשר שוקד על לימוד יסודי של כל היוזמות "הפנים מוסדיות" שפועלות כיום בשדה, במטרה לנסח מערכת כללים ונהלים לפעילויות אלה. צוות זה לומד גם יוזמות נוספות שקיימות בשטח כמו למשל תוכנית "למרחב", הפועלת בתמיכת משפחת מוזס על פי מודל "אזורי" מקורי ושונה לחלוטין מזה שהופעל במסגרת הפרויקט של "אשלים".

להערכתנו, מהלך זה של המינהל הוא חיובי ומהווה התקדמות בדרך לפיתוח מערך שירותים כולל שיענה על מגוון הצרכים של צעירים בוגרי השמה במסגרות השונות. הניסיון מלמד שהמחויבות של אנשי הצוות בפנימיות (החינוכיות והטיפוליות) לרווחתם של הצעירים היא משאב אדיר עבור

הצעירים וכל מהלך הרוותם את הדאגה הכנה שלהם לצעירים שאותם עזרו לטפח ומעניק להם כלים להגשים מחויבות זו, עשוי לתרום רבות.

יחד עם זאת, המחקר הנוכחי מצביע על כך שפתרון זה אינו בהכרח מתאים למגוון הרב של צעירים השוהים בפנימיות החינוכיות. סביר שיהיו צעירים שירשת הביטחון שיכולה להציע הפנימייה בה שהו אינה מתאימה למאפיינים ולצרכים שלהם. למשל, צעירים שלהם צרכים חינוכיים ותעסוקתיים שהפנימייה שבה שהו אינה יכולה להיענות להם, או שהיחסים שלהם עם צוות הפנימייה אינם מבטיחים שהישארות בפנימייה תתאים להם, או שהם רוצים ומסוגלים לתפקד בסביבה עצמאית יותר, או שמקום השירות הצבאי/לאומי שלהם רחוק מאוד מהפנימייה, ומצבים רבים אחרים.

ג. התיאום בין משרדי הממשלה השונים ובינם לגופים החוץ ממשלתיים

להערכתנו יש להפנות את תשומת הלב לסוגיה מרכזית ומהותית יותר. בהשאלה, ניתן לומר שהסוגיה היא: 'של מי הילד'. לפי מה שניתן לראות, כל אחד מהמשרדים חותר לטפל בצורה הטובה ביותר ב'ילדים שלו'. כל אחד עושה את זה מתוך תפיסת עולמו, המסגרת הארגונית שבה הוא נמצא, האילוצים וסדרי העדיפויות התקציביים של המשרד שלו. אולם, הצעירים לא 'שייכים' למשרד מסוים. אין סיבה לחשוב שצעיר שסיים פנימייה טיפולית באחריות משרד הרווחה לא יכול ליהנות מהפרויקט החשוב של 'אקדמיה בראש שקט' המאפשר לבוגרי פנימיות חינוכיות מבני העדה האתיופית לימודים אקדמיים, תוך שהות בכפר נוער. אין סיבה להאמין, שבוגרת של כפר נוער בצפון הארץ לא תוכל להיתרם משהות בדירת בוגרים בחולון, בקרבה למקום השירות הלאומי שלה בגן של ילדים אוטיסטים.

אין זה המקום לדון במידת הרציונאליות של מערכת ההשמה החוץ ביתית המפוצלת בין משרד החינוך למשרד הרווחה. אך גם אם תהיה הסכמה שיש הגיון במבנה זה, אין מקום להניח באופן אוטומטי שהגיון תופס גם לגבי צעירים לאחר גיל 18 היוצאים לחיים עצמאיים בקהילה. יתרה מזו, מענה הולם לצעירים בוגרי השמה מחייב פתרונות הקושרים בין מספר רב של משרדי ממשלה וגופים חוץ ממשלתיים. כפי שצינו בדוחות ביניים קודמים, חיוני לקשור לפחות בין משרדי הרווחה, החינוך, הביטחון, התמ"ת, הקליטה, השיכון, ובינם לבין מוסדות וארגונים כמו הביטוח הלאומי, אשלים, תב"ת, קרן רש"י, עמותות כגון גנדיר ולמרחב, הרשויות המקומיות וכד'. לכן, אנו חוזרים על המלצתנו:

א.6 במטרה להגיע לפתרון מערכתי כולל יש לזמן בהקדם דיון ברמת מטה בין כל המשרדים צריכים להיות מעורבים בשירות לקבוצת אוכלוסייה זו, ולכלול במסגרת דיונים אלו גם את המוסדות, הארגונים והעמותות השותפים החוץ-ממשלתיים המעורבים בפיתוח שירותים ובהגשתם.

ד. חקיקה

ועדת רוטלוי הגישה עוד בשנת 2003 המלצה מפורטת במסגרת דוח ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית, לחוקק את זכותם של ילדים בהשמה להכנה לקראת חיי בגרות בקהילה וכן את זכותם של בוגרי ההשמה החוץ ביתית לסיוע במגוון תחומי החיים עם עזיבת המסגרת בבגרותם.

המלצה זו מהווה חלק מהצעת חוק השמה חוץ ביתית שטרם הונחה על שולחן הכנסת. ועדת ההיגוי של המיזם החליטה לקדם שתדלנות בעניינם של הצעירים הכוללת התייחסות לחקיקה. מתנדבת במועצה לילדים בסיכוי לקחה על עצמה לרכז את קידום הנושא. בין היתר העמותה יצרה קשר עם ח"כ ניסן סלומיאנסקי שהקים לובי למען ילדי פנימיות. במקביל פרופסור שניט מהמועצה מעורב במאמצים להשפיע על החקיקה בנושא זה. מכיוון שתהליכי החקיקה טרם התקדמו אנו חוזרים וממליצים:

7.4 לפעול לשם קידום חקיקה חדשה המיועדת לתת מענה לצעירים בוגרי סידורים חוץ ביתיים.

בחלקים הבאים נתמקד בהערכה של החלק במיזם שכלל תוכנית למגורים וליווי של צעירים בוגרי השמה.

ב. מאפייני לקוחות

הצעירים שהתקבלו לתוכנית מתאימים להגדרה של אוכלוסיית היעד

ראשית, יש לציין שההגדרה של אוכלוסיית היעד אינה חד משמעית. ההגדרה של צעיר בוגר השמה כ'חסר עורף משפחתי' היא פשוטה יחסית כאשר מדובר בצעירים שהם יתומים מהוריהם ואין להם משפחה, או שעלו בגפם וחיים בארץ לבד. אולם, כשמדובר בצעירים שלהם הורה או משפחה בארץ, ההגדרה היא יותר מורכבת, מחייבת הערכה ושיפוט, ועשויה להיות שנויה במחלוקת בין הגורמים השונים. כאן יש להעריך האם למשפחה יש אפשרות לספק לצעיר תמיכה, חומרית או רגשית, והאם פתרון במסגרת המשפחה או מגורים עצמאיים עם תמיכת המשפחה הוא ריאלי או רצוי.

תהליך המחקר הדגיש עד כמה ההגדרות של 'חסר עורף משפחתי' הן עמומות. בין היתר מתברר שאצל חלק מהצעירים היחסים עם המשפחה, הקרובה והרחבה, השתנו במהלך שהותם בתוכנית. צעירים שעבורם מגורים עם המשפחה לא היו אפשרות סבירה בעת כניסתם לתוכנית, יצרו יחסים אחרים עם המשפחה שהביאו לכך שבהמשך חלק מהם עברו לגור עם המשפחה. ייתכן בהחלט שהם היו חסרי עורף משפחתי בעת הכניסה, אך המצב השתנה.

להערכתנו, על סמך בחינת המידע על הצעירים המשתתפים נראה שהתוכנית אומנם מתמקדת בצעירים הנזקקים לתוכנית מיוחדת משום שאינם יכולים להישען על 'העורף המשפחתי', ושאינן עבורם פתרונות קיימים יעילים, מתאימים וזולים יותר. ככל שאנו יכולים לקבוע, נראה שתהליכי המיון והבחירה ההדדית מביאים לכך שאותם צעירים היכולים לצאת לחיים עצמאיים ללא סיוע מאסיבי או שיכולים להשתלב בתוכניות אחרות, אינם מקבלים שירותים אינטנסיביים מהמיזם.

בין הממצאים המחזקים הערכה זו ניתן לציין, שהצעירים הגיעו ממשפחות שברובן אינן שלמות, כרבע מהצעירים יתומים מאם. פחות משליש מהורים תוארו כבעלי תפקוד תקין, לרוב האמהות בעיות כלכליות, וכמו כן לחלק מההורים יש בעיות בריאות. המלווים ציינו שרק אצל כרבע מהאמהות היחס לצעיר היה חיובי, ושיעור האבות היה נמוך אף יותר. על פחות מעשרה אחוז מההורים נאמר שהם מפגינים יחס אוהב.

בבדיקה עד כמה הסביבה המשפחתית של הצעיר מהווה עבורו עורך תומך מצאנו שהסביבה המשפחתית הקרובה אינה מציעה לצעירים מסגרת מגורים נורמטיבית או תמיכה אינסטרומנטאלית, ולמעט מאוד מהצעירים יש מודל חיובי לחיפוי בסביבתם הקרובה. עבור חלק ניכר מהצעירים ההורים, ובעיקר האם, מהווים גורמים ללחץ ולקשיים למשתתף בתוכנית. לאבות תפקיד מועט יחסית בחיי הצעירים, הן כמקור לתמיכה והן כמקור ללחץ. לאמהות תפקיד יותר מרכזי מאשר לאבות, אך נראה שהן גורמות ללחץ ולקשיים רגשיים, יותר משהן מציעות תמיכה. לאחאים ולבני המשפחה המורחבת יש מקום מרכזי יותר אף מהאם, ובדרך כלל הם נתפסים כמקור תמיכה חיובי וכמודל לחיפוי יותר מהאם וגורמים לקשיים וללחץ פחות ממנה. אך גם כאן, מדובר בחלק לא גדול מהצעירים.

במקביל להגדרה המרכזית והרשמית של 'בוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורך משפחתי', ניתן לזהות הגדרות פחות רשמיות ויותר עמומות ו'רכות' של אוכלוסיית היעד המתייחסות למאפיינים נוספים שלה. הגדרות אלו באות לידי ביטוי בדרכים שבהם מתרחש הסינון והמיון לתוכנית. מתוך מה שלמדנו נראה, שהניסיון הוא להגדיר אוכלוסיית יעד של צעירים הזקוקים למשאבים שהתוכנית מעמידה לרשותם, היו מתקשים מאוד להשתלב בחברה הנורמטיבית בלעדיהם, והמסוגלים להפיק את המירב מהתוכנית כפי שהיא מופעלת כיום. בו בזמן, יש ניסיון להבטיח שצעירים אלו מסוגלים להשתלב בפתרונות שהמיזם מציע ולהיתרם בצורה משמעותית, בלי לפגוע בצעירים אחרים בתוכנית. לכן, תהליך המיון מנסה לזהות צעירים שיש להם מוטיבציה להצליח בתוכנית, המסוגלים לגור עם צעירים אחרים מבלי לסכן אותם, למשל עקב שימוש באלימות, או עקב קושי משמעותי להימנע משימוש בסמים ובאלכוהול. כמו כן, צעירים שלהם יכולות קוגניטיביות נמוכות במיוחד, או בעיות נפשיות ורגשיות קשות במיוחד והנזקקים לטיפול פסיכולוגי/פסיכיאטרי ולליווי אינטנסיבי אינם מתקבלים לתוכנית, משום שאינה יכולה להציע משאבים אלו.

יש כמובן להכיר בעובדה שהמדובר באיזון עדין. שכל שהקריטריונים לקבלה יהיו 'גבוהים' יותר מבחינת היכולות של הצעיר, כך תפנה התוכנית לקבוצת צעירים חזקה יותר שיש סיכוי רב יותר שתצליח להפיק את המרב מהתוכנית. אולם, צעירים אלו היו אולי יכולים להצליח להתקדם ללא התוכנית, בכוחות עצמם או בעזרת משאבים אחרים קיימים, כגון עמותות שונות, ואין מקום להעביר אליהם משאבים יקרים. אולם, קריטריונים שיאפשרו לצעירים בעלי מוטיבציה נמוכה במיוחד או בעלי קשיים רגשיים והתנהגותיים משמעותיים וחסרי יכולות התמודדות להתקבל לתוכנית, עלולים לגרום לכישלון שלהם ולבזבוז משאבים יקרים. זאת, משום שתוכנית שבה המגורים הם בקהילה והליווי אינו אינטנסיבי, מחייבת רמה סבירה של מוטיבציה ויכולות כתנאי להצלחה בתוכנית.

במבט כולל על ההערכות לגבי הצעירים שהתקבלו לתוכנית ניתן להתרשם שהמדובר בצעירים שהתפקוד שלהם אמנם לא היה נטול קשיים, אך לא מדובר בקבוצה בעלת מאפיינים קשים של בעיות פסיכיאטריות, התמכרויות וכד'. ייתרה מזו, המלווים העריכו את רובם כבעלי כוחות אישיים - הכוחות שנמצאו יותר שכיחים אצל הצעירים היו היכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים, נכונות ויכולת לעבודה קשה ויכולת התמודדות טובה. יכולת ההתמדה הייתה מעט פחות שכיחה - פחות משני שלישי מהצעירים הוערכו כבעלי יכולת זאת.

ככלל, אנו מעריכים שהניסיונות למיון ולסינון על סמך העקרונות שלמעלה הם מוצדקים וממליצים שיימשכו וימוסדו. נציין במיוחד את ההימנעות מפנייה לצעירים להם בעיות פסיכולוגיות-פסיכיאטריות מורכבות (כגון כאלה בעלי רקע אובדני, שצרכו תרופות פסיכיאטריות, היו בטיפול ממושך או באשפוז), צעירים עם בעיות התמכרות, וצעירים שיש להם רקע של אלימות קשה כלפי אחרים. כפי שנציין בהמשך, בין היתר יש לשפר את תהליכי זיהוי הצרכים והיכולות עוד בהיות הצעירים במסגרת ההשמה ולדאוג להעברת מידע בצורה שיטתית ואמינה מהמסגרות אל התוכנית לבוגרים.

יחד עם זאת, יש לתת את הדעת לכך שגם אם תהיה הקפדה על תהליכי מיון וסינון, ניתן להעריך שתהייה הטרוגניות רבה בצרכים וביכולות של צעירים בתוכנית, ועבור חלקם יתברר בדיעבד שמוטב היה שלא התקבלו. בחלק מהמקרים סביר שהחלטה תהייה לבקש מהצעיר לעזוב את התוכנית, עקב אי עמידה בחוזה עמו, שקבע מה הן הציפיות ממנו. אולם, סביר שיהיו צעירים שלא יהיה ניתן או רצוי להרחיקם מהתוכנית לאחר קבלתם, למרות קשייהם.

אחת המשמעויות של מצב זה היא **הצורך לשמור על גמישות מסוימת מבחינת ההתערבויות.** למשל, למרות שהתוכנית מנסה להימנע מלקבל צעירים שלהם צרכים פסיכולוגיים או פסיכיאטריים אינטנסיביים, יש צורך בגישה למשאב זה, באותם המקרים שיתברר בדיעבד שהוא נחוץ. סביר, שבמקביל לגמישות מבחינת הפעלת התערבויות במקרים ייחודיים, יהיה צורך גם בגמישות תקציבית מסוימת, שתאפשר להיענות לצרכים ייחודיים לצעירים, שהתוכנית כבר קיבלה אחריות לטיפול בהם. משמעות נוספת של הניתוח שלמעלה היא שככל שמערכת השירותים עבור צעירים בוגרי השמה תתרחב ותסתעף, יהיה ניתן להעניק התערבויות מתאימות יותר לצרכים וליכולות של מגוון בוגרי ההשמה. כמו כן, ניתן יהיה לתכנן מעבר של צעירים ממודל התערבות אחד לאחר, מבלי לפגוע בהמשכיות של מתן הסיוע לצעיר הנזקק לו.

מתוך אוכלוסיית היעד, הצעירים שבתוכנית הם לא בהכרח אלו הזקוקים לה והמתאימים לה ביותר אחת הסוגיות שאליהן חייבת להתייחס כל סוכנות חברתית היא, האם ייתכן שהיא מעניקה שירות רק לתת קבוצה מתוך אוכלוסיית היעד, ושתת קבוצה זו אינה כוללת בהכרח את מי שזקוקים לשירות במידה הרבה ביותר. למשל, ייתכן שלמי שיש יותר יכולות ומשאבים יש גישה יותר קלה לשירות, ובכך לא ניתן מענה, דווקא לקבוצה נזקקת יותר, החסרה משאבים אלו.

כדי לענות על השאלה האם מי שבתוכנית הם אלו הזקוקים לה ביותר מתוך אוכלוסיית היעד של המיזם, חיוני להשוות את מי שבתוכנית עם הצעירים האחרים שהם בוגרי השמה ושאיים בתוכנית. המידע שבידנו מבוסס על סקר צרכים ארצי שנערך בקרב אנשי מקצוע שנתבקשו להעריך את מצבם וצרכיהם של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית (בנבנישתי וזעירא, 2008). נדגיש שהשוואה זו היא מוגבלת משום שהיא משווה הערכות על מתבגרים עוד בהיותם במסגרת ההשמה עם הערכות על צעירים שכבר מתמודדים בפועל עם חיים שלאחר ההשמה.

באופן כללי עולה מתוך ההשוואה שלצעירים במיזם יש פחות משפחות שלמות להישען עליהן, בהשוואה למוצע בקרב הצעירים בפנימיות. כך למשל, בהשוואה בין הצעירים בדירות המיזם לבין צעירים בפנימיות הרווחה עולה שבקרב המדגם של צעירים בפנימיות היה שיעור האמהות שנפטרו כעשרה אחוז בהשוואה לכ-27% בקרב הצעירים במיזם. גם שיעור היתומים מאב בקרב הצעירים

במיזם גבוה יותר משל צעירים בפנימיות. לעומת זאת, באופן ממוצע, לצעירים באומנה יש פחות בני משפחה להישען עליהם מאשר הצעירים במיזם. למשל, שיעור האמהות שנפטרו גבוה מ-31%. מבחינת בעיות התפקוד של ההורים, עולה שתיאור המלווים את הורי הצעירים בדירות מצביע על פחות בעיות תפקוד מאשר בקרב כלל המתבגרים בפנימיות. למשל, שיעור האבות בפנימיות הרווחה שזוהו כמי שיש להם בעיית אלכוהול או סמים היה כ-15%, בקרב הורי המתבגרים באומנה כ-23%, בהשוואה ל-13.8% בקרב הצעירים במיזם. אנו ערים לכך שהדיוק של הערכות אלו אינו גבוה, אך הממצאים מצביעים על כך שאין עדות לכך שלצעירים במיזם יש משפחות שלהם בעיות קשות במיוחד.

בהשוואה של המשאבים שמעמידים ההורים לצעירים בתוכנית מול המדגם במשפחות האומנה ובפנימיות הרווחה נמצאה תמונה שאינה חד משמעית. נראה שבאופן ממוצע לצעירים בתוכנית יש מסגרות משפחתיות המציעות פחות משאבים משל המשפחות של הצעירים בפנימיות הרווחה, אך יותר משאבים ממה שהמשפחות הביולוגיות מציעות למתבגרים באומנה.

ממערך הממצאים בידינו עולה, שאמנם העורף המשפחתי של הצעירים בתוכנית הוא מאוד חלש, אך הוא אינו שונה במידה משמעותית ועקבית ממה שחווים צעירים רבים אחרים הנמצאים בהשמה חוץ ביתית. המשמעות של ממצא זה היא שיש אינדיקציות ברורות שיש צעירים נוספים בהשמה הנכללים בהגדרות של אוכלוסיית היעד של המיזם הזקוקים לתוכנית מגורים וליווי מהסוג שהמיזם מציע. לכן אנו ממליצים:

1.1 ליישם תהליכי יישוג ומיון שיסייעו להבטיח, שהצעירים הזקוקים ביותר לתוכנית מבחינת הרקע

המשפחתי שלהם ינצלו את ההזדמנויות שמציעה התוכנית.

סוגיה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא נקודת הזמן בחיי הצעיר שבה הוא נקלט בתוכנית. לכאורה, נקודת הזמן המתאימה היא במעבר בין השנות במקום ההשמה לבין כניסה לחיים עצמאיים. בהקשר זה, תהליכי יישוג ומיון בקרב אלו הנמצאים בשנים האחרונות לשהות במסגרות ההשמה, עשויים לאתר את הצעירים המתאימים והנזקקים ביותר לתוכנית ויסייעו למנוע משבר במעבר.

אולם, הניסיון המצטבר בעולם, ויש לכך סימנים גם במחקר הנוכחי, הוא שיש צעירים שהמסלול שלהם מורכב יותר. צעירים אלו מנסים קודם כל פתרונות אחרים. חלקם כבר מאסו בקשר שלהם עם גורמי הרווחה ורוצים לנתק כל מגע עם המערכת שליוותה אותם במהלך רוב חייהם. חלק אחר מאמין שיוכל להשתלב בחיק המשפחה או באופן עצמאי. מתוך צעירים אלו יש צעירים המגלים בשלב מאוחר יותר, שהם יכולים לנצל את המשאבים שמציעה התוכנית ורוצים להיקלט בה. אנו ממליצים לעודד כניסה זו של צעירים גם בשלב מאוחר יותר של חייהם. המלצתנו לכן:

2.2 הכניסה לתוכנית תהייה פתוחה לצעירים הנמצאים בטווח הזמן שבין יום היציאה מהשמה חוץ

ביתית ועד למספר חודשים לא רב לאחר השירות הצבאי/לאומי.

יש קבוצות נוספות של צעירים בוגרי השמה הזקוקות לתוכנית דומה

כפי שציינו בהקדמה, המחקר הנוכחי מבקש להרחיב את הדיון מעבר למטרות המוגדרות והמוגבלות של המיזם כפי שהוצע. זאת, מתוך מחשבה שהמיזם משמש כפיילוט לתוכניות אחרות בתחום, וניתן ללמוד ממנו לגבי סוגיות רחבות יותר הנוגעות לצעירים בוגרי השמה. מזווית ראייה זו, יש מקום לזהות קבוצות אוכלוסייה נוספות שיש להעריך את הצרכים שלהן ולעצב עבורן תוכניות מתאימות.

המיזם כיום אינו מכוון לבני מיעוטים ולצעירים חרדים שהם בוגרי מסגרות השמה ואין להם עורך משפחתי, גם לא לאלו מביניהם הנזקקים לפתרונות דיור. מבחינות רבות, צעירים אלו דומים למשתתפים היום בתוכנית. אולם, למרות שאלו הן שתי אוכלוסיות יעד חשובות, שכל אחת מהן נזקקת למענה, לדעתנו אין מקום לשלבן בפתרונות הדיור הקיימים וחיוני לעצב תוכניות שיענו לצרכים המיוחדים להם. לכן אנו ממליצים:

3.2 לעצב תוכניות דומות המיועדות להיענות לצעירים חסרי עורך משפחתי מאוכלוסיות בעלות

מאפיינים תרבותיים ייחודיים, כגון צעירים בני מיעוטים וחרדים.

במהלך הפעלת התוכנית התברר שיש קבוצה של צעירים שאינם זקוקים לפתרון המוצע של מגורים וליזון, אך זקוקים למענים אחרים שיקלו עליהם את ההשתלבות בקהילה הנורמטיבית. חלק מהצעירים היו במגע עם אנשי צוות של המיזם, שקלו להשתלב בפתרונות המגורים המוצעים והחליטו שלא להצטרף. חלק אחר היה של צעירים שלא היו זקוקים לסידור מגורים אך היו להם צרכים הנוגעים להיותם בוגרי השמה שלהם קשיים בהשתלבות בקהילה. סביר שהיו צעירים הדומים להם במאפייניהם שאף לא יצרו קשר עם המיזם, משום שלא חשבו שיש למיזם מה להציע למי שאינם רוצים פתרונות מגורים.

הערכתנו היא שבקרב כלל בוגרי ההשמה, ובעיקר בקרב בוגרי הפנימיות החינוכיות, קבוצה זו היא בהיקף רחב בהרבה מאשר זו הנזקקת לפתרונות מגורים, או בפתרונות המלווים באופן אינטנסיבי על ידי צוות מקצועי. ניתן להעריך, שככל שמגוון הפתרונות עבור קבוצה זו יגדל, יהיו צעירים שיעדיפו להיעזר בפתרונות אלו, מבלי להיזקק לתוכניות אינטנסיביות יותר. בתחילה הגיבו מפעילי התוכנית לצרכים של הצעירים, שנקראו 'אקסטרניים', בשורה של מענים, שהוצעו באופן לא פורמאלי ולא היו חלק מחייב ומוגדר מהתוכנית. בהמשך, שולבה ההיענות לקבוצה זו בתוך המיזם, וכיום יש איש מקצוע העוסק במתן מענים לצעירים אלו. נתייחס שוב לפתרון זה במסגרת הדיון על היבטים מערכתיים, אך נציין כאן את ההמלצה שיש:

4.2 להמשיך ולפתח מענים עבור צעירים בוגרי השמה שאינם זקוקים לפתרון דיור אך יש להם צרכים

בתחומים אחרים (כגון, צורך בתעסוקה ובליווי בשירות הצבאי) הקשורים להיותם בוגרי השמה

בעלי עורך משפחתי שמתקשה לתמוך בהם.

מבט-על, המקיף את כלל האוכלוסיות הפוטנציאליות של צעירים בוגרי השמה חסרי עורך משפחתי, מעלה עוד קבוצות שלהן אין פתרון במסגרת המיזם הנוכחי, בעיקר צעירים שלהם צרכים מיוחדים הדורשים התייחסות טיפולית אינטנסיבית כגון צעירים ששהו במסגרות 'פוסט אישפוזיות' ובאומנה טיפולית ולהם קשיים נפשיים ופסיכיאטרים, וצעירים עם מגבלות בתחום הפיזי וההתפתחותי.

יש לתת את הדעת גם על קבוצת הצעירים בעלי פוטנציאל גבוה במיוחד, שמחסור בתמיכה משפחתית עלול למנוע מהם מיצוי הפוטנציאל. חלק מצעירים אלו מקבלים היום מענה מיוזמה ברוכה של עמותת 'למרחבי'. לכן אנו ממליצים:

5.2 לקיים דיון מקיף על הצרכים של כלל הצעירים במסגרות ההשמה החוץ ביתיות ולקבוע סדר העדיפויות במענה עליהם.

יש לשפר את המיון של אוכלוסיית היעד

לדיון באשר למאפייני המשתתפים בתוכנית יש מספר משמעויות מעשיות. להערכתנו, כדי להגביר את היכולת של התוכנית לתת מענה לצעירים הנזקקים לה ביותר, חשוב לקיים תהליכי מיון וסינון המבוססים על הערכה שיטתית עוד במסגרות ההשמה השונות. להערכות אלו צריכות להיות שתי רמות התייחסות: ברמת היחיד וברמת המערכת. אנו ממליצים לכן:

6.2 ברמת היחיד יש לאפיין את הצרכים של כל אחד מהצעירים השוהים במסגרת, במטרה להעריך את מידת ההתאמה והחיוניות של ההשתתפות שלו בתוכנית המיועדת לסייע לבוגרי השמה. תהליכי הערכה אישיים אלו יאפשרו לזהות את הצעירים המתאימים ביותר והנזקקים ביותר לתוכנית.

7.2 ברמת המערכת יש לקיים הערכות שיטתיות ותקופתיות שמטרתן לזהות האם יש קבוצות של צעירים השוהים במסגרות ההשמה שלהם צרכים ייחודיים המחייבים פיתוח של תוכניות המתאימות להם.

חלק מתהליכים אלו החלו להתבצע, כתוצאה לוואי של הפעלת המיזם ושל תהליך ההערכה. במסגרת מחקר, שנערך על ידי צוות מהאוניברסיטה העברית (בנבנישתי וזעירא, א2008, ב2008, ג2008), נעשתה הערכת צרכים של צעירים במסגרות של אומנה, פנימיות רווחה ופנימיות של המינהל לחינוך התיישבותי, ממצאי המחקר הועברו למעצבי המדיניות במטרה לתרום לתהליכים של הערכת מצב וצרכים, כתשתית לתכנון פיתוח שירותים המתאימים לצעירים בוגרי השמה. כמו כן, בעקבות מחקר זה החלו תהליכים, שנועדו להטמיע במערכת הרף של פנימיות הרווחה את הערכת המצב והצרכים של מתבגרים העומדים לסיים את שהותם בפנימייה. יש לקוות שהכנסת ההערכה למערכת הרף תגביר את המודעות של כל אנשי המקצוע לצרכים של צעירים אלו, ותספק תשתית של מידע ברמת הצעיר, הפנימייה ומערכת הפנימיות כולה, לשם תכנון מענים לצרכים אלו.

ג. הערכת מאפייני ההתערבות באופן כללי

1. מאפייני המודל

מודל ההתערבות מתאים יותר למטרות התוכנית ולקהל היעד בפנימיות ופחות באומנה

החלק המרכזי של המיזם הוא שילוב של מגורים וליווי על ידי איש מקצוע ואליו נתייחס כאן. במסגרת מודל התערבותי זה מוצע לצעיר מקום מגורים נח, יציב, בעלות נמוכה ויחד עם צעירים אחרים, שביחד אחראים לתפעול הדירה ולאחזקתה. את הצעירים השוהים במקום זה מלווה איש מקצוע. לפי המודל, למלווה יש תפקיד מרכזי. הוא מהווה דמות בוגרת לחיקוי

התומכת בצעירים מבחינה רגשית, מציגה להם דרישות נורמטיביות ברמת המגורים בצוותא בדירה כמו גם מבחינת הציפיות באשר להתקדמות האישית. המלווה מהווה מקור למידע על שירותים בקהילה ועל הדרכים לנצל אותם, ובמקרה הצורך מסייע לתווך ולסנגר כדי להקל על הצעיר במגעים מול הרשויות כגון הצבא והשירות הלאומי.

באופן עקרוני, המלווה אינו עוסק בטיפול פסיכולוגי. עם זאת, צפוי שיוכל להגיב באופן הולם לקשיים רגשיים ולמשברים בחיי הצעירים. המלווה אינו אמור להשגיח באופן צמוד על הצעירים. הוא אינו מתגורר בדירה עמם ואינו שוהה בה כל יום או כל היום. עם זאת, חלק מתפקידו הוא להגיב על בעיות הנובעות מהתנהגות לא הולמת של צעירים שאינם עומדים בכללים, ובכך הוא ממלא תפקיד של פיקוח.

על פי הידוע לנו מהספרות המקצועית בתחום זה, **מודל זה מתאים באופן עקרוני למטרות התוכנית ולקהל היעד בפנימיות**. הוא עונה לצרכים של מגורים, גישה למשאבים ולשירותים חברתיים, התנסות בפועל במילוי משימות חיים, וכל זאת, בסביבה תומכת של אדם בוגר ונורמטיבי המהווה מקור לחיקוי. דגשים אלו נמצאו חשובים במיוחד עבור צעירים יוצאי השמה חוץ ביתית בתהליכי מעבר לבגרות.

יחד עם זאת, יש להצביע על כך ש**מודל זה פחות מתאים לצעירים הנמצאים במשפחות אומנה, ושלמשפחות האומנה ולצעיר יש נכונות להמשיך בקשר שביניהם**. משפחת האומנה נועדה ליצור סביבה הקרובה ככל שניתן לסביבה משפחתית. לכן, ניתן להישען עליה גם בעת המעבר לחיים בוגרים, כפי שניתן להישען על משפחה ביולוגית ובכך תתחזק ההתפתחות הנורמטיבית של הצעיר. נראה לכן, שבאותם המקרים שבהם המשפחה האומנת יצרה קשר טוב וקרוב עם הצעיר ומעוניינת להמשיך בו, שהצעיר מעוניין בהמשך הקשר, אם כי בהגדרות ואפיונים המתאימים יותר לבוגר מאשר לילד בהשמה, ושחזרה למשפחה הביולוגית אינה מהווה פתרון מתאים, חשוב למצוא דרכים לתמוך בהישארות הצעיר במשפחת האומנה.

בניגוד למצב במשפחות ביולוגיות רבות, ייתכן שמשפחות אומנה לא ירצו או לא יוכלו לשאת בעול הכלכלי של המשך הליווי של הצעיר, לאחר שקיבלו תמיכה כלכלית לשהות שלו במשך הזמן. חשוב לכן ליצור מסלולי המשך לצעירים באומנה גם לאחר הגיעם לגיל 18. סביר שהסדרים אלו יביאו בחשבון את ההבדלים בין צעירים המשרתים בצבא, לומדים או עובדים. אך בכל אחד ממצבים אלו יש יתרון לבסיס משפחתי שיאפשר לצעיר מסגרת משפחתית נמשכת. צעירים אלו, שיישארו להתגורר עם משפחת האומנה, יוכלו לקבל מענה לצרכים נוספים האופייניים למסיימי השמה באמצעות פתרונות בקהילה, כגון מרכזי צעירים. לכן אנו ממליצים:

1. לפתח פתרונות שיאפשרו לצעירים באומנה להמשיך ולהישען על משפחת האומנה בין הגילים 18 -

21 (אם פתרון זה מתאים עבורם), ולא להיזקק לתוכנית של מגורים וליווי.

סביר שיהיו צעירים, שהמשך ההישארות במשפחת האומנה עם הגיעם לבגרות אינו מתאים, מסיבות שונות, הקשורות לצעיר, למשפחה, ולאינטראקציה ביניהם. לכן, יש לראות בצעירים אלו אוכלוסיית יעד מתאימה לפתרונות של מגורים וליווי. חלק מהצעירים יוכלו

להשתלב בפתרונות כמו אלו הקיימים במסגרת התוכנית, וחלק אחר יזדקקו לפתרונות שיפותחו עבור צעירים עם קשיים רבים יותר בהסתגלות הנזקקים לליווי אינטנסיבי יותר.

יש להמשיך בפיתוח המודל

חשוב לציין שהמודל בישראל עונה לאחד הצרכים הייחודיים לנו והוא השירות בצבא או בשירות הלאומי. חלק חשוב מתפקידו של המלווה הוא לסייע בכל האמור לתהליכי הגיוס, כמו גם להתמודד עם סוגיות וקשיים העולים במהלך השירות הצבאי ולקראת השתלבות בחיים האזרחיים בהמשך.

לשירות הצבאי יש השפעה מרכזית על מודל ההתערבות. זאת, משום שכיום שוהים בדירות צעירים הנמצאים לפני שירות צבאי/לאומי, במהלך השירות, מייד לאחר השירות וצעירים שלא ישרתו. יש הבדלים משמעותיים בצרכים ובאפשרויות של כל אחת מהקבוצות האלה. למשל, יש הבדלים מהותיים ביכולת להשתלב בלימודים או בעבודה יציבה בין צעירים העומדים לשרת בעוד חודשים ספורים בצבא לבין אלו שמשרתים ובינם לבין הצעירים שסיימו את שירותם הצבאי. הבדלים אלו באים לידי ביטוי בדרכים רבות, כולל מידת הנוכחות הפיזית שלהם בדירה במהלך היום ובמהלך השבוע. הממצאים שלנו אמנם מצביעים על כך שאופי ההתערבויות שונה במידה ניכרת בהתאם לסטטוס של הצעיר בשירות הצבאי. למשל, בכל האמור לסיוע שקיבלו בתחום הלימודים והעבודה.

הבדלים משמעותיים אלו העלו את השאלה האם יש מקום להפריד בין דירות המיועדות לקבוצות שונות אלו, כך שניתן יהיה להתמקד בצרכים ובאפשרויות של כל קבוצה. להערכתנו, יש יתרונות רבים במבנה הנוכחי הדומה יותר למצבים מקובלים במשפחות ביולוגיות ובחברה הרחבה, שבהן קבוצות אלו נמצאות במגעם תכופים. יש גם יתרונות לקשרים שעשויים להיווצר בין צעירים העומדים לפני שירות צבאי לעמיתיהם לדירה המתמודדים עם השירות הצבאי, ועם אלו המסיימים את השירות שלהם ועומדים בפני אתגרים חדשים. יש בכך משום הזדמנות בלתי אמצעית כמעט להבין כיצד המאמצים שלהם בשלב הנוכחי יתרמו להם בהתמודדות עם האתגרים בעתיד, ומדוע הדרישות והציפיות מהם להשקעה בעתידם הן מחויבות המציאות. מכאן נובעת ההמלצה שלנו:

2. לשמור על המבנה הרב-גילי הנוכחי בדירות של הפרויקט.

יחד עם המלצה זו אנו חושבים שמן הראוי לפתח 'תורת הפעלה דיפרנציאלית' לפי הקבוצות שצינו. בפועל, המלווים מגיבים לשלב הספציפי שבו נמצא כל צעיר, ולא יציעו מקום עבודה יציב לצעיר שלפניו שלושה חודשים עד לשירות. נראה לנו עם זאת, שיש יתרונות בהגדרה ברורה יותר של המטרות והציפיות לפי מקומו של הצעיר בנושא השירות. הגדרות אלו יתייחסו לציפיות בתחומים של היקף התעסוקה ומאפייניה, השתתפות בהוצאות הדירה, ורכישת השכלה ומקצוע.

ייתכן שהגדרות ברורות וא-פרירוריות אלו יביאו את המפתחים של התוכנית לזיהוי כשרים ומיומנויות מסוימות שניתן להקנות לצעירים לפני שירות צבאי שיש להם אופי בסיסי הרלבנטי לכל ההתפתחות שלהם בהמשך. למשל, שימוש במחשב לצרכים שונים, השגת רישיון

נהיגה, השתתפות בקבוצת הכנה לשירות, שיפור במיומנויות בסיסיות בחשבון ובקריאה (למי שנוקק), הרחבת ההיכרות שלהם והעמקתה עם הארץ, בדרך של סיורים וביקורים במוסדות מפתח, פגישות עם גורמים כריזמטיים היכולים להשפיע על הכיוון שלהם בחיים (למשל, בוגרי השמה שהצליחו בחייהם) וכד'.

במקביל לפיתוח התייחסות דיפרנציאלית זו, אנו ממליצים לשמור על גמישות והיענות לצרכים ייחודיים ולהימנע מקביעת כללים נוקשים שלא יאפשרו היענות לצרכים וליכולות של צעירים מסוימים. למשל, ייתכן שצעיר יהיה מעוניין לבחון אפשרויות מקצועיות בתחום שיש לו בו עניין, גם אם הוא עומד לפני שירות צבאי או נמצא במהלכו. למעשה, מספר צעירים שהיו בשירות לאומי ובשירות צבאי עבדו ואף למדו במקביל. יש מקום לעודד בדיקות אלו בדרך של אבחונים מקצועיים וכד'.

נציין, שאנו ערים לכך שיש חששות, שמא הצעת האפשרות להשתלבות בתוכנית גם מספר שנים לאחר סיום השהות במסגרת חוץ ביתית עלולה לעודד תלות יתר ולפגוע בתהליכי יציאה לעצמאות. יש לאזן חשש זה מול האפשרות שמתן תמיכה מוגבלת לצעיר בנקודת זמן קריטית בחייו, שבה אין לו עדיין די מקורות תמיכה בקהילה, יכולה לשמש מנוף משמעותי להתפתחות ולהתקדמות. לכן, לדעתנו יש לשמור את הדלת פתוחה לסיוע לצעירים גם לקראת צאתם מהשירות הצבאי, כדי לבחון האם פתרון של מגורים וליווי הוא המתאים להם ביותר. סביר, שתהליכי המיון וההפניה של צעירים אלו יהיו זהירים יותר, כדי להבטיח שאין המדובר בנסיגה בתהליכי יציאה לעצמאות.

3.3 יש להגדיר בצורה ברורה מטרות, ציפיות ואמצעים המתאימים לשלב שבו הצעירים נמצאים ביחס

לשירות צבאי/לאומי.

בהשוואה מול הספרות המקצועית עולה, שאחד המרכיבים החשובים שאינם חלק מהתוכנית הקיימת, והתבררו במחקרים שונים בעולם כחשובים, הוא הרחבת הקשרים עם דמויות בוגרות וחיוניות בקהילה הרחבה. במספר תוכניות התערבות בעולם ניתן מקום לחונכים בקהילה, 'מנטורים', הנמצאים בקשר עם הצעיר ותומכים בתהליך ההתפתחות הנורמטיבי שלו. חונכים אלו מהווים דמויות הזדהות, כמו גם מקור חשוב לקשרים בינאישיים המסייעים בחיפוש עבודה והזדמנויות אחרות. למעשה, חלק מהצעירים המשתתפים בתוכניות היו חשופים לדמויות כאלה עוד בהיותם במקומות ההשמה שבהם שהו במשפחות מארחות.

הרעיון של היעזרות בחונכים מהקהילה מוכר על ידי מפעילי התוכנית ובמקרים בודדים אף נוסה במסגרת המיזם. אולם, להערכתנו קשה לצפות שמתן מענה זה יכול להתבצע על ידי כל אחד מהמלווים או המרכזים באופן עצמאי. להערכתנו, פיתוח מענה של חונכים בקהילה צריך להיות באחריות מרכזית של גורם היכול לגייס חונכים, להכשירם ולפקח עליהם באופן שיטתי. אנו ממליצים לפתח תוכנית חונכות שמטרתה תהייה ליווי צעירים בוגרי השמה. מומלץ שתוכנית זו תאתר צעירים העשויים להיעזר בתוכנית זו עוד בהיותם בשלבים האחרונים של השהות במסגרת ההשמה.

4.ג יש לבחון הקמה של מערכת מרכזית-ארצית של חונכים (מנטורים) בקהילה שיסייעו לצעירים בוגרי השמה.

סוגיה מעניינת אחרת, שאותה לא בדקנו בעומק הראוי, היא המקום של משפחת הצעיר במסגרת מודל ההתערבות. יש רמזים בספרות המקצועית, שלמרות שצעירים אלו הם חסרי עורף משפחתי, למשפחותיהם יש לעתים תפקיד חשוב בהמשך התפתחותם. כמו כן, היכולת של הצעירים להתמודד עם העבר המשותף להם ולמשפחתם ולהכיר במה שהם יכולים לצפות באופן ריאלי מהמשפחות שלהם, הוא חלק מהמעבר לבגרות. צעירים עשויים ליצור מבנה ואופי יחסים שונה עם הוריהם משבגרו ואינם תלויים בהם לסיפוק צרכיהם המידיים.

אנו ערים לכך שחלק מהמלווים עובדים עם הצעירים במטרה לקרב אותם למשפחתם הביולוגית ולהתמודד עם המורכבות של האיזונים שבין שמירת הקשר עם המשפחה, שמירה על הגבולות המאפשרים תפקוד נורמטיבי גם אם המשפחה הביולוגית אינה מתפקדת, ותפיסה ריאלית של ציפיות הדדיות. מהמידע שקיבלנו מהמרכזות עולה שההערכה היא שאצל מספר צעירים התחזקו הקשרים המשפחתיים במהלך שהותם במיזם.

5.ג יש להמשיך ולבחון את המקום של קידום הקשר עם המשפחה כחלק אינטגרלי מהתוכנית.

האם יש בתוך התוכנית מודלים יותר מתאימים ויותר יעילים מאחרים?

במסגרת החלק של 'מגורים וליווי' במיזם מופעלים מספר מודלים (דירות בקהילה, הפנימייה כבית ופנימייה כפתרון אזורי). צוות המחקר התבקש להעריך מהם המודלים היותר מתאימים. כפי שצוין בפרק השיטה, המחקר הנוכחי אינו יכול להישען על מערך מחקר המאפשר להעריך באופן תקף את היעילות היחסית של כל אחד מהפתרונות, על סמך התוצאות השונות שאליו הגיעו הצעירים. בין יתר הקשיים ניתן לציין שההבדלים בין המקומות השונים היו על מספר רב של ממדים. ייתרה מזו, העובדה שהפתרון האזורי היה ממוקד בפנימייה אחת בלבד, מקשה על היכולת להפריד בין ההיבטים האישיים הייחודיים שנגעו לאנשי המקום וליחסים שנוצרו בינם לבין הגורמים האחרים במיזם, לבין סוגיות כלליות ורחבות יותר. לא קשה לדמיין פתרון דומה במהותו שהיה מתנהל במקום אחר, בסגנון אחר וביחסים טובים יותר בין אנשי המקום לגורמים האחרים, והיה מביא להערכה של כל הנוגעים בדבר, שיש בסוג פתרון כזה משום יתרונות ייחודיים, המאפילים על החסרונות. למרות קשיים אלו בהערכה, ננסה להביא המלצות זהירות המבוססות על מידע והערכות שהתגבשו במהלך המחקר.

מהמידע שבידינו עולה:

- א. מבחינת התוצאות בטווח הקצר מזווית הראייה של הצעירים ושל המלווים, לא עולים הבדלים עקביים בין הצעירים ששהו במקומות השונים. יש סימנים לכך שהצעירים בפתרון הפנימייה האזורית חשו שנעזרו יותר בנושא השירות הצבאי, בהשוואה לאחרים.
- ב. שמענו יותר הערות ביקורתיות מצד צעירים ששהו במודלים של פנימייה כבית והפנימייה כפתרון האזורי מאשר מהצעירים בדירות בקהילה על המידה שבה התייחסו אליהם כאילו הם עדיין בפנימייה ועל כך שלא קיבלו את הפרטיות והמרחב שהם חשבו שמגיע להם.

ג. מצאנו שהיה קושי לאכלס את הפנימייה שנתנה פתרון אזורי, בעוד שבמודלים האחרים הביקוש עלה על ההיצע (יש לזכור שהיא ממוקמת בעפולה, שלדברי הצעירים אינה אטרקטיבית כלל). מכיוון שאין בידינו עדות אמפירית חד משמעית באשר ליתרונות של אחד המודלים על האחרים בהשגת המטרות הטיפוליות, אנו מבססים את המלצותינו על העקרונות הבאים. א. אידיאולוגיה טיפולית: לדעתנו, הגישה הטיפולית המקובלת כיום היא לעצב פתרונות שהם הדומים ביותר למצבי חיים נורמטיביים והמתאימים ביותר לשלב ההתפתחותי. בשפה המקצועית מוצגים עקרונות אלו בהשמה של ילדים כ- most family-like ו- least restrictive. הרציונאל של גישה זו מבוסס על תיאוריות התפתחותיות המדגישות את הצורך בסביבה הדומה ככל שניתן למשפחה, במטרה לפתח כישורים ויכולות רגשיות וקוגניטיביות שבדרך כלל מתפתחים במסגרת משפחתית. לדעתנו, עקרונות אלו צריכים להנחות גם את הפתרונות לצעירים בוגרי השמה הצריכים להיות דומים לאלו המקובלים בקרב צעירים אחרים הנמצאים בשלב ההתפתחות של יציאה מבית ההורים הביולוגיים. ב. הדגש הוא על הצרכים של הצעיר ולא של המסגרת: יש להקפיד על כך שהפתרון יתאים לצרכים ולמצב של הצעיר ולא לאלו של המסגרת. בכל מצב שבו יוצרים מערכות תומכות, יש לוודא שאין להן חיים משלהן, ומכיוון שהן כבר קיימות ומושקעים בהן משאבים רבים, נוצר לחץ להפנות אליהן צעירים. ג. יש הטרוגניות רבה בין צעירים בכל האמור ליכולות, לצרכים וליעדים; הטרוגניות המחייבת מגוון פתרונות: קבוצת הצעירים בוגרי ההשמה בכלל והקבוצה של צעירים 'חסרי עורף משפחתי' היא הטרוגנית מאוד. סביר להניח שהשוונות הרבה בין הצעירים מצדיקה מגוון של פתרונות המתאימים לתת הקבוצות השונות.

על בסיס העקרונות שלמעלה אנו מציגים את ההתייחסות שלנו לכל אחד מהמודלים:

זירות בקהילה: יש לראות את ה'זירות בקהילה' כפתרון מועדף לתוכניות לצעירים הנוקקים לדיור ולליווי והיכולים להשתלב בפתרון מגורים נורמטיבי שאינו דורש ליווי אינטנסיבי. לדעתנו, ככל שסוג פתרון זה יתקבל כחלק טבעי ממערכת השירותים החברתיים וימצא את מקורות המימון המתאימים, הוא יתרחב ויתפתח גם בדרך של הגברת מגוון הפתרונות בקהילה, כך שהזירות והליווי יוצעו רק לקבוצה הנוקקת להם ביותר.

הפנימייה כבית: יש לעודד פנימיות לתת לצעירים השוהים בהם תחושה של 'בית' ויחס משפחתי ולהציע להם תמיכה ויחס אישי גם לאחר צאתם מהפנימייה. יחס אישי ותומך זה עשוי לתרום להם וגם לשוהים הצעירים יותר בפנימייה היכולים להתרשם מהמידה שבה הצוות מושקע רגשית בהם ואמיתי במחויבות שלו לעשות כל כך הרבה למענם, לא רק כאנשי מקצוע המקבלים שכר על פועלם, אלא גם כאנשים מבוגרים היוצרים אתם יחס אישי ומהווים הזדמנות לבניית היכולת ל-attachment. הדרכים שבהן חלק מהפנימיות מצליחות לשמור על קשר עם בוגריהם ולהוות עבורם מקור לתמיכה רגשית ואחרת, מבלי להשאיר אותם בתוך מסגרת הפנימייה, מעוררות ההערכה ויש מקום לחזקן.

עם זאת, לדעתנו פנימייה אינה יכולה מעצם טבעה להוות 'בית' אמיתי או 'משפחה' לאורך זמן לרוב רובם של הצעירים. בניגוד למשפחה רגילה, הצוות של הפנימייה מתחלף וגם הצעירים האחרים הנמצאים בה מתחלפים ואינם מהווים אחים צעירים קבועים. גם מול הסביבה החיצונית, קשר מתמשך הכולל מגורים בפנימייה, אינו מעודד התייחסות לצעיר כאל צעיר 'רגיל' אלא מקשר אותו לקבוצה

שלעיתים קרובות מזוהה עם תוויות סטיגמטיות.

פנימיות, היוצרות פתרונות עבור מספר בוגרים שבאופן ברור יכולים להיתרם ממגורים בפנימייה למשך זמן מסוים, צריכות להיזהר ממיסוד של מסגרות ארגוניות ובעלי תפקידים, שנועדו במקור לצעירים שנוקקו למסגרת ולסיוע, אך הם הופכים עם הזמן להיות מסגרות שיש למלאן כדי להצדיק את ההשקעה בהן.

לדעתנו, הדרך למצות את המירב מקשר חם ותומך עם הפנימייה, היא למצוא דרכים שבהם הקשר הבינאישי התומך נמשך, אך תוך עידודו של הצעיר לצאת לקהילה הרחבה, והפחות מגוננת. כך יכולה לשמש הפנימייה תשובה נאותה למקרים שבהם לא נמצא פתרון נאות לצעירים לתקופת מעבר, למשל מספר שבועות עד לגיוס או עד לקליטה במסגרת לימודים, תמיכה ביחסים עם גורמי הצבא, הזדמנויות להגיע לפנימייה כדמות חיובית שיש לה האפשרות לתרום לאחרים וכד'. הדאגה של הפנימיות לצעירים שלהם תבוא לידי ביטוי בהפניה נכונה לפתרונות שיהיו בקהילה ותמיכה בהם כשהם שם, כמו שמשפחה תומכת בצעירים העוברים לגור באופן עצמאי. לכן, גם כאשר צעיר נמצא במסגרת מגורים בקהילה, אין מניעה לשמור על קשר עם הפנימייה, ובמקרים מסוימים הצעיר גם יכול להגיע לפנימייה כאיש צוות, ובלבד שישמור על זהות עצמאית והשתייכות למקום שהוא מחוץ לפנימייה.

פתרון זיור אזורי במסגרת פנימייה: ההבדל המרכזי שאנו רואים בין הפנימייה כבית לבין המודל האזורי הוא, שהאחרון אינו משמר קשרים ויציבות ביחסים הנותנים יתרונות לפנימייה כבית. בכך, מאבדת הפנימייה במודל האזורי במידה רבה את כוח המשיכה וההצדקה שלה. מתוך הניתוח שלנו, לא עולה שיש לפתרון הזיור האזורי במסגרת של פנימייה יתרונות רבים עבור הצעירים.

נראה שרק במצבים מיוחדים יש לפתרון זה יתרונות עבור צעירים הזקוקים למסגרת מגורים מבודדת יחסית המספקת תמיכה לוגיסטית נוחה. למשל, ניתן לראות פתרון הממוקם בפנימייה עבור צעירים הנמצאים בתהליך של מכינה לבגרות או לבחינה פסיכומטרית, או הכשרה לתפקיד מקצועי המחייבת פרק זמן של השקעה בלימודים. במצב ביניים זמני זה, יש למסגרת פנימייתית יתרונות לוגיסטיים. כמו כן, יהיה בפתרון זה משום יתרונות לצעירים מסוימים, שההזדמנויות שתציע הפנימייה יהיו אטרקטיביים להם במיוחד. לדעתנו, מן הראוי להימנע ממצב שבו מוקמת מסגרת בפנימייה ונעשים מאמצים רבים לאייש אותה ולחפש עבור הצעירים הנמצאים בה פתרונות לתעסוקה.

2. דרך הביצוע של המודל

במסגרת המחקר עקבנו אחר מרכיבים שונים בתוכנית וניסינו להעריך את מידת היעילות בהפעלתם. בחלק זה, ההערכה מבוססת על ההערכות ועל ההתרשמויות שלנו, של הצעירים ושל שותפי תפקיד באשר לתהליכי ההתערבות (processes) ולתוצאותיהם. ההבחנה שאנו מנסים לעשות כאן בין תהליך לתוצאה היא בעייתית משום שבמקרים רבים התהליך עצמו הוא המוקד של ההתערבות. למשל, התמודדות עם חיפוש עבודה ושמירה על מקום עבודה, כולל הקשיים, חוסר ההצלחה והתסכול וההתמודדות עמם ביחד עם המלווה הם חלק מההתערבות וגם תוצאה שלה, לא

פחות מאשר השאלה של מספר החודשים שבהם הצעיר החזיק בעבודה. בכל זאת, ננסה לעשות הפרדה מסוימת בין המרכיבים השונים של ההתערבות לבין מה שניתן לראות כתוצאות מזוויות הראייה של הצעירים ושל המלווים.

המחקר הנוכחי אינו יכול להביא כאן בפירוט את התובנות הרבות של אנשי המקצוע שעסקו בפועל בהתמודדות המורכבת והיומיומית עם הצעירים וצרכיהם. כפי שניתן לראות בהמלצותינו, אנו חושבים שמן הראוי שהמשך הפיתוח של התוכנית יכלול התייחסות לתובנות וללקחים שהופקו על ידי המלווים והמרכזות.

כנדרש, ההתערבות היא אינטנסיבית ורב ממדית

נציין, שבחלקים הבאים אנו מנסים לדון בכל מרכיב מההתערבות בנפרד, אך ברור שהשילובים והאיזונים ביניהם הם חלק חשוב מהדיון באופי ההתערבות והערכתה. לכן, מן הראוי לציין שבמבט כולל התרשמנו שבמהלך השהות בתוכנית יש מידה רבה של אינטנסיביות בהתערבויות ורוב רובם של הצעירים מעורבים מאוד בתוכנית. בכל אחת מהתצפיות שלנו, בראיונות עם הצעירים ובדיווחי המלווים קיבלנו את הרושם הברור שהצעירים אינם בתקופת השהייה ורגיעה, אלא תחת לחץ מתמשך להשיג את מטרותיהם. גם במקרים שבהם צעירים פוטר/התפטרו מעבודתם, היה עליהם לחץ מצד המלווים להמשיך ולהתמודד ולחפש עבודה. מצאנו שגם מספר ניכר של צעירים ששירתו בצבא או בשירות הלאומי עבדו במקביל וחלקם למדו. נראה שבכך יש סימנים ברורים שהתוכנית אמנם פעלה בדרכים שהציבה לעצמה כדי לקדם את הצעירים, באמצעות התמודדות עם עבודה, לימודים, שירות צבאי והתמודדות עם משימות חיים נוספות העומדות בפניהם בדרכם לעצמאות.

הליווי הוא כלי מרכזי וחיובי מאוד

להערכתנו, המבוססת על הספרות המקצועית, על תצפיות בדירות, על ראיונות עם המרכזות של המיזם ועם שותפי התפקיד שלהם, למלווים יש תפקיד מרכזי בכל המיזם. למעשה, רוב הלמידה וההתפתחות של הצעירים נעשית מתוך אינטראקציה עם המלווה. כפי שצינו בדוח הביניים בינואר 2007, הליווי הינו שם כולל לסדרה ארוכה של פעילויות, שאינן מוגדרות פורמאלית. בחלקו הוא נוכחות פיזית במקום המגורים של הצעירים, המאפשרת לצעיר שיחת חולין, פנייה לעצה, הזדמנות לשתף בחוויות, וכד'. בחלקו הוא שיחה הנוגעת בתחומים רגישים יותר והדומה יותר לשיחת ייעוץ ובמקרים מסוימים אף לטיפול, למרות המאמץ שעושים המלווים להימנע מלעסוק בטיפול, במובן המקובל.

חלק אחר בליווי הינו קידום מיומנויות הנוגעות לחיים עצמאיים. המלווים מתייחסים במגעים שלהם להיבטים קונקרטיים של ניהול משק בית, קניית, בניית תקציב, אחזקה, חשבונות וכד'. הם גם מלווים את הצעירים, לעתים באופן פיזי ולעתים בהכנתם המוקדמת, במגעים שלהם עם גורמים ומוסדות כגון בנקים, חברות תקשורת, עירייה וכמובן צבא, שירות לאומי ומקומות עבודה. במהלך ההתמודדות עם משימות חיים באופן עצמאי המלווה 'נמצא ברקע', מעודד להיכנס לתוך המשימה (למשל, לגשת לראיון עבודה), מהווה מקור למידע על הדרכים הנאותות לעשות זאת, מגיב להישגים או לכישלונות בהתמודדות זו בדרך של מתן חיזוקים, מידע נוסף, תמיכה ועידוד, וממשיך להרחיב את מגוון ההתנסויות וההתקדמות ברכישת מיומנויות והשגת יעדים אישיים של הצעיר.

מזווית הראייה של הצעירים עולה באופן כללי, שרוב רובם של המשתתפים מתארים את המלווים באופן חיובי בכל האמור ליחס שהם מקבלים מהם ואף ביחס למידה שבה המלווה מצליח לעזור להם להשיג את מטרותיהם (אם כי ההערכה זו מעט נמוכה יותר). רובם הגדול גם מרוצים מהמלווים שלהם. רק ארבעה אמרו שהקביעה שהם מרוצים מהמלווה שלהם אינה נכונה. ההערכות של רובם את המלווים הן חיוביות. מעניינת העובדה שההערכות הן נמוכות יותר בכל האמור לרצון להידמות למלווה. הערכה זו מחייבת חשיבה נוספת משום שמקובל לראות את תפקיד המלווה כמודל חיובי לחיקוי וההערכות מעט יותר נמוכות אלו מצדיקות חשיבה נוספת כדי להבין את הדינאמיקה המסבירה תגובה זו מול התגובות החיוביות יותר האחרות. על החשיבות של המלווים בתוכנית ניתן להסיק גם מהקשר החזק בין שביעות הרצון הכללית של הצעיר מההשתתפות בתוכנית לבין שביעות הרצון שלו מהמלווה. באופן לא מפתיע, שביעות הרצון מהמידה שבה המלווה מסייע לצעיר להשיג את מטרותיו קשורה באופן החזק ביותר לשביעות הרצון שלהם מההשתתפות בתוכנית.

על בסיס כל המידע שבידנו, **ההערכה שלנו לגבי הדרך שבה המלווים ממלאים את חלקם בתוכנית היא חיובית מאוד**. התרשמנו מהמוטיבציה וההשקעה של המלווים ומהדרך המקצועית שבה הם מתמודדים עם המורכבות של התפקיד. מצאנו שהם בדרך כלל הצליחו להימנע מלהפוך למטפלים האישיים של הצעירים, גם כשחלק מהם הפגינו קשיים רגשיים מתמשכים. יש לעודד גישה זו המנסה להפריד בין תמיכה וליווי בוגר לבין טיפול פסיכולוגי בקשיים רגשיים. אנו מוצאים לנכון לציין הערכה זו לא רק כדי לתת חיזוק חיובי לאנשי מקצוע הראויים לכך. אנו מבקשים להדגיש בכך גם את הלקח לתוכנית זו ודומות לה בעתיד ולכן אנו ממליצים שבכל פיתוח עתידי:

6.8 יינתן משקל חשוב לבחירה קפדנית של מלווים שהם אנשי מקצוע בוגרים היכולים להתמודד עם סביבת תפקיד עמומה ומורכבת, העושים שימוש בטכניקות התערבות של יישוג, ליווי, תמיכה, סינגור, הפנייה ותיווך.

המגורים מהווים מנוף טוב, שניתן לנצל אף יותר, בעיקר בפנימיות אחד המשאבים החשובים הניתנים לצעירים הוא יחידת מגורים בצוותא עם צעירים נוספים. ההתרשמות שלנו מהתצפיות בדירות היא שמקומות המגורים היו באיכות מספקת שתרמה להשגת מטרות התוכנית. התרשמנו שמקום המגורים המכובד והמצויד ברמה נאותה תרם לתחושה של הצעירים שהם מקבלים תנאים טובים כדי שיוכלו להתמקד בהשגת מטרותיהם האישיות. כמו כן, ראינו פעמים רבות שהצעירים הגיבו בהערכה למשאב זה ועשו מאמץ לשמור עליו ולטפחו. אחזקת הדירה וניהול משק בית עצמאי במסגרת קבוצתית מהווים כר נרחב וחשוב להתנסויות בהתמודדות עם משימות חיים רבות. בין היתר הצעירים צריכים להתמודד עם ריהוט הדירה, יצירת קשר עם אנשי שירותים (כמו כבלים), אחזקה שוטפת וניקיון, תשלום חשבונות, יצירת

יחסי שכנות טובה, רכישת מזון והכנתו. יש בכך הזדמנויות לקבלת אחריות אישית וקבוצתית ולעמידה בכללים מחייבים.

מן הראוי בהקשר זה להדגיש את המורכבות של דירות הנמצאות בתוך מסגרת פנימייתית או קרובות לה ביותר. אמנם, יש יתרונות כלכליים בהישענות על המשאבים של הפנימייה (כמו למשל בנושאי מזון, שירותי כביסה, אחזקה, תשלומי חשבונות). אולם, להערכתנו, כל משאב המתקבל בדרך זו מהפנימייה מקטין את היכולת של הצעירים להתנסות בהתמודדות עם מטלות חיים הנדרשות מכל מי שמתגורר בדירה בקהילה באופן עצמאי. **אנו ממליצים לכן:**

7.1 לעשות מאמץ מכוון להבטיח שגם צעירים השוהים בדירה במסגרת פנימייתית יצטרכו להתמודד, ככל שניתן, עם אחזקת הדירה וניהולה.

אחת הסוגיות שעלתה היא האם המיקום של המגורים עלול להיות לצעירים לרועץ, כאשר מדובר בעיר מגורים שלה משאבים דלים יחסית בתחומים כמו תעסוקה. למשל, לצעירות בחדרה ולצעירים בעפולה היה קשה להשיג עבודה בסביבתם הקרובה. לעומת זאת, בחולון היו לצעירים אפשרויות רבות יותר בתחום התעסוקה, וגם בתחום החברתי היו להם אפשרויות בילוי נגישות יותר. עמדתנו בתחום זה אינה חד משמעית. אמנם, סביר שיש מקומות שבהם ההזדמנויות הן רבות יותר, ומציאת מקום מגורים בסביבה המעניקה אפשרויות רבות עשויה להקל על הצעדים הראשונים בהשתלבות בחברה. אולם, יש להביא בחשבון שבהמשך חייהם, הצעירים יגורו בכל חלקי הארץ, חלקם מבחירה (כמו קרבה למשפחה וחברים) וחלקם בליט ברירה. משום כך, הוספת תנאי נוסף לפיזור מקומות המגורים המתמקד במקומות בעלי אופי מסוים נראה לנו בעייתי. כמו כן, לדעתנו מדובר במספר קטן של צעירים בכל מקום שאינם מהווים עומס על משאבי התעסוקה במקום (אם כי אנו ערים לכך שיש המעריכים שמספר הצעירים הוא גבוה יחסית למשאבי מקום כמו עפולה). קשה להעריך, שגם במקומות שבהם האפשרויות הן מוגבלות, לא ניתן לגייס משאבים כמו מקום עבודה או אפשרויות להתפתחות מקצועית עבור מספר קטן כל כך של צעירים. כדאי גם לזכור שלמיקום באזורים מרכזיים יש עלויות גבוהות יותר, ולעתים הדירה שאותה ניתן לשכור במחיר סביר היא במצב ירוד, שאינו מעודד את טיפוחה ותחושה של בית רצוי.

ד. הערכת התערבויות בתחום הלימודים, הכשרה מקצועית ותעסוקה - טרם נמצא התמהיל הנכון
אחד מהיעדים של התוכנית הוא לסייע לצעירים להשלים השכלה ולרכוש מקצוע. מתוך הראיונות שערכנו עם המלווים ומרכזות התוכנית, ברורה החשיבות שהם מקדישים לנושא ההשכלה והשלמת לימודים. מתוך הראיונות עם הצעירים בולטת התחושה שלהם שהתוכנית מעודדת השכלה ואף דוחפת אותם לכיוון זה. בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים האם הם קיבלו עזרה בנושא הלימודים. מצאנו שכל מי שלא משרת אמר שקיבל עזרה בתחום הלימודים, ורק צעיר אחד ציין שהוא זקוק לעזרה נוספת (כלכלית).

עם זאת, למרות שרוב הצעירים דיווחו על שאיפות ללמוד בלימודים גבוהים (ואף הרגישו שיש להם יכולת לכך), ניראה שרובם אינם עושים צעדים קונקרטיים בכיוון זה. כמו כן, לפי ניתוחים

שעשינו עולה שחלק ניכר מהצעירים אינם מודעים למה שנדרש מהם מבחינת השכלה כדי להשיג את היעדים שהם אומרים שהציבו לעצמם. למשל, צעירים המתכוונים להיות אנשי מקצוע אקדמיים שלהם רק בגרות חלקית ביותר וללא תוכניות מעשיות להשלים בגרויות.

התמונה לגבי לימודים היא מורכבת. מצד אחד, מדיווחי המלווים עולה ששיעור ניכר של הצעירים היה מעורב בסוגים שונים של פעילויות לימודיות. בניתוח נוסף מצאנו שבנקודת הזמן השנייה כמעט שני שלישי מהצעירים היו מעורבים בפעילות לימודית אחת לפחות ומעל למחצית ביותר מסוג פעילות אחת. רק תשעה מהצעירים שלא היו בשירות צבאי לא עסקו בפעילות לימודית. למרות זאת, כפי שעולה מהראיונות עם הצעירים והמלווים, לא רבים מהצעירים התקדמו בצורה משמעותית בתחום של המשך לימודים.

להכשרה מקצועית ולהכנה לתעסוקה יש חלק חשוב במיזם שנועד לסייע במעבר לחיים עצמאיים ונורמטיביים. כפי שצינו בדוח הביניים בינואר 2007, לפעילות בתחום התעסוקה עשויות להיות תרומות ישירות ועקיפות לקידומו של הצעיר. התרומה העקיפה לתעסוקה עשויה לנבוע מהעובדה שלצעיר יש בטחון במקום מגורים וביכולת להתקיים ואז הוא פנוי לחיפוש עבודה מתאימה יותר לכישוריו ולתוכניות לטווח הארוך. ההשתתפות במיזם עשויה להגביר כישורי חיים כגון יכולת לעבודה בצוותא, התחשבות באחרים, תכנון העתיד הקרוב והרחוק, התמדה וכדומה, שהם כישורים אישיים ובינאישיים הרלבנטיים להשתלבות בשוק העבודה.

תרומות יותר ישירות הן אלו המגבירות את האטרקטיביות של הצעיר לשוק העבודה. זאת, על ידי תמיכה בהשגת רישיון נהיגה, רכישת ידע ומיומנויות רלבנטיות למגוון מקומות עבודה כגון שימוש במחשב והשלמת השכלה.

במקביל, המיזם יכול לתרום להתפתחות חיובית בתחום התעסוקה בעזרת מגוון פעולות ממוקדות. בין היתר ניתן למנות אבחון תעסוקתי, הקניית מיומנויות בתחום חיפוש עבודה, כתיבת קורות חיים, ראיון עבודה, קורסי הכשרה מקצועיים בתחום מסוים, סיוע ביצירת קשר עם מקומות עבודה, וכד'.

מהתצפיות והראיונות שלנו למדנו שהמודעות לחשיבות של תעסוקה במגוון הפעילויות במיזם היא רבה. תב"ת האחראית לקידום נושא זה מממנת את המלווים של הצעירים ואף, באופן מיוחד, סייעה במימון ובהצטיידות. במהלך ההתפתחות של התוכנית חלו שינויים שונים בפעילויות בתחום התעסוקה. ההערכה הנוכחית מבוססת על מבט-על הנובע מהראיונות שערכנו עם המלווים, הרכזים, הצעירים ואנשי מפתח בתב"ת.

חשוב לציין, שמן הראיונות עם הצעירים עולה שכולם חשו שהם מקבלים עזרה או יכולים לקבל עזרה אם ירצו בכך. למיעוט מהמשתתפים היו תלונות לגבי מידת העזרה שהוצעה להם בתהליך חיפוש עבודה או הכשרה מקצועית. במרבית הראיונות עלה שהצעירים חשים שנושא העבודה וההכשרה הוא מאוד מרכזי בתוכניות ויודעים שהמדריכים מעוניינים לעזור להם להתקדם בתחום זה.

למרות זאת, בהערכה מסכמת של המקום של הכשרה מקצועית בחיי הצעירים בתוכנית, עולה שהתחום של ההכשרה למקצוע לחיים לא נראה היה מרכזי בחיי הצעירים. מדיווחים שקיבלנו, עולה שהמשאבים בתחום זה לא נוצלו די. מעט צעירים עברו אבחון מקצועי סדור, ומעט צעירים ניצלו

הזדמנויות להכשרה מקצועית מעמיקה. עם זאת, צעירים שלהם הייתה יכולת ומוטיבציה קבלו סיוע, כגון בהכשרה מקצועית לספרות ובאמצעים להתקדמות בפתחות עסק בתחום זה.

ההערכה המסכמת שלנו היא שטרם נמצא התמהיל הנכון של התערבויות שיביאו להשגת היעדים בנושאי ההשכלה וההכשרה מקצועית. כפי שצינו בדוחות ביניים קודמים, למצב זה יש סיבות מספר אובייקטיביות. בין היתר, לחלק מהצעירים אין הדחף והמוטיבציה לפעול באופן נחוש כדי להיכנס לשוק העבודה ולהיקלט בו. חלק מהקושי שלהם נובע מאפיונים אישיים (כגון בתחום של יכולות ומיומנויות ללימודים ולרכישת מקצוע, וקשיים בהתמדה ובעמידה בפני מכשולים) וחלקם נובעים מהעובדה, שבמהלך שהותם במסגרות קודמות נושא התעסוקה והמקצוע לא היו במוקד תשומת הלב. הקשיים נובעים גם מנקודת הזמן שבה הם נמצאים בחיים. צעירים רבים אינם פנויים עדיין רגשית לחשוב לטווח הארוך על עתידם ומרגישים שהם זקוקים לתקופת מעבר לפני שיתחייבו וישקיעו בתוכניות לטווח ארוך. יש צעירים החשים שהם זקוקים 'למנוחה', לתקופת מעבר שבה לא יצטרכו לעבוד קשה. ציפייה זו אינה תורמת לנכונות שלהם ליזום ולהיות שותפים לתוכניות לעידוד התעסוקה שלהם.

חלק מהצעירים נמצאים בתקופה של המתנה לא ארוכה לשירות הצבאי או השירות הלאומי ואינם מוכנים בתקופה זו לעסוק בעתידם ארוך הטווח ובהחלטות הנוגעות לחייהם התעסוקתיים לאחר השירות. לכן, הם עומדים אמנם בפני לחץ לעבוד, אך התעסוקה המוצעת להם אינה נתפסת כמכינה לעתיד, אטרקטיבית או משתלמת במיוחד. לכך יש להוסיף את העובדה, שבעפולה ובחדרה יש קשיים לא מועטים להציע עבודות משתלמות לטווח קצר, או עבודות שייצרו תשתית טובה להמשך קריירה תעסוקתית.

להערכתנו, יש לחפש דרכים נוספות כדי להתמודד עם סיבות ונסיבות אלו במטרה להגביר את היעילות של המאמצים לשילוב של הצעירים בתהליכי השכלה ולהכשרה מקצועית, עקב חשיבותם הרבה לעתידם. **אנו ממליצים:**

1. להגביר את הנגישות של ידע מקצועי בתחום ההכשרה המקצועית לאלו הנמצאים במגע ישיר עם הצעירים. זאת, בין היתר, על ידי שילוב והגברה של הכשרה בתחום זה בעת ההכנה של המלווים וההדרכה שלהם. כמו כן, יש להגביר את הנגישות של המלווים להתייעצות ישירה עם אנשי מקצוע העוסקים בתחום זה ולהפניה של צעירים למקומות מתאימים לשם אבחון והפנייה.

2. להתאים תהליכי אבחון וייעוץ מקצועי לקבוצת אוכלוסייה זו. נראה שהמיונים המקובלים לא הוכיחו את יעילותם מול קבוצת אוכלוסייה שלה קשיים רבים יותר במוטיבציה ובמיומנויות בינאישיות ורגשיות הנדרשות כדי להתמודד עם התסכולים וההתמדה הנדרשים בתהליכי רכישת השכלה ומקצוע. אבחונים אלו רלבנטיים הן לתחום רכישת השכלה ומקצוע והן להשמה בעבודה.

3. ליצור מרכז משאבים ארצי בתחום של הכשרה מקצועית ותעסוקה. מרכז זה יעמיד לרשות הצעירים והמלווים מידע, סדנאות והשתלמויות בתחומים רלבנטיים (כמו מקורות למלגות לימודים, כתיבת קורות חיים, ראיון עבודה, ודרישות של מקצועות שונים).

4. ליצור שותפויות עם גורמים, שיסייעו ליצור מסלולי התפתחות אישיים לצעירים השוקלים לימודי המשך. באמצעות שותפויות אלו ניתן יהיה להעניק חונכות אקדמית אישית (למשל דרך פר"ח או

מכינה של האוניברסיטה או של מכללה) להכנה לבגרות ולפסיכומטרי. ייתכן שניתן להפוך מסלולים אלו לאטרקטיביים יותר אם ישולבו בהם מלגות מחייה שיאפשרו התמקדות בלימודים, ויחייבו כתנאי קבלה והמשך התמדה ועמידה במשימות הלימודיות. בין הגורמים הרלבנטיים ניתן למנות מכללות, אוניברסיטאות ועמותות מתנדבים העוסקות בקידום צעירים באמצעות השכלה והכשרה מקצועית.

5.ד לבנות תוכניות אישיות להשכלה ולהכשרה מקצועית המתאימות לצעירים אלו תוך מתן סיוע לצעירים אלו במלגות מחייה שיאפשרו להם להגיע להישגים מרביים. יש לעשות זאת בשילוב ובתיאום עם משרד התמ"ת, עם גורמים במשרד החינוך העוסקים בהשכלת מבוגרים ועם גופים מרכזיים כמו תב"ת.

6.ד לבחון את האפשרויות לשיתוף פעולה עם גורמים פרטיים ומסחריים שעשויים להיות מעוניינים בהכשרה של הצעירים לקראת השתלבותם בתעשייה, וכחלק מהמחויבות החברתית של גורמים אלו. גורמים אלו עשויים להיות אטרקטיביים במיוחד לצעירים שיכולים לראות כיצד ההיענות שלהם לתוכנית הכשרה עשויה להוביל אותם באופן ישיר למקום עבודה אטרקטיבי.

להשתלבות בעבודה יש חשיבות רבה בהתערבות זו משום שהיא ממלאת מספר תפקידים ישירים ועקיפים. השתלבות בעבודה היא התנסות חשובה המאפשרת לצעיר להתמודד עם משימת חיים לא פשוטה, לזהות את היכולות והקשיים שלו, לעמוד מול תסכול ואי הצלחה, כמו גם ליהנות מהיתרונות של עבודה. עבור חלק מהצעירים העבודה היא הזדמנות לבחון את המידה שבה הם מעוניינים לעסוק במקצוע מסוים. כמובן, עבודתם של הצעירים מאפשרת להם לשלם עבור חלק מהוצאותיהם עבור המגורים שהם מקבלים ולשמור חלק עבור הוצאות אחרות.

במהלך הראיונות והתצפיות שלנו התרשמנו שהמלווים משקיעים מאמצים ניכרים בסיוע לצעירים בחיפוש מקומות תעסוקה מתאימים ומנצלים את רשת ההיכרות שלהם כדי לקדם את ההשתלבות של צעירים במקומות עבודה. המלווים גם מנצלים את ההתנסויות של הצעירים בעבודה כדי לקדם את המטרות הקשורות במיומנויות חיים הרלבנטיות לעבודה, כמו גם כדי להדגיש את הדרישות הריאליות מכל מי שמבקש להשתלב בחברה ולא להישען על תמיכה כספית מתמדת משירותים חברתיים.

הצעירים זיהו את ההשקעה של המלווים בנושא העבודה. חלקם אף ציינו שהרגישו לחץ גדול מדי בתחום זה. הצעירים ציינו שקיבלו עזרה מספקת בתחום של סיוע בחיפוש עבודה. מהנתונים עולה שבמהלך השהות בתוכנית הצעירים שאינם משרתים עובדים, או נמצאים בתהליכי מעבר קצרים בין עבודות. גם חלק ממי ששירתו עסקו בעבודה. יש לציין שלחלק ניכר מהצעירים הייתה התנסות של פיטורים ו/או התפטרות. חלק מהתנסויות אלו היו קשורות לשינויים במצבי החיים שלהם כגון מעבר לעבודה אחרת, גיוס לצבא, לקראת סיום השהות בתוכנית וכד'. אך חלק אחר הצביע על הקשיים שיש לצעירים בשמירה על מקום העבודה, סכסוך עם האחראי, קושי להשתלב וכד'.

להערכתנו, במקביל למאמצים הרבים של המלווים לאתר יחד עם הצעירים מקומות עבודה, יש מקום לתמיכה מרכזית, לאו דווקא על ידי כל מלווה באופן אינדיבידואלי ומקומי. אנו רואים שני כיוונים - א. עבודה זמנית וב. פיתוח מסלולי עבודה מקצועית. להערכתנו יש מקום לסייע למלווים על ידי יצירה של מאגר של מקומות עבודה זמניים, שאינם דורשים הכשרה מיוחדת וארוכה, המיועדים לצעירים בתהליכי מעבר הזקוקים להתנסות במקום עבודה ולמשכורת. מפעלי תעשייה, רשתות שיווק ומעסיקים אחרים עשויים לראות במתן אפשרויות תעסוקה לצעירים אלו הזדמנות למעורבות חברתית חיובית, הבאה לידי ביטוי בעבודה ולא בתרומה כספית. חשוב לציין, שגם אם מאגר כזה יהיה נגיש, לא יהיה בכך כדי להפחית בצורה משמעותית את הצורך של הצעירים בהתמודדות עם היקלטות במקום עבודה והתמדה בו. לכן, לא נראה שנגישות זו תפחית מהשגת המטרות של התפתחות לעצמאות. לכן אנו ממליצים:

ד.7 יש לפתח באופן מרכזי מאגר של מקומות עבודה זמניים המיועדים לצעירים השוהים בדירות.
ד.8 לזהות באמצעות המלווים קבוצה של צעירים מתאימים מבחינת יכולת ומוטיבציה, שעבורם תבנה תוכנית עבודה אישית המבוססת על אבחון מקצועי, והם יקבלו ליווי ואימון אישי על ידי אנשי מקצוע המתמחים בכך, להשגת יעדים בתחום התעסוקה. במקרה הצורך הם יקבלו מלגה להשלמת ההכנסה בעת הכשרתם לתפקיד ויישקל מתן סבסוד למעסיק, כדי להקל על הקליטה במקום עבודה בעל משמעות לעתידו של הצעיר.

ה. תמיכה בשירות צבאי היא חשובה ויש לשפר את הממשק עם הצבא

יש הסכמה שלשירות צבאי חשיבות רבה עבור צעירים בוגרי השמה. בדוחות ביניים קודמים התייחסנו לחשיבות של בדיקת כל ההיבטים של הנושא הנוגעים לצעירים עוד בהיותם במסגרות השמה במטרה לשפר את ההכנה לשירות ואת המעבר והכניסה לשירות הצבאי (ראו דוח ביניים ינואר 2007). בדוח זה נמקד את תשומת הלב בצעירים שנמצאים בתוכנית.

במסגרת מחקר ההערכה מצאנו מודעות רבה של השותפים במיזם, המלווים והמרכזות לכלל הסוגיות של השירות הצבאי. ההתערבויות הנדרשות עבור חלק מהצעירים הן עוד בטרם הגיוס ועבור חלק נוסף נדרשות התערבויות גם בעת השירות מול מפקדים ובעלי תפקידים, ותמיכה בצעירים המשרתים והמתמודדים עם הקשיים האופייניים לשירות צבאי.

הצעירים מזהים את ההשקעה של המלווים בתחום זה. שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכולה לעזור בו בתחום השירות הצבאי / לאומי. הרוב המכריע של הצעירים ענו שאין משהו נוסף שהתוכנית יכולה לעזור בו, וחשו שהתוכנית עזרה בכל הצרכים שעלו. בראיונות העוקבים לא נמצאו צעירים שאמרו שהם זקוקים לעזרה נוספת.

מצאנו פעילות רבה, וכנראה אפקטיבית, בליווי חלק מהצעירים במגעם שלהם מול הצבא שסייעה להתמודד עם בעיות נקודתיות. יש להדגיש את המקום החשוב שממלאת המרכזת הארצית בתחום זה, ובמספר מקרים דווח על סיוע שלה מול גורמים בצבא, כמו גם מעורבות יעילה של מלווים אחרים. עם זאת, אין המדובר במערכת שיטתית, סדורה ומחויבת לליווי הצעירים. נראה גם שקשה להישען לאורך זמן על פתרונות נקודתיים ועל קשרים אישיים של מלווים עם אנשי צבא, בין היתר עקב התחלופה הן של המלווים והן של אנשי הצבא המשמשים בתפקידים הרלבנטיים.

ההתרשמות שלנו מראיונות עם אנשי הצבא הרלבנטיים היא, שיש בקרבם עניין אמיתי לסייע לקליטתם הטובה של בוגרי ההשמה במסגרות צבאיות ונכונות להשקיע בתחום זה ולהגיע לפתרונות מקוריים וחדשים. עם זאת, התרשמנו שקשה לצפות שהם ייטלו את היוזמה ויובילו מהלכים לקידום נושא זה. לכן אנו חוזרים וממליצים:

- ה.1. לקיים שיתוף פעולה בין הדרגים הבכירים האחראים למערכת ההשמה לדוגי הפיקוד הבכיר הרלבנטיים בצה"ל במטרה לקבוע תהליכי עבודה משותפים ואופטימאליים.
- ה.2. לקבוע רכז ארצי לסיוע בתחום הקשר עם רשויות הצבא.
- ה.3. להבטיח שלצעירים בהשמה יהיה ליווי מטעם מסגרת ההשמה בעת תהליך הגיוס.
- ה.4. לקבוע תהליכים קבועים של הדרכה ויידוע של כל הגורמים העוסקים בנושאי גיוס במסגרות ההשמה.
- ה.5. להבטיח שסוגיות של שירות בצה"ל (מוטיבציה לשירות, מידע) יהוו חלק מחייב מההכנה לחיים בכל מסגרות ההשמה.
- ה.6. לשפר את תהליכי הגיוס של בוגרי השמה, כך שיתנו מענה למצבם המיוחד.
- ה.7. להבטיח ליווי מתאים במשך השירות הצבאי.
- ה.8. להבטיח ליווי מתאים ומשאבים לתהליך השחרור מצה"ל בתום השירות, כולל הפניה למסגרות המיועדות לצעירים בוגרי השמה.

ו. שירות לאומי הוא כלי בעל פוטנציאל גבוה ויש להמשיך ולקדם קשר עם האגודות ככלל, נראה שיש הסכמה באשר לפוטנציאל של השירות הלאומי לתרומה לאוכלוסיית הצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית שאינם משרתים שירות צבאי. לשירות זה יש תרומה לצעיר בכך שהוא תורם לחברה ככל אזרח נורמטיבי, רוכש התנסויות ומיומנויות חשובות לחיים ובמקרים רבים יוצר רשת קשרים חברתית ענפה יותר. לשירות הלאומי יש משמעות גם בהמשך, משום שמעסיקים רבים רואים את השירות הלאומי כיתרון המגדיל את העניין במועמד לעבודה. יש לציין, שבמהלך התפתחות התוכנית נוסף פן נוסף להתייחסות לשירות הלאומי, כהכנה לתעסוקה. השירות הלאומי עשוי לתת לחלק מהצעירים הזדמנות להתנסות במקצוע, כגון גננת בגן ילדים, שעשוי להיות המקצוע בעתיד. ניתן בכך לשלב בין הסיוע לקידום מקצועי עם הסיוע לשילוב בשירות לאומי. עם זאת, בוגרי השמה רבים מציבים אתגרים לא מעטים בפני העמותות העוסקות בשירות הלאומי בהשוואה לצעירים אחרים. חלק מהקשיים נובעים ממאפיינים אישיים של בוגרי ההשמה שאינם מתאימים לפרופיל המקובל של צעירים שבהם מטפלות העמותות לשירות לאומי. למשל, צעירים 'הנופלים בין הכיסאות' הם בעלי כישורים נמוכים משל מועמדים אחרים אך אינם במצבי מצוקה קשים במיוחד (שלהם מותאמים פתרונות מיוחדים). חלק אחר מהקשיים נובעים מכך שבעת השירות הלאומי יש לחלק מהצעירים בוגרי ההשמה צרכים שאינם אופייניים למועמדים אחרים, כגון צורך במקום מגורים וצורך בתמיכה ובליווי מצד גורמים שאינם בני משפחה. במסגרת דוח ביניים הצבענו על כך שהפעולות הנעשות מול גורמי השירות הלאומי מבוססות בעיקרן על ידע אישי, היכרויות וכישורים של מספר מוגבל של אנשי מקצוע, ללא תיאום בין הגופים

השונים וכי קיים פוטנציאל רב שאינו ממוצה. במהלך התוכנית החלה קרן גנדיר במהלך חשוב של בדיקת הממשק בין העמותות של השירות הלאומי לבין הגורמים המעורבים במיזם. בדוח ביניים קודם דיווחנו בהרחבה על המפגש עם עמותות השירות הלאומי ועל ההערכות שעלו ממנו. בעת כתיבת הדוח המסכם דווח שהעמותה להתנדבות קיבלה תקנים (כולל דו"ר) לבעלי צרכים מיוחדים ומוכנה להעמיד חלק לרשות צעירים בוגרים השמה.

להלן ההמלצות שהוגשו בפירוט במסגרת דוחות הביניים ושהן עדיין רלבנטיות במידה רבה:

- 1. להקים ועדה משותפת לקידום שילוב צעירים בוגרי השמה בשירות לאומי.**
- 2. לפעול לשינוי דרכי העבודה, הנהלים ובמידת הצורך התקנות והחוקים הנוגעים לשירות הלאומי כך שיתנו מענה טוב יותר לבוגרי השמה.**
- 3. להגביר את ההעברה ההדדית של מידע בין מסגרות ההשמה לבין האגודות**

ז. יש להבנות יותר הזדמנויות להקניית כישורי חיים

השהות של הצעירים בדירות וההתמודדות שלהם עם המשימות השונות של חיים בצוותא בדירה, עבודה, ניהול כספי, חיי חברה ופעילויות נופש ושירות צבאי/לאומי (עבור חלק מהצעירים) יוצרים אינספור הזדמנויות להתנסות במשימות חיים ולרכישה של מיומנויות. יש יתרונות רבים בכך שתהליכים אלו של רכישת מיומנויות מתרחשים באופן טבעי כחלק ממהלך החיים. זאת, בעיקר משום שהתרשמנו שהמלווים מזהים הזדמנויות אלו ועושים מאמצים מכוונים לנצל אותם לטובת הצעיר.

יחד עם זאת, האופי המזדמן של התנסויות אלו והשונות הרבה בין הצעירים בהתמודדות עם משימות אלו, מעלה את החשש שמא יש תחומים מסוימים, שאם לא תינתן להם תשומת לב ממוקדת ומתוכננת הם לא יבואו לידי ביטוי אצל חלק מהצעירים וההזדמנות לרכוש ידע ומיומנויות עלולה להיות מוחמצת.

כמו כן, במטרה להגביר את ההזדמנויות לרכישה של מיומנויות, יש מקום להמשיך ולפתח חומרים והזדמנויות לרכישה של מיומנויות ספציפיות ולנצל גופים ומשאבים המתמחים בתחומים אלו. בין היתר ניתן להכין סדנאות במסגרת ארצית המאפשרות למידה ממוקדת ואינטנסיבית של מיומנויות הקשורות לעבודה והמועברות על ידי אנשי מקצוע המתמחים בתחום זה. בדרך דומה ניתן להעביר השתלמויות לצעירים בנושאים של ניהול כספי, צרכנות נבונה, וכד'.
לכן אנו ממליצים:

- 1. להכין רשימה קצרה של 'התנסויות מפתח' ולוודא שמירב הצעירים יתנסו בהן, באמצעים שונים.**

ח. יש לחזק את מעטפת הליווי וההכוונה

חלק מהמיזם הייתה סדרה של פעולות ושירותים שנועדו לתמוך בהפעלת התוכנית מול הצעירים. במסגרת זו של ההערכה אנו מבקשים לעמוד על היבטים הנוגעים לדרכים שבהם באה לידי ביטוי המעטפת בתוך התוכנית וביחסים עם הסביבה.

לקדם הכשרה, הדרכה ופיקוח

לב התוכנית הם אנשי המקצוע המפעילים אותה, המלווים והרכזים. משום כך, חיוני להבטיח את איכות עבודתם בדרכים שונות. אנו מבקשים להדגיש שלושה היבטים נפרדים.

הכשרה והכנה לתפקיד: ככל שהתוכנית מתבססת והניסיון שנרכש בה מצטבר, מתגבר הצורך להבטיח שאנשי מקצוע שישמשו כמלווים או מרכזים יקבלו הכנה והכשרה לתפקיד. מכיוון שסביר שייבחרו אנשי מקצוע שלהם כישורים בסיסיים ואולי אף היכרות עם אוכלוסיות דומות, המוקד צריך להיות על הסוגיות המרכזיות המאפיינות את העבודה של ליווי צעירים במסגרות אלו. כפי שנציין בהמשך, אנו ממליצים על פיתוח ותיעוד 'תורת הפעלה' מסודרת. מן הראוי שההכשרה וההכנה יסובו סביב היכרות עם תורת הפעלה זו.

כמו כן, כפי שציינו בהתייחסות לנושא התעסוקה, חשוב להקנות למלווים ידע ואף מיומנויות בתחומים רחבים יותר מאלו שאתם הגיעו. במהלך העבודה עם הצעירים ניתן אמנם לעתים, להישען על מומחים לנושאים ולכישורי חיים מוגדרים כגון התנהלות בראיון עבודה, ניהול תקציב, כללים של שירות לאומי, וכד'. אולם, מסיבות שונות, (למשל, בגלל האופי המבוזר של התוכנית והעובדה שבכל מקום מספר הצעירים אינו גדול) קשה, ואף לא רצוי להישען על מומחיות זו מבחוץ. לכן, חשוב שהמלווים יקבלו תגבור בידע הנדרש בתחומים רבים כמו סוגיות של תעסוקה, אפשרויות לימודים, היבטים כלכליים וכד'. אין הכוונה שיהפכו למומחים בכל נושא, אך חשוב שיקבלו ידע שימושי בתחומים הנדרשים לעבודתם היומיומית כמלווים.

הדרכה וייעוץ: היבט נוסף וחשוב הוא הליווי ההדרכתי (supervision). לליווי זה יש כמובן משמעויות בטיוב העבודה המקצועית ושיפור המיומנויות. יש לו גם חשיבות רבה במתן תמיכה ובמניעת שחיקה בעבודה היכולה להיות חסרת גבולות ואינטנסיבית. יש מקום לבחון את המקום של מתן הדרכה, או ליווי מקצועי, גם על ידי מי שאינם מעורבים בעצמם במיזם. ייתכן שמעורבות גדולה של המדריכים עצמם בתוכנית וההיכרות האינטימית שלהם עם הצעירים, עלולה להקשות על קבלת פרספקטיבה חיצונית ופחות מעורבת הנדרשת לעתים כדי לקבל החלטות מקצועיות נכונות.

יש גם מקום להבטיח הדרכה וליווי מקצוע גם למי שמובילים את המיזם. סביר, שהדרכה וליווי של המובילים יקבלו דגשים אחרים מאשר אצל המלווים של הצעירים. בין היתר יש מקום לשקול ייעוץ בנושאים ארגוניים העשויים להשפיע על דרך ניהול של מספר ניכר של דירות וצעירים בו-זמנית. כמו כן, יש להניח שקיומם של הדרכה ושל ליווי מקצועיים יתרום לאטרקטיביות של התפקידים במיזם, ולמשיכת אנשי מקצוע שיראו בו הזדמנות להתפתחות מקצועית.

במהלך הפעלת התוכנית חלו התפתחויות חיוביות בתחום זה ונעשו פעולות הדרכה שונות, שכללו מפגשים קבועים פחות או יותר בהשתתפות והכוונה של איש מקצוע חיצוני. עם זאת, יש מקום להמשך העמקה של ההדרכה והייעוץ ולכלול בו גם התייחסות לצרכים של המרכזים בהיבטים ניהוליים, ארגוניים ופיתוח משאבי אנוש.

פיקוח ובקרת איכות: ככל שהתוכנית מתבססת ומתרחבת, וככל שהיא תהפוך לחלק ממארג השירותים לצעירים, חיוני לשלב בה תהליכי פיקוח ובקרת איכות. חלק מהפיקוח נעשה כבר במהלך הפעלת התוכנית על ידי המרכזות. אולם, יש לוודא שתהליכי הפיקוח יוגדרו באופן ברור יותר כחלק

מתפקיד הרכז ותינתן להם הקצאת שעות מתאימה. ייתרה מזו, מן הראוי להבטיח פיקוח חיצוני על הפעילות המקצועית, כפי שראוי בכל שירות חברתי. אנו ממליצים לכן על:

- ח.1 לתת הכנה והכשרה מקדימה ומלווה לאנשי הצוות
- ח.2 לתת ליווי מקצועי בדרך של הדרכה וייעוץ למלווים ולמרכזים
- ח.3 להפעיל תהליכי פיקוח פנימיים וחיצוניים על איכות השירות

לפתח תורת הפעלה

המיזם הנוכחי הוא התפתחות חדשה בשדה המקצועי בישראל. הוא מעלה סוגיות לא פשוטות באשר לדרכים הנכונות לאזן בין דרישות טיפוליות מורכבות, שלעתים הן אף מנוגדות. בין היתר אין עדיין די ידע מקצועי באשר למינון הנכון של מתן עצמאות מול קביעת גבולות, בין מתן הזדמנות למתן מורטוריום חלקי לצעירים מחובות ואפשרות לחיפוש דרך איטי לבין החיוניות של קביעת יעדים, גבולות ועבודה ממוקדת לקראת העתיד. אמנם, מרכיבים מסוימים בתוכנית מוכרים ונוסו בעבר (כגון 'פנימייה כבית'), אך גם הם מחייבים חשיבה מחודשת לאור ההתפתחויות בתחום זה.

כאשר בוחנים תורות הפעלה או מודלים טיפוליים ניתן לזהות שהם נעים על רצף מבחינת המידה שבה הם מובנים. בקצה אחד המודלים הכלליים מאוד שאינם מגדירים כמעט בכלל מה ייעשה ובאיזה מינון ובקצה האחר מודלים המובנים בצורה כמעט חד משמעית ב- treatment manuals המפרטים כל שלב וכל מהלך בתוכנית הטיפול. בשנים האחרונות הנטייה לתוכניות מובנות מאוד בולטת, בעיקר בארה"ב. בארץ הנטייה היא להימנע משימוש בתוכניות שלהם מבנה סטנדרטי ומחייב, ולהישען הרבה יותר על שיקול דעת גמיש של איש המקצוע.

להערכתנו, גם אם יש העדפה למודל טיפולי מובנה וסטנדרטי, אין התנאים בשלים להציג מודל כזה, משום שהמודל הטיפולי הוא בתהליכי עיצוב מוקדמים. אולם, יש לקדם את תהליך ההבנייה של התוכנית, בדרך של דיון וכתובה מקצועית באשר למטרות, לאמצעים ולסוגיות שעמם צריך להתמודד. ייתרה מזו, להערכתנו ניתן כבר להגדיר מספר מרכיבים במודל שצריכים להתקיים בכל, או כמעט בכל, עבודה עם צעירים בתוכנית. למשל, הצורך לכתוב חוזה מפורט מול הצעיר המציג את הדרישות והתנאים להשתתפות בתוכנית, הכנת תוכנית טיפול אישית מוסכמת עם הצעיר כתנאי להמשך, השתתפות בפעילויות מסוימות שנועדו להקנות סדרה מינימאלית של מיומנויות חיים וכד'.

מן הראוי לקשור סוגיה זו גם לשינויים שיחולו בעתיד. התוכנית במתכונתה הנוכחית התפתחה באופן הדרגתי, במקומות שונים ובתפיסות אידיאולוגיות-טיפוליות שונות. לכן למשל, השאלה אם יהיה מפגש תקופתי קבוע של כל הצעירים בדירה עם המלווה נענתה באופן שונה בכל אחד מהמקומות ועל ידי המלווים השונים. בצעדים הבאים, אם אמנם ייקבע מפעיל מרכזי לכלל השירות לצעירים מסוימי השמה חסרי עורף משפחתי, יהיה מקום לשקול גישה מוסכמת ומחייבת. גישה כזו מן הראוי שתהיה רגישה למאפיינים של הצעירים בתוכנית, אך לאו דווקא להעדפות האישיים של המלווים. ככל שהמודל הטיפולי יהיה מובנה וברור יותר, ניתן יהיה להכשיר אליו, לפקח על השימוש בו ולבחון אם הוא אפקטיבי. ככל שהשונות בהפעלת ההתערבויות משקפת במידה רבה את השונות בין המלווים (ולא רק בין הצעירים), קשה לשמור על עקביות לאורך זמן וללמוד מניסיון מצטבר.

כאן ראוי לציין את הסוגיה של הידע שנרכש בעולם בתחום זה. להערכתנו, יש יתרונות רבים לשלב ידע מהעולם בכל האמור להתמודדות עם הצרכים של צעירים בוגרי השמה. אולם, ככל שאנו מצליחים להעריך על סמך קריאה מעמיקה של הספרות המקצועית (בעיקר מארה"ב ומאנגליה), ההבדלים בין המדינות השונות מחייבים היערכות מיוחדת לארץ. היערכות זו צריכה לשקף את ההבדלים במאפייני הצעירים בהשמה ומשפחותיהם, במערכת ההשמה, בשירותים בקהילה, בתפקיד הצבא בחיי הצעירים, וכד'.

לשפר תיעוד

הכשרה, הדרכה, בקרת איכות ופיתוח מודל טיפולי, קשורים קשר חזק לסוגיות של תיעוד. התצפיות שלנו העלו, שהתיעוד לוקה בחסר. חלק מהחומר מפוזר במשרדי המועצה לילדים בסיכוי ואצל המלווים. גם החומר שנמצא בשני המקומות מתועד בצורה מינימאלית וחסר מידע רב על הצעירים, על ההתערבויות שנעשו בעניינם, ועל התוצאות שאליהן הגיעו. התופעה של תיעוד חלקי ולא שיטתי אופיינית לרוב השירותים החברתיים. אמנם לחלק מהמלווים יש 'מחברות', אך התיעוד בהן אינו נגיש דיו ואינו מובנה בדרכים המאפשרות שימוש יעיל, מעבר לתרומה הישירה לתהליכי עבודה של מלווה עם צעיר. כך למשל, אם בהמשך הדרך יוחלף מלווה, יקשה על המלווה החדש לעקוב אחר הרישום האידינטינאטי במחברת המלווה הקודם.

מבחינות רבות, המחקר המלווה היה כלי תיעוד שיטתי של היבטים רבים של התוכנית. כמובן שתיעוד לצרכי מחקר שונה באופיו מתיעוד לצרכים אחרים. בפועל, קשה לשמור לאורך זמן על רמות של תיעוד שנתבקשו מהמלווים על ידי צוות המחקר. יש לכן לפתח תהליכי תיעוד 'שאפשר לחיות אתם' לאורך זמן ובאופן קבוע. נראה שניתן לבנות את התיעוד סביב כלי המחקר, תוך ביצוע ההתאמות הנדרשות מהלמידה במהלך הפעלת המיזם וקיצורים נדרשים. לכן אנו ממליצים:

4. לקבוע דרישות של תיעוד תקופתי

5. להקצות משאבים של זמן ומיחשוב כדי לטייב את התיעוד

לקדם השתתפות הצעירים

בשנים האחרונות יש עלייה רבה במודעות לזכותם של ילדים ובני נוער להשתתף בקביעת גורלם. אחת המשמעויות של זכות ההשתתפות היא הזכות להיות מעורב בתהליכים של פיתוח שירותים שנועדו עבור הצעירים ושל ניהול השירותים. הניסיון בעולם, ובעיקר באנגליה, הוא שלהשתתפות משמעותית של צעירים יש חשיבות עקרונית ומעשית בכל היבטים של פיתוח תוכניות עבורם וקידום הזכויות שלהם לשירותים מתאימים (ראו סקירת הספרות של בנבנישתי, 2007). בשלבים הראשונים של פגישות ועדת ההיגוי של המיזם נטלו בו חלק צעירים בוגרי השמה. כמו כן, השתתפו בוגרי השמה בכנסי למידה שהתקיימו באוניברסיטה העברית. מתוך מפגשים אלו ניתן היה להתרשם מהפוטנציאל של צעירים אלו לתרום לפיתוח התוכניות ולקידום תהליכי פיתוח המדיניות. אולם, בהמשך לא הייתה נוכחות, או השתתפות בדרך אחרת, של צעירים בתהליכי הפיתוח והליווי של המיזם.

סביר, שהשתתפות צעירים אינה פשוטה. היא דורשת התאמות עקב מצבי החיים של צעירים אלו, ומחייבת השקעה של זמן ומאמץ ממי שגם כך נותנים ממלוא מרצם לקיים את התוכנית. ובכל זאת, להערכתנו השתתפות מתמדת ומשמעותית של צעירים עשויה לתרום לקידום המיזם. לכן, במסגרת דוח הביניים הגשנו שתי המלצות, שמטרתן הייתה לקדם את השתתפות הצעירים בהפעלת התוכנית ובהערכתה. שתי המלצות אלו לא הוגשמו, למרות שידוע לנו שנעשו מאמצים מסוימים לקדם את הנושא. לכן, אנו ממשיכים להמליץ לקדם את השתתפות הצעירים. ייתכן שהדרך לעשות זאת בשלב הראשון היא על ידי יוזמה נפרדת שתופעל על ידי גורם חיצוני (כגון המועצה לשלום הילד) שלו ניסיון רב בתחום זה. לדעתנו, יש לשקול בחיוב מתן פיצוי כספי לצעירים שיהיו מוכנים להשקיע מזמנם וממרצם בפיתוח המיזם. חשוב שפיצוי זה יינתן על ידי 'גורם שלישי' (כגון עמותה הרוצה לקדם השתתפות צעירים), כדי שצעירים אלו, והצעירים האחרים בתוכנית, לא יתפסו את תפקידם כממלאי רצונם של מנהלי המיזם. סביר, שבמשך הזמן יתפתחו תהליכים של הגברת הייצוגיות של הצעירים הממלאים תפקידים במסגרת המיזם.

ח.6 למצוא דרכים לקדם השתתפות של צעירים בפיתוח התוכנית ובהפעלתן

ט. ממשק יעיל יותר עם מסגרות ההשמה ושירותים רלבנטיים

הפעלה יעילה של תוכנית לצעירים בוגרי השמה תלויה בתקשורת דו-כיוונית בין התוכנית לבין מקומות ההשמה:

א. חשוב שמסגרות ההשמה יקבלו מידע על התוכנית, כדי שידעו על האפשרויות הפתוחות בפני בוגריהם. כמו כן, עליהן להכיר את המאפיינים של התוכנית כדי להבטיח שהיא מתאימה לבוגרים שהן מפנות אליה.

ב. חיוני שמסגרות ההשמה יעבירו מידע מדויק לצוות התוכנית כדי שיוכלו להעריך האם הצעיר מתאים למסגרת וכיצד להגיב לצרכים המיוחדים של כל צעיר המתקבל לתוכנית.

בתחילת המחקר התרשמנו שיש קשיים משמעותיים בתקשורת בשני הכיוונים - לא כל מסגרות ההשמה ידעו על התוכנית ופרטיה, ולעתים תכופות המידע שקבלו אנשי צוות התוכנית ממסגרת ההשמה היה חסר או לא מדויק. במהלך המחקר קיבלנו מידע שחל שיפור מסוים בתחום זה. נראה שהמידע על התוכנית התחיל לעבור בין אנשי הסגל במסגרות ההשמה. למשל, בסקר צרכים שערכנו בקרב אנשי הצוותים בפנימיות ציינו רבים מהם שהתוכנית עבור הצעיר עם העזיבה היא להפנותו לתוכנית.

עם זאת, קיבלנו ההערכות שונות באשר למידה שהמידע מגיע לכל המסגרות ולכל בעלי התפקידים, כולל למנהלים ולרכזי הפנימיות. חלק מהקשיים בתקופה האחרונה נבעו גם מאי בהירות באשר למידה שבה התוכנית אמנם תמשיך. כמו כן, הבנו שעדיין יש נטייה של אנשי צוות במסגרות לא לשתף בכל המידע מתוך מגמה להגביר את הסיכוי של צעירים להתקבל לדירה. נראה שיש מקום להמשך עבודה בתחום זה. לכן אנו ממליצים:

ט.1. להכין ולהפיץ חומרי רקע על התוכנית המיועדים לכל מסגרות ההשמה הרלבנטיות ולשווק את התוכנית באמצעים נוספים. בין היתר יש מקום לאתר אינטרנט ולימים פתוחים שיציגו את פרטי התוכנית עבור אנשי המקצוע והצעירים עצמם במסגרות ההשמה.

ט.2. להתנות קבלה לתוכנית במילוי שלם של טופס הפנייה על ידי צוות של המסגרת החוץ ביתית והחתום על ידי איש מקצוע, האחראי לשלמות המידע.

היבט נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא יחסי הגומלין עם שירותים ואנשי מקצוע משיקים ומקבילים. במהלך התפתחות התוכנית התברר הצורך בהתייחסות לצעירים בוגרי השמה שמסיבות שונות אמנם אינם משתלבים בפתרון של ליווי ומגורים, אך זקוקים לתמיכה ולסיוע אחרים. עקב כך פותח תפקיד חדש של איש מקצוע המיועד לסייע לצעירים, שכונו בשלב מסוים 'אקסטרנים'.
אנו לא הערכנו שירות זה באופן סדור ושיטתי. אולם, משיחות עם איש המקצוע הממלא את התפקיד ומראייה כוללת של מערך השירותים, נראה לנו שזהו תפקיד ושירות חיוני במסגרת המענה הכולל לבוגרי מסגרות השמה. הוא עשוי לתת מענה אלטרנטיבי לצעירים שמסיבות שונות אינם מתאימים או זקוקים לפתרון של מגורים וליווי; לשמש כהמשך טבעי בתהליך המעבר (המתוכנן או עקב משבר) של צעירים מהמגורים אל ההשתלבות בקהילה ולשמש אמצעי לקשר בין שירותים בקהילה שנועדו לכלל הצעירים לבין בוגרי ההשמה, ובעיקר מרכזי הצעירים.

י. ההערכות המסכמות של התוצאות מזוויות הראייה של הצעירים ושל המלווים הן חיוביות
את התוצאות במספר תחומים בחנו מזוויות הראייה של הצעירים והמלווים. באופן כללי ניתן לראות, שרוב הצעירים שבעי רצון מהתוכנית. למשל, בראיון הראשון רק צעיר אחד אמר שזה לא נכון שהוא שבע רצון ובקרב מי שרואיינו בראיון השלישי אף לא אחד ציין חוסר שביעות רצון.
גם כששאלנו את הצעירים האם ההתערבות עזרה להם בתחומים שונים, התקבלו תגובות חיוביות. באופן כללי נטו הצעירים לומר שהם נעזרו על ידי התוכנית במידה רבה. השיעור של צעירים שחשו שהתוכנית עוזרת להם היה גבוה במיוחד בסוגיות הקשורות ללמידה איך להסתדר באופן עצמאי ולהתקדם בחיים וגם, בקרב צעירים שעבורם הנושא רלבנטי, יש הערכה שהתוכנית עזרה להם בענייני השירות. עם זאת, מעל לשליש מהצעירים אמרו שזה לא נכון שהתוכנית עוזרת להם בענייני עבודה ולימודים.

את זווית הראייה של המלווים בחנו בשתי דרכים, שהניבו תוצאות שונות. המלווים העריכו את המיומנויות של הצעירים בתחומי חיים שונים שלוש פעמים במהלך ההתערבות. בבחינה של השינויים לאורך זמן נמצא שההערכות הצביעו על כך שבנקודות הזמן השנייה והשלישית ההערכות המלווים היו גבוהות יותר מאשר בנקודת הזמן הראשונה. בבדיקה נוספת עולה שממצאים אלה אינם מראים בהכרח שההתערבות הגבירה את המיומנויות של הצעירים באופן הדרגתי. נראה שדפוס הממצאים מצביע על כך שצעירים שלהם מיומנויות נמוכות יותר, בעיקר בכל האמור להימנעות מהתנהגויות סיכון, נוטים לא להישאר בתוכנית.

לעומת זאת, כשביקשנו מהמלווים להעריך האם חלו שינויים בצעירים במהלך השנות התקבלה תמונה אחרת. בדרך כלל המלווים נטו לראות התקדמות של הצעירים במהלך השנות

בתוכנית. בהערכה בנקודת הזמן הראשונה ההתקדמות הבולטת ביותר הייתה בתחומים של רכישת יכולות להתמודדות עם חיים עצמאיים והשגת יעדים בתחום זה. כמו כן, הייתה התקדמות רבה יותר בתחומים של אופטימיות וביטחון בעתיד וגם בתחום הקשרים הבינאישיים. **רמת השינוי הנמוכה ביותר הייתה בכל הקשור ללימודים.** כמו כן, הייתה ההערכה **שהשינויים בתחום של ההתנהגות הנורמטיבית היו מעטים יותר.** דפוס זה נראה מתאים להערכות האחרות באשר לנושא הלימודים.

השילוב בין העובדה שצעירים שמיומנויות החיים שלהם בתחום ההימנעות מהתנהגות סיכון היו נמוכות יותר נטו לנשור והעובדה שהמלווים ראו פחות שינויים אצל הצעירים בתחום זה מרמז לדעתנו על החשיבות של התייחסות לסוגיה זו בעת המיון לדירות. נראה שהמדיניות הנוכחית הנמנעת מלקבל צעירים עם בעיות משמעותיות בתחום זה, מקבלת חיזוק מממצאים אלו.

המשמעות של נשירה מהתוכנית אינן חד משמעיות

אחד ההיבטים החשובים להערכת תוכניות היא דפוסי הנשירה מהתוכנית והמשמעות שלהם. התמונה שהתקבלה במחקר הנוכחי היא מורכבת ולא חד משמעית. מצאנו שבמהלך מחקר ההערכה עזבו את התוכנית 36 צעירים ורק מעטים מהם השלימו את פרק הזמן המקסימאלי של 18 חודש או שצוין באופן ברור שהם סיימו את השהות המתוכננת. לכאורה, המדובר בשיעור נשירה גבוה. אולם, מתברר שעצם סיום השהות, בצורה שלא תוכננה בתחילת השהות של הצעיר, אינו מהווה אינדיקציה חד משמעית למידה שבה התוכנית תרמה לצעיר. עבור חלק מהצעירים עזיבת התוכנית, ואפילו תוך כדי משבר אישי וקונפליקט עם המלווים, היוותה התפתחות אישית חיובית בדרך לעצמאות. עם זאת, עבור קבוצה אחרת של צעירים, העזיבה סימנה באופן ברור חוסר שביעות רצון הדדית ואי הצלחה של התוכנית לתת מענה לצעיר, עקב סיבות שונות הקשורות לאי התאמה של מאפייני התוכנית לאלו של הצעיר.

בממוצע, הצעירים שסיימו שהותם במהלך מחקר ההערכה ואותם הצלחנו לראיין העריכו את המלווים שלהם באופן שלילי יותר מאלו שנשארו בתוכנית והעריכו באופן הרבה פחות חיובי את מידת העזרה שקיבלו מהתוכנית, בעיקר בכל האמור למצבים כשהיה להם עצוב או קשה, עד כמה למדו להסתדר באופן עצמאי, ועד כמה התוכנית עזרה להם להתקדם בחיים. ניתן לשער, שחלק מהצעירים שלא הסכימו להתראיין לאחר עזיבת התוכנית היו מטרים את הכף אף יותר לכיוון השלילי.

יחד עם זאת, היו סימנים אחרים שהצביעו על כך שעבור חלק מהמסיימים התוצאות היו חיוביות יותר, גם מזווית הראייה שלהם וגם מהערכות המלווים. השיעור הגבוה של הצעירים שהמשיכו להיות בקשר עם המלווים גם הוא מרמז שלמרות העזיבה הם רואים במלווים מקור תמיכה חיובי.

קשה היה לנו לזהות באופן חד משמעי את ההרכב של קבוצת המסיימים, ולציין מהו השיעור שאפשר לראות אותו באופן חד משמעי כאי הצלחה של התוכנית להיענות לצרכים של הצעיר. מתוך כלל הממצאים עולה ההערכה שלגבי כשליש מהמסיימים המדובר בסיום חיובי המצביע על התקדמות אצל הצעיר, אצל כשליש המדובר באופן די ברור על אי הצלחה של התוכנית לקדם את הצעיר ואצל שליש נוסף התמונה פחות ברורה.

במבט על מצבם של אלו שסיימו את השהות מוקדם מהמתוכנן, גם אלו שעזבו מתוך משבר קשה ולא מרצונם, נראה שמעטים מהם נמצאים במצבי סיכון בולטים. רק על צעיר אחד ידוע שהיה

מעורב עם המשטרה, רק לגבי צעיר או שניים היה ידוע שיש קושי למצוא קורת גג, וחלק ניכר מהעוזבים שאינם משרתים עובדים. עם זאת, המצב הכלכלי של חלק ניכר מהעוזבים אינו טוב. נראה גם שלרוב רובם של הצעירים יש מקורות תמיכה חברתיים המסייעים בהיבטים רגשיים ואינסטרומנטאליים. עם זאת, יש לציין שמעל לשליש מהצעירים אומרים שאף פעם או רק לעתים רחוקות היה להם מישהו שיכלו לשתף אותו בדאגות ובפחדים שלהם וכרבע אמרו כך לגבי רוב ההיבטים האחרים של תמיכה חברתית.

האם ניתן לזהות מראש קבוצת צעירים זו ולהימנע מלקבל אותם לתוכנית, או לעצב עבורם פתרונות יעילים יותר? המחקר הנוכחי מוגבל ביכולת שלו לתת מענה לשאלות חשובות אלו, בעיקר עקב המספר המועט של המסיימים. מתוך הממצאים שבידינו נראה שהתוכנית מצליחה פחות לקדם כישורי חיים בתחום ההימנעות מהתנהגויות סיכון. התוכנית גם מובנית בדרך המניחה יכולות מוקדמות בתחום זה. נראה שיש מקום לעשות מאמץ בעת המיון כדי להימנע מלקבל צעירים שיש להם רקע ועבר המצביעים על יכולות נמוכות בתחום זה, משום שהתוכנית מתקשה להתמודד אתם. כמו כן, מתוך קריאת תיאורי המקרה של המסיימים וראיונות עם המלווים בקשר אליהם, עולה שצעירים שלהם בעיות נפשיות קשות במיוחד (שברובם היו ידועות למי שהפנה אותם, אך לא כולם דווחו באופן מלא בעת ההפניה) מתקשים יותר לקבל מענים בתוכנית.

הערות סיום על מחקר ההערכה והמלצות לעתיד בנושא זה

המחקר הנוכחי נועד להיות מחקר הערכה מעצב ומסכם של תוכנית ניסיונית המיועדת לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי. בספרות יש דיונים רבים על הקשיים שמחקרי ההערכה נתקלים בהם עקב אי שיתוף פעולה של הגורמים הרלבנטיים והתנגדויות גלויות או סמויות הפוגמות בתהליכי המחקר. ההתנסות שלנו הייתה שונה לחלוטין. קבלנו את מלוא שיתוף הפעולה מכל הגורמים ומכל הדרגים - מאנשי השטח ועד למקבלי החלטות הבכירים. למרות שלעתים המחקר הציג דרישות לא קלות בתחום איסוף הנתונים, נעשו מאמצים רבים להיענות לבקשתנו ובלוח זמנים סביר. אין ספק שדרך התייחסות זו תרמה למחקר ואפשרה לנו להעריך את המיזם בלוח זמנים סביר. במהלך המחקר התודענו ליתרונות של המחקר ולתרומה שלו לתהליכים של עיצוב התוכנית ושיפורה. קבלנו משוב מהגורמים השונים שהיינו עמם בקשר, שהצביע על כך שלמחקר הייתה תרומה חיובית לפעילותם המקצועית. בין היתר אמרו חלק מהמלווים שהצורך לבחון את מצבו של הצעיר במספר נקודות זמן הביא לכך שהם זיהו תהליכים ומצבים בדרך שתרמה לעבודתם הטיפולית. חלק ממקבלי החלטות אמרו שהשאלות ששאלנו חייבו אותם לחשוב ולבחון מחדש חלק מהנושאים שעמדו על הפרק. כמו כן ציינו שהמשוב במהלך התוכנית תרם לתהליכי קבלת החלטות ועיצוב התוכנית והמדיניות.

יחד עם זאת, במהלך המחקר גם למדנו להכיר רבות ממגבלותיו. חלק מהמגבלות היה נעוץ במערך המחקר שלנו. המחקר לא כלל קבוצת ביקורת, בחן קבוצה לא גדולה של צעירים ונמשך פרק זמן קצר, לפחות במונחי תוצאות. חלק אחר מהמגבלות נבע מהקושי שלנו להקיף בצורה מעמיקה את

כלל הסוגיות שעלו במהלך המחקר. ככל שהעמקנו לחקור ראינו שיש נושאים רבים הראויים להמשך בחינה ובדיקה, אך לא עלה בידינו לענות על כל הצרכים ולכל הצפיות, שרובן היו מוצדקות. אנו מקווים שהמחקר תרם לתהליכי העיצוב של התוכנית ולקבלת החלטות באשר לעתיד. אולם, אין בו די. אם לתוכנית הנוכחית יהיה המשך, כפי שאנו ממליצים ומקווים, יהיה חיוני להמשיך וללוות את ההתפתחויות בעתיד באמצעות מחקר הערכה מעצב ומסכם. שהרי, ניתן לצפות שכשתוכנית זו תיושם באופן מתמשך על ידי גורם מפעיל אחר היא תעבור שינויים והתאמות שיחייבו בדיקות והערכות באשר להתאמתם. ייתרה מזו, ככל שמערכת השירותים לצעירים בוגרי השמה תתפתח ותתרחב, יהיה חיוני לבחון את המקום המיוחד של תוכניות מגורים וליווי במארג השירותים לצעירים בוגרי השמה בפרט וכלל הצעירים בכלל.

אנו ממליצים שחלק מהמרכיבים של מחקר ההערכה הנוכחי יהפכו למרכיב בתוכניות ההתערבות. מן הראוי שהניטור המתמיד של מאפייני הצעירים בתוכנית, ההתערבויות עמם והתוצאות שאליהם הגיעו במהלך ההשתתפות בתוכנית ולאחריה, יהיו חלק אינטגרלי מהתוכנית בעתיד. סביר, שיהיה מקום להתאמות של כלי המחקר, כך שיענו על הצרכים והאפשרויות בשדה, אך ניתן להישען על הניסיון שנצבר במהלך המחקר הנוכחי ולהיעזר בכלי המחקר שפותחו עבורו. לדעתנו, מחקרי ההערכה, טובים ורבים ככל שיהיו, אינם מספיקים כדי ליצור את תשתית הידע החיונית להפעלתם היעילה של שירותים לצעירים בוגרי השמה. חיוני לשלב בתוכנית המחקר גם מחקרים בסיסיים ומקיפים הנותנים מידע מעמיק ושלם יותר על ההיבטים השונים של התופעה. בין היתר יש מקום למחקרי אורך העוקבים אחר צעירים מקבוצות שונות באוכלוסייה לאורך זמן, והמזהים גורמים המקדמים והמעכבים את התפתחותם של הצעירים, רווחתם והשתלבותם בחברה הנורמטיבית. כמו כן, יש מקום לבחון לעומקם תהליכים טיפוליים המתרחשים במגע שבין המלווים לצעירים, ולהשוות באמצעים מתודולוגיים מתאימים בין שיטות התערבות שונות.

מקורות

- בן אמוץ ש. ובן אמוץ י. (2003) כשירות חברתית – מדריך למנחה בסדנה. ירושלים, משרד החינוך, התרבות והספורט.
- בנבנישתי, ר. (2008). צעירים הבוגרים ממסגרות של השמה חוץ ביתית: אתגרים ושירותים. קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. וזעירא, ע. (2008א). לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים באומנה. קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. וזעירא, ע. (2008ב). לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים בפנימיות בפיקוח משרד החינוך. קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. וזעירא, ע. (2008ג). לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים במעונות חסות הנוער. קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- רוזמן, מ. פרנקל, ר. וזלצמן, נ. (1997) כישורי חיים – פיתוח זהות אישית בקבוצות ילדים ומתבגרים תל אביב, הוצאת רמות, אוניברסיטת תל אביב.

חלק א'

נספח 1: פיתוח ערכה להקניה של כישורי חיים במסגרת מיזם 'גשר'

רקע

אחד המרכיבים של המיזם היה פיתוח של תוכנית כישורי חיים המיועדת להכנת הצעירים, עוד בהיותם במסגרת ההשמה, ליציאה לחיים עצמאיים. במסגרת אחד מדוחות הביניים (יוני 2007) ניתחנו את התוכנית והערכנו אותה. במסגרת דוח זה נשוב ונביא את החלקים המרכזיים מההערכה של התוכנית, ונשלב עדכונים על ההתפתחויות מאז הגשת דוח הביניים.

אחת הסוגיות המרכזיות בתחום של צעירים בהשמה חוץ ביתית היא המידה שבה לצעירים אלו יש כישורי חיים שיאפשרו להם להתמודד באופן יעיל עם הדרישות של חיים עצמאיים בקהילה. החשש הוא שלצעירים אלו כישורי חיים פחות יעילים מאשר לעמיתיהם שבגרו במסגרות משפחתיות. חשש זה נובע מספר מקורות מרכזיים:

- א. חוויות החיים הקשות של צעירים אלו פגעו ביכולות אישיות ובינאישיות המהוות מסד ליכולת להתמודד עם משימות החיים השונות;
- ב. החיים במסגרת של פנימייה אינם תורמים לפיתוח מספק של כישורי חיים, משום שהמסגרת החוץ ביתית דואגת לצרכים של הצעירים ואינה יוצרת די הזדמנויות טבעיות להתנסות בכישורי חיים ולהיחשף ללמידה עקיפה דרך מודלים הוריים;
- ג. החיים במסגרת משפחת אומנה נותנים אמנם בדרך כלל אפשרות להתנסות ברכישת כישורי חיים במסגרת משפחתית, אך אינם מכינים אותם די לעובדה שבגיל 18 לרובם לא יהיה עורף משפחתי להישען עליו.

מקובל להבחין בין כישורים ומיומנויות שהם מוחשיים (tangible or soft) לכאלה שאינם מוחשיים (intangible or hard). הכשרים המוחשיים נוגעים לדברים שהצעיר יודע או יודע איך לעשות, כגון להכין ארוחה, לנהל תקציב, לקבוע תור לרופא ולחפש עבודה באופן יעיל. הכשרים הלא מוחשיים הם אלו הנוגעים ליכולות ליצור יחסים בינאישיים ולשמירתם, לקבלת החלטות במצבי לחץ, לעמידה בפיתויים, להתנהגות לא נורמטיבית וכדומה. יש כמובן קשרי גומלין בין המיומנויות השונות, ולמיומנויות בתחום מסוים יש גם משמעות בהקשרים אחרים. למשל, כושר לנהל משא ומתן או לחפש מידע רלבנטי לשם ניהול משא ומתן יעיל, יתרום לאתגרים הכרוכים בחיפוש עבודה, כמו גם בניהול משא ומתן מול משכיר דירה.

מן הראוי להבחין גם בין היתרונות הנובעים משליטה במיומנות מסוימת וספציפית, לבין העובדה ששליטה על כישורי חיים ומיומנויות שונות נותנת לצעיר תחושה של הצלחה ושליטה על חייו. אלו הן חוויות נדירות בחייהם של צעירים רבים במסגרות ההשמה ולכן יש לראות את רכישת המיומנויות גם כהתערבות משמעותית בתפיסה העצמית של הצעיר, הנותנת לו את המשאבים הפנימיים החשובים להתמודדות ולהתמדה גם מול אתגרים קשים. בהקשר זה מן הראוי לצטט את שניידר (Snyder, 2000) (בתרגום חופשי): 'התקווה נובעת מתפיסת סך כל היכולות שיש לאדם לבנות נתיבים למטרות הרצויות והמוטיבציה לעשות שימוש בנתיבים אלו'.

כישורי חיים שאינם יעילים דיים עלולים לפגוע בבוגרי השמה חוץ ביתית הזקוקים להם בעת יציאתם לעצמאות. למעשה, צעירים אלו עומדים בפני אתגרים קשים יותר מצעירים אחרים משום שהם עלולים להיזקק לכישורי חיים אלו אף יותר מאשר צעירים אחרים, היכולים להישען על תקופות של מעבר הדרגתי לחיים עצמאיים, ועל תמיכה מתמשכת מהעורך המשפחתי.

ההערכה המקובלת בספרות המקצועית היא שניתן לקדם את הרכישה של כישורי החיים בדרכים שונות. בין היתר מבחינים בין: למידה לא פורמאלית, למשל על ידי צפייה במבוגר המבצע את ההתנהגות בצורה ראוייה; למידה פורמאלית באמצעות סדנה, קורס או חומרי עזר, למשל בנושא של פתיחת חשבון בנק ומעקב אחר הפעולות בו; התנסות תחת הדרכה, למשל בתהליכי חניכה לעבודה; והתנסות עצמאית, למשל על ידי ניהול משק בית עצמאי. כמו כן, יש תמיכה רבה ברעיון שהקניה של מיומנויות אלו צריכה להיות תהליך מתמשך המתחיל הרבה לפני גיל היציאה מההשמה ונמשך גם לאחר גיל 18.

עקרון נוסף שעליו יש הסכמה היא העליונות של התנסות במצבי חיים אמיתיים על הקניית מיומנויות במסגרת של 'שיעורים וסדנאות'. ההתנסות בפועל, בעיקר בסביבה שבה יש פיקוח והדרכה, מאפשרת לעשות טעויות ולקבל משוב שיסייע בעת ההתמודדות עם מצבי חיים אמיתיים (Nollan, Horn, & Bressani, 2000).

המודעות לחסכים בתחום זה ולחשיבות הרבה של הקניית כישורי חיים הוכרה על ידי מערכות רווחה בעולם. למשל, בארה"ב החוק מחייב לקיים תוכניות להקניית כישורי חיים לצעירים בהשמה החל מגיל 16 ודואג לממן תוכניות אלו. דוגמה לשירות מעין זה היא תוכנית לצעירים בטקסס הכוללת התייחסות להיבטים הבאים: כישורים בינאישיים; מיומנויות תעסוקה/ מקצוע; מגורים ותחבורה (הכוונה היא בעיקר לנושאי רכישה של רכב אישי ואחזקתו); שמירה על הבריאות; תכנון העתיד; מיומנויות ניהול כספי.

גם בארצות אירופה השונות ובאוסטרליה פותחו תוכניות להקניית כישורי חיים המתמקדות בצעירים הנמצאים באחריות שירותי הרווחה. למשל, קלייר (Clare, 2006) מתאר סדנאות להקניית מיומנויות חיים באוסטרליה שפותחו על בסיס הספרות המקצועית והתייעצות עם צעירים בהשמה ולאחריה. במסגרת זו מוצעות שבע סדנאות (כל אחת בת שעתיים). בסדנאות אלו מופיעים 'מומחים' המציגים נושאים שונים (ענייני חוק, משפט וזכויות, דיור, תעסוקה, טיפול בכספים וכדומה). הדגש הוא על יצירת תחושה של קהילתיות והעצמה בקרב המשתתפים, כך שיידעו כיצד לעמוד על זכויותיהם בדרכים חיוביות ואסרטיביות ולא אלימות.

במסמך שהוגש על ידי המועצה לילדים בסיכוי ובו הוצגה התוכנית '**גשר לחיים עצמאיים לבוגרי סידורים חוץ ביתיים חסרי עורף משפחתי**' נכלל מרכיב של הכשרה לחיים עצמאיים. מרכיב זה בהצעה יועד לתלמידי יא' – יב' בפנימיות והתייחס לשתי אוכלוסיות:

'במעגל החיצוני זוהי תוכנית שמיועדת לכל בוגרי הפנימייה/ משפחות האומנה, חלקם חסרי עורף משפחתי ולחלקם יש עורף משפחתי חלקי או מלא.

'במעגל השני תינתן תוכנית מועשרת ואינטנסיבית לקבוצה מבין בוגרי הפנימייה שתזוהה כחסרי עורף משפחתי.'

מבחינת התכנים, ההצעה התייחסה לתכנים בתחום האישי (למשל, התפתחות אישית וגיבוש הזהות העצמית), הבינאישי (למשל, תקשורת בינאישית) והיחיד ומסגרות החברה (למשל, אזרחות, צבא, רשויות שלטון, עבודה). ההצעה כללה גם כישורים בתחומים אינסטרומנטאליים כגון ניהול תקציב, בריאות, תזונה ותחבורה.

ההצעה הציגה שני שלבים - בשלב הראשון התוכנית תועבר בפנימיות המשתתפות בתוכנית הפיילוט. בשלב השני - אחרי הפקת המסקנות מהפעלת תוכנית הפיילוט, הערכה ומרכיבי התוכנית יופצו לכלל הפנימיות. שלבי הביצוע שהוצעו היו: א. כתיבת מדריך; ב. הכנת מדריך אישי לכל בוגר פנימייה; ג. השתלמות מדריכים; וד. הנחייה מקצועית למדריכים. כמו כן, הוצע להעביר סמינר מרוכז להקניית מיומנויות חיים לבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי.

תיאורי התוצרים שפותחו במסגרת המיזם

המוקד של המיזם בתחום קידום כישורי חיים היה בפיתוח תוכנית, תדריך וחומרים נלווים, שנועדו להקנות כישורי חיים בתחומים שונים לצעירים בכיתות יא' - יב' בפנימיות, ובהעברת השתלמות שנועדה לאנשי מקצוע שעוסקים בהקניה של כישורי חיים למתבגרים במסגרות השמה, כמו גם למי שמלווים את הצעירים במסגרות ההמשך.

'זינוק למחר' היא תוכנית כישורי חיים לתלמידים בכיתות יא' - יב' בפנימיות כהכנה ליציאה לחיים. מתוך ההקדמה של התדריך לתוכנית ניתן ללמוד על ההנחות העומדות בבסיסה, ועל התכנים והמטרות שלה:

התכנית מבוססת על מספר הנחות יסוד:

- א. הוקרה לכוחות הטמונים בנו לעצב את חיינו ולהשתנות
- ב. רקימת חלום הוא תנאי להגשמתו
- ג. חשיבות רבה למעורבות פעילה של התלמידים בעיצוב החלום, ובבניית צעדים להגשמתו.
- ד. העתיד הוא לא מה שיקרה, אלא מה שאנו בוחרים שיקרה.
- ה. ניתן להתאמן בכישורי חיים ולשכללם.

בהקדמה לתדריך לתוכנית מוצגים הרציונאל והעקרונות המנחים שלה. בקצרה, הדגש המרכזי הוא על התפיסה החיובית של בריאות נפשית, השונה מגישה של בריאות נפשית המוגדרת כהעדר מחלה. גישה זו מדגישה את הכוחות החיוביים והפוטנציאל לגדילה ולהתפתחות. הדגש הוא על קידום הגורמים המביאים לחוסן (resilience), אותם גורמי חוסן המתייחסים הן לכשרים וליכולות אישיות והן לחוסן הנובע מהקשרים עם גורמים כמו משפחה, חברים, בית ספר וקהילה. חלק נכבד מהרציונאל המנחה את התוכנית הוא גישה נרטיבית של 'חקר מוקיר' 'Appreciative Inquiry' שפותחה על ידי דויד קופררידר. גישה זו מדגישה למידה מתוך חקירה של

מצבים שבהם התפקוד היה מיטבי, מתוך כוונה לבנות על הכוחות ולהדגיש את הפוטנציאל. מתוך התדריך:

"גישה זו שונה מהגישה של למידה מניתוח בעיות. ההנחה הבסיסית בגישה זו היא שהתמקדות במה שעובד ובשאיפות לעתיד משיגה יותר, פועלת מהר יותר ותוצאותיה ניתנות לשימור בהשוואה לתהליך המוכר של פתרון בעיות."

כדי להגיע לתוצאות האופטימאליות לפי גישה זו יש ליצור תנאים של 'שיח מוגן', יצירת תנאים של אמון ותמיכה שיאפשרו למשתתפים שיח על חייהם, סביבה של 'למידת עמיתים' שבה הקבוצה מאפשרת ללמוד מאחרים, וחיזוק השיח עם דמויות משמעותיות.

התכנית בנויה ממספר פרקים:

פרק א': בונה חוזה עבודה של המדריך המנחה עם התלמידים על העבודה במהלך השנה.

פרק ב': בוחן סיפורי חיים כמורה דרך.

פרק ג': עוסק בבירור המשמעות האישית של "לעמוד על הרגליים שלנו" ולעצב את החיים, בזיהוי הכוחות של הפרט, כפי שהפרט מזהה מניסיון קודם, ובבניית תמונת העתיד.

פרק ד': מתמקד בחיזוק ואימון במספר כישורי בסיס, שיחזקו את היכולת האישית להתמודד במשימות השונות בתהליך היציאה לעצמאות.

פרק ה': מתמקד בבירור משימות העתיד בהם יתנסו הבוגרים ביציאה מהפנימייה ובסימולציות של משימות אלו, כמו: הצגת עצמי, מציאת רשת תמיכה, חברות וזוגיות, ניהול בית, ניהול משאבים וכד'.

פרק ו': הוא הזמנה של הבוגרים להכין לעצמם את ספר ההדרכה לקראת היציאה מהפנימייה

נוסף לתדריך של התוכנית נוספו 'מערכי שיעור' בתחומים 'טכניים' יותר של ניהול חשבון בנק ותקציב ('הבנק ואני' ו'התקציב ואני'). כמו כן, פותחו מספר קלטות DVD המכילות תכנים בתחום חיפוש דירה, ניהול ראיון עבודה ומפגש מצולם עם בוגרים המהווה 'טריגרי' לדיון.

הערכה

שיטה

ההערכה של חלק זה של המיזם כללה מספר מרכיבים:

א. ראיונות פתוחים למחצה: ערכנו מספר רב של ראיונות פנים אל פנים וטלפוניים במידות שונות של הבנייה והעמקה. במסגרת הראיונות רואינו: חמוטל גורדון-שמיר מהמועצה

לילדים בסיכוי, חנה שדמי ואלה אלגרייסי משפ"י (השרות הפסיכולוגי הייעוצי) במשרד החינוך שהיה הגורם המקצועי שעמד מאחורי בניית התוכנית להקניה של כישורי חיים, וחנה כהן מנחה של ההשתלמות שנערכה לאנשי מקצוע המעבירים את התוכנית. כמו ראינו באופן אישי (טלפוני או פנים מול פנים) מספר משתתפות בהשתלמות, ורשמנו את הערותיהן בפגישת משוב קבוצתי.

- ב. תצפיות: עוזרות מחקר צפו בפגישה של ההשתלמות ובפגישת משוב של משתתפי ההשתלמות.
- ג. ניתוח חומרים כתובים: התדריך וחומרים נלווים שהוכנו לצרכים של המיזם נבחנו על ידי צוות המחקר.

התוכנית לכישורי חיים עוצבה במהלך הפעלת המיזם. בעת כתיבת שורות אלו התוכנית הכתובה נמצאת בתהליכי הפקה אחרונים. אמנם, במהלך הכנת התוכנית הופעלו חלקים ממנה באופן ניסיוני על ידי אנשי מקצוע במספר פנימיות, אך טרם נעשה שימוש בתוכנית החדשה. לכן, ההערכה שלנו מתבססת על מה שלמדנו במהלך הכנת הערכה לכישורי חיים, ולא על בסיס הערכה שיטתית של הפעלתה בשטח.

ממצאים

א. הכשרת לבבות, הכנה מקצועית, שותפות והשתתפות

כדי שהתוכנית 'זינוק למחר' תעלה יפה, חיוני ליצור שותפות עם כל הגורמים הרלבנטיים. בין גורמים אלו ניתן למנות:

- א. המנהיגות הניהולית של המשרדים (רווחה, חינוך) והשירותים הספציפיים בתוכם כגון השירות לילד ולנוער, המינהל לחינוך התיישבותי, ועמותות האומנה.
- ב. המנהיגות המקצועית הרלבנטית
- ג. המנהלים בפנימיות ובעמותות האומנה
- ד. אנשי המקצוע בפנימיות ובאומנה

מתוך הראיונות הרבים שערכנו נראה שתהליך הכשרת הלבבות ויצירת השותפויות לא הניב תשתית מספקת של שיתוף פעולה בעת עיצוב התוכנית. חוסר שיתוף הפעולה נתן את אותותיו בדרכים שונות, ומתבטא באי נחת הדדית מרמת שיתוף הפעולה בין מפתחי התוכנית לבין הגורמים השונים. בין היתר ניתן לציין שבפיתוח התוכנית לא הייתה נוכחות משמעותית של שני הגורמים המרכזיים האחראים לצעירים בפנימיות- המנהיגות המקצועית של המינהל לחינוך התיישבותי ושל פנימיות הרווחה. להערכתנו, נוכחות משמעותית יותר הייתה חיונית לשם בחירה במודל המקצועי שנבחר. כפי שנציג בהמשך, ייתכן שהמודל שנבחר יקשה על היישום של התוכנית בשטח. גם בהמשך, במהלך בחינת החומרים והעברת ההשתלמות למנחים, המעורבות וההשתתפות של גורמים מקצועיים אלו לא הייתה מיטבית. בין היתר יש לציין שהנציג של משרד הרווחה בועדת ההיגוי לעניין זה הייתה גברת שלוה ליבוביץ' משירות האומנה, שהתוכנית לכישורי חיים שפותחה

אינה מתאימה לתחום עיסוקה, לפחות לא במתכונת הנוכחית, משום היא מיועדת להעברה בפנימיות ולא בקרב צעירים במשפחות אומנה.

ההשתתפות המוגבלת והגיבוי הלא מספק לתוכנית זו על ידי המנהיגות הניהולית והמקצועית של השותפים מתבטאת גם בתמיכה החלקית מאוד שקיבלה תוכנית ההשתלמות לאנשי המקצוע האמורים להעביר את התוכנית. לתוכנית ההשתלמות הגיע מספר קטן יחסית של משתלמים, והנוכחות של חלק מהם לא הייתה סדירה.

במקביל, וכנראה מתוך אותן סיבות, רוב המשתלמים הדגישו את הגיבוי הלא-מספק שהם קיבלו ממנהלי הפנימיות בניסיונות להעביר קבוצות להקניית כישורי חיים. המנהלים לא הקצו את הזמן הנדרש למפגשים הקבוצתיים ואת המשאבים המעטים שהיו חיוניים להפעלה נאותה של חלק מהפעילויות ולא נתנו גיבוי מול החניכים ואנשי המקצוע האחרים. **גיבוי מצד המנהלים לפעילויות בתחום זה הוא הכרחי.**

לפי מה שלמדנו, הגורמים המקצועיים במינהל לחינוך התיישבותי ובמשרד הרווחה טרם גיבשו תורה מקצועית באשר לדרכי ההתמודדות עם הצורך להקנות כישורי חיים לצעירים בפנימיות. כיום קיימים מדריכים להנחיה בנושא של כישורי חיים (למשל, בן-אמוץ ובן-אמוץ, 2003; רוזמן, פרנקל, וזלצמן, 1997), אך נראה שהם אינם משמשים בסיס מקובל לפעילויות מתוכננות בנושא זה. עובדים סוציאליים בשני הגופים נוהגים לקיים 'קבוצות פרידה' ומדריכים עשויים להעביר פעילויות רלבנטיות. אך, ככל שהבנו, לא התקיימה עבודת מטה מסודרת שהגדירה את הצורך להקנות כישורי חיים לצעירים בפנימיות, את המודל המקצועי המנחה, האמצעים המוקצים לכך, ותהליכי פיתוח צוות שיענו על הצרכים של תוכנית זו. הנושא של כישורי חיים גם אינו מופיע במערכת הפיקוח, וככל הידוע לנו, גם אינו משולב במערכת ההשתלמויות.

נראה שמן הראוי שהגופים המפעילים את מסגרות ההשמה השונות יפתחו 'תורת הפעלה'. תורת הפעלה זו תבנה על סמך התפיסה הכוללת להנחלת כישורי החיים לצעירים במסגרות חוץ ביתיות. היא תכלול עקרונות מקצועיים, דרכי פעולה, חומרים ואמצעי עזר, הכשרה, הדרכה והנחיה, והתייחסות דיפרנציאלית על סמך מאפייני הצעירים (למשל, יכולותיהם הקוגניטיביות והרגשיות), אופי המסגרת בה הם שוהים והשלב שבו הם מצויים בחייהם, כולל לאחר עזיבתם את המסגרת. ייתכן ואף סביר, שתהליכים אלו יובילו להבדלים משמעותיים בין הגופים והמסגרות השונות, עקב הבדלים ניכרים באוכלוסיות הנכללות בהן. ניתן לצפות שחלק מהתכנים של כישורי חיים ודרכי ההקניה המועדפות תהיינה זהות בין המסגרות השונות, וחלק אחר ישקף הבדלים באופי הצרכים והצרכים של הצעירים במסגרות השונות.

לדעתנו, מן הראוי היה לקיים את הדיון המקצועי עוד לפני שהתוכנית 'זינוק לחיים' יצאה לדרך. דיון כזה היה מגדיר מטרות והנחיות לפעולה שהיו מקובלות על גורמים אלו ומכוונות את מפתחי התוכנית באשר לעיצובה. אולם, גם בסדר הדברים הנוכחי לתוכנית 'זינוק לחיים' עשויה להיות תרומה חשובה בהעלאת המודעות לנושא, בזיהוי הקשיים והאתגרים, ובמתן דוגמאות לאפשרויות להתמודד אתם. כמו במיזמים אחרים, יוזמות של גופים כמו אשלים והמועצה לילדים בסיכוי, מעודדות את הגופים הממשלתיים והעמותות נותנות השירותים לבחון את דפוסי פעולתם ולאמץ לפחות חלק מהפיתוחים החדשים. אנו ממליצים לכך:

1. ליזום תהליך מקצועי פנימי בגופים המטפלים בצעירים בהשמה ולאחריה, במטרה להגדיר תורת הפעלה מקצועית, המתייחסת לכלל ההיבטים של הקניית מיומנויות לחיים עצמאיים לצעירים בהשמה.
2. ליצור צוות משותף לכל הגורמים המקצועיים בגופים השותפים, לשם הערכה של מה שנעשה בתחום זה, הפקת לקחים משותפת ותכנון ההמשך בדרך של שיתוף פעולה.

ב. בחינה של המודל המנחה של 'זינוק לחיים'

יש מודלים מקצועיים שונים להקניה של כישורי חיים לצעירים במסגרות חוץ ביתיות. לכל מודל כזה יש מספר מרכיבים השלובים זה בזה והנותנים לתוכנית את מאפייניה הייחודיים. יש לציין לחיוב את העובדה שנעשה מהלך מקדים של בחינת מודלים שונים, כולל באמצעות סיור בחו"ל. הבחירה במודל הנוכחי של שפ"י נעשתה על סמך שיקולים שונים וביניהם העובדה שלצוות של שפ"י יש ניסיון רב בפיתוח תוכניות כישורי חיים, ושהתחברות עם מודל נורמטיבי הנוהג בבתי הספר של מערכת החינוך הכללית, עשויה למנוע תיוג שלילי מהצעירים במסגרות ההשמה.

נסקור להלן מספר היבטים של המודל שנבחר ונעלה שאלות לדיון על מידת ההתאמה שלהם למצב הקיים במסגרות חוץ ביתיות בארץ. נזכיר שוב, שלדעתנו מן הראוי היה שדיון זה במודל יתקיים בשלבים מוקדמים יותר של התהליך, אך עדיין יש לו מקום חיוני לשם קידום ההיערכות להמשך.

הנחות בסיסיות וגישה תיאורטית: אחד המאפיינים החיוביים לדעתנו של התוכנית הוא ההישענות שלה על בסיס תיאורטי וגישה חינוכית- טיפולית מוגדרת. פירוט המאפיינים של הגישה מופיע בהקדמה לתדריך בכתב, ויש לברך על כך שלתוכנית יש תשתית עיונית וערכית מוגדרת המופיעה בצורה ברורה במסמך. המפתחות של התוכנית ובעיקר חנה שדמי ואלה אלגרייסי משפ"י אוחזות בגישה זו ומבנות רבות מפעילותן המקצועית על פיה. פעילות זו ממוקדת בעיצוב דרכי עבודתן של הצוותים הפסיכולוגיים-ייעוציים במערכת החינוך.

השאלה שיש לבחון באופן ביקורתי היא מידת ההתאמה של הנחות אלו לאופי העבודה במסגרות חוץ ביתיות. כאמור, בחינה מעמיקה זו מן הראוי שתעשה על ידי אנשי המקצוע בגופים הרלבנטיים. במבט הצר והמוגבל של מעריך מבחוץ, נראה שחלק מההנחות המופיעות בתדריך מקובלות גם על מרבית אנשי המקצוע במסגרות החוץ ביתיות, ובעיקר הדגש על כוחות ועל היבטים חיוביים בתפקוד. עם זאת, יש בהנחות אלו, המדגישות את הכוח של כל צעיר 'לרקום חלום' ולהגשים אותו, ראייה שדומה שאינה משקפת את הרקע של צעירים רבים בהשמה, ואינה נותנת מספיק מקום למגבלות המציאותיות שבפניהן הם עומדים, וליכולות האישיות שלהם לצאת למסע פנימי זה.

נציין, שיתכן שהערה זו משקפת עמדה של המעריך ולא את התפיסה של אנשי המקצוע במסגרות אלו ויש מקום לבחון הנחות אלו מולם בדרך של דיון מקצועי מעמיק. יחד עם זאת, נראה שחלק מההערות של המשתתפים בהשתלמות שנערכה בתהליכי פיתוח התוכנית מדגישות את אי ההתאמה של הנחות אלו ליכולות בפועל ולקשיים של הצעירים במסגרות.

תכנים: מההנחות הבסיסיות של התוכנית נובעים גם חלק גדול מהתכנים. בבחירה שבין תכנים המתמקדים במיומנויות חיים קונקרטיים לאלו העוסקים בעמדה כלפי החיים ובדרך ההתמודדות עם אתגרים התפתחותיים, התוכנית מדגישה את המיומנויות הפחות מוחשיות. אמנם, נוספו לתוכנית היבטים מעשיים מוגבלים, אך הדגש הוא מאוד ברור, בוודאי בהשתלמויות למנחים ובחלק הארי של החומרים המוכנים. השילוב בין התוכנית כפי שמופיעה בכתב לבין מערכי השיעור הנלווים למשל, בנושא ניהול חשבון בנק אינו ברור, ובמידה רבה מאולץ.

בראיונות עם מי שעברו השתלמות, ההערכה הכללית שלהם לגבי התכנים הייתה חיובית והם לא ציינו תחומים שחסרו להם באופן משמעותי. יש לציין שנושא השירות הצבאי והשירות הלאומי לא מופיע באופן ישיר בתוכנית שפותחה, אלא קשור למיומנויות וסוגיות רחבות יותר המופיעות בתדריך. **אמצעים:** התוכנית מיועדת להיות מועברת במסגרת של פעילות קבוצתית. זהו היבט מרכזי בכל התוכנית, נובע מההנחות והתכנים בבסיס הגישה, ומשפיע על כל היישום. מאפייני העבודה הקבוצתית המתבססת בין היתר על התדריך למנחים, מעוררים מספר שאלות שיש לתת עליהם את הדעת.

א. מידת ההתאמה של עצם העבודה בקבוצות עם מתבגרים בהשמה חוץ ביתית. באופן כללי, נראה שיש עדויות לכך שעבודה עם קבוצה של מתבגרים עשויה להיות מתאימה יותר, מבחינת עלות-תועלת מאשר עבודה פרטנית. עם זאת, יש לשקול אם זהו אמצעי מתאים לאופי האוכלוסייה ולמידת נכונותה להיכנס לתהליך של בניית קבוצה ולהשתתפות בה באופן עקבי. כיום, במסגרות רבות אין מפגשים קבועים של הצעירים במסגרת הדומה למפגשים כיתתיים בבתי ספר. לכן, עבודה בקבוצות מהסוג שבו מדובר כאן מחייבת תהליכים של בניית קבוצות. קבלנו הערכות ממספר רב של אנשי מקצוע שייטכן שהמאמץ הכרוך ביצירת קבוצה בתוך מסגרת חוץ ביתית הוא גבוה יחסית לסיכויי ההצלחה של שימור תהליך קבוצתי והפקת המרב ממנו, בעיקר כשאופי התכנים מעלה תגובות רגשיות קשות, קונפליקטים והתנגדויות. ייתכן שאופי של סדנאות ללא דרישה להמשכיות ולשמירה על מבנה קבוצה קבוע במידה זו או אחרת, היה מתאים יותר להקשר של מתבגרים במסגרות השמה חוץ ביתיות. אולם, התדריך באופיו הנוכחי מדגיש את המקום של המשכיות של הקבוצה.

ב. מידת ההתאמה לצרכי הצעירים באומנה. נראה שהמודל הקיים אינו מתאים לצרכים של צעירים באומנה ואינו מיועד להם. התוכנית מתבססת על קיומן של קבוצות מתבגרים באותו הגיל הנמצאות במגע יומיומי ומתמשך, שלא כמו אצל צעירים באומנה. העמדה שהובעה בראיונות אתנו היא שנושא האומנה ידרוש התאמות. להערכתנו, אין המדובר בהתאמות.

להערכתנו יש צורך בגישה ובמודל אחרים, היכולים להיעזר בתדריך שפוחח, אך סביר שכל המבנה של ההקניה יהיה שונה. סביר להניח שדיון מקצועי יעלה את ההבדלים המשמעותיים בין חיים במסגרת של פנימייה למסגרת משפחתית שבה ההורים מצופים להקנות כישורי חיים. על כן, ניתן להעריך שדגש מרכזי יהיה על הכנת הורי האומנה להתייחסות לצרכים המיוחדים של הצעירים באומנה בתחום של כישורי חיים. לכן אנו ממליצים:

3. לקיים בהקדם האפשרי דיון מקצועי באשר למודל להקניית כישורי חיים שינחה את שירות האומנה.

ג. היכולת המקצועית הנדרשת להעברת קבוצות. מבדיקת אופי הגישה המנחה את כל התהליך עולה, שהלב של התהליך הוא המפגש הקבוצתי שאותו מוביל המנחה. התרגילים, החומרים והמשחקים הם רק אמצעי עזר לשימוש גמיש על ידי המנחה. המשמעות היא, שהכישורים של המנחה בבניית הקבוצה, בקביעת הגבולות ובתהליכי העבודה בה, והיכולת שלה בהתמודדות עם ההתנגדויות בקבוצה ועם התכנים הקשים שעולים לפעמים, היא הציר המרכזי של העבודה ולא 'תוכנית הלימודים'.

הדגש הרב של שיטה זו על 'דמויות משמעותיות', תורם לכך שהתכנים של הקבוצות במסגרות החוץ ביתיות הם מאוד טעונים ורגישים. נשאלת השאלה, האם המדריכים, שנמצאים אתם יום יום אינם הגורמים המשמעותיים בחייהם שמן הראוי שילוו אותם בתהליך? אולם, כידוע, חלק מהמדריכים האלה אינם דמויות קבועות עקב תחלופת כח אדם רצינית, וחלקם אינם הדמויות שהיינו רוצים לראות כמודלים הראויים לחיקוי. ייתרה מזו, העבודה על נושאים אלו מחייבת יכולות מקצועיות של המנחה, שבדרך כלל אינן נחלתם של מדריכים, ובמקרים רבים גם לא של עובדים סוציאליים, שלא הוכשרו לכך באופן ספציפי.

לכן, חיוני לבחון האם במבט לעתיד ההערכה היא שלכל מי שאמור להעביר את התוכנית יהיו הכישורים הבסיסיים והמוקדמים הנדרשים להעברת קבוצות מתבגרים העוסקות בתכנים רגישים מאוד. להערכתנו, ההסתברות שלכל מערכת העובדים הסוציאליים בפנימיות יהיו כישורים אלו, היא נמוכה. יש לשקול את המשמעות של עובדה זו בעת תכנון המערכת הכוללת של הקניית כישורי חיים. כמו כן, מהניסיון של חלק מהעובדים שהתנסו בתהליך ניתן להסיק שיש לבחון את האפשרות של העברה משותפת (co-leaders) של עו"ס ומדריך. ייתכן שיש מקום לפתח עבודה משותפת זו כאמצעי מרכזי להעברת התכנים שבתדריך.

ד. המעטפת המקצועית הנדרשת. אחד המאפיינים של המערכת שנבנתה בשפ"י ברוח ההנחות העומדות בבסיס התוכנית הנוכחית, היא תמיכה מקצועית העוטפת את היועצות העובדות בשטח. מעטפת זו מורכבת מהכשרה ראשונית, ממנחות ומדריכות של היועצות, ממדריכות של המדריכות, ומתהליכי השתלמות והדרכה מתמשכים. תשתית זו נראית חיונית לאור מורכבות הדרישות ממי שעובד בגישה זו. מעטפה מקצועית מורכבת זו בבתי הספר נבנתה במשך שנים ויש לה דרישות ארגוניות לא פשוטות. יש לבחון האם הציפייה לבנות תשתית זו לשם תמיכה בעבודה הקבוצתית במסגרת הקניית כישורי חיים בפנימיות היא ריאלית.

בעת כתיבת הדוח נודע לנו שיש כוונה לשלב את ההכשרה לשימוש בערכה זו במסגרת של אשלים המיועדת להכשרה ולהשתלמויות של אנשי מקצוע בשדה. יש לברך על יצירת מסגרת לקידום ההכנה של מי שישתמשו בערכה זו. אולם, יש לבחון בהמשך אם יהיה בכך די כדי ליצור את התשתית הנדרשת לשם הטמעת הערכה בעבודה במסגרות השמה.

ג. בחינת מערכי השיעורים והסרטים

במסגרת התוכנית פותחו מערכי שיעור ומספר סרטים. כדי לבחון באופן ביקורתי אמצעים אלו, קראנו את המערכים וצפינו בסרטים. כמו כן, ראינו את המשתתפים בהשתלמות. להלן נציג את המשוב ואת ההתרשמויות שלנו.

מהמשוב של המשתתפים בהשתלמות שקראו את המערכים וניסו להפעילם עולה שהתרומה המרכזית שלהם היא שהם מעלים רעיונות חשובים, אך הם אינם פראקטיים דיים עד שניתן להפעילם כפי שהם. גם לפי מעצבי התוכנית ומנחת ההשתלמות, אין המדובר במערך שיעור, במתכונת המקובלת למשל בצבא, אלא ברעיונות רלבנטיים וחשובים המהווים תשתית שעליה כל מנחה אמור לבנות, תוך התאמה לקבוצה שלו. המשתתפים בהשתלמות התייחסו לנושא זה וציינו בין היתר את המחסור בתכנים קונקרטיים.

בראיונות אישיים שערכנו עם המשתתפים עלו גם הערות לגבי הסגנון הכללי של המערכים. המשוב היה שלסגנון היה 'טון חינוכי', 'מלמד', ופחות מדי טון טיפולי. אחרים העירו שהדגש הוא על שימוש רב באמצעי ביטוי מילוליים של שיתוף ברגשות, שיחה ודיון קבוצתי. להערכתם, אמצעים אלו מתאימים פחות לצעירים שעמם הם עובדים. הם עצמם הגבירו את החלקים הלא מילוליים והיצירתיים כדי לערב את הצעירים בתהליך.

בחלק מהדיווחים נאמר שההתייחסות לצעירים במערכים הייתה 'ילדותית' מדי, כולל השימוש בביטויים כמו 'תלמידים', הלקוחים מסביבה של בית הספר. אחרים דווקא העירו על כך שהשפה הייתה לעתים 'גבוהה מדי' עבור הצעירים שבמסגרת שלהם.

מתוך קריאת מערכי השיעור הנלווים, ובעיקר הנושא הכספי, נראה שיש מקום להרחבה ולפירוט כדי להתאימם לאוכלוסייה של צעירים במסגרות השמה. להלן דוגמאות של הערות לגבי מערך השיעור בנושא הבנק:

1. **הגדרה והסבר על מושגים בסיסיים:** המערכים ככלל כמעט ולא מגדירים מושגי יסוד. לא נראה שאפשר בהקשר זה להסתמך על הידע של המדריכים והעו"סים שברובם הינם צעירים ולא ברור עד כמה הם עצמם בקיאים בתחומים האלה. כך למשל היה רצוי להגדיר מהי ריבית, עמלה, ניירות ערך, פקדונות, קרוס על שיק (שמוסבר ללא שם המושג) וכו'. זה רק מוזכר ולא מוגדר. ייתרה מזו, מן הראוי שנוסף למערך שהוצג, יהיה מידע נוסף ומעמיק יותר כדי שמדריכים המעבירים תכנים אלו יוכלו להרחיב בתחומים מסוימים כתגובה לשאלות.

2. **בטחונות לסוגיהם:** חסרה התייחסות לנושא של שיק בנקאי, שיק ביטחון, וערבות – מושגים בנקאיים שיהיו רלבנטיים בעת שכירת דירה.

3. **עמלות:** אין התייחסות מספקת לנושא של העמלות ולמסלולים השונים הקיימים כיום בתחום והמשמעות בהקשר זה של מספר הפעולות המבוצעות – גם לא הסבר כללי על עצם האפשרויות, העלויות וכו'.

4. **חסכוניות:** במערך יש המלצה כללית וגורפת לעשות הוראת קבע לחסכון. אמנם, חסכון הוא פעילות חיובית בדרך כלל, אך להערכתנו ההתאמה לאוכלוסייה של הצעירים

מחייבת זהירות. זאת, משום שצעירים אלו עלולים להיות במצוקה כספית וחסכון קבוע עלול דווקא 'לעלות ביוקר', עקב גלישה ממסגרת אשראי .

5. **נורות אזהרה/כלים:** חסרות במערכים של הבנק נורות אזהרה שמכוונות דווקא לאוכלוסייה זו – אוכלוסייה צעירה, עם הכנסות מצומצמות, ללא יציבות לרוב בהכנסה, עם פיתויים להוצאות, ללא ניסיון בניהול תקציב - משתנים שמשפיעים על החשיבות להעניק לה כלים ולהאיר לה מכשולים בדרכה לניהול יחסיה עם הבנק. איך לא להסתבך בתשלומים מרובים מדי נושאי ריבית, מה היתרונות והחסרונות שבפריסת תשלומים (מעבר לריבית – הקושי למשל במעקב אחר מצב הכלכלי ככל שלקחת על עצמך יותר תשלומים ליותר גורמים), איך לא להסתבך בהלוואות שאין יכולת להחזיר – איך אוכל לדעת כיצד לחשב באיזה גובה הלוואה עלי לעמוד, הסיכון הכללי בהלוואות בתקופות של אי יציבות ואי ודאות כלכלית, היבטים הנוגעים למסגרת האשראי בחשבון – איך אוכל לדעת אם אני עומד בה או לא, האם כדאי לי להגדילה או לא (דרך טובה להסתבך שוב בריבית על משיכת יתר וכו').

מתוך הצפייה בסרטים עלו ההערות הבאות:

הסרטים נראים כגירוי טוב לדיון. הם כמובן מחייבים עוד הרבה מידע כדי להעביר הנושאים בהם הם עוסקים. למשל, ראיון עבודה דורש מערכים נלווים המוסיפים מידע. נראה שלא ניתן להסתמך רק על כך שלמדריכים יהיה מידע עצמאי שיאפשר להם להשלים את המופיע בסרט, ללא הדרכה נוספת. ייתכן שבעתיד יהיה מקום להוסיף דוגמאות של 'ניתוח אירוע', אם בדרך של חומר בכתב, ואם בדרך של צילום דיון בין צעירים בעקבות צפייה בסרט. בניתוח של החומרים שהוכנו עבור התוכנית מצאנו שיש תחומים, הנכללים בדרך כלל בתוכניות כישורי חיים, שטרם קבלו את הביטוי המתאים בחומרים הקיימים. לכן אנו ממליצים:

4. **להמשיך ולהרחיב את מגוון הנושאים שבהם עוסקת התוכנית ולכלול תכנים נוספים במסגרת של הכנת התוכנית המלאה להקניית כישורי חיים.**

בין היתר, אנו ממליצים לשקול את הנושאים הבאים:

א. **בריאות**

- בריאות כללית
- בריאות השן
- בריאות הנפש
- יעוץ לגבי יחסי מין ואמצעי מניעה
- התמכרויות
- היגיינה אישית

• תזונה

• קופות חולים: מה כדאי לבדוק בבחירה בין קופות חולים, ביטוחים משלימים וכד'
ב. חינוך: כל הנושא של חשיבות סיום הבגרויות, הגעה להישגים מכסימליים כבר בשנות הלימוד בביה"ס כדי להגיע לנקודת פתיחה טובה יותר בהמשך, וכן הנושא של מה אפשר להוסיף על זה אם ניתן כבר ביא' יב' ובעיקר בתקופה שבין סיום הפנימייה לשירות הצבאי כמו פסיכומטרי – נראה שראוי לשקול התייחסות אליו כבר במערכי כישורי החיים עוד בהיותם במסגרת חוץ ביתית.

ג. ניהול משק בית: כביסה, בישול, ניקיון, בטיחות, ביטחון, תיקונים, טכנאים, תעודות אחריות, קבלות, תיוק, וכיו"ב

ד. תכתובת רשמית: כתיבת קורות חיים, מכתב תלונה, פנייה לרשות מוסמכת.

ה. בחירת מקום מגורים: התייחסות לשיקולים בבחירת מקום מגורים לאחר עזיבת מסגרת ההשמה: פרנסה, אפשרויות תעסוקה, מבוגרים משמעותיים שיכולים לעזור וקרבתם (משפחה ואחרים), סביבת המגורים מבחינת פיתויים שליליים ומבחינת הזדמנויות חיוביות (חברתיות, פנאי, השכלה וכו'), רמת חיים (במה אני יכול לעמוד – ארנונה, שכ"ד וכד'), נוחות המיקום בהתייחס לעיסוק (צבא, השכלה, תעסוקה), תחבורה ציבורית וכו'.

ד. המשך ההערכה של הערכה להקניית כישורי חיים

המחקר הנוכחי לא יכול היה לבחון את התוצאות של הפעלת הערכה לכישורי חיים. הערכה זו תהייה אפשרית מיידי לכשתסתיים הפקתה ויתחיל השימוש בה. מכיוון שהמדובר בערכה חדשנית וניסיונית באופייה מן הראוי יהיה להמשיך ולהעריך עד כמה היא עונה לצרכים והאם היא מניבה את התוצאות המקוות. בין היתר, יש מקום לבחון האם ערכות שפותחו לצרכים אחרים וקיימות בשדה עשויות להניב תוצאות דומות (למשל, בן אמוץ שוש ויפת (2003). כשירות חברתית, מדריך למנחה בסדנא בהוצאת משרד החינוך והתרבות. ירושלים). אנו ממליצים לכן:

5. ללוות את הטמעת הערכה להקניית כישורי חיים בפנימיות במחקר הערכה.

ה. הרחבה של המודל הקיים

נראה, שגם אם תהיה הסכמה לאמץ את המודל הנוכחי הנשען באופן מרבי על עבודה בקבוצות של תלמידי יב', יהיה מקום להוסיף לתוכנית מרכיבים נוספים.
הרחבה של קהלי היעד: התוכנית במתכונת הנוכחית מיועדת לתלמידי י"ב בפנימיות. להערכתנו, המודל השלם חייב להתייחס לטווח רחב אף יותר של גילים ומצבים. כך, יש מקום למודל המתייחס גם לצעירים בגילים נמוכים יותר, תוך תכנון ההתאמה בין הגילאים לבין התכנים והאמצעים להקניית כישורי החיים. יש מקום גם לתכנן את המשך ההקניה של כישורי החיים גם לצעירים שבגרו והגרים בדירות בקהילה. לצעירים אלו יש צרכים אחרים והזדמנויות רבות ונוספות להתנסויות בהיבטים שונים של חיים עצמאיים. במקביל, חיוני לתכנן את הדרכים שבהם הצעירים באומנה יזכו להתייחסות לצרכים שלהם בתחום ההתמודדות עם היציאה לחיים עצמאיים.

6. אנו ממליצים להרחיב את קהלי היעד לטווח גילים רחב יותר בעת השהות במסגרת וגם לשהות במסגרות המשך.

הרחבה של האמצעים: סביר, שיש תכנים והתנסויות שכדאי להקנות באמצעים נוספים לאלו המוצעים במודל הקיים. כך למשל, יש מקום לשקול 'ימי שיא', 'מחנות קיץ' או מבנים ארגוניים דומים לשם התמודדות עם הקניה של כישורי חיים מסוימים, שלהם מתאימה מסגרת משתתפים רבה יותר והמשכיות של מספר ימים המאפשרים מיקוד בתחום מסוים, כגון הכנה לצבא. בארה"ב יש מקומות המזמינים צעירים ממסגרות אומנה לסוף שבוע במסגרת אוניברסיטאית ושם הם נחשפים להיבטים השונים הכרוכים בכניסה ללימודים או השתתפות במכינות אקדמיות. כמו כן, ניתן לשקול שמומחים בתחומים ספציפיים יעברו בין המסגרות השונות כדי לתת סדנאות ממוקדות בתחום התמחותם.

להערכתנו, דיון מקצועי מקיף, שיכלול למידה של אמצעים שנוסו בעולם ובישראל, יעלה מספר תחומים שבהם ניתן להגביר את ההתנסות המעשית של הצעירים ברכישה של כישורי חיים רלבנטיים. למשל, יש פנימיות שבהם צעירים עשויים להיות מעורבים בעבודה חלקית בשכר בפנימייה או מחוצה לה. הבנייה נכונה של עבודה זו בדרך שתדמה אותה ככל שניתן לעבודה 'בחוץ', כולל ראיונות עבודה, תקופת מבחן, קבלת משכורת ('תלושי') והערכה תקופתית, עשויה להעניק ניסיון עבודה חשוב. בחלק מהפנימיות ניתן לקיים דיור לצעירים הבוגרים בעל סממנים עצמאיים יותר, שיחיבו אחזקת דירה משותפת, רכישת מוצרים, הכנת ארוחות באופן עצמאי וכד'. כמו כן, בדומה לתוכניות בארה"ב, ניתן להבנות את ההתנסות עם בניית תקציב, ניהול חשבון עו"ש וחיסכון אישי בבנק, ואף ניהול כרטיס אשראי, במגבלות הנדרשות. לכן אנו ממליצים להרחיב את האמצעים שבהם נעשה שימוש לשם הקנייה של כישורי חיים:

7. לתכנן פעילויות נוספות של ימי שיא, מפגשים עם מומחים, והבנייה של התנסויות מעשיות, בעיקר בכל האמור לניהול תקציב והגברת העצמאות בניהול חיי היום יום.

קישור עם תוכנית אישית: הדיון שלמעלה התייחס להקניה של כישורים לכלל הצעירים במסגרות החוץ ביתיות. אולם, יש מקום גם לקשור בין הדיון הכללי לבין הצרכים האינדיבידואליים של צעירים במסגרת. כידוע, יש שונות לא מעטה בין הצעירים הנמצאים באותה המסגרת. חלק מההבדלים נובעים מהבדלים בינאישיים ביכולות ובצרכים, וחלק אחר נובע מהאפשרויות של המסגרת המשפחתית לתמוך בצעיר לאחר יציאתו. לכן, חיוני לבנות עבור כל צעיר העומד לצאת לחיים עצמאיים תוכנית אישית המותאמת למצבו ולצרכיו. תוכנית זו חייבת לכלול התייחסות למשימות ההתפתחותיות שבפניהם עשוי הצעיר לעמוד, היעדים האישיים שלו, והאמצעים שבעזרתם הוא ירכוש את המיומנויות שיאפשרו לו להשיג את יעדיו. צעירים שהתוכנית האישית שלהם מכוונת לגיוס לצבא יידרשו להדגיש מיומנויות אחרות משל מי שברור שיצטרפו לצאת לשוק העבודה, וצעירים

שנראה שיוכלו להשתלב בלימודים יזדקקו לדגשים המחזקים את היכולות שלהם בתחום האקדמי והמסייעים להם לעמוד בדרישות המוקדמות לכניסה ללימודים. לכן אנו ממליצים:

8. לכל צעיר בשלבי שהות אחרונים במסגרות חוץ ביתיות תוכן תוכנית אישית. תוכנית זו תתווה את התוכניות והיעדים לעתיד של הצעיר לאחר סיום השהות במסגרת, את המיומנויות והכישורים הנדרשים כדי לקדם תוכניות אישיות אלו, ואת הצעדים המתוכננים כדי להקנות לצעיר את כישורי חיים והמיומנויות.

יש לציין שהמלצה זו היא ברוח הפעולות הנעשות במדינות כגון בריטניה להכנת 'תוכניות מעבר' עבור צעירים העומדים לסיים את שהותם במסגרת חוץ ביתית. כמו כן, הצעת החוק של ועדת רוטלוי הנוגעת להשמה חוץ ביתית כוללת את נושא התוכנית האישית (סעיף 52 להצעה).

לסיכום, יש לברך על היוזמה להכנת הערכה לכישורי חיים. אין ספק שנעשתה עבודת הכנה מעמיקה וחשובה. מן הראוי להמשיך את התהליך, לבחון את מידת התאמה של החלקים שפותחו כבר לצרכים ולאפשרויות בשדה, ולהמשיך ולהרחיב את מגוון הפעולות שנועדו להגביר את כישורי החיים של צעירים במסגרות השמה. המנוף לשינוי הוא התגייסות ברמת המטה של כל מי שאחראים לצעירים בפנימיות כדי ליצור מסגרת מושגית, ארגונית ותקציבית לקידום הנושא. שיתוף פעולה בין משרד החינוך למשרד הרווחה בפיתוח נושא זה יתרום רבות לרווחתם של הצעירים.

חלק א'

נספח 2: ריכוז המלצות

א. מבט כולל במישור הארגוני

1. להמשיך ולקיים תוכניות ליווי ומגורים לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי.
2. שמשרד הרווחה יקבע בקרוב גורם שיתכנן, ינהיג ויתכלל את פעולות המשרד בתחום זה.
3. להבטיח את המשכיות הטיפול בצעירים הנמצאים כעת בתוכנית.
4. להבטיח את המשך ההפניה של צעירים נוספים בוגרי השמה הנזקקים לתוכנית.
5. לדאוג להעברת הידע והניסיון שנרכש בתוכנית למפעילים בהמשך.
6. לזמן בהקדם דיון ברמת מטה בין כל המשרדים, שצריכים להיות מעורבים בשירות לקבוצת אוכלוסייה זו, ולכלול במסגרת דיונים אלו גם את השותפים החוץ-ממשלתיים המעורבים בפיתוח שירותים ובהגשתם במטרה להגיע לפתרון מערכתי כולל.
7. לפעול לשם קידום חקיקה חדשה המיועדת לתת מענה לצעירים בוגרי סידורים חוץ ביתיים.

ב. מאפייני לקוחות

1. ליישם תהליכי יישוג ומיון שיסייעו להבטיח, שהצעירים הזקוקים ביותר לתוכנית מבחינת הרקע המשפחתי שלהם ינצלו את ההזדמנויות שמציעה התוכנית.
2. הכניסה לתוכנית תהייה פתוחה לצעירים הנמצאים בטווח הזמן שבין יום היציאה מהשמה חוץ ביתית ועד למספר חודשים לא רב לאחר השירות הצבאי/לאומי.
3. לעצב תוכניות דומות המיועדות להיענות לצעירים בוגרי מסגרות חוץ ביתיות חסרי עורף משפחתי מאוכלוסיות בעלות מאפיינים תרבותיים ייחודיים, כגון צעירים בני מיעוטים וחרדים.
4. להמשיך ולפתח מענים עבור צעירים בוגרי השמה שאינם זקוקים לפתרון דיור אך יש להם צרכים בתחומים אחרים (כגון, צורך בתעסוקה ובליווי בשירות הצבאי) הקשורים להיותם בוגרי השמה בעלי עורף משפחתי שמתקשה לתמוך בהם.
5. לקיים דיון מקיף על הצרכים של כלל הצעירים במסגרות ההשמה החוץ ביתיות וקביעת סדר העדיפויות במענה עליהם.
6. ברמת היחיד יש לאפיין את הצרכים של כל אחד מהצעירים השוהים במסגרת חוץ ביתית, במטרה להעריך את מידת ההתאמה והחיוניות של ההשתתפות שלו בתוכנית המיועדת לסייע לבוגרי השמה. תהליכי הערכה אישיים אלו יאפשרו לזהות את הצעירים המתאימים ביותר והנזקקים ביותר לתוכנית.

7.ב ברמת המערכת יש לקיים הערכות שיטתיות ותקופתיות שמטרתן לזהות האם יש קבוצות של צעירים השוהים במסגרות ההשמה שלהם צרכים ייחודיים המחייבים פיתוח של תוכניות המתאימות להם.

ג. מאפייני ההתערבות כלליים

- 1.ג לפתח פתרונות שיאפשרו לצעירים באומנה להמשיך ולהישען על משפחת האומנה בין הגילים 18-21 (אם פתרון זה מתאים עבורם), ולא להיזקק לתוכנית של מגורים וליווי.
- 2.ג לשמור על המבנה הרב-גילאי הנוכחי.
- 3.ג להגדיר בצורה ברורה מטרות, צפיות ואמצעים המתאימים לשלב שבו הצעירים נמצאים ביחס לשירות צבאי/לאומי.
- 4.ג לבחון הקמה של מערכת מרכזית-ארצית של חונכים (מנטורים) בקהילה שיסייעו לצעירים בוגרי השמה.
- 5.ג להמשיך ולבחון את המקום של קידום הקשר עם המשפחה כחלק אינטגרלי מהתוכנית.
- 6.ג לתת משקל חשוב לבחירה קפדנית של מלווים שהם אנשי מקצוע בוגרים היכולים להתמודד עם סביבת תפקיד עמומה ומורכבת, העושים שימוש בטכניקות התערבות של יישוג, ליווי, תמיכה, סינגור, הפנייה ותיווך.
- 7.ג לעשות מאמץ מכוון להבטיח שגם צעירים השוהים בדירה במסגרת פנימייתית יצטרכו להתמודד, ככל שניתן, עם אחזקת הדירה וניהולה.

ד. הכשרה מקצועית ותעסוקה

- 1.ד להגביר את הנגישות של ידע מקצועי בתחום ההכשרה המקצועית לאלו הנמצאים במגע ישיר עם הצעירים. זאת, בין היתר, על ידי שילוב והגברה של הכשרה בתחום זה בעת ההכנה של המלווים וההדרכה שלהם. כמו כן, יש להגביר את הנגישות של המלווים להתייעצות ישירה עם אנשי מקצוע העוסקים בתחום זה ולהפניה של צעירים למקומות מתאימים לשם אבחון והפנייה.
- 2.ד להתאים תהליכי אבחון וייעוץ מקצועי לקבוצת אוכלוסיה זו. נראה שהמיונים המקובלים לא הוכיחו את יעילותם מול קבוצת אוכלוסייה שלה קשיים רבים יותר במוטיבציה ובמיומנויות בינאישיות ורגשיות הנדרשות כדי להתמודד עם התסכולים וההתמדה הנדרשים בתהליכי רכישת השכלה ומקצוע. אבחונים אלו רלבנטיים הן לתחום רכישת השכלה ומקצוע והן להשמה בעבודה.

- ד.3 ליצור מרכז משאבים ארצי בתחום של הכשרה מקצועית ותעסוקה. מרכז זה יעמיד לרשות הצעירים והמלווים מידע, סדנאות והשתלמויות בתחומים רלבנטיים (כמו מקורות למלגות לימודים, כתיבת קורות חיים, ראיון עבודה, ודרישות של מקצועות שונים).
- ד.4 ליצור שותפויות עם גורמים, שיסייעו ליצור מסלולי התפתחות אישיים לצעירים השוקלים לימודי המשך. באמצעות שותפויות אלו ניתן יהיה להעניק חונכות אקדמית אישית (למשל דרך פר"ח או מכינה של האוניברסיטה או של מכללה) להכנה לבגרות ולפסיכומטרי. ייתכן שניתן להפוך מסלולים אלו לאטרקטיביים יותר אם ישולבו בהם מלגות מחייה שיאפשרו התמקדות בלימודים, ויחייבו כתנאי קבלה והמשך - התמדה ועמידה במשימות הלימודיות.
- ד.5 לבנות תוכניות אישיות להשכלה ולהכשרה מקצועית המתאימות לצעירים אלו תוך מתן סיוע לצעירים אלו במלגות מחייה שיאפשרו להם להגיע להישגים מרביים. יש לעשות זאת בשילוב ובתיאום עם משרד התמ"ת, עם גורמים במשרד החינוך העוסקים בהשכלת מבוגרים ועם גופים מרכזיים כמו תב"ת.
- ד.6 לבחון את האפשרויות לשיתוף פעולה עם גורמים פרטיים ומסחריים שעשויים להיות מעוניינים בהכשרה של הצעירים לקראת השתלבותם בתעשייה, וכחלק מהמחויבות החברתית של גורמים אלו. גורמים אלו עשויים להיות מושכים במיוחד לצעירים שיכולים לראות כיצד ההיענות שלהם לתוכנית הכשרה עשויה להוביל אותם באופן ישיר למקום עבודה אטרקטיבי.
- ד.7 לפתח באופן מרכזי מאגר של מקומות עבודה זמניים המיועדים לצעירים השוהים בדירות.
- ד.8 לזהות באמצעות המלווים קבוצה של צעירים מתאימים מבחינת יכולת ומוטיבציה, שעבורם תיבנה תוכנית עבודה אישית המבוססת על אבחון מקצועי, והם יקבלו ליווי ואימון אישי על ידי אנשי מקצוע המתמחים בכך, להשגת יעדים בתחום התעסוקה. במקרה הצורך הם יקבלו מלגה להשלמת ההכנסה בעת הכשרתם לתפקיד ויישקל מתן סבסוד למעסיק, כדי להקל על הקליטה במקום עבודה בעל משמעות לעתידו של הצעיר.

ה. שירות צבאי

- ה.1 לקיים שיתוף פעולה בין הדרגים הבכירים האחראים למערכת ההשמה החוץ ביתית במשרד הרווחה והחינוך לבין דרגי הפיקוד הבכיר הרלבנטיים בצה"ל במטרה לקבוע תהליכי עבודה משותפים ואופטימאליים.
- ה.2 לקבוע רכז ארצי לסיוע בתחום הקשר עם רשויות הצבא.
- ה.3 להבטיח שלצעירים בהשמה יהיה ליווי מטעם מסגרת ההשמה בעת תהליך הגיוס.
- ה.4 לקבוע תהליכים קבועים של הדרכה ויידוע של כל הגורמים העוסקים בנושאי גיוס במסגרות ההשמה.

ה.5 להבטיח שסוגיות של שירות בצה"ל (מוטיבציה לשירות, מידע) יהיו חלק מחייב מההכנה לחיים בכל מסגרות השמה.

ה.6 לשפר את תהליכי הגיוס של בוגרי השמה, כך שיתנו מענה למצבם המיוחד.

ה.7 להבטיח ליווי מתאים במשך השירות הצבאי.

ה.8 להבטיח ליווי מתאים ומשאבים לתהליך השחרור מצה"ל בתום השירות, כולל הפנייה למסגרות המיועדות לצעירים בוגרי השמה.

ו. שירות לאומי

ו.1 להקים ועדה משותפת לקידום שילוב צעירים בוגרי השמה בשירות לאומי.

ו.2 לפעול לשינוי דרכי העבודה, הנהלים ובמידת הצורך התקנות והחוקים הנוגעים לשירות הלאומי כך שיתנו מענה טוב יותר לבוגרי השמה. זאת בין היתר על ידי הכנסת שינויים ב:

א. מבנה התקינה

ב. דרישות בהרשמה

ג. סידורי הדיור

ד. זכויות במהלך השירות ובסיומו

ה. קבלת צעירים עם רישום פלילי

ו. הכללת 'מכסות חובה' של צעירים בוגרי השמה

ו.3 להגביר את ההעברה ההדדית של מידע בין מסגרות ההשמה לבין האגודות המפעילות שירות לאומי על ידי:

א. יום עיון משותף

ב. הכנת חוברת מידע לסגל של מסגרות ההשמה החוץ ביתיות, לבוגרים ולמלווים

ג. בניית תדריך להפניה לאגודות

ד. הכללת המידע באתרי האינטרנט של האגודות ושל מרכז המידע שיוקם

ז. הקניית כישורי חיים במהלך השעות בהשמה ובמסגרת ההשמה ו

ז.1 להכין רשימה קצרה של 'התנסויות מפתח' ולוודא שמירב הצעירים יתנסו בהן, באמצעים שונים, כולל סדנאות ו-ימי שיא' המיועדים לתחומים מוגדרים. למשל, עניינים הקשורים

לחווה לשכירת דירה שכולם צריכים להכיר; היכרות מרבית עם טיפול בחשבון בנק; התנסות בחיפוש עבודה ובראיון לקבלה לעבודה.

ח. מעטפת ליווי והכוונה לתוכנית המגורים

1. ח. לתת הכנה והכשרה מקדימה למלווים ולמרכזים
2. ח. לתת ליווי מקצועי בדרך של הדרכה וייעוץ למלווים ולמרכזים
3. ח. להפעיל תהליכי פיקוח פנימיים וחיצוניים על איכות השירות
4. ח. לקבוע דרישות של תיעוד תקופתי
5. ח. להקצות משאבים של זמן ומחשוב כדי לטייב את התיעוד
6. ח. למצוא דרכים לקדם השתתפות של צעירים בפיתוח התוכניות ובהפעלתן

ט. ממשק עם מסגרות ההשמה

1. ט. להכין ולהפיץ חומרי רקע על התוכנית המיועדים לכל מסגרות ההשמה הרלבנטיות ולשווק את התוכנית באמצעים נוספים. בין היתר יש מקום לאתר אינטרנט ולימים פתוחים שיציגו את פרטי התוכנית עבור אנשי המקצוע והצעירים עצמם במסגרות ההשמה.
2. ט. להתנות קבלה לתוכנית במילוי שלם של טופס הפניה על ידי צוות של המסגרת החוץ ביתית והחתום על ידי איש מקצוע, האחראי לשלמות המידע.

י. מאפייני תוצאות

לא היו המלצות

יא. פיתוח ערכה להקניית כישורי חיים

1. יא. ליזום תהליך מקצועי פנימי בגופים המטפלים בצעירים בהשמה ולאחריה, במטרה להגדיר תורת הפעלה מקצועית, המתייחסת לכלל ההיבטים של הקניית מיומנויות לחיים עצמאיים לצעירים בהשמה.
2. יא. ליצור צוות משותף לכל הגורמים המקצועיים בגופים השותפים, לשם הערכה של מה שנעשה בתחום זה, הפקת לקחים משותפת ותכנון ההמשך בדרך של שיתוף פעולה.
3. יא. לקיים בהקדם האפשרי דיון מקצועי באשר למודל להקניית כישורי חיים שינחה את שירות האומנה.

- 4.א. להמשיך ולהרחיב את מגוון הנושאים שבהם עוסקת התוכנית ולכלול תכנים נוספים במסגרת של הכנת התוכנית המלאה להקניית כישורי חיים.
- 5.א. ללוות את הטמעת הערכה להקניית כישורי חיים במחקר הערכה.
- 6.א. להרחיב את קהלי היעד לטווח גילים רחב יותר בעת השהות במסגרת וגם לשהות במסגרות המשך.
- 7.א. לתכנן פעילויות נוספות של ימי שיא, מפגשים עם מומחים, והבנייה של התנסויות מעשיות, בעיקר בכל האמור לניהול תקציב והגברת העצמאות בניהול חיי היום יום.
- 8.א. להכין לכל צעיר בשלבי שהות אחרונים במסגרות חוץ ביתיות תוכנית אישית. תוכנית זו תתווה את התוכניות והיעדים לעתיד של הצעיר לאחר סיום השהות במסגרת, את המיומנויות והכישורים הנדרשים כדי לקדם תוכניות אישיות אלו, ואת הצעדים המתוכננים כדי להקנות לצעיר את כישורי חיים והמיומנויות.

חלק א'
נספח 3: לוחות

לוח 1: בסיס הנתונים

אחרי עזיבה N= 36		III N= 21		II N= 57		I N= 77			
מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	ישוב	
	II	I							
10	5	9	5	4	15	15 ²	19	20	עפולה
4	0	1	1	0	6	2	9	6	דולב
5	2	5	5	4	7	7	8	9	חדרה
10	3	8	4	4	16	11	24	22	חולון
7	0	2	6	5	9	7	13	12 ¹	'אהבה'
36	10	25	21	17	53	42	73	69	סה"כ

2 כולל שני צעירים בדירה בקרית ביאליק

2 שני צעירים עברו מעפולה לקריית ביאליק ורואיינו שם בנקודת הזמן השנייה

לוח 1א: מאפייני רקע משפחתי לפי דיווחי המלווים (באחוזים) מתוך כל הדיווחים שהתקבלו

מהמלווים - (N = 73)

אם	אב	
5.4	16.4	לא ידוע מי, או היכן הוא/היא או אין מידע עליו
27.4	15.1	נפטר
64.4	61.6	חי בארץ
24.7	27.4	נשוי לאם/אב המשתתף
8.2	9.6	נשוי לאדם אחר

לוח א2: מאפייני תפקוד הורים (באחוזים מתוך כל הדיווחים שהתקבלו מהמלווים - N = 73)

שני ההורים	אם	אב	
15.1	24.7	30.1	תפקוד תקין
			בעיות בתפקוד
1.4	4.1	2.7	עבריינות
2.7	5.5	13.7	סמים/אלכוהול
0.0	0.0	5.5	כלא
6.8	16.4	12.3	בעיות בריאות קשות
17.8	35.6	20.5	בעיות כלכליות

לוח א3: יחס ההורים לצעיר (באחוזים מתוך כל הדיווחים שהתקבלו מהמלווים - N = 69)

שני ההורים	אם	אב	
			יחס לצעיר ¹
9.6	26.0	16.4	חיובי
4.1	9.6	5.5	אוהב
1.4	11.0	6.8	דואג
2.7	8.2	12.3	אינסטרומנטלי
0.0	7.2	8.2	אדיש
1.4	6.8	12.3	מתעלם
1.4	15.1	13.7	מנותק
0.0	2.7	2.7	עוין
0.0	0.0	1.4	אלים
4.1	16.4	11.0	לא יציב

¹המדווחים יכלו לסמן יותר מאופציה אחת

לוח ב1: מקורות לחץ ותמיכה בסביבת הצעיר

לא ידוע או לא רלבנטי	במידה רבה או רבה מאוד	במידה קטנה במידה מסוימת	כלל לא	
%	%	%	%	
אב (N = 67)				
19.4	16.4	31.3	32.8	מהווה גורם משמעותי בחיים של המשתתף
17.9	4.5	25.3	52.2	מהווה מקור תמיכה חיובי
19.4	3.0	16.5	61.2	מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטאליים
19.4	6.0	22.4	52.2	מהווה מודל חיובי לחיקוי
19.4	4.5	12.0	64.2	מציע מסגרת מגורים נורמטיבית
19.4	6.0	20.9	53.7	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג לו
19.4	14.9	35.8	29.9	גורם ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
19.4	1.5	14.9	64.2	מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בו)
20.9	1.5	20.9	56.7	מסכן את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף
אם (N = 64)				
17.2	32.8	25.0	25.0	מהווה גורם משמעותי בחיים של המשתתף
17.2	12.5	28.2	42.2	מהווה מקור תמיכה חיובי
20.3	3.2	23.5	53.1	מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטאליים
17.2	9.4	26.6	46.9	מהווה מודל חיובי לחיקוי
18.8	6.3	17.2	57.8	מציעה מסגרת מגורים נורמטיבית
17.2	21.9	29.7	31.3	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג לה
17.2	23.5	37.5	21.9	גורמת ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
18.8	9.4	21.9	50.0	מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בה)
18.8	12.5	23.4	45.3	מסכנת את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף
אחים / משפחה מורחבת (N = 63)				
22.2	38.1	33.4	6.3	מהווים גורם משמעותי בחיים של המשתתף
25.4	23.8	23.8	27.0	מהווים מקור תמיכה חיובי
25.4	1.6	23.8	49.2	מהווים מקור למשאבים אינסטרומנטאליים

25.8	16.1	24.2	33.9	מהווים מודל חיובי לחיקוי
25.4	9.5	11.1	54.0	מציעים מסגרת מגורים נורמטיבית
22.2	11.1	36.5	30.2	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג להם
22.6	9.6	29.1	38.7	גורמים ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
22.6	4.8	16.1	56.5	מהווים מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בהם)
22.6	6.4	17.8	53.2	מסכנים את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף

לוח 1ז: הערכת הצעירים את מיומנויות החיים שלהם (N= 69)

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
				לימודים – יכולת כיום¹
4.3	2.9	8.7	84.1	לקבל תעודת בגרות מלאה
				להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה
7.2	4.3	24.6	63.8	
2.9	5.8	26.1	65.2	ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית
				צבא / שירות לאומי – יכולת כיום¹
2.9	0.0	10.3	86.8	לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי
2.9	1.5	7.4	88.2	לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד
10.3	2.9	7.4	79.4	לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות
20.6	8.8	10.3	60.3	להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)
				עבודה – יכולת כיום¹
1.4	1.4	5.8	91.3	לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה
2.9	8.7	17.4	71.0	לחפש עבודה באופן יעיל
2.9	13.0	17.4	66.7	להצליח בראיון עבודה
0.0	10.1	11.6	78.3	להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית
0.0	5.8	13.0	81.2	להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית
				לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה¹:
1.4	1.4	5.8	91.3	דיוק והתמדה בהגעה לעבודה
0.0	1.4	8.7	89.9	אחריות
0.0	0.0	5.8	94.2	נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה
0.0	1.4	8.7	89.9	קבלת סמכות ומשמעת
0.0	1.4	8.7	89.9	יכולת לעבוד בצוות
0.0	8.7	15.9	75.4	יכולת לעבוד עם לקוחות
				ניהול משק בית עצמאי¹
17.4	23.2	23.2	36.2	לחפש דירה באופן יעיל
26.1	20.3	23.2	30.4	לחתום חוזה לשכירת דירה
				לנהל משק בית עצמאי מבחינת¹:
11.6	10.1	18.8	59.4	תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)
1.4	1.4	17.4	79.7	עריכת קניות

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
1.4	10.1	18.8	69.6	ניהול תקציב
1.4	4.3	13.0	81.2	הכנת ארוחות, בישול
1.4	1.4	8.7	88.4	כביסה, ניקיון, אחזקה
2.9	2.9	11.6	82.6	לחיות עם שותפים לדירה
0.0	1.4	4.3	94.2	לחיות בשלום עם השכנים
				ניהול כספים – יכולת כיום²
1.6	9.8	11.5	77.0	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
3.3	11.5	23.0	60.7	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
3.3	13.1	27.9	55.7	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
1.6	18.0	26.2	54.1	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
				יחסים בינאישיים – יכולת כיום²
3.3	4.9	4.9	86.9	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
3.3	3.3	14.8	78.7	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
0.0	3.3	6.6	90.2	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
1.6	3.3	13.1	82.0	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
3.3	4.9	14.8	77.0	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני
1.6	3.3	8.2	86.9	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
0.0	1.6	11.5	86.9	להקפיד על "מין בטוח"
4.9	6.6	9.8	78.7	להקים משפחה חיובית ויציבה
				התנהגות נורמטיבית – יכולת כיום²
0.0	0.0	1.6	98.4	להימנע מהתנהגות אלימה
0.0	0.0	0.0	100.0	להימנע מהסתבכויות עם החוק
0.0	3.3	9.8	86.9	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
0.0	0.0	3.3	96.7	להימנע משימוש בסמים
0.0	0.0	8.2	91.8	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
1.6	1.6	4.9	91.8	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

1. הערכות של הצעירים שנושא זה היה רלבנטי עבורם

לוח 24: הערכות המלווים את הכוחות של הצעירים (N = 73)

בולטת במיוחד	כן	
%	%	
15.1	63.0	יכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים
23.3	47.9	נכונות ויכולת לעבוד קשה
8.2	60.3	יכולת התמודדות טובה עם מצבי חיים קשים
5.5	63.0	אופטימיות, תקווה, גישה חיובית לחיים
11.0	54.8	מוטיבציה גבוהה להצלחה
9.6	52.1	יכולת התמדה
9.6	26.0	כישרונות בתחום תבונת הכפיים / טכני
12.3	15.1	כישרונות בתחום האומנותי

לוח 3ז: הערכת המלווים את מיומנויות החיים של הצעירים (באחוזים N= 73)

האם <u>היום</u> יש למשתתף את המיומנות	בטוח שכן	חושב שכן	חושב שלא	בטוח שלא	לא ידוע/לא רלבנטי
לימודים – יכולת כיום					
לקבל תעודת בגרות מלאה	32.4	23.9	22.5	14.1	7.0
להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה	12.7	31.0	28.2	16.9	11.3
ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית	16.7	61.1	15.3	1.4	5.6
צבא / שירות לאומי – יכולת כיום¹					
לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי	42.9	23.8	7.9	0.0	25.4
לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד	29.5	26.2	8.2	0.0	36.1
לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות	28.4	26.9	6.0	4.5	34.3
להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)	16.7	18.2	12.1	7.6	45.5
עבודה – יכולת כיום					
לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה	33.3	51.4	6.9	2.8	5.6
לחפש עבודה באופן יעיל	23.6	48.6	18.1	4.2	5.6
להצליח בראיון עבודה	30.6	45.8	16.7	4.2	2.8
להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית	23.9	50.7	11.3	2.8	11.3
להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית	28.2	40.8	14.1	4.2	12.7
לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה :					
דיוק והתמדה בהגעה לעבודה	46.6	42.5	5.5	4.1	1.4
אחריות	47.9	45.2	1.4	2.7	2.7
נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה	42.5	46.6	6.8	2.7	1.4
קבלת סמכות ומשמעת	43.8	43.8	8.2	1.4	2.7
יכולת לעבוד בצוות	34.2	50.7	9.6	2.7	2.7
יכולת לעבוד עם לקוחות	28.8	49.3	12.3	6.8	2.7
ניהול משק בית עצמאי – יכולת כיום					
לחפש דירה באופן יעיל	18.1	43.1	26.4	8.3	4.2
לחתום חוזה לשכירת דירה	20.8	37.5	30.6	8.3	2.8
לנהל משק בית עצמאי מבחינת :					
תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)	29.2	36.1	23.6	4.2	6.9

0.0	2.7	6.8	34.2	56.2	עריכת קניות
2.7	2.7	26.0	35.6	32.9	ניהול תקציב
0.0	2.7	6.8	41.1	49.3	הכנת ארוחות, בישול
0.0	2.7	5.5	35.6	56.2	כביסה, ניקיון, אחזקה
0.0	1.4	8.2	50.7	39.7	לחיות עם שותפים לדירה
0.0	0.0	4.1	56.2	39.7	לחיות בשלום עם שכנים
ניהול כספים – יכולת כיום					
1.4	1.4	19.2	45.2	32.9	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
5.5	6.8	30.1	28.8	28.8	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
9.6	4.1	35.6	32.9	17.8	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
5.5	4.1	37.0	28.8	24.7	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
יחסים בינאישיים – יכולת כיום					
1.4	5.6	13.9	41.7	37.5	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
2.8	4.2	13.9	48.6	30.6	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
0.0	1.4	23.3	41.1	34.2	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
4.1	1.4	23.3	50.7	20.5	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
6.8	1.4	28.8	50.7	12.3	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני
6.8	1.4	15.1	58.9	17.8	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
12.3	1.4	20.5	46.6	19.2	להקפיד על "מין בטוח"
12.5	4.2	34.7	34.7	13.9	להקים משפחה חיובית ויציבה
התנהגות נורמטיבית – יכולת כיום					
2.7	0.0	2.7	21.9	72.6	להימנע מהתנהגות אלימה
1.4	0.0	5.5	32.9	60.3	להימנע מהסתבכויות עם החוק
4.1	0.0	8.2	34.2	53.4	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
0.0	0.0	2.7	39.7	57.5	להימנע משימוש בסמים
2.7	1.4	21.9	43.8	30.1	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
6.8	2.7	30.1	38.4	21.9	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

N = 57 - 62 .1

לוח 4ד: ממוצעים וסטיות תקן של מדדי המיומנות מזוויות הראיה של הצעירים והמלווים בנקודת

הזמן הראשונה והמתאם ביניהם

מתאם	מלווים		צעירים		
	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
0.42***	0.80	2.24	0.67	1.43	לימודים
0.16	0.66	1.79	0.69	1.43	צבא
0.12	0.60	1.82	0.29	1.23	עבודה
0.16	0.52	1.84	0.44	1.53	דיור
0.12	0.76	2.14	0.64	1.57	כספים
0.23	0.56	2.03	0.40	1.25	בינאישי
0.26	0.50	1.44	0.13	1.05	התנהגויות סיכון

סולם: 1 = בטוח שכן 2 = חושב שכן 3 = חושב שלא 4 = בטוח שלא

1. עקב השונות המועטה בהערכות אלו אין משמעות למקדם המהימנות.

גודל מדגם עבור צעירים 58-65 ועבור מלווים 67-73 (מלבד צבא N = 52)

*** p < .001

לוח ה1: תוכניות לעתיד בנושא הלימודים בראיונות ההמשך

ראיון III N = 17	ראיון II n = 42	
%	%	
17.6	14.3	השלמת בגרויות
41.2	52.4	לימודים אקדמאיים
11.8	14.3	לימודים מקצועיים
23.5	11.9	לא יודע
5.9	7.1	לא ילמד

לוח ה-2: מצבם של הצעירים בתחום הלימודים לפי הדיווח שלהם בראיון השני לפי סטטוס שירות

צבאי/לאומי

סה"כ N = 42	לא משרת N = 10	משרת N = 32	
%	%	%	
21.4	60.0	9.4	לימודים מקצועיים
11.9	10.0	12.5	בגרות או פסיכומטרי
4.8	10.0	3.1	לימודים לשם עניין
61.9	20.0	75.0	לא לומד
100	100	100	סה"כ

לוח ה-3: מצבם של הצעירים בתחום הלימודים בראיון השני והשלישי לפי דיווח המלווים

III N = 17	II N = 42	
%	%	
61.9	35.8	האם השתתף בתוכנית לימודית
4.8	7.5	אוניברסיטה/מכללה
14.3	9.4	הכנה לבגרות
14.3	5.7	הכנה לפסיכומטרי
33.3	26.4	קורס מקצועי
0.0	5.7	קורס הקשור לתחביב או עניין אישי
9.5	7.5	פעילות לימודית אחרת

לוח ה-4: התפלגות סטטוס השירות בעת הראיון הראשון עם הצעירים

	שכיחות	%
משרת בצבא	14	20.3
משרת שירות לאומי	20	29.0
לפני שירות	18	26.1
שירת בעבר	10	14.5
לא שירת/ישרת	7	10.1
סה"כ	69	100

לוח ה-5: דיווח על קבלת עזרה בתחום העבודה לפי משרתים ולא משרתים בראיון השני

סה"כ	לא משרתים N = 10	משרתים N= 32	
21.4	10.0	25.0	מיומנויות חיפוש עבודה
9.5	20.0	6.3	מימון קורס מקצועי
9.5	20.0	6.3	מיומנויות קבלה לעבודה
7.1	10.0	6.3	עידוד וייעוץ
9.5	10.0	9.4	מציאת עבודה
42.9	30.0	46.9	לא עזרו
100	100	100	סה"כ

לוח 1: סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי הצעירים בשלוש נקודות זמן ולפי משרתים - לא

משרתים

III כולם ¹ N = 17	II			I			
	לא משרתים N = 10	משרתים N= 32	כולם N= 42	לא משרתים N = 35	משרתים N= 34	כולם N= 69	
58.8	60.0	46.9	50.0	45.7	52.9	49.3	עבודה
76.5	100.0	34.4	50.0	34.3	29.4	31.9	לימודים
76.5	50.0	71.9	66.7	37.1	47.1	42.0	משק בית
52.9	40.0	43.8	42.9	28.6	23.5	26.1	כלכלית
82.4	70.0	84.4	81.0	74.3	73.5	73.9	תמיכה רגשית
76.5	10.0	93.8	73.8	11.4	73.5	42.0	שירות צבאי/לאומי

1 עקב המספר הקטן של הראיונות לא נעשתה הבחנה בין מי ששרתו (13) לאחרים (4)

לוח 2: סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי המלווים בשלוש נקודות זמן

III 21		II 53		I 73		האם המשתתף קיבל:
%	N	%	N	%	N	
95.2	20	98.1	52	97.3	71	ליווי ויעוץ אישי על ידי המלווה
28.6	6	17.0	9	16.4	12	טיפול פסיכולוגי /פסיכיאטרי
71.4	15	54.7	29	54.8	40	סיוע בשכר דירה
28.6	6	37.7	20	37.0	27	קיבל תמיכה כספית אחרת
33.3	7	22.6	12	15.1	11	הכשרה מקצועית
71.4	15	71.7	38	65.8	48	סיוע בנושאי שירות צבאי/ לאומי
28.6	6	39.6	21	46.6	34	פעולות סינגור ותיווך שונות
42.9	9	30.2	16	24.7	18	תמיכה כספית בלימודים
42.9	9	39.6	21	-	¹	תמיכה אחרת בנושא לימודים
52.4	11	50.9	27	-	-	חיפוש עבודה

1 – לא נשאל

לוח 1ז : הערכת המשתתפים בתוכנית את המלווים שלהם בנקודת הזמן הראשונה (N = 69)

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
%	%	%	%	%	

האם אתה מרגיש שהמלווה שלך בתוכנית:

62.3	18.8	14.5	2.9	1.4	רוצה לעזור לך
65.2	15.9	13.0	2.9	2.9	מבין אותך
76.8	11.6	7.2	2.9	1.4	מתייחס אליך בכבוד
49.3	15.9	18.8	7.2	8.7	מצליח לעזור לך להשיג את המטרות שלך

האם אתה מרגיש שאתה:

62.3	15.9	14.5	4.3	2.9	סומך על המלווה שלך בתוכנית
56.5	11.6	13.0	4.3	14.5	יכול לדבר איתו על דברים שקשה לך איתם
44.9	18.8	17.4	11.6	7.2	לומד מהמלווה שלך הרבה דברים
37.7	15.9	27.5	5.8	13.0	האם היית רוצה להיות דומה למלווה שלך
66.7	18.8	8.7	2.9	2.9	האם אתה מרוצה מהמלווה שלך

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן של הערכות הצעירים את המלווים שלהם בשלוש נקודות זמן

III N = 17		II N = 42		I N = 69		האם אתה מרגיש שהמלווה שלך בתוכנית:
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
4.32	0.75	4.44	1.18	4.38	0.94	רוצה לעזור לך
4.21	1.08	4.26	1.24	4.38	1.02	מבין אותך
4.47	0.77	4.42	1.03	4.59	0.86	מתייחס אליך בכבוד
4.16	0.96	3.77	1.29	3.90	1.33	מצליח לעזור לך להשיג את המטרות שלך
						האם אתה מרגיש שאתה:
4.05	1.27	4.21	1.21	4.30	1.06	סומך על המלווה שלך בתוכנית
3.79	1.23	3.70	1.39	3.91	1.48	יכול לדבר איתו על דברים שקשה לך איתם
3.42	1.17	3.65	1.25	3.83	1.32	לומד מהמלווה שלך הרבה דברים
3.11	1.29	3.26	1.36	3.59	1.39	האם היית רוצה להיות דומה למלווה שלך
4.32	1.25	4.28	1.10	4.43	0.98	האם אתה מרוצה מהמלווה שלך
3.84	0.92	4.01	1.03	4.15	0.92	מדד מסכם של שביעות רצון

הסולם: 1 = בכלל לא 5 = במידה רבה מאוד

לוח 3: הערכת הצעירים את המידה שבה ההשתתפות בתוכנית עזרה במהלך החודשים הראשונים

להשתתפות (באחוזים - N= 69)

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
%	%	%	%	%	ההשתתפות בתוכנית עוזרת לי:
23.2	24.6	13.0	10.1	29.0	בענייני עבודה
27.5	20.3	11.6	5.8	34.8	בענייני לימודים
40.7	16.9	28.8	5.1	8.5	בענייני צבא/ שירות לאומי
40.6	23.2	24.6	5.8	5.8	להתקדם בחיים
49.3	26.1	17.4	0.0	7.2	ללמוד להסתדר באופן עצמאי
37.7	15.9	24.6	4.3	17.4	מבחינה כלכלית
44.9	18.8	17.4	7.2	11.6	כשעצוב לי או קשה לי

לוח 4: ממוצעים של הערכות הצעירים האם התוכנית עזרה להם לפי נקודות זמן ולפי משרתים

בצבא/שירות לאומי ולא משרתים

האם ההשתתפות בתוכנית עזרה לך:	I			II			III
	כולם	משרת	לא משרת	כולם	משרת	לא משרת	כולם ¹
בענייני עבודה	3.03	2.97	3.09	2.88	2.90	2.80	3.24
בענייני לימודים	3.00	2.94	3.06	3.12	2.66	4.60*	4.00
בענייני צבא/ שירות לאומי	3.76	4.03	-	4.17	4.16	-	4.14
להתקדם בחיים	3.87	4.18*	3.57	4.07	4.06	4.10	3.76
ללמוד להסתדר באופן עצמאי	4.10	4.06	4.14	4.19	4.19	4.20	3.88
מבחינה כלכלית	3.52	3.65	3.40	3.74	3.81	3.50	3.71
כשעצוב לך או קשה לך	3.78	4.00	3.57	3.79	3.91	3.40	3.76

1 לא נעשתה חלוקה בין משרתים ללא משרתים עקב המספר הנמוך

* p < .05

ממוצעים על סולם מ 1 = בכלל לא נכון ל 5 = נכון מאוד

לוח ז': שביעות הרצון של הצעירים מהתוכנית בשלוש נקודות זמן

ס.ת	ממוצע	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	נקודת הזמן
		%	%	%	%	%	
0.82	4.51	69.6	13.0	15.9	1.4	0	I (69)
1.06	4.43	69.0	16.7	7.1	2.4	4.8	II (42)
0.62	4.53	58.8	35.3	5.9	0	0	III (17)

לוח ח': ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את כישורי החיים של הצעירים במספר נקודות זמן

III N = 21		II N = 51-53		I N = 67-73		
ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
0.73	2.19	0.66	2.06	0.80	2.24	לימודים
0.55	1.34	0.73	1.58	0.66	1.79	צבא
0.57	1.48	0.55	1.62	0.60	1.82	עבודה
0.55	1.66	0.58	1.75	0.52	1.84	דיור
0.80	1.85	0.77	1.96	0.76	2.14	כספים
0.68	1.74	0.61	1.86	0.56	2.03	בינאישי
0.34	1.18	0.39	1.32	0.50	1.44	התנהגויות סיכון

סולם: 1 = בטוח שכן 2 = חושב שכן 3 = חושב שלא 4 = בטוח שלא

לוח ח2 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים בשלוש נקודות

זמן

III		II		I		
20-21 = N		51-52 = N		65-67 = N		
ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
1.07	3.95	0.93	3.60	0.72	3.31	לימודים
0.93	4.52	0.84	4.35	0.89	3.91	מיומנויות בתחום התעסוקה
0.94	4.10	0.94	4.10	0.93	3.89	מציאת תעסוקה
1.15	4.55	1.06	4.14	0.96	3.75	שירות צבאי/לאומי
0.92	4.95	0.83	4.77	0.80	4.24	יכולת לניהול חיים עצמאיים
0.90	4.71	0.89	4.85	0.98	4.01	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
0.87	4.57	0.84	4.65	0.87	4.10	אופטימיות, ביטחון בעתיד
0.89	5.00	0.95	4.65	1.00	4.10	קשרים חברתיים
0.89	4.24	0.87	4.40	0.87	3.81	שינוי ביכולת להתמודד עם קשיים ומשברים
1.06	4.14	0.96	3.71	0.76	3.61	שינוי בהתנהגות הנורמטיבית
0.83	4.10	0.80	4.02	0.75	3.67	שינוי בהתמודדות עם קשיים רגשיים
0.78	4.71	0.85	4.71	0.93	4.16	שינוי בהשגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

סולם: 1 = נסיגה משמעותית; 2 = נסיגה; 3 = ללא שינוי; 4 = התקדמות; 5 = התקדמות רבה; 6 = התקדמות משמעותית

לוח ח3 : הערכת המלווים את התרומה של התוכנית לצעיר בשלוש נקודות זמן

תרמה לו רבות		תרמה לו		לא השפיעה עליו		פגעה בו	
%	N	%	N	%	N	N	
36.9	24	43.1	28	20.0	13	0	I (N= 65)
57.7	30	34.6	18	7.7	4	0	II (N= 52)
66.7	14	28.6	6	4.8	1	0	III (N=21)

לוח ט 1 : שמירת קשר עם הצעירים והמלווים לאחר העזיבה לפי דיווחי הצעירים (N = 25)

עם המלווה	עם צעירים אחרים	
%	%	
16	20	כלל לא
16	24	לעתים רחוקות
56	48	נמצא בקשר
12	8	נמצא בקשר קבוע

לוח ט 2 : התמיכה החברתית בצעיר לאחר העזיבה (N = 25)

תמיד	מרבית הזמן	לפעמים	לעתים רחוקות	אף פעם	האם מאז שעזבת את הדירה יש לך מישהו ש :
%	%	%	%	%	
40	16	20	24	0	יכול לעזור לך כשאתה חולה
44	28	0	16	12	מקשיב לך כשאתה חש צורך לדבר
44	16	16	12	12	יכול לתת לך עצה טובה בזמן משבר
52	24	12	4	8	מגלה כלפיך חיבה ואהבה
56	12	16	4	12	אתה יכול לבלות איתו ביחד
44	32	8	4	12	אתה יכול לעשות איתו משהו של כיף
40	16	16	16	12	אתה רוצה מאוד את העצה שלו
28	24	12	16	20	אתה יכול לספר לו על הדאגות והפחדים האישיים שלך
28	32	16	8	16	יעזור לך בסידורים יומיומיים כשאתה חולה
28	40	8	4	20	אתה יכול להעביר איתו את הזמן בצורה רגועה

לוח ט3: דיווחי הצעירים על אורח החיים שלהם לאחר עזיבתם את התוכנית (N = 25)

די הרבה, הרבה	לפעמים, מעט	כמעט לא או בכלל לא	
%	%	%	
16	56	28	יוצא לבילויים
40	20	40	מעשן
4	72	24	שותה
16	24	60	משתתף בפעילות ספורטיבית
16	4	80	משתתף בחוגים
8	4	88	מתנדב

לוח ט4: תפיסת העתיד של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית (N = 25)

ס.ת	ממוצע	מאוד לא מסכים	לא מסכים	מסכים	מאוד מסכים	
0.88	1.79	4.2	16.7	33.3	45.8	העתיד שלי יהיה מאושר
0.71	1.63	4.2	0.0	50.0	45.8	תהיה לי משפחה משלי, טובה ומוצלחת
0.87	1.83	4.2	16.7	37.5	41.7	יהיה לי בית יפה במקום טוב
0.55	1.71	0.0	4.2	62.5	33.3	יהיו לי חיים ארוכים
0.87	3.17	41.7	37.5	16.7	4.2	לאנשים כמוני קורים דברים רעים
0.88	3.00	33.3	37.5	25.0	4.2	אף פעם לא יהיה לי מספיק כסף

לוח 5ט: תחושת תקווה של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית (N = 25)

ס.ת	ממוצע	כל הזמן	רוב הזמן	הרבה פעמים	לפעמים	לעיתים רחוקות	אף פעם	
		%	%	%	%	%	%	
1.36	4.48	20	40	24	8	0	8	אני חושב שאני מסתדר די טוב בחיים
1.32	4.36	20	32	24	16	4	4	אני יכול לחשוב על הרבה דרכים להשיג את הדברים שחשובים לי בחיים
1.78	4.08	36	12	4	28	12	8	אני מסתדר בחיים באותה מידה כמו צעירים אחרים בגילי
1.39	4.12	16	32	16	24	8	4	כשיש לי בעיה אני יכול למצוא הרבה דרכים לפתור אותה
1.76	4.12	36	8	16	24	4	12	אני חושב שדברים שעשיתי בעבר יעזרו לי בעתיד
1.31	3.96	20	16	8	52	4	0	אפילו במצבים שאחרים רוצים לוותר אני יודע שאני יכול למצוא דרכים לפתור את הבעיה

לוח 6ט: הערכת הצעירים את המלווה בתוכנית לאחר עזיבתם (N = 25)

ס.ת	ממוצע	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא	לא נכון	בכלל לא נכון	
		%	%	%	%	%	
0.98	3.96	28	52	12	4	4	רצה לעזור לך
1.26	3.56	20	48	12	8	12	הבין אותך
1.00	4.00	32	48	12	4	4	התייחס אליך בכבוד
1.23	3.52	32	16	24	28	0	סמכת על המלווה שלך בתוכנית
1.64	2.88	24	20	8	16	32	יכולת לדבר עם המלווה שלך על דברים שקשה לך איתם
1.51	2.76	20	12	20	20	28	הצליח לעזור לך להשיג את מטרותיך
1.44	2.60	16	12	16	28	28	למדת מהמלווה שלך הרבה דברים
1.26	2.00	8	4	16	24	48	היית רוצה להיות דומה למלווה שלך
1.21	3.72	32	28	28	8	4	שביעות רצון מהמלווה

לוח ט7: הערכות הצעירים שעזבו עד כמה התוכנית עזרה להם (N= 25)

ס.ת	ממוצע	לא רלוונטי	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא	לא נכון	בכלל לא נכון	האם ההשתתפות בתוכנית עזרה לך
		%	%	%	%	%	%	
1.90	3.24	4.0	24.0	8.0	32.0	8.0	24.0	בענייני עבודה
1.62	3.29	16.0	28.0	16.0	12.0	8.0	20.0	בענייני לימודים
1.16	4.06	18.2	36.4	27.3	9.1	4.5	4.5	בענייני צבא/ שירות לאומי
1.56	3.44	0.0	36.0	20.0	16.0	8.0	20.0	להתקדם בחיים
1.55	3.40	0.0	32.0	28.0	8.0	12.0	20.0	ללמוד להסתדר באופן עצמאי
1.16	3.56	0.0	28.0	20.0	36.0	12.0	4.0	מבחינה כלכלית
1.55	2.84	0.0	20.0	16.0	24.0	8.0	32.0	כשעצוב לך או קשה לך
1.21	3.72	0.0	48.0	24.0	16.0	8.0	4.0	שביעות רצון מהשתתפות בתוכנית

לוח י1: הערכות המלווים (בדיעבד) את ההסתגלות של העוזבים בעת היותם בדירה (N= 36)

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה מועטה	במידה מועטה מאוד	
%	%	%	%	
8.6	54.3	28.6	8.6	האם עמד בכללי ההתנהגות של הדירה
25.0	38.9	27.8	8.3	האם השתלב חברתית
13.9	22.2	47.2	16.7	האם תרם לאחרים
36.1	27.8	19.4	16.7	האם היה מוכן לקבל הדרכה והכוונה מהמדריך
22.9	28.6	31.4	17.1	האם השקיע כדי להשיג יעדים אישיים
16.7	41.7	36.1	5.6	הערכה כוללת של ההסתגלות למסגרת

לוח י2: ממוצעים וסטיות תקן של הערכת המלווים (בדיעבד) את מיומנויות החיים בעת סיום
השהות (N = 36)

תחום	ממוצע	ס.ת.
לימודים	2.40	0.91
צבא	2.06	0.96
עבודה	1.84	0.61
דיור	1.90	0.44
כספים	2.28	0.61
בינאיש	2.02	0.64
התנהגויות סיכון	1.65	0.69

סולם: 1 = בטוח שכן 2 = חושב שכן 3 = חושב שלא 4 = בטוח שלא

לוח 3: הערכת המלווים (בדיעבד) את השינויים במשתתף במהלך השהות בדירה (N = 36)

ס.ת	ממוצע	התקדמות ¹			ללא שינוי	נסיגה	
		+3	+2	+1			
1.09	3.79	11.8	14.7	14.7	58.8	0	לימודים
0.93	4.31	5.7	45.7	22.9	25.7	0	תעסוקה
1.45	4.32	2.9	26.5	35.3	29.4	0	מציאת תעסוקה
1.92	4.84	15.6	21.9	18.8	31.3	0	שירות צבאי/לאומי
1.13	4.69	11.4	42.9	31.4	11.4	0	יכולת לניהול חיים עצמאיים
1.12	4.46	20.0	28.6	34.3	11.4	5.7	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
0.88	4.43	11.4	34.3	40.0	14.3	0	אופטימיות, ביטחון בעתיד
0.93	4.20	8.6	28.6	37.1	25.7	0	קשרים חברתיים
0.86	4.29	5.7	37.1	37.1	20.0	0	ביכולת להתמודד עם קשיים ומשברים
0.90	3.80	5.7	14.3	34.3	45.7	0	התנהגות נורמטיבית
0.92	4.03	8.6	17.1	42.9	31.4	0	התמודדות עם קשיים רגשיים
1.02	4.24	11.8	29.4	29.4	29.4	0	השגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

1 למלווים הוצגו הערכים +1 +2 +3 ללא עוגנים מילוליים

חלק א'

נספח 4: ציטוטים מראיונות עם הצעירים במיזם 'גשר'

במסגרת המחקר ראינו את הצעירים, בעיקר בטלפון. הראיון היה מובנה, אך כלל אפשרויות רבות לצעירים להרחיב על הסוגיות שבהם עסק הראיון. דברי הצעירים, בלשונם הם, מעשירים את ההיכרות שלנו עם עולמם והנושאים החשובים להם. אנו מביאים ציטוטים מדבריהם בתגובה לשאלות שלנו לפי נקודת הזמן שבהם ראינו והנושא שלגביו נשאלו. השתדלנו להביא דברים בשם אומרם בדיוק המירבי, אם כי פה ושם היה צורך בתיקון שגיאות צורמות בעברית ובקיצור-מה.

ראיון ראשון (N=69)

פרטי רקע

הצעירים נשאלו איך הגיעו לדירה, מי המליץ להם על כך, הצעירים הופנו על ידי מסגרת ההשמה הקודמת, עובדי הרווחה, היכרות עם צוות הפרוייקט, אחים או חברים שהשתתפו בדירה:

1. צוות מקום ההשמה הקודם-

- "חודשיים לפני סיום הלימודים בפנימייה העו"ס סיפר על התכנית למדריכה שלי, והיא הציעה לי את התוכנית. היא הציעה לי או את הפרוייקט או במקום זה ללכת להתארח אצל משפחה מארחת בקיבוץ"
- "מנחת האומנה של המשפחה שהייתי בה הציעה לה, היא ידעה שיש לי בעיות עם לשכור דירה לבד ושקשה לי והציעה לי את הדירה הזאת כפיתרון"
- "בפנימייה דיברו איתנו בכיתה יב' ודיברו איתנו על האופציות שיש אחרי סיום, זה היה אחד מהם, ואז המדריך שלי שם הציע שאני אעבור לדירה חשבו שזה מתאים לי"

2. צוות פרוייקט "גשר לחיים בוגרים"-

- "בא נציג של הפרוייקט לפנימייה, הציגו את עצמם והציעו לי לבוא לדירה, אז באתי לראיון והתקבלתי"
- "הכרתי את ערן לפני הוא היה רכז בפנימייה שלי, והוא הציע לי את האפשרות לעבור לדירה הזאת כי הוא מכיר את המצב שלי"
- "הייתי בקשר עם איריס לגבי מלגה ללימודים ואמרתי לה שקשה לי בבית, היא הציעה לי לעבור לדירה"

3. עו"ס מטפל מהרווחה-

- "דרך העו"ס של המשפחה שסיפרה לי שיש פרוייקט של אחרי פנימייה שבה נותנים בית והכנה לחיים"
- "העובדת הסוציאלית של המשפחה הפנתה אותי לדירה לראיון והם קיבלו אותי"

- "העובדת הסוציאלית סיפרה לי על המקום כי הייתי צריכה מקום לגור בו בזמן השירות הלאומי"

4. גורמים שונים-

- "דרך מקום הלימודים שלי בסמינר הקיבוצים מצאו לי את התוכנית"
- "חברות שלי סיפרו לי על הדירה ובאתי לדבר עם המדריך, והוא קיבל אותי"
- "ממש במקרה, מדריכה שהייתי איתה קצת בקשר שמעה שסיימתי צבא ומאוד הצלחתי, עבדתי, סיימתי צבא, שכרתי דירה וסיפרה לי שמחפשים חבר'ה מוצלחים כמוני לפרוייקט הזה"

רצון לבוא לדירה / תוכנית

שאלנו את הצעירים המשתתפים בראיון אם הם רצו להצטרף לתוכנית שהוצעה להם. רוב הצעירים ענו שרצו להצטרף לתוכנית, הסיבות שניתנו היו מגוונות וכללו צורך בעזרה כלכלית והכנה לחיים, היכרות קודמת עם המסגרת והמדריכים, היכרות קודמת עם צעירים אחרים בתוכנית, רצון לנצל את השהות בדירה להתקדמות בחיים :

1. צורך בעזרה כלכלית והכנה לחיים-

- "רציתי מאוד הסבירו לי על הדירה ואמרו ששכר הדירה הוא מאוד נמוך וזה הכנה לחיים עצמאיים"
  - "על הפרוייקט דווקא התלהבתי לשמוע, כי זה שכ"ד 300 שקל, וזה נשמע לי מעולה"
  - " אמרו שהתנאים מאוד טובים, עם אווירה ביתית, וחופש, ותקציב לקניות ומימון של כמעט הכל, חשבתי שזו הדרך להתחיל את העצמאות "
2. רצון לשהות במסגרת טרום- חיים עצמאיים-
- "מאוד, פחדתי לצאת לעולם בלי שאני יודעת מה עושים, פחדתי להיות לבד בעולם"
  - "כן מאוד, הייתי שלוש שנים במסגרת מוגנת באומנה ואז פתאום הייתי בחוץ כשנגמר, והייתי לבד, חשבתי שזה ייתן מסגרת, ואני לא אהיה לבד"
  - " לא חשבתי שאני אוכל להסתדר לבד זה טוב שיש משהו שעוזר "
3. היכרות קודמת עם הצוות או המסגרת-
- "כן, אני מכיר את הצוות כבר 5 שנים וטוב לי פה, אז רציתי להישאר"
  - "שמחתי לבוא לפה גדלתי כאן וזה אחלה דירה עם הרבה עזרה "
  - "כן, זה מקום טוב, יש לי פה קשר טוב ואני מכירה את כולם כבר הרבה זמן"
4. היכרות קודמת עם צעירים אחרים בתוכנית-
- "כן, כי גם חברים שלי עברו וכבר הכרתי את המדריך והדירה בזכותם"
  - "כן, בעיקרון כי אחותי כאן והיא אמרה לי שזה נחמד ומתאים ליי"
  - "כן חברות שלי סיפרו לי שטוב שם מאוד"
5. רצון להשתמש בעזרה שהתוכנית מציעה להתקדמות בחיים-

- "בדיוק השתחררתי מהצבא ובדיוק התחלתי להריץ את הנושא של השלמת בגרויות, ומיד הסכמתי לפרויקט – כי כך יכולתי להשלים בגרויות ולהתמקד בלימודים בלי שאני אצטרך לעבוד כל כך קשה במקביל"
  - "זה היה נשמע לי ממש טוב, אמרו לי שיש עזרה בלימודים, עזרה עם הצבא"
  - "כן בגלל שזה קרוב ללימודים שלי שאני אוכל ללמוד ולהשקיע בלי לדאוג כל הזמן"
6. אפשרות יחידה או אפשרויות שליליות אחרות -
- "בהתחלה לא רציתי, כי לא ידעתי מה זה, אבל ממש לא רציתי ללכת לאישפוזית, אז באתי"
  - " אמרו לי שיש תנאים טובים בדירה, וכמו שאמרתי באותה תקופה ממש לא היה לי דור"
  - "בעיקר היה לי צורך יותר מרצון. לא היה לי לאן ללכת והייתי צריכה מקום"
7. לא רצו לבוא, הגיעו מתוך חוסר ברירה-
- "בהתחלה לא רציתי ללכת, היה לי לא נוח שם, אני לא הייתי רגיל לגור עם עוד אנשים שהם לא משפחה"
  - "יותר רציתי להישאר בקיבוץ כי זה היה כמו הבית שלי מגיל 7 ומאוד התאכזבתי שלא יכולתי להישאר"
  - "לא היה לי ממש לאן ללכת ולא מצאתי את עצמי, לא נתנו לי שום אפשרות"

שיקול מרכזי

- שאלנו את הצעירים מה היה הגורם המשמעותי שגרם להם לרצות להשתתף בתוכנית.
1. תנאי מחייה נוחים-
- "אמרו שזו דירה יפה שנגור בה, מקום לשים את הראש, ארוחות חמות, לא להיות לבד ברחוב יותר, מה עוד צריך?"
  - "התנאים של המקום, דירה, דמי כיס, אוכל, דאגה, זה ממש משהו שלא יכולתי לדמיין"
2. חיפוש של בית ותחליף למשפחת המקור-
- "התגעגעתי לחום שבלהיות עם חברי, אין לי משפחה ואני רגיל מהפנימייה להיות עם אנשים תמיד"
  - "אני היית בדירה לבד והיה לי קשה, רציתי להיות עם אנשים, פחות בדידות"
3. קשר חיובי עם מדריך או מנהל-
- "בחרתי להשאר כי המקום הוא כמו משפחה, אילן (מנהל דולב) הוא כמו אבא בשבילנו"
  - "היחס של המלווים שהיה מאוד טוב וגם לא היה לי כל כך בית ללכת אלי, ו"
4. מיקום טוב (בקרבה למשפחה, מקום עבודה)-
- "רציתי לעבוד ולהתקדם בחיים וזה איזור שיש בו עבודה וגם קרוב למשפחה שלי"

- "המקום נחמד וקרוב לשירות הלאומי שלי ,

5. התוכנית נותנת מענה לצרכים רגשיים-

- "הייתה הרגשה של שלוה וביטחון זה נתן לי את מה שהייתי צריך מבחינה רגשית"
- "היה לי פחד גדול להיות לבד, הרגשתי שיעזרו לי וידאגו לי"

לימודים

לימודים- תוכניות לעתיד

שאלנו את הצעירים אם יש להם תוכניות בתחום הלימודים, צעירים רבים הביעו רצון להמשיך ללמוד, השלמת בגרות, לימודי מקצוע, לימודים אקדמאיים. חלק ניכר מהצעירים שאמרו שהם מעוניינים ללמוד בעתיד לא ידעו מה הם רוצים .

1. השלמת בגרויות ופסיכומטרי-

- "אני רוצה להשלים בגרויות בזמן השירות הלאומי"
- "אני ממש צריכה להשלים את הבגרות במתמטיקה וגם לשפר באנגלית כדי שאני אוכל להמשיך ללמוד"
- "אני רוצה לשפר בגרויות ופסיכומטרי ואז ללמוד אבל אני עוד לא יודעת מה"

2. לימודים אקדמאיים-

- "אני רוצה ללמוד בעתיד אולי פסיכולוגיה, זה תחום שמעניין אותי"
- "כרגע אני חושבת על לימודי מחשב או טכנולוגיה"
- "אני רוצה ללמוד עבודה סוציאלית או משהו עם טיפול בבני נוער"

3. לימודים מקצועיים-

- "אני רוצה ללמוד את מקצוע הספרות , זה משהו שתמיד רציתי ואני טוב בו "
- "אני לומדת עכשיו לימודי תיירות שבסופם אני אוכל להיות סוכנת נסיעות"
- ,אני לא רוצה לעשות בגרות אבל אולי ללמוד גנות או בישול"

4. רוצה ללמוד אך לא יודע מה-

- "בעתיד אני בטוח אלמד , אין ספק בכלל, אני רוצה ללמוד הרבה דברים ועוד לא יודעת במה אני אתמקד . אני לפני גיוס ולכן יש לי עדיין זמן"
- "אני מאוד רוצה ללמוד באוניברסיטה, לא יודע בדיוק למה ומה אני יכול לעשות"
- " בטח שאני רוצה להמשיך ללמוד אבל לא יודע מה עדיין"

5. כרגע לא מעוניין בלימודים-

- "כרגע אני בקבע ולכן זו לא אופציה ללמוד, אולי בעתיד"
- "אין לי ראש לזה כרגע, זה לא מעניין אותי כל כך"
- "לא מעניין אותי ללמוד אין כוח לשבת ככה וללמוד"

לימודים- עזרה מהתוכנית

שאלנו את הצעירים אם הם חושבים שההשתתפות בתוכנית תעזור להם להגשים את שאיפותיהם בתחום הלימודים. כל הצעירים ענו שהם חושבים שהתוכנית תעזור להם בתחומים כלכליים, הכוונה, תמיכה וייעוץ.

1. עזרה כלכלית-

- "מאוד עוזרים לי, ממנו לי קורס אצל שוקי זיקרי (ספר מאוד ידוע- א) ועכשיו אני עושה לימודים פעם בשבוע בתל אביב להיות קוסמטיקאית"
- "כן, הם עוזרים לי הם השיגו לי מלגה ללימודים וגם דיברנו על זה הרבה לפני שהחלטתי מה ללמוד"
- "המלווה אמרה לי שהם יתנו לי להשלים את הבגרויות וישלמו על זה"

2. עידוד ותמיכה-

- "הם דוחפים ומעודדים – הם לא רוצים שתשבי בבית, הם מצפים שיצא ממך משהו, ובאמת ערן כל הזמן דוחף אותי להרגיש שאני מסוגלת. הוא אומר לי: "מה שטוב לך, אנחנו איתך, את עוד תראי שאת יכולה".
- "אני יודעת שהם עוזרים בתוכנית, לא בדקתי את זה ממש אבל לא מזמן דיברתי על זה עם המלווה ומאוד עודדו אותי, דוחפים אותי ללמוד"
- "בטח, עוזרים פה בלימודים, בתהליכים שקשה לעבוד לבד, ועזרה שתומכים בך"

3. הכוונה וייעוץ-

- "כן, הם מאוד עוזרים לי, הציעו לי כמה קורסים ומתוכם בחרתי בקורס הזה כי זה עניין אותי"
- "הם מנסים לעזור לי, מייעצים לי מחפשים לי קורסים במכללות כדי שאני אלמד"
- "עזרו לי הגיע לבגרויות, ביררו בשבילי על הלימודים, עזרו לי בזה, מאוד רצו שאלמד"

לימודים- עזרה נוספת

- שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכולה לעזור להם בתחום הלימודים, הרוב המכריע של המרואיינים ענו שלא. מספר קטן של צעירים ביקשו עזרה נוספת בעיקר בתחום ההכונה:
- "הייתי רוצה הכוונה ללימודים שיפנו אותי למקומות הנכונים למצוא את מה שמתאים לי"
  - "הייתי רוצה לקבל יותר אינפורמציה על השלמת בגרויות"
  - "כן, הייתי רוצה שיותר ידברו איתי על איך לבחור מה מתאים לי, מה האפשרויות שלי דברים כאלו"
  - "שיעזרו לי לקבל מלגות וללמוד בשקט בלי הפרעות של הבנות"

צבא / שירות לאומי

תיאור שירות צבאי

- "אני פקחית קשר בחיל הים, בבסיס בחיפה, אחראית על הקשר בגזרת צפון, עובדת מול בזק, ותדירן, עברתי קורס"
- "אני מאבטחת מתקנים ובצבא כבר שבעה חודשים אני מרגישה שאוהבים אותי ומרוצים ממני, ושאני תורמת תרומה משמעותית לצבא, ושהתבגרתי. אני רואה בצבא משהו מקדם בחיים"
- "אני משרת בתור נהג בבקעת הירדן עשיתי קד"צ של נהיגה וקיבלתי רישיון דרך הצבא"

תיאור שירות לאומי

- "אני בשירות לאומי בשני מקומות גן ילדים בבוקר וחווה טיפולית בצהריים"
- "אני בשירות לאומי עם בוגרים בעלי תסמונת דאון מאוד מרוצה"
- "אני בשירות לאומי, בבית חולים במחלקה פנימית, עוזר סיעודי, כוח עזר. אני מרוצה"

שירות- תמיכה מהתוכנית

שאלנו את הצעירים המשרתים אם מקבלים סיוע ותמיכה מהתוכנית, הצעירים תיארו עזרה בתיאום מול המערכת הצבאית/ שיי"ל, תמיכה רגשית, ועצם הידיעה שישנו בית לחזור אליו כמרכיב חשוב.

1. תיאומים מול המערכת-

- "כן, עזרו לי לקבל אישור של חייל בודד, לקבל תוספת כספית למשכורת, עוזרים לי עם המשקית ת"ש. גם הכינו אותי לצבא, קנו לי דברים הכינו נפשית"
- "כן עזרו לי עם כל הסידורים מול הצבא ועכשיו יש עוד דברים כדי שאני אוכל לקבל כסף גם, זה הכול הם עושים"
- "כן, עזרו לי לקבל חייל בודד, יש לי תמיכה כלכלית, אם אני צריך ימי חופשה הם מדברים עם המפקדים שלי, ממש עוזרים לי, כל מה שביקשתי קיבלתי"

2. תמיכה רגשית-

- "מה זה עוזרים, זה קשר תמידי, מבקר שם בסופי שבוע הם באים לבקר אותי, כל התמיכה שלי באה משם."
- "כשהיה לי קשה דיברתי המון עם המדריך על הקשיים. בכיתי לו כל כך הרבה שאני מתפלאת איך הוא לא חטף ממני חום... אבל הוא עזר, שמע את כל הבכיי"
- "כל פעם באים לדירה ושואלים אם הכל בסדר ואם אני צריכה עזרה"

3. תמיכה במערך דיור וכלכלה-

- " הם עזרו לי בדברים הקטנים, כביסה אוכל בימי שישי וכאלה "
- "זה שיש גם בית לחזור אליו בחופשות, סוף שבוע זה עוזר"
- "עוזרים לי בזה שיש לי דירה כזאת, יש לי עזרה באוכל וכלכלה מקום לישון בו ועזרה כל פעם שיש בעיה "

שירות- עזרה נוספת שדרושה

שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו בתחום השירות הצבאי / לאומי. הרוב המכריע של הצעירים ענו שאין משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו. מספר צעירים חשו שלא קיבלו מענה מספק.

- "כן, הייתי צריך יותר תמיכה יותר ליווי בזמן הצבא, די הייתי צריך להסתדר לבד"
- "לא עזרו לי בכלום בצבא. הייתי צריך יותר עזרה במצוקה שהרגשתי"
- "עוד לא יודעת, אבל הייתי רוצה שידברו איתי יותר על הצבא שאני אדע הכל"

תעסוקה

עבודה לפני הכניסה לתוכנית

- שאלנו את הצעירים אם הם עבדו בעבר לפני כניסתם לתוכנית, העבודות שעסקו בהם היו בעיקר עבודות זמניות פשוטות .
- "עבדתי בספרות בזמן שלמדתי, במשך 3 שנים. עבדתי גם בניקיון, משק בית, במפעל לבגדי ים ובמלצרות."
  - "עבדתי בהמון עבודות – מהצבא עבדתי באבטחה, אח"כ במלצרות, טלמרקטינג, קופאית במסעדה."
  - "עבדתי בכמה חנויות בקניון חיפה, מוכרת, מלצרית דברים כאלה"

מספר קטן מאוד של צעירים עבדו בעבודות שהיו קבועות ובתחום שהצעירים חשבו להמשך בו בעתיד למשל: עבודה במשרד המשפטים, בחברת תנובה, מספרה וגן ילדים.

ציטוטים לדוגמא :

• "עבדתי בגני ילדים, עזרתי לגננות, אני מאוד אוהבת ילדים זה משהו שהייתי רוצה להמשיך בו"

• "עבדתי במטבח בהוד השרון, זה משהו שאני טובה בו, אולי אני אמשיך עם זה אחרי הצבא"

עבודה כיום

שאלנו את הצעירים אם הם עובדים כיום במהלך המגורים בתוכנית, רוב הצעירים שעובדים הגדירו את העבודות כפשוטות וזמניות וציינו שלא ירצו לעסוק בהן בעתיד.

• "במלצרות ובקייטרינג, וגם במפעל לבגדי ים, זה לא בתור מקצוע או משהו, רק בשביל לעבוד לפני הצבא להרוויח כסף"

• "כן, אני עובדת 12 שעות ביום במפעל פלסטיק בעפולה, זה ממש קשה אבל זה רק לכמה חודשים עד הגיוס"

• "אני עובדת בשטיפת מכוניות כרגע, זה די מעייף"

מספר קטן מאוד של צעירים דיווחו שהם שעובדים בעבודות בתחום הדורש התמקצעות, שמעניין אותם או שבו ירצו להמשיך בעתיד.

• "כיום אני עובדת בתור ספרית מתלמדת בישוב לפיד ליד מודיעין"

• "אני עובד בחווה בניר העמק בחווה הטיפולית, באתי למנהל ושאלתי אם צריך עובדים ועברתי ראיון קבלה לבד, זה תחום שמעניין אותי ושאני חושב להמשיך בו"

• "אני עובד בחברת החשמל, קיבלתי הכשרה ואני שם כבר תקופה טובה,

תעסוקה- תוכניות המשך

שאלנו את הצעירים מה הם התוכניות שלהם לגבי מקצוע ועבודה בעתיד. רוב הצעירים לא ידעו בכלל מה רצונם לעשות בעתיד, לחלק קטן מהם היה כיוון כללי אך לא תוכנית פעולה של ממש ורק לצעירים ספורים הייתה תוכנית ברורה של העבודה והמקצוע בו ירצו לעסוק בעתיד.

1. צעירים שלא ידעו כלל מה התוכניות שלהם בעתיד-

• "לא יודעת, אולי בהמשך אני אדע כרגע אני חוסכת כסף ועובדת כמה שיותר"

• "כרגע אני לא ממש יודע, קודם אני יעשה מכינה ואז ניראה, אני עוד לא ממש מכיר מה האופציות שלי"

• "כרגע לא יודעת, אבל בטוח אני אלך רחוק"

2. צעירים שהיה להם כיוון כללי לעיסוק בעתיד אך ללא תוכנית ברורה-

• "הכי הייתי רוצה לעבוד במשרד, אני ממש חושבת שאני טובה בזה וזה גם יהיה לי טוב שיהיה לי משהו קבוע כזה"

• "בגדול אני רוצה להיכנס לתחום של התקשורת, אז אני מקווה שאני יעבוד בזה"

- "אולי לפתוח עסק בעתיד אבל זה עוד קצת רחוק לי"
- 3. צעירים בעלי תוכנית ברורה לגבי המקצוע בו ירצו לעסוק -
- "אני רוצה להיות ספרית וקוסמטיקאית"
- "אני מאוד רוצה לעסוק בתחום של ילדים והנפש, בגלל זה למדתי על ציור ילדים, זה התחום שלי"
- "השאיפה היא לעבוד במפעל היי-טק או בפיתוח טכנולוגיה רפואית"

תעסוקה- עזרה מהתוכנית

שאלנו את הצעירים אם התוכנית עוזרת להם בתחום העבודה והמקצוע, הרוב המכריע של הצעירים ענו שהתוכנית עזרה להם: בתחום הטכני של מציאת עבודה או קורס מקצועי, בתמיכה רגשית ודחיפה לכיוון של עבודה ולימודים.

1. עזרה במציאת עבודה או לימוד כישורי מציאת עבודה-

- "המלווה שלי עזרה לי למצוא עבודה ולחפש, וגם לעבור רעיון עבודה, היא גם שואלת אותי אם הכל בסדר ואם צריך עזרה"
- "הם עזרו לי למצוא את העבודה הזאת כי לא מצאתי כלום לבד"
- "עוזרים למצוא עבודה מלמדים אותנו את זה שנדע לעשות את זה לבד"

2. מימון קורס מקצועי או לימודים-

- "בזה שנתנו לי קורס הספרות זה כל העזרה שאני צריך מפה אני כבר אסתדר"
- "כן יעזרו לי בעיקר עם התואר ומשם אני אתקדם, הכי חשוב כדי להתקדם בעבודה זה שיש תואר"
- "כן, בעיקר עם הכשרה ולימודים כדי שתהיה לי עבודה טובה"

3. עידוד הכוונה ויעוץ-

- "כרגע כן, כי מנסים לעזור לי להחליט איפה ללמוד שיהיה לי מקצוע"
- "כן, רוצים שאני אלמד ומדברים על לימודים איתי כל הזמן"
- "אני חושבת שכן, המלווה מנסה למקד אותי ולעזור לי להגדיר מה אני רוצה לעשות ואיפה צריך עזרה בתכנון"

תעסוקה- עזרה נוספת שדרושה-

קבוצה קטנה של צעירים חשו שאינם מקבלים עזרה, או שאי אפשר לעזור להם מכיוון שאין עבודה כרגע בשוק.

- "הם עוזרים אבל שהם רואים שאני מתייאשת ושאלו לי מוטיבציה לחפש עבודה אז הם גם מוותרים, מלמדים אותי קצת איך לחפש עבודה, נגיד איך בודקים בעיתון"
- "בינתיים אני מחפשת והולכת לכל מקום, לא יודעת איך יעזרו לי פשוט אין עבודה עכשיו"
- "הייתי רוצה עבודה יותר טובה, משהו פחות קשה, זה ממש קשה להיות 12 שעות בעבודה כזאת"
- "כמו שאמרתי – אין מספיק עבודות בחדרה, השעות של הנסיעה להוד השרון הן קשות. אין כאן עבודות לילה, אין עבודות במשמרות. פניתי למלווה והא ניסה לעזור, בירר לי ונסע לקיסריה, אבל פשוט אין פה עבודות."
- "אני צריכה שקט כדי לעבוד, אני לא מרוצה, שמו בדירה גם חברה שרק סיימו את הפנימייה בני 16 שאף פעם לא היה להם חופש בחיים, ואני באה ממקום אחר, מבוגרת יותר ועבדתי בחיים ושכרתי דירה ואני באה הביתה ב11 בלילה והילדים האלה על הטלפון ושמים מוזיקה אין לי שום שקט פה זה ממש לא בסדר, לא מתחשבים ולא חושבים את מי להכניס לדירה ככה"

תוכניות נוספות בעתיד הקרוב

שאלנו את הצעירים אם יש להם תוכניות אחרות בעתיד הקרוב. מרבית התשובות היו קשורות בפעילויות נורמטיביות לגיל המשתתפים: הוצאת רישיון נהיגה, טיסה לחו"ל, חופשה.

1. רישיון נהיגה-

- "אני לומד נהיגה, רוצה רישיון"
- "אולי ללמוד נהיגה, אני רוצה אבל לא ממש בטוח מה יהיה עם זה"

2. טיסה לחו"ל-

- "אולי אני אסע לארצות הברית לטיול, לא בטוח"
- "רוצה לטוס לרוסיה לכמה שבועות לראות את המשפחה"
- "הציעו לי לנסוע לארצות הברית לעבוד מטעם כפר הנוער בהדרכה, קשה לי להחליט מה אני רוצה"

3. חופשה-

- "הייתי רוצה חופשה לפני הגיוס"
- "אני נוסעת לאילת עם החבר בקרוב, זהו בערך"

4. מעבר למגורים עצמאיים-

- "אני חושבת לעזוב את התוכנית ולעבור לדירה במודיעין"
- "אני רוצה לעזוב את חדרה ולעבור למרכז עם חברה אחרת מהפרויקט, ולמצוא שם עבודה רצינית"

תוכניות נוספות- עזרה מהתוכנית-

לאחר מכן שאלנו את הצעירים אם הם חושבים שהשתתפות בתוכנית תעזור להם להגיש תוכניות אלו.

חלק מהצעירים חשו שקיבלו עזרה, ובמקרים אחרים הצעירים ראו את התוכניות האלו כדבר שאינו קשור בתוכנית ולכן לא חשבו שיקבלו עזרה ולא ביקשו עזרה.

- "ברישיין עזרו לי, שילמו לי על חצי מהכסף שזה עלה" (לימודי נהיגה)
- "כן, הם ועזרים לי בהכול, מה שאני אחליט ואבקש יעזרו לי" (לימודי ספרות)
- "אני חושב שכן, עזרו לאחרים עם זה, כאלו מבחינה כלכלית עוזרים לשלם על זה" (לימודי נהיגה)
- "אני חושבת שהם יעזרו לי, יעזרו לי עם החוזה, ויעזרו כלכלית" (שכירת דירה עם חברה)
- "הפרויקט ממך את הנהיגה, זה ממש מדהים, אף פעם לא חשבתי שאקבל דבר כזה" (לימודי נהיגה)
- "דווקא אני רוצה לעשות את זה לבד כדי לראות אם אני יכולה להסתדר ולא לבקש עזרה כל הזמן, חשוב שאני ידע להסתדר לבד, כי אחרי זה אני אהיה לבד שוב בעולם" (עבודה בטיפול בילד)

ניהול משק בית

שאלנו את הצעירים אם קיבלו עזרה בלימוד ניהול משק בית (כביסה, ניקיון, בישול). הצעירים התפלגו בין אלו שחשו שקיבלו ידע בנושא, לבין קבוצה משמעותית שחשה שהיא בעלת ידע מלא בנושא זה בטרם נכנסה לתוכנית.

1. קיבלו עזרה בנושא ניהול משק בית-

- "כן, המדריך לוקח אותנו נגיד לסופר מלמד אותנו איך קונים בצורה חכמה וחסכונית"
- "כן, מלמדים במשך הזמן את הדברים שקשורים באחזקת בית לאט לאט אני לומד"
- "כן פעם בשבוע יש מפגש של כל החברה ויושבים ודנים בדברים כמו חשבונות ונקיון וכביסה"

2. לא היה צורך בעזרה בתחום ניהול משק בית-

- "לא לימדו אותי, כי כבר ידעתי מהפנימייה איפה שהייתי, ידעתי כביסה, בישולים ניקיון"

- "אני עצמאי מגיל 9 וידוע את הדבר האלה לבד, גם שכרתי דירה בקיבוץ אז אני מכיר הכל ולא צריך שילמדו אותי"
- "למדתי את זה בבית שלי ולא הסבירו לי בדירה וגם לא הייתי צריכה שישבירו לי"

ניהול כלכלי

- שאלנו את הצעירים אם התוכנית לימדה אותם נושאים נוספים של ניהול משק בית הקשורים בתשלום חשבונות, הכרת הסעיפים השונים של התשלומים הנדרשים (ארנונה, גז, חשמל, מים). רוב הצעירים תיארו כי אינם בקיאים בנושא ואינם חשים מעורבים בניהול הכלכלי בדירה.
- "לא מלמדים אותנו נגיד על חשבונות ודברים כאלה שזה חשוב"
  - "דברים שקשרים בכביסה ניקיון וכאלה, זה אני יודעת, אבל חשבונות ודברים כאלה פחות"
  - "בתוך הפנימיה כל אחת חייבת לעשות דברים כמו לנקות לשטוף דברים כאלה, זה חיובי כי ככה לומדים. חשבונות זה לא קשור אלינו"

מיעוט המשתתפים ענו שהם לומדים את נושא החשבונות בצורה מסודרת.

- "אני יודעת בעיקרון, אבל עוזרים עם החשבונות – איך לשלם חשבון חשמל, שכר דירה."
- "כן, יושבים כל שבוע על התקציבים ועל החשבונות, מחליטים מה צריך לקנות ומה לא"
- "כן, היה מורה אחד שלימד אותנו איך להסתדר כספית ועם תקציב לאוכל, וגם ערן לימד אותנו"

סיוע כלכלי

שאלו את הצעירים אם קיבלו סיוע כלכלי מהתוכנית. התשובות התחלקו בין אלו שחשו שקיבלו סיוע כלכלי ישיר, אלו שאמרו שקיבלו סיוע כלכלי עקיף (הפחתה בשכר דירה, חשבונות, תשלום עבור לימודים) ואלו שאמרו שאינם מקבלים סיוע כלכלי.

1. חשים שמקבלים סיוע כלכלי ישיר-

- "כן, מקבלים כסף והם עוזרים בהרבה דברים כמו מכולת, חשבונות וכאלה"
- "כן, מקבלים דמי כיס, והם ממנים דברים אחרים כמו רישיון"
- "אפשר לקבל הלוואה אם צריך וגם נתנו לי מלגה ללימודים"

2. חשים שמקבלים סיוע כלכלי עקיף-

- "כן, דבר ראשון הבית והחשבונות והאוכל זה כבר הרבה וגם עוזרים לי בשיעורי נהיגה"
- "עצם השהות בדירה זה משהו מדהים, זה חוסך אלפי שקלים בחודש, זה כבר עזרה, המון עזרה"

- "לא נותנים לי כסף ביד, אבל זאת עזרה גדולה לגור פה, כל השכירות והאוכל וכאלה זה עזרה כלכלית"

3. חשים שאינם מקבלים סיוע כלכלי-

- "לא ממנים נסיעות ללימודים בווינגייט וזה עולה לי המון כסף – 500 בחודש. פניתי בעניין הזה אבל אין אפשרות, וזה מאכזב."
- "לא, כי המטרה היא שנהיה עצמאיים"
- "לא וזה קשה כי אני צריכה לשלם המון שכירות למרות שאין לי כסף כי אני בשירות לאומי"

עזרה נפשית ורגשית

שאלנו את הצעירים אם התוכנית עזרה להם בתמיכה רגשית כשהיה להם עצוב או קשה, בעת משברים בעבודה, עם חברים או עם המשפחה. מרבית הצעירים חשו שקיבלו תמיכה ועזרה רגשית כאשר היו זקוקים לה, ורבים מהם דווחו על שיחות קבועות עם המלווה. חלק קטן מהצעירים חשו כי אינם מקבלים תמיכה רגשית.

1. מקבלים תמיכה רגשית-

- "מאוד היו איתי כל היום, כשהייתי במשבר או טלפנו אלי, הזמינו אותי לבית שלהם, היו איתי"
- "מקבלת הרבה עזרה ותמיכה, הציעו לי גם פסיכולוגית אם אני רוצה"
- "יש שיחות פעם בשבוע, יש לי אחד על אחד וגם שיחות של כל הדירה, ותמיד יש פה משהו שאפשר לפנות אליו אם אני ככה בבעיה, או קצת לכיוון למטה"

2. לא מקבלים תמיכה רגשית-

- "לא כל כך מרגישה תמיכה, כי קשה לי להביע את עצמי ולא תמיד יודעים שקשה לי, אולי הם צריכים להתעניין יותר לא לחכות שאני אפנה אליהם כי קשה לי"
- "עקרונית יש אבל אני כמו שאת רואה בחורה חזקה וזה לא מדבר אלי. אין לי משברים ודיכאונות"
- "לא, צריך לעשות כזה בלגן כדי לקבל פה את התשומות לב שלהם, זה נושא מאוד רגיש כי הם ממש לא עוזרים, אני אפילו שוקלת לעזוב בגלל שהדירה ממש לא בסדר"

עזרה נוספת

שאלנו את הצעירים אם הם זקוקים לעזרה נוספת מהתוכנית. רוב הצעירים חשו שאינם זקוקים לעזרה נוספת. מיעוטם תיארו קשיים המצריכים עזרה נוספת.

- "כן, הייתי צריכה יותר הכוונה לימודית ומקצועית, ויותר שיהיו שם, זה לא מספיק לבוא פעם בשבוע לדירה צריך ממש להיות איתנו, לא לוותר עלינו גם כשקשה"

- "כן רוצה מלווה לדירה, מדריך שבאמת איכפת לו מאיתנו שמבלה איתנו ודואג לנו, אין לנו את זה עכשיו"
- "אני צריכה יותר התעניינות מצידם וגם שהם לא מבינים שאחרי שגדלתי בפנימייה יש הרבה דברים שאני לא יודעת לעשות לבד, נגיד ללכת לבנק, אני לא יודעת מה עושים שם וזה ממש קשה, ואף אחד לא בא איתי להראות לי, או אם אני נתקעת בלי כסף לא עוזרים. אני לא רגילה לזה כי בקיבוץ לא הייתי צריכה להתעסק עם זה"
- "אין מספיק מרחב. אנחנו אמורות להיות 2 בנות בחדר (כרגע אנחנו לא), אבל זה מאוד צפוף ואין די פרטיות. לדעתי צריך להשכיר דירה לפי מספר הבנות. אמרתי המון פעמים אבל מסבירים לי שאין אפשרות."
- "כן, צריכה שיקשיבו לי, ויקבלו לדירה אנשים רציניים שרוצים דירה יפה ושקטה ולא ילדים שעושים בלגן כל היום, תראי בעבר הם היו כלואים בפנימייה, אין רעש ויש משמעת, אז עכשיו הם מתפרעים זה לא בסדר"

רעיונות לשיפור

שאלנו את הצעירים אם יש להם רעיונות לשיפור התוכניות בהם הם נמצאים או דברים שעזרו להם במיוחד בתוכנית בה הם נמצאים כרגע.

1. מיקום התוכניות-

- "זה מאוד חשוב שיתנו דירה במקום מרכזי ולא בחור כמו חדרה, אין פה עבודה ואין פה חיים בכלל"
  - "עפולה היא לא עיר טובה לדירה, אין פה עבודה ואין פה חיים צריך לעשות את הדירה במקום יותר מרכזי מקום עם עבודה"
  - "לדעתי צריך לפתוח תוכניות נוספות בכל הארץ, גם בתל אביב וכאלה, שכל הצעירים שמסיימים את התוכנית יהיה להם בחירה לאן ללכת"
2. ליווי יותר צמוד במהלך התוכנית והגדרת גבולות ברורה-
- " צריך יותר הכוונה נפשית יותר ליווי, הכנה נפשית לאזרחות זה דבר מאוד מבהיל להיות פתאום לבד בעולם, להיות באזרחות צריך ללוות יותר"
  - "לדעתי צריך לתת יותר גבולות, לשבת על הראש ולכוון אותנו לדברים נוספים כל אחד בכיוון אחר, לא רק עבודה, גם לפתוח את הראש, ללמוד, להעמיק בנושאים אחרים, אנחנו לא רגילים לחיים כאלה וצריך לעזור לנו גם להגביל לפעמים אבל גם לתת יותר מקום לדברים שמעניינים אותנו"
  - "צריך להבין שכל בן אדם זקוק דברים אחרים ויש אנשים שלא יודעים איך להשתמש נכון במשאבים שנותנים להם, ולכן רק לתת דירה ואוכל וכסף זה לא מספיק, צריך ממש לעזור לבן אדם להשתמש בדברים בצורה נכונה, ולהפנות אותו בכיוון שמתאים"

לו, כל אחד הוא שונה, וגם כדאי לעשות אתה דירות האלה לזמן ארוך יותר, לתת לאנשים ממש זמן להתארגן בחיים ולהתקדם"

- "לדעתי ילדים שבאים מפנימיות, בגלל שהם רגילים להמון גבולות קצת יוצאים משליטה כשנותנים להם כל כך הרבה חופש פתאום, צריך יותר להשגיח שלא עוברים על הכללים, שישנים כאן, לעשות ביקורות פתע, לברר, לא לתת לדברים להיות בלי גבולות. לדעתי כדאי גם לנסות לאתר את הילדים שצריכים מסגרת כזאת, כאלה שצריכים פתאום לצאת לבד לעולם בגיל 18, גם כאלו שגדלו בבית וגם כאלו מפנימיות ומאומנה. שירגישו שהם לא לבד, שעוזרים להם."

3. קבלת עצמאות התואמת את גיל המשתתפים-

- "הפנימיות מאוד מתוכננות, כל הזמן אומרים לך מה לעשות ואיך לעשות, הפרוייקט הוא שונה יש בו הרבה עצמאות וזה חשוב כדי להכין לחיים, למרות שמאוד עוזרים לנו אנחנו גם לבד וגם עצמאיים. חשוב שלא יוותרו עלינו שיתנו לנו תוכניות כאלו ועזרה כדי להצליח בחיים"
- "לדעתי צריך למצוא את הדרך לעזור לחבר'ה יותר מבחינה לימודית, כלכלית ובתמיכה אבל גם למצוא את הדרך לא ליצור תלות, מין דבר ביניים כדי שיהיו עצמאיים אבל יקבלו את כל העזרה להם הם זקוקים"
- "אני חושב שזה לא טוב שאנחנו בתוך פנימייה, כי זה לא באמת עצמאות, אנחנו משתמשים הרבה בפנימייה כמו לאוכל במקום לדאוג לעצמנו"

4. דגש רב יותר על השכלה –

- "אני חושבת שזה ממש חשוב שנקבל השכלה כדי שבעתיד נוכל להרוויח יותר כסף וצריך לעזור הכי הרבה עם השכלה"
- "צריכים להלחיץ פחות, ללכת לקראת הכיוון של השכלה, זה הדבר הכי חשוב לאנשים צעירים ולא רק עבודה, החליטו שעבודה זה ערך קדוש, אבל בשביל לקבל עבודה טובה באמת צריך גם השכלה, צריך ללכת לקראת האנשים לראות מי הם ולא ללכת עם ראש בקיר איתם"
- "כדאי מאוד לתת קורסים מקצועיים לצעירים בתוכנית, לא כל אחד יש לו בגרות או כוח לעשות בגרויות ולעשות קורס מקצועי נותן לפחות מקצוע להתפרנס ממנו"

5. הצעות שונות

- "צריך שתהיה דירה לבוגרים שבאמת הם בוגרים שרוצים לנהל משק בית יפה ומסודר ובמקום זה נתנו לנו ילדים שרק עכשיו יצאו מפנימייה זה לא בסדר"

- "אני חושבת שכל ילד בתוכנית גם אם הוא ניראה לגמרי נורמאלי צריך להיפגש עם פסיכולוג כדי לדבר על דברים גם אם הוא ניראה שאין לו בעיות בכלל והוא אומר שהכל מצויין. כל ילד."
- "בתור חייל אני צריך לשלם 600 שקל בחודש ומי שלא בצבאו רק 300, אני לא חושב שצריך להעלות את השכר דירה לחייל, זה לא שאנחנו מקבלים כל כך הרבה כסף בצבא"
- "בדירה שלי כל הזמן בנות לא מסתדרות, חלק לא מסתדרות אחת עם השניה, היה טוב אם היו מביאים אם בית לדירה והיא הייתה מסדרת את התורנות של ניקיון והזמנים"
- "הייתי רוצה יותר פעילויות, למשל לצאת או לעשות משהו שמגבש חברתית את הדירה"

מאפיינים בתוכנית הנוכחית שעזרו במיוחד

- "אני מכיר את הצוות הזה כבר הרבה זמן יש לנו יחסים טובים מאוד, אני איתם כבר חמש שנים זה המון זמן, אז זה באמת כמו בית בשבילי"
- "אני חושבת שזה שלב ממש טוב לצעירים שההורים שלהם לא במצב לעזור להם, זה פותח לנו דלת לחיים טובים יותר, עוזרים לנו לפתח עתיד, הפרויקט הזה הוא כל מה שצריך"
- "יש בדירה הזאת הכל, מה שתחשבי עליו, ממש יש לי מזל להיות פה חשבו על הכל ועוזרים כאן בהכל אני מאוד מרוצה"

הערות נוספות

שאלנו את הצעירים אם יש להם הערות נוספות לאחר תום השאלון. התשובות התחלקו בין שני נושאים, הכרת תודה והערכה לתוכנית והמלווים, ותלונות ספציפיות על תחושות שליליות.

1. הבעת הערכה לתוכנית-

- "בעיקרון מרגישה שהמקום הוא משפחה גדולה, היה לי טוב פה מאוד, אני גם טיפוס מאוד ממוקד ויודע להשיג מטרות"
- "המדריכים נותנים לנו המון, מלמדים אותנו לשרוד, מלמדים אותנו איך לחיות בדירה, מה זה חשבונות פעם לא ידעתי מה זה חשבון גז, ממש עושים הרבה בשבילנו"
- "המקום עוזר מאוד כי אני יודעת שאני לא לבד, שיש לי מקום שאני לא צריכה לנסות להלחם על כל דבר, עוזרים לי"

2. קשיים ותחושות שליליות-

- "אני מקבלת הרבה תמיכה ממדריכות שהיו לי פה, אבל ממש לא מהמלווה של התוכנית איתה יש לי הרבה תקלים ולא מסתדר לנו למרות זאת אני מרוצה מהתוכנית רק לא ממנה"
- "יש לי גם חבר שהוא בוגר הפנימייה ואנחנו לא יכולים להיות לבד, כל היום יש רעש, בנוסף מי שמלווה את הדירה היא אחת שרגילה לעבוד עם ילדים כל היום היא נותנת הוראות ומדברת אלינו כמו ילדים, ואני כבר ממש אחרי זה כבר בת 24 זה מאוד לא מתאים אולי זה מתאים לילדים בני 17 אבל לא לי ולחבר שלי שאנחנו ממש לא ילדים"
- "למרות שהמלווים עוזרים לנו אני לא מרגישה מספיק עזרה, קשה לי הרבה פעמים והם לא פה, באים רק פעם בשבוע או פעמיים אבל לא ממש נמצאים פה, ואחרי החיים בקיבוץ אני לא רגילה שאין אף אחד שדואג ועוזר בדברים"

סבב ראיונות שני (N=42)

חיפוש עבודה ותעסוקה

תעסוקה-נוכחי

מרבית הצעירים שרואיינו בסבב השני היו מועסקים רובם בעבודה זמנית או חלקית ומספר קטן עובדים בעבודה מלאה ומספקת, מספר קטן אינם עובדים, חלקם מחפשים עבודה כיום.

1. לא עובדים כיום-

- "לא עובדת כי התגייסתי עכשיו, אני מקווה לעבוד שבוע- שבוע כדי שאני אוכל גם לעבוד בחוץ"
- "לא עובדת בגלל השירות הצבאי, אין לי זמן הייתי רוצה לעבוד כי חסר לי כסף"
- "אני בשנה השנייה של השירות הלאומי שלי, אז כרגע אני לא עובדת"

2. משרה מלאה ומספקת-

- "התחלתי לעבוד בהוט בקשרי לקוחות זאת עבודה מאוד רצינית ובמשרה מלאה"
- "אני עובד אצל קבלן, בשיפוצים מאוד מרוצה, גם מהקבלן וגם מהעבודה"
- "עובדת כבר שנה במספרה בלפיד ומאוד מרוצה"

3. עבודה חלקית או זמנית-

- "אני עובדת לפעמים בסופי שבוע במספרה שעבדתי בה לפני הצבא, אבל בגלל שאני בבסיס סגור זה לא מסתדר לעבוד הרבה"

- "אני עובדת בחברת סקרים בתל אביב, שלוש פעמים שבוע. זאת עבודה מאוד נוחה לחיילים וזה קרוב לי לבסיס בקריה"
- "אני עובדת בחנות ברעננה, זה נחשב לי עבודה מועדפת, סתם עבודה כדי להתפרנס"

4. מחפשים עבודה כרגע-

- "כרגע אני מחפשת עבודה, סיימתי שירות לאומי לא מזמן ואני רוצה לעבוד להרוויח כסף"
- "בדיוק פוטרתי מעבודה אצל ספק עצמאי של זוגלובק, אני מחפש עבודה, אני עצמאי יודע לשלוח קורות חיים ולקבוע ראיונות, אבל המצב לא משהו פה בצפון, ואני מאוד רוצה עבודה בתחום חינוכי או טיפולי"
- "אני בצבא, אבל קיבלתי אישור עבודה ואני מחפשת עבודה עכשיו"

תעסוקה- תוכניות לעתיד

שאלנו את הצעירים על התוכניות שלהם לעתיד בתחום התעסוקה. צעירים רבים לא ידעו במה ירצו לעסוק בעתיד, חלקם התעניינו בתעסוקה בתחום האקדמי וחלקם בתחום המקצועי, היו מספר צעירים שהתעניינו בפתיחת עסק עצמאי.

1. לא ידוע במה ירצו לעסוק-

- "לא יודעת, ממש לא יודעת, אני רק רוצה שיהיה לי קצת כסף כי מאוד חסר לי אבל לא יודעת במה אני יעבוד"
- "אני רוצה לעשות את העבודה המועדפת שעושים אחרי שירות לחסוך כסף, הכי חשוב זה לחסוך כסף אולי אני יעשה את זה בבית מלון באילת או משהו כזה"
- "אני פשוט לא יודעת, אולי אני אחתום קבע לשנה כדי לחסוך כסף אני צריכה לחסוך כסף, אחרי זה אני לא יודעת אני לא בטוחה במה אני אהיה טובה"

2. פתחת עסק עצמאי-

- "מקווה לפתוח במספרה עמדה של קוסמטיקאית כי למדתי את זה יחד עם הספרות"
- "רוצה לפתוח מספרה משלי בעזרה השם"

3. עבודה אקדמאית-

- "אני חושבת ללמוד סיעוד ולעבוד כאחות כרגע גם אני צריכה למצוא עבודה בירושלים"
- "אני רוצה להמשיך בתחום שעסקתי בו בשירות הלאומי של חינוך וטיפול לצעירים יש לי כישרון לכך ואני יודעת שאני אוכל לתרום הרבה אולי אני אהיה חוקר נוער בעתיד זה ניראה לי מאוד"
- "אני חושבת בעתיד לעסוק במשהו כמו פסיכולוגיה או הדרכה משהו בתחום הזה"

4. עבודה מקצועית-

- "לומדת בקורס למזכירות בכירות ומקווה לעבוד בתחום"
- "אני הולכת ללמוד קוסמטיקה רפואית ואני מאוד רוצה לעבוד בזה"
- "חושבת לעבוד כסוכנת נסיעות כשאני אסיים את הקורס אולי בעתיד בתחום המחשבים"

תעסוקה- קבלת עזרה

רוב הצעירים תיארו כי קיבלו עזרה בתחום התעסוקה, העזרה כללה הקניית מיומנויות עבודה, עזרה בחיפוש, והכנה לראיונות עבודה. מספר צעירים תיארו כי לא קיבלו עזרה מכיוון שכרגע אינם יכולים לעבוד בגלל שירות צבאי או מכיוון שלא נזקקו לכך.

1. לא קיבלו עזרה

- "בינתיים לא קיבלתי עזרה כי לא עבדתי אבל אולי כשאני אסיים את השירות אני יעבוד"
  - "פחות הייתי צריכה עזרה בעבודה בינתיים כי אני בצבא ולפני זה עבדתי אבל אם אני אצטרך עזרה יתנו לי"
  - "לא ממש קיבלתי עזרה, אני חושב שבקטע הזה אני עצמאי יודע ליזום ראיונות עבודה לכתוב קורות חיים לעזור לעצמי"
2. עזרה במיומנויות חיפוש עבודה-

- "קיבלתי עזרה ללמוד איך מחפשים עבודה ודברים כאלו, אבל את העבודה עצמה מצאתי דרך מודעה בעיתון, אני מסתדרת לבד עם זה"
  - "ערן עוזר לי לחפש עבודה מציע לי רעיונות שלא הייתי חושבת עליהם של איפה ללכת לחפש ומה כדאי לעשות"
  - "מלמדים אותנו פה בקשר לעבודה, איך לגשת לראיון, לכתוב קורות חיים, זה מאוד עוזר"
3. עזרה במציאת עבודה-

- "נתנו לי עבודה בפנימיית אהבה עד הגיוס וזה היה טוב כי לא הייתי צריכה לחפש"
  - "מדריך מפנימיית אהבה מצא לי את העבודה אז זה הרבה עזרה"
4. מימון קורס מקצועי-

- "אני לומד בקורס שהתוכנית משלמת עליו וזה המון עזרה. אני מקבל מהם את הדחיפה לקריירה שלי"
- "בדולב מימנו לי את הקורס ספרות אצל שוקי זיקרי שמאוד לימד וקידם אותי"
- "הפרויקט מממן את הקורס שהוא לא זול כדי שתהיה לי עבודה כשאני אסיים כאן ובעזרת הכסף שאני ארוויח אולי אני אלך ללימודים גבוהים"

5. עידוד תמיכה ויעוץ-

- "הם עודדו אותי לחפש עבודה ולהמשך לנסות"

- "ערן עוזר לי לחפש עבודה מציע לי רעיונות שלא הייתי חושבת עליהם של איפה ללכת לחפש ומה כדאי לעשות"
- "עזרו לי ודחפו אותי למצוא עבודה, וגם לימדו איך מוצאים עבודה"

תעסוקה- עזרה נוספת

- "יכלו לעזור יותר, פחות ללחוץ למצוא עבודה ויותר לבוא איתי ולעזור לי"
- "הייתי רוצה לדעת יותר על איך מוצאים עבודה ודברים כאלו"
- "צריך דירה במקום שבו יש יותר חיים ויש עבודות טובות"
- "הייתי רוצה שיותר יעזרו לי אבל אני לא בן אדם שמבקש עזרה"

תעסוקה- האם התוכנית מקדמת את מטרות הצעיר

1. התוכנית מקדמת את המטרות-
  - "בזכות התוכנית תמיד תהיה לי עבודה בעתיד בתור מזכירה בכירה"
  - "מקדמים אותי בזה שיהיה לי מקצוע של סוכנת נסיעות"
  - "לימדו אותי אך מחפשים עבודה ועכשיו עשיתי את זה כבר לבד"
2. התוכנית אינה מקדמת את המטרות-
  - "לא יודעת אם התוכנית ממש עזרה בעבודה, עבדתי רוב הזמן אבל ממש כעסו עלי כשלא עבדתי"
  - "בנתיים זה עוד לא ממש קידם אותי בתחום של העבודה, אחרי שאני אלמד זה בטח מאוד יקדם אותי"
  - "כרגע זה לא מקדם בתחום של עבודה אבל זה בגלל הצבא, לא בגללם"

לימודים:

לימודים- מצב היום

צעירים רבים לא היו במהלך לימודים, בעיקר בגלל שירות צבאי/לאומי, מתוך הצעירים שלמדו, מרביתם השלימו בגרויות או למדו קורס מצועי. היו מספר צעירים שנרשמו ללימודים ועמדו להתחיל בתקופה הקרובה.

1. השלמת בגרויות או פסיכומטרי-

- "אני משלימה בגרות במתמטיקה ואחרי זה פסיכומטרי"
- "השלמתי את התעודת בגרות ואני לומדת קורס פסיכומטרי"
- "אני עושה פסיכומטרי במימון של התוכנית"

2. קורס מקצועי-

- "כרגע אני לומדת בקורס המזכירות הזה פעם בשבוע זה לימודים מאוד מעניינים, מחשבים, איך ניגשים לראיון עבודה, איך כותבים קורות חיים"
- "אני לומד ספרות זה קורס רציני הרבה עבודה"
- "אני לומדת קורס של הפקת אירועים במקביל לעבודה"

3. לימודים בתחום אחרים-

- "אני לומדת בקורס פעמיים בשבוע זה נקרא "בנות למען בנות" באוניברסיטת תל אביב זה מאוד נחמד"
- "אני לומד נהיגה ותיאוריה, מקבל מימון חלקי מהתוכנית, חצי אני משלם וחצי הם"

4. מתחילים ללמוד בתקופה הקרובה-

- "ערן הציע לי ללמוד קוסמטיקה רפואית ואני אתחיל עכשיו בקורס בחיפה, זה קורס מקצועי מאוד ואני אוכל לעבוד בתחום"
- "ביקשתי קורס באנגלית כדי לשפר את האנגלית שלי ואמרו לי שאחרי שאני אסיים את השירות הלאומי אני אלמד בקורס. כרגע אני ממש לפני סיום של השירות הלאומי ואחרי זה אני מקווה להתחיל ללמוד"
- "אני הולך ללמוד מלונאות ומחכה שהקורס יפתח, זה לוקח קצת זמן"

לימודים – תוכניות המשך

בדומה לראיון הראשון שהתקיים, גם כאן צעירים רבים הצהירו על רצונם ללמוד לימודים אקדמאיים, קבוצה נוספת של צעירים מתעניינת בלימודי מקצוע, צעירים אחרים מתכננים להשלים בגרויות או פסיכומטרי ומספר צעירים הביעו עניין בלימודים אך לא ידעו מה ילמדו.

1. לימודים אקדמאיים-

- "מקווה להתקבל וללמוד סיעוד זה נראה לי יתאים לי מאוד"
- "רוצה ללמוד פסיכולוגיה או הדרכה, מקצוע בתחום הזה הטיפולי, זה הרבה לימודים"
- "בעתיד רוצה ללמוד חינוך לא פורמאלי ולעבוד עם בני נוער זה הכיוון שלי"

2. השלמת בגרות או פסיכומטרי-

- "אני רוצה להשלים בגרויות עוד חצי שנה, ואז אחרי זה אני חושבת אולי ללמוד עיצוב אופנה או צילום"
- "רוצה לעשות פסיכומטרי לשפר כמה בגרויות ואז ללמוד משהו כמו כלכלה או מנהל עסקים"
- "רוצה לשפר בגריות במתמטיקה ולעשות פסיכומטרי"

3. לימודים מקצועיים-

- "להיות ספר, אולי עם מספרה משלי, זה החלום"
- אני רוצה למוד כל דבר שאני יכולה להרשות לעצמי, בעיקר בתחום האומנות, כמו תכשיטנות, ציור, נגרות,"
- "אני רוצה ללמוד אופנה בשנקר, זה התחום שלי"

4. רוצים ללמוד אך לא יודעים מה-

- "אני פשוט לא יודעת, גם בצבא אמרו לי שלקראת סוף השירות יציעו לי לימודים, אין לי בכלל בגרויות וגם ערן דיבר איתי על לימודים, אני רוצה ללמוד אבל אני לא יודעת מה עדיין, אני צריכה להתייעץ עם ערן"
- "קודם כל אני אשפר תעודת בגרות ואז נראה, אני מקווה להגיע לאוניברסיטה, לא יודע מה עדיין"
- "מעניין אותי לימודים גבוהים ואיריס אמרה שאולי אני אוכל ללמוד בירושלים עם מלגה לא זוכרת איזה לימודים בדיוק"

לימודים- עזרה שקיבלת בתחום

הצעירים נשאלו אם קיבלו עזרה מהמלווים בתחום ההשכלה והלימודים, הצעירים תיאורו מספר תחומים שבהם קיבלו עזרה, עידוד ותמיכה, מימון לימודים, עזרה בהפניה למוסדות לימוד ויעוץ.

1. עידוד ותמיכה-

- "ערן רוצה שאני אצא לקורסים ושאני אלמד הוא יעזור לי"
- "רוצים לקדם אותי דרך הלימודים כדי שיהיה לי מקצוע"

2. יעוץ והכוונה-

- "בטח שיעזרו לי, כבר עוזרים לי ומאוד רוצים שאני אלמד, אני אתייעץ עם ערן ואז נראה אבל בתוכנית ישלמו לי על הלימודים ורוצים שאני אלמד"
- "כרגע עוזרים לי לנסות לברר מה התנאים אני עוד בשלבים ראשוניים"
- "בנתיים הקורס עוד לא נפתח אז אני לא יודע, אבל הפרויקט סידר לי את הקורס בעיקרון, הפנו אותי לשם וחשבו שזה משהו שיכול להתאים לי"

מימון לימודים-

- "מממנים לי את הפסיכומטרי ואני חושבת שיעזרו לי גם עם הלימודים של העבודה הסוציאלית"

- "אמרו לי שישלמו על לימודים שאני רוצה, אז אני ביקשתי להשלים בגרויות"
- "עוזרים לי במימון של הלימודים וגם יש לי ראש שקט ללמוד בזכות הדירה"

לימודים- עזרה נוספת

מרבית הצעירים אמרו כי לא זקוקים לעזרה נוספת, וציינו שהציעו להם להתחיל ללמוד כך כרגע הם אינם פנויים לכך, בעיקר בשל שירות צבאי/ לאומי. מיעוט הצעירים שביקש עזרה נוספת התקשה להגדיר את סוג העזרה הנדרשת.

1. לא זקוקים לעזרה ולא פנויים ללמידה-

- "כרגע זה לא ממש נושא שמתעסקים בו כי יש לי זמן לגיוס אבל בעתיד זה יקרה"
- נתנו לי קורסים בהתחלה אבל אז התגייסתי ואין לי זמן ללמוד, אבל אחרי השחרור אני אנצל את זה ואלמד"
- "עוד לא קיבלתי עזרה כי אני בצבא אבל אחרי השחרור אני אקבל עזרה"
- "אני חדש כמו שאמרתי, אז אני לא יודע עדיין מה אני אמור לקבל, מה מגיע ליי"

2. זקוקים לעזרה נוספת-

- "הייתי רוצה יותר הכוונה לגבי הלימודים ועזרה איך להתחיל עם זה אבל אני לא מבקשת עזרה"
- "היו צריכים אולי לעזור לי יותר אבל אני לא יודעת במה בדיוק"

לימודים- האם השתתפות בתוכנית מקדמת את מטרות הצעיר

חלק מהצעירים חשו שהשתתפות בתוכנית אכן מקדמת את התוכניות שלהם בתחום ההשכלה, חלק מהצעירים שאינם לומדים כיום בעיקר בשל שירות צבאי/ לאומי חשו שעדיין לא קידמו את מטרותיהם בתחום.

1. התוכנית מקדמת את מטרותיי-

- "הם ממנים לי את הלימודים האלה וזה ממש לא זול ובעתיד יעזרו לי לקבל מלגה ככה שזה ממש מתאים למטרות שלי"
- "מאוד מקדמים אותי, אני מקבל את הדחיפה לעתיד שלי, עוזרים לי עם המוטיבציה"
- "מאוד עזר לי להשיג את המטרות שלי, כי עכשיו אני לומדת מקצוע שאני נהנית בו"

2. התוכנית אינה מקדמת את מטרותיי-

- "כרגע זה לא ממש נושא שמתעסקים בו כי יש לי זמן לגיוס אבל בעתיד זה יקרה"
- "רוצים מאוד לקדם אותי בלימודים אבל כרגע זה לא רלוונטי לי כי אני בצבא"
- "כרגע זה לא עוזר לי אבל בעתיד יעזרו לי עם זה"

שירות צבאי / לאומי:

שירות צבאי / לאומי- המצב היום

ביקשנו מהצעירים המשרתים כיום לתאר את שירותם.

1. שירות צבאי-

- "אני משרתת בקריה, פסלתי מקצוע ממה שעשיתי מקודם ועכשיו אני גרפיקאית, לא למדתי את זה אבל אני לומדת לאט לאט"
- "אני משרתת בבסיס של הנדסה קרבית בתור פקידת אגף, טוב לי אני מרוצה לא היו לי בעיות הסתגלות"
- "אני בשירות עכשיו ויש לי עוד שנתיים, אני משרת כנהג מ"פ, יוצא חמשושים, די מרוצה בסך הכל, צבא...ככה זה"

2. שירות לאומי-

- "אני בשנה שנייה של שירות לאומי בבריאות הנפש כמזכירה, אני מרוצה מאוד"
- "אני בשירות לאומי בבית אבות, אני לא כל כך מרוצה שם והם מאוד מנסים להשאיר אותי שם למרות שאני רוצה לעזוב"
- "אני בשנה שנייה בשירות לאומי בעפולה הייתי עם ילדים בשנה הראשונה ועכשיו אני בערייה בהפקת אירועים"

3. לפני גיוס-

- "אני מתגייסת עוד חודשיים, לא יודעת לאיזה תפקיד, אין לי משהו מועדף במיוחד"
- "אני לפני גיוס, הייתי אמור להיות קרבי אבל בגלל שאני בן יחיד ואבא שלי לא בקשר איתי ולא חתם אז אני לא יכול לשרת בקרבי, אני הולך להיות נהג"
- "אני מתגייס עוד שבועיים, כנראה אני מגיע למג"ב אולי לקרס צלפים"

שירות צבאי / לאומי- תוכניות לעתיד

שאלנו את הצעירים אם יש להם תוכניות המשך בשירות.

- "מקווה לעשות עוד שנה של שירות לאומי במקום אחר שאני איהנה בו"
- "אני עושה קד"ץ נהיגה ואשרת כנהג אולי אני אשנה את המקצוע בזמן השירות לא יודע"
- "מקווה לעשות שירות מעניין וטוב כשיגייסו אותי"

שירות צבאי / לאומי- עזרה שקיבלת בתחום

הצעירים נשאלו לגבי התמיכה שהם מקבלים מהתוכנית במהלך השירות, הם ציינו בעיקר תמיכה רגשית, הכנה לשירות ועזרה בתיאומים מול הצבא/ שירות לאומי.
1. עזרה ותמיכה רגשית-

- "מאוד תמכו בי בעיקר בהתחלה, כשהיה לי ממש קשה והייתי מתקשרת ובוכה לערן כל הזמן, והוא עודד אותי מאוד. היום אני כבר בסדר"
- "מאוד תומכים בי, מדברים איתי על הצבא מתעניינים בי, אבל חוץ מזה לא הייתי ממש צריכה עזרה"
- "לערן תמיד יש זמן בשבילי, אני לא מספיקה לפתוח את הפה וכבר ועוזרים לי הכול מצוין"

2. תיאום מול גורמי הצבא והשירות הלאומי-

- "גם תמכו בי וגם עזרו לי למצוא מקומות טובים מאוד לשירות זה היה מקום טוב בשבילי ולמדתי הרבה"
- "המדריכה עזרה לי כי לא רצו לגייס אותי, והיא עזרה לי לגרום לכך שיגייסו אותי בכל זאת"
- "המדריכה עזרה לי עם כל הטפסים שצריך למלא ודברים כאלה פרוצדורות"

3. הכנה לגיוס-

- "מכינים אותי לצבא, מדברים איתי על זה הרבה, זה חשוב"
- "אני לפני גיוס, אז לא קיבלתי ממש עזרה אבל אני מדברת על הגיוס עם המדריכה שלי"

שירות צבאי/ לאומי- עזרה נוספת

אף אחד מהצעירים לא תיאר צורך בעזרה נוספת בתחום השירות.

ההשתתפות בתוכנית מקדמת את מטרות הצעיר

1. ההשתתפות מקדמת את המטרות-

- "זה עזר לי למצוא את התחום שאני רוצה לעבוד בו ושאני טוב בו"
- "זה ששירתתי במקומות מאוד טובים עזר לי וגם בביטחון שלי"
- "התוכנית עזרה לי לעבור את השירות הלאומי שזה דבר מאוד חשוב"

2. ההשתתפות בתוכנית אינה מקדמת את המטרות-

- "זה משהו שצריך לעשות, לא יודעת אם זה יקדם אותי"
- "אין לי מטרות בצבא"

ניהול משק בית

שאלנו את הצעירים אם ההשתתפות בתוכנית מקדמת את יכולות ניהול משק הבית שלהם. צעירים רבים דיווחו שההשתתפות בתוכנית קידמה את כישורי ניהול משק הבית שלהם, מספר צעירים חשו שלא הזדקקו ללימוד כישורים אלו מכיוון שכבר בקיאים בתחום. ומספר קטן מאוד של צעירים חשו שאינם מתקדמים בתחום זה.

1. התקדמות בניהול משק בית-

- "אני מתקדמת עם זה כי זה כמו לגור בבית רגיל, צריך לבשל ולכבס ולשלם חשבונות אז לומדים"
- "אני מאוד מתקדמת בזה מאוד, כל העניינים של חשבונות ובישול, זה משהו שממש למדתי פה"
- "אני חושב שכן, אני מתקדם עם הבישול וניקיון, גם קצת עם חשבונות ודברים של הבית"
- "מאוד התקדמתי בזה אני יכולה לבשל כמעט הכול וגם למדתי לנהל תקציב לעשות קניות בצורה חכמה"

2. אין צורך בעזרה בתחום זה-

- "חייתי לבד לפני אז אני יודעת כבר הכול"
- "אני כבר יודעת לבד, בטח אני מסתדרת טוב מאוד עם זה"
- "האמת שאני ידעתי כבר לפני כי כבר שכרתי דירה לבד בכרמיאל וטיפלתי בהכול לבד ואני יודע כבר "

3. אין די התקדמות בתחום-

- "יש דברים שאני עדיין לא יודעת, כמו מיסים, חסכוניות. הבטיחו לנו שיחה על זה אבל עוד לא קרה, יש בנות שלא יודעות לנהל תקציב, זה נושא ממש חשוב שאנחנו לא מבינים בו"
- "יש דברים שכבר ידעתי אבל לא כל כך התקדמתי בזה נגיד דברים כמו חשבונות, לבשל אני יודעת אבל פעם אמרו שיהיה חוג בישול בדירה אבל זה לא הסתדר"
- "אני לא מרגישה שאני מתקדמת עם זה, נגיד חשבונות וכביסה, לא ממש התקדמתי"

עזרה כלכלית

הצעירים נשאלו אם הם חשים שמקבלים עזרה כלכלית. צעירים רבים תיארו שהם מקבלים תמיכה כלכלית עקיפה בכך שמשלמים שכ"ד נמוך ומקבלים תנאי מחייה נוחים. מספר קטן של צעירים חשו שאינם מקבלים עזרה.

1. מקבלים עזרה כלכלית-

- "כן, בדירה נותנים לנו כסף לקנות אוכל, על כל הדירה משלמים רק 300 שקל"
- "בגדול כן, כי אני משלם שכר דירה אבל גם מקבל אוכל, חשמל, כל ההוצאות של הדירה אז זה עוזר"
- "הם משלמים על הלימודים, תלושי אוכל, שכ"ד מופחת הם מעל ומעבר לכל חלום עוזרים"

2. אינם מקבלים עזרה כלכלית-

- "לא מקבלת תמיכה כלכלית וזה קשה לי לחיות מ400 שקל של משכורת צבאית"
- "לא להפך, הם דורשים ממני יום בשבוע להשקיע בפנימייה וזה עולה לי כסף כי אני לא עובד"
- "אין עזרה כלכלית, נותנים לכולם, וצריך להתחלק, כמו באוכל, הייתי רוצה יותר עזרה אישית לי"

תמיכה רגשית

שאלנו את הצעירים אם הם מקבלים תמיכה רגשית בתוכנית, לצד מרבית הצעירים שדיווחו על תמיכה רגשית רבה, היו מספר צעירים שהביעו קשיים בקשר עם המלווים וחשו שלא קיבלו די תמיכה מתוכם מספר צעירים תיארו כי הסיבה לאי קבלת התמיכה קשורה בקושי אישי לבקש עזרה או לשתף בקשיים.

1. מקבלים תמיכה רגשית-

- "ערן הוא הבן אדם שאפשר לדבר איתו, הוא פה בשבילי. אבל גם אני יודע לפנות אליו זה מערכת של שני אנשים"
- "אני ממש יכולה לדבר עם המדריכה ויש קשר מאוד טוב ופתוח"
- "יש לי שיחות עם המדריכה כשאני צריכה, אני יכולה לפנות אליה"
- "גלית מאוד נחמדה ועוזרת לי, אני מתייעצת איתה הרבה"

2. לא מקבלים די תמיכה רגשית-

- "אני לא פונה ואני לא חושב שהם רוצים לעזור, אני פונה לפסיכולוג. הם מזויפים כאלה, לא באמת מתעניינים ולא באמת רוצים לעזור, הם ככה שואלים שאלה וממשיכים ללכת, הגישה שלהם זה לזרוק אותו למים והוא כבר יסתדר, אבל לפעמים אני ממש כמעט טובע"
- "בכלל לא, הם מציקים לי 30 פעמים ביום למרות שאני אומר להם שהכול בסדר. אני בקשר טוב עם הבעל בית שלי הוא הכניס אותי למשפחה שלו ורוצה לעזור לי בהכול גם בעניינים של זוגיות. התוכנית לא עוזרת לי בכלל בזה"
- "אין תמיכה, זה רק מקום לשים את הדברים ולישון, אמור להיות שם תוכנית לתמיכה אישית אבל אני לא מעוניינת, אני נשארתי רק כי אני רוצה לסיים הצבא"

3. לא מקבלים תמיכה בשל קושי לשתף-

- "כן, אם אני צריכה משהו הם פה, א בל נהייתי אדם סגור יותר אני לא כל כך משתפת"
- "אם אני אצטרך יתנו אבל אני בן אדם שקשה לו לפנות ולבקש עזרה אז זה לא קרה עד עכשיו"
- "לפעמים יש שיחות אבל אני מעדיף להיות עם עצמי, מתמודד לבד, לפעמים מזמינים אותי לשיחות ואני בא, אני חושב שאני מספיק חזק להתמודד עם הדברים האלה, דברים רגשיים, אני אוהב לשמור לעצמי"

צורך בעזרה נוספת מהתוכנית

רוב הצעירים לא דווחו על צורך בעזרה נוספת, תחומי העזרה שבהם ביקשו עזרה היו בתחום הכלכלי, בתחום הרגשי ושינוי בתנאי הדירה.

1. עזרה כלכלית

- "אני רוצה עזרה בסיוע של שכר דירה או עמידר, כדי שאני אוכל לעזוב את התוכנית כי אני לא מרוצה. רוצה לגור לבד, רק שאין לי כסף לזה."
- "אני צריכה לעבור ניתוח בשיניים ואין לי כסף לזה אני כל הזמן מזכירה למדריכה כי אני חייבת עזרה לממן את זה"
- "אני מקבלת הכול אבל הייתי שמחה ליותר עזרה כלכלית"

2. עזרה רגשית-

- "כן, אני צריך משהו באמת יתעניין בי, משהו שבאמת ירצה לעזור, ולא נגיד שאני לא מוצא עבודה איכפת להם רק שאני לא משלם שכר דירה, לא איכפת להם שאני מדוכא ושהמצב הנפשי שלי קשה עכשיו, יש לי מיגרנות ואני מדוכא. אין פה הרגשה של בית. אולי אם הייתי פונה היו עוזרים אבל לא איכפת להם והם רואים שקשה לי ומתעלמים"
- "היה צריך עוד מדריכה לדירה, אישה שתהיה שם ואז היינו מסתדרים יותר טוב, יש דברים שיותר קל לדבר עם אישה"
- "תיראי, הרכות שלנו עזבה אותנו כדי להחליף רכות אחרת שיצאה לחופשת לידה, אז אין כל כך מי שיעזור פה והבנות בדירה אני לא כל כך מסתדרת איתן, אני חושבת לעזוב, אולי לשכור דירה"

3. שינוי בתנאי הדירה-

- "כן. אני רוצה להביא חברים לדירה וגם לפעמים חבר רוצה לישון אצלי, ואסור להביא חברים אחרי שבע בערב וצריך לבקש רשות וזה קשה. אנחנו לא ילדים אני רוצה לבלות עם חברים שלי בבית שלי"

- "ניראה לי שיש בעיות כלכליות בפנימייה וזה גם משפיע עלינו, נותנים לנו פחות"
- "אני צריכה יותר מרחב, אנחנו שניים בחדר ואם אני לומדת אני צריכה שקט ואין לי מספיק מרחב לזה"

הערות נוספות

שאלנו את הצעירים אם יש להם הערות נוספות, מספר צעירים ביקשו לבטא את הערכתם לתוכנית ומספר צעירים העירו הערות בתחומים הדורשים שיפור בתנאי וכללי הדירות.

1. הערות חיוביות על ההשתתפות בדירה-

- "אני מאוד מרוצה מאז שחזרתי לתוכנית ומרגיש שיש לי מה ללמוד ולהתקדם פה וזה יתן לי את הקידום שאני צריך"
- "אני לא יודעת מה הייתי עושה בלי הדירה הזאת, הייתי במקום אחר לגמרי"
- "אני מאוד מרוצה והדברים מסתדרים טוב, אני שמחה שסיימתי את השירות ועכשיו אני אתמקד בעבודה ולימודים"
- "אני מאוד מרוצה מהדירה, מרגיש שאני מקבל פה הכל והתמיכה של ערן היא משהו מדהים"

2. בקשות לשינוי תנאי וכללי הדירה-

- "הדירה קצת צפופה בשביל כל הבנות, צריך יותר מרחב. אבל באופן עקרוני אני מאוד מרוצה וטוב לי פה"
- "אני יודעת שהילה מאוד עסוקה כי יש לה שתי דירות והרבה צעירים אבל אני מרגישה שאנחנו לא מספיק רואים אותה, גם כל אחת בדירה באה בשעות שונות וימים שונים אז קשה לשבת כולם ביחד ולהתארגן"
- "אני חושבת שהיה עדיף כשגרנו בדירה מחוץ לפנימייה ולא בתוך ניר העמק, זה קצת דומה מידי לחיים בפנימייה שכולנו כבר גרנו בפנימייה, זה קצת אחרת כשגרנו בחוץ היה עדיף ואני חושבת שעדיף שהדירות לא יהיו בתוך פנימייה, אבל עדיין אני מאוד מרוצה מההשתתפות שלי פה"
- "אני מרוצה מהתוכנית ומערן, אבל ממש בעיה שאי אפשר להביא חברים וצריך לבקש אישורים ואי אפשר שחבר ישן אצלי אחרי יציאה, זה כמו ילדים קטנים וזה לא רק מפריע לי, זה מפריע לכל החברה"
- "אני לא חושבת שזה הוגן שחיילים משלמים יותר שכר דירה אפילו אם זה כסף של הצבא, זה נראה לי מוגזם ואני אפילו חשבתי לעזוב בגלל זה"

3. הערות נוספות-

- "אין באזור שלנו מספיק עבודות טובות וצריך לנסוע כדי לעבוד."
- "הפכתי עם הזמן יותר מופנמת וקשה לי לשתף וגם אין לי זמן בכלל בגלל הצבא, המלווים הם בסדר, פשוט אין לי זמן אפילו לדבר איתם"
- "המדריכים לא מנסים לגשת אלינו, יש ילדים פה שצריכים תשומת לב והם מקבלים אותה ויש צעירים כמוני שהם יותר משדרים עצמאות והם חושבים שאני אסתדר לבד, אבל אני לא תמיד מסתדר, זה כמו כשגרתי לבד והייתי כל הזמן לבד, אז גם עכשיו אני לבד, אפילו שאמור להיות פה מדריך, כשבאתי בהתחלה אז חשבתי שיהיה פה טוב אבל לא טוב פה."
- "אני לא בטוח מה מגיע לנו פה, מה אפשר לבקש, מה בדרך כלל נותנים ולא נעים לי לבקש כי כבר נותנים לי את המקום לגור"
- "הכל בסדר, רק צריך לזכור שבן אדם צריך לעזור גם לעצמו"

סבב ראיונות שלישי (N=19)

תעסוקה

תעסוקה- מצב היום

שאלנו את הצעירים מה מצבם כיום בתחום התעסוקה, האם עובדים, ואם כן היכן. מספר צעירים היו במהלך שירות ולא עבדו, מתוך הצעירים שעבדו מספר קטן מאוד עבד בעבודה מקצועית שהיה מרוצה ממנה, בדומה לשלבים הקודמים עיקר העבודות היו זמניות ולא מקצועיות

1. עבודה מקצועית ומספקת-

- "עובדת בגן ילדים, זה עבודה קשה אבל אני די מרוצה גן ילדים טוב בכפר סבא"
- "עובד במספרה שפתחתי, עסק משלי. התוכנית עזרה לי בזה ואני עובד שם וממש מרוצה, זה החלום"

2. עבודות חלקיות ולא מקצועיות-

- "עובדת מידי פעם במלצרות, אבל לא הרבה מנסה כמה שיותר ללמוד"
- "עובדת שנה וחצי בקפיטריה של האוניברסיטה הפתוחה, זה דרך לחסוך כסף, אני די מרוצה מהמקום"
- "היום אני עובדת בתחנת דלק, זה עבודה מועדפת, כדי לחסוך כסף"

3. לא עובדים-

- "לא עובד כי אני בצבא בשירות קרבי, אבל אם היה לי חופשות מיוחדות שאני אמור לקבל הייתי עובד, יש לי אישור עבודה ואני צריך את הכסף"
- "אני עדיין לא עובדת כי נשאר לי עוד חודש וחצי בצבא אבל כשאני אסיים יש לי כבר עבודה מועדפת שהתקבלתי אליה במלון בהרצליה, אז הלכתי לשם ואמרו לי שברגע שאני אשתחרר אני אתחיל"
- "לא עובדת כי אני בשירות צבאי בבסיס סגור אז אין לי זמן"

תעסוקה- תוכניות לעתיד

מרבית הצעירים ציינו תוכניות עתידיות דומות לאלו שצינו בראיונות קודמים, תוכניות לעבודה מקצועית, אקדמאית כאשר מספר רב של צעירים מעוניינים לעסוק בתחום טיפולי (פסיכולוגיה, עו"ס, חינוך) ומספר קטן של צעירים עדיין לא ידעו במה ירצו לעסוק בהמשך.

1. עבודה מקצועית-

- "אני הולכת ללמוד מזכירות משפטית אז מקווה להתמקד בזה, אבל בעתיד הרחוק אולי אני אחליט שאני רוצה לעבוד במשהו אחר"
- "מקווה לעבוד כקוסמטיקאית כי אני לומדת קורס בנושא"
- "אולי אני אהיה גננת כי אני טובה עם ילדים"

2. עבודה אקדמאית-

- "מקווה כבר לעבוד במקצוע שאני אלמד באוניברסיטה ביולוגיה או היי טק"
- "רוצה לעבוד בהדרכה של ילדים עם בעיות, כמו אוטיסטיים, חרשים דברים כאלה, זה מעניין אותי"
- "חשבתי ללמוד עבודה סוציאלית אני צריכה לראות מה אני אקבל בפסיכומטרי קודם כל"

3. אין תוכניות לעתיד בשלב זה-

- "לא יודעת בדיוק, אחרי שאני יעשה בגרויות אז יפתחו לי יותר אופציות ויהיה לי יותר קל לדעת מה אני רוצה לעשות"
- "לא יודע בדיוק במה אני יעבוד, אבל בטוח אני אמצא, אני יודע לעבוד כמו שצריך"
- "כרגע אני רוצה עבודה מועדפת, אחרי זה אני לא יודעת בדיוק"

תעסוקה- עזרה שקיבלו מהתוכנית בתחום

שאלנו את הצעירים אם קיבלו עזרה בתחום העבודה, הצעירים תיארו עזרה במציאת עבודה, הקניית כישורי חיפוש עבודה וראיון ומימון לימודים.

1. מימון לימודים-

- "אני אקבל את הקורס של מזכירות משפטית כדי שיהיה לי מקצוע וזה חשוב ככה אני לא אצטרך למלצר או לנקות כל החיים"
- "התוכנית מממנת לי את הקורס קוסמטיקאית אז זה ממש עוזר שיהיה לי מקצוע ביד"
- "לא קיבלתי עזרה בלמצוא עבודה כי לא הייתי צריכה אבל אני מקבלת קורס מחשבים דרך התוכנית שזה עוזר לעבודה בהמשך"

2. מיומנויות חיפוש וקבלה לעבודה-

- "לפני הצבא קיבלתי עזרה בחיפוש עבודה ולימדו אותי איך ללכת לחפש ולהתראיין, דברים כאלה"
- "קבלתי עזרה בללמוד איך לכתוב קורות חיים, איך מחפשים עבודה דברים כאלה שתמיד טוב לדעת גם אם יש עבודה כרגע"

3. עזרה במציאת עבודה-

- "עזרו לי למצוא עבודה במשרד רואי חשבון ועכשיו עוזרים לי למצוא משהו אחר"
- "בעבר מאוד עזרו לי ונתנו לי עבודה בפנימייה שזה ממש עזר"
- "בעבר בדירה בעפולה עזרו לי למצוא עבודה, היום אני יודעת איך לבד, אבל אני יכולה להתיעץ"

4. לא קיבלו עזרה -

- "אני מצאתי את העבודה לבד דרך העיתון, לא הייתי צריכה עזרה אני מסתדרת בסדר גמור"
- "לא ממש עוזרים לי בעבודה עצמה, תמיד עבדתי ואני יודעת למצוא עבודה ולהתראיין"
- "לא קיבלתי עזרה, אני מסתדר לבד ומחפש עבודה כמו כולם"

תעסוקה- עזרה נוספת

כל הצעירים ציינו שלא היה מקרה בו הם נזקקו לעזרה ולא קיבלו אותה.

תעסוקה- האם התוכנית מקדמת את תוכניות הצעיר

1. התוכנית מקדמת את המטרות-

- "זה קידם אותי כי ערן היה מלמד אותנו נגיד איך לבוא לראיון עבודה ולהכין את עצמך וזה עוזר"
- "אני חושבת שברגע שתוכנית עוזרת בלימודים והשכלה אז זה מקדם את העבודה בעתיד בתחום יותר טוב וזאת המטרה"
- "בזכות התוכנית אני לומדת מקצוע וזה יעזור לי בעזרת השם לעבוד בתחום של הקוסמטיקה"
- "בזכות התוכנית הגעתי לחלום שלי, למטרה הכי גדולה שלי, עסק משלי, הם נתנו לי המון"

2. התוכנית אינה מקדמת את המטרות-

- "לא ממש קידם אותי עדיין בתחום הזה"
- "בנתיים לא ממש עזר אבל ניראה"
- "אחרי הצבא אני יותר אחשוב על המטרות שלי ואקבל עזרה מהם"

לימודים

לימודים- מצב היום

שאלנו את הצעירים האם הם לומדים היום במסגרת של לימודים גבוהים, השלמת בגרויות, הכשרה מקצועית או לימודים אחרים, בשלב זה חלק ניכר מהצעירים לא למדו בשל שירות צבאי, הצעירים שהיו במהלך לימודים השתתפו בקורס מקצועי, השלמת בגרויות ולימודים לשם עניין.

1. לא לומדים-

- "לא לומדת, ניראה אין לי כסף לזה, התוכנית משלמת על קורסים אז לאט לאט אני יגיע לזה"
- "אני לא לומד שוב, בגלל הצבא אין לי זמן, אחרי הצבא"
- "אני צריך להשלים בגרויות אבל כרגע אני עדיין בשירות לאומי עוד חצי שנה"

2. השלמת בגרויות ופסיכומטרי-

- "אני משפרת בגרויות במכללת לוינסקי מתקנת באנגלית ומתמטיקה"
- "עכשיו השלמתי בגרות במתמטיקה שהייתה חסרה לי"
- "עושה קורס פסיכומטרי וגם השלמתי בגרויות"

3. קורס מקצועי-

- "ממשיך את הלימודים של הספרות, יש לי עוד קצת ללמוד"
- "לומדת קורס של קוסמטיקה רפואית בחיפה"
- אני לומדת קורס של סוכני נסיעה, וגם נרשמתי לקורס באנגלית, זה על חשבון התוכנית, ואני מרוצה מזה"

4. לימודים לשם עניין-

- "לומדת קורס באנגלית, זה משהו שמעניין אותי וחסר לי הרבה ידע"
- "אני לומדת נהיגה היום"

לימודים- תוכניות לעתיד

רוב הצעירים דווחו כי הם מעוניינים ללמוד בהמשך, חלקם ידעו איזה תחום הם מעוניינים ללמוד וחלקם רק ידעו שהם רוצים להמשיך ללימודים גבוהים אך לא ידעו במה. מספר צעירים לא תכננו כלל בשלב זה לימודי המשך.

1. לימודים אקדמאים-

- "רוצה ללמוד קרימינולוגיה, אני צריכה לעשות מכינה כי חסר לי הרבה בגרויות"
- "אני רוצה ללמוד פסיכולוגיה, אני אמור לקבל מלגה מהתוכנית ורוצה להתקדם וללמוד פסיכולוגיה"
- "אני חושב ללמוד רפואה או תחום ריאלי כמו הנדסה"

2. רוצים ללמוד אך לא יודעים מה-

- "אני עדיין הולכת ללמוד באוניברסיטה, או שנה הבאה או זאת שאחרי תלוי בגרויות שלי"
- "חוץ מהקורסים אני אראה, אולי בעתיד אני ארצה ללמוד באוניברסיטה ואז כבר יהיה לי פסיכומטרי וזה חשוב, לא יודעת מה אני ארצה ללמוד"
- "אני בטוח אלמד אחרי הצבא אבל אני לא יודע מה, פשוט לא יודע"

3. אין תוכניות בשלב זה ללמוד-

- "כרגע אני לא רוצה ללמוד, אולי עוד שנה, הספיק לי כרגע הקורס פסיכומטרי"
- "אין לי כרגע תוכניות ללמוד, לא יכול לחשוב על זה כרגע כי אני עוד בשירות ועסוק בזה"

לימודים- עזרה שקבלת בתחום

הצעירים נשאלו אם קיבלו עזרה בתחום הלימודים, כל הצעירים שלומדים ציינו את המימון של הלימודים כעזרה העיקרית של התוכנית בתחום הלימודים. בתוך כך הצעירים ציינו גם את התמיכה והכוונה שמקבלים מהמלווים.

1. מימון לימודים-

- "התוכנית משלמת על הקורסים וגם ערן מאוד עוזר כי הוא מסביר מה כדאי לי לעשות"
- "משלמים לי על הקורס מזכירות ואולי גם על הפסיכומטרי"
- "מממנים לי את הלימודים, וזה עוזר וגם מוותרים לי בדירה על תשלום כי אני לומדת המון ואין לי זמן לעבוד"
- "לא חושבת שאני אוכל ללמוד בלי הפרוייקט, גם העזרה הכלכלית וגם התמיכה והעזרה שלהם"

לימודים- עזרה נוספת

שאלנו את הצעירים אם יש עזרה נוספת שזקוקים לה, רק צעירה אחת ציינה צורך כזה.

- "הייתי רוצה שיעזרו בזה שישלמו את הנסיעות ללימודים זה עולה המון"

לימודים- האם התוכנית מקדמת את מטרות הצעיר

1. התוכנית מקדמת את התוכניות

- "זה מקדם אותי כי אני לומדת מקצוע שאני אוכל לעבוד בו"
- "מאוד מקדמים אותי בקטע של לימודים אני וערן מדברים על זה כבר מאז שאני באתי"
- "מאוד עוזרים להשיג את המטרה שלי בתחום של הלימודים במיוחד אם תהיה לי בגרות"
- "העזרה של קבלת הקורס ועידוד להתקדם בתחום שרציתי מאוד קרבו אותי למטרה שלי שאני מרגיש שאני מגשים אותה"

2. התוכנית אינה מקדמת את התוכניות-

- "אני חושב שאחרי הצבא אני אלמד והם יעזרו במה שאני צריך הם ממש בסדר וגם אני יודע לבקש"
- "זה קצת קידם אותי אבל עוד לא, אני חושבת שאחר כך שאני אלמד זה יותר יקדם אותי"

שירות צבאי/ לאומי

שירות צבאי/ לאומי- מצב היום

שאלנו את הצעירים המשרתים כיום מה מצבם כיום בתחום השירות הצבאי והלאומי.

1. שירות צבאי-

- "אני משרת בשירות קרבי כלוחם באיזור מערת המכפלה, אבל קשה לי אין לי תנאי ת"ש ואני צריך שירות אחר, יש לי אישור עבודה אבל פה אני לא יכול לעבוד ואני לא מקבל את התנאים שלי"

- "אני משרתת בצבא חמישה חודשים כמשקית ביטחון, אני די מרוצה מהתפקיד זה בסדר"
- "בשירות צבאי משרת כנהג בגדוד, יש לי עוד בערך חצי שנה"

2. שירות לאומי-

- "אני בשירות לאומי עובדת עם ילדים, יש לי עוד חצי שנה, אני די מרוצה פה"
- "בשנה שנייה של שירות לאומי כמזכירה בבריאות הנפש, זה נתן לי משהו טוב"
- "אני עושה שירות לאומי בפנימיית אהבה, די מרוצה מזה"

שירות צבאי/ לאומי- עזרה שקבלת בתחום

הצעירים ששירותו במהלך השירות בתוכנית ציינו שקיבלו הרבה עזרה רגשית וגם טכנית מהתוכנית במהלך השירות.

1. עזרה רגשית-

- "קיבלתי הרבה עזרה מהפרויקט בזמן השירות כשהיה קשה, הם מלווים אותי לאורך כל הדרך"
- "יש הרבה תמיכה, שואלים אותי איך הולך לי, אם אני צריך משהו, מתעניינים בי, אני יכול לדבר על הבעיות שלי אם צריך"
- "עזרו לי מאוד, קיבלתי הרבה תמיכה והיו גאים בי כשהצלחתי"

2. עזרה טכנית-

- "קיבלתי עזרה מערן שהוא היה מדבר לפעמים עם המדריכה שם ועזר לי בדברים של השירות"
- "עזר לי שהייתי בתוכנית בזמן הצבא כי מאוד עזרו לי בכל הדברים שהייתי צריכה כמו כסף ועזרה מול המפקדים וגם בהקשבה"
- "הם מנסים לעזור לי מול הצבא עם שיחות וטפסים אבל זה כמו לדבר עם קיר הצבא לא מוכן לשמוע וזה לא עוזר פשוט לא עוזר הם מנסים לעזור לי ושולחים לי חבילות דואגים לי ומפנקים אותי, אבל מול הצבא הם לא יכולים לעזור"

שירות צבאי/ לאומי- עזרה נוספת

כל הצעירים המשרתים ציינו כי אין להם צורך בעזרה נוספת.

ניהול משק בית וניהול חיים עצמאיים

שאלנו את הצעירים אם התוכנית עוזרת להם ללמוד איך לנהל משק בית (כביסה, בישול, תשלום חשבונות, התמודדות עם תקלות). וניהול חיים עצמאיים.

בעבר רוב הצעירים ענו שזה תחום שהם בקיאים בו כבר מהתקופה שבה חיו בפנימייה או בבית והתמקדו בעיקר בתחום הניקיון, בישול כביסה, בסבב הזה הייתה התייחסות רבה יותר לתשלום חשבונות והתמודדות עם הנושא הכספי.
1. התקדמות בלימודי ניהול משק בית-

- "עכשיו יש פעם בשבוע מרצה שמדברים איתנו על ניהול כספים, הוצאות, בנקים וזה ממש טוב ועוזר אולי ככה נתחיל לחסוך"
- "אני לומדת, נגיד למרות שאנחנו לא משלמים חשבונות בעצמנו אנחנו כן מנסים לחסוך בחשמל ומים ודברים כאלה"
- "אני שמתי לב שאני מאוד מתקדם בזה, אני שנתיים בדירה הכי וותיק ואני שם לב שאני לומד להסתדר ומתקדם עם זה מאוד נגיד ללמוד איך לעשות קניות בצורה חכמה וגם בריאה"
- "אני לומדת ומתרגלת לדברים האלה, נגיד אני מבשלת יותר, ולומדת את הדברים על ניהול דירה, פחות על חשבונות ויותר דברים כמו כביסה ניקיון, בישול"

2. אין צורך בעזרה בתחום -

- "אני מרגישה הכי עצמאית, אני לומדת מהחיים, מניסיון, כל ניהול משק בית, קניות בישול, אי אפשר לבקש ללמד את זה או שיש לך את זה או שאתה לא רוצה לדעת, זה משהו שאנחנו בעצמנו צריכים לדאוג לו"
- "אני תמיד הייתי עצמאית, אז לא הייתי צריכה עזרה בתחום הזה"
- "לא היה צריך כי גרתי לבד לפני שהייתי בדירה"

3. לא קיבל עזרה בתחום-

- "לא עזרו לי בזה אפילו שביקשתי ודיברנו על הנושא, הייתי רוצה ללמוד יותר על חשבונות ועל מה קורה במציאות עם כסף ותשלומים ולא התקדמתי עם זה"

עזרה כלכלית

1. מקבלים עזרה כלכלית-

- אני מקבל הרבה עזרה כמו מימון לימודים, גם נגיד כשביקשתי עזרה בקניית משקפיים שילמו על חצי"
- "כן, עוזרים עם הלימודים וחלק משיעורי נהיגה ובכלל החיים בדירה"
- "הם משלמים הכל, חשבונות, מגורים, אוכל אינטרנט, חשמל ואם צריך עוד עזרה אפשר לפנות, זה הרבה עזרה כלכלית"

2. לא מקבלים עזרה כלכלית-

- "לא ממש, אם אני אצטרך ולא יהיה לי כסף אז יעזרו לי אבל באופן רגיל לא"
- "לא הייתי צריכה עזרה כלכלית אני עובדת ומסתדרת"
- "הייתה עזרה תקופה מסוימת ואז הפסיקו. אני מסתדר, אבל הייתי רוצה יותר עזרה כלכלית"

עזרה ותמיכה רגשית

הצעירים נשאלו אם הם מקבלים עזרה ותמיכה רגשית בעת משברים, קשיים (עבודה, חברים, צבא). מרבית הצעירים ענו שכן. הם חשו שיכולים לדבר עם המדריכים ולהתקשר אליהם כשיש להם צורך. והרגישו שהמדריכים נענים להם.

1. מקבלים עזרה רגשית-

- "אם צריך משהו אני פונה והם יודעים להקשיב ולעזור, אני גם לוקח עלי אחריות של לבקש"
- "אני בקשר טוב עם איריס וערן ומדברת איתם הרבה הם ממש משתדלים גם לעזור וגם פשוט להקשיב למה שקשה לי"
- "תמיד, תמיד, ערן תמיד זמין לנו ועוזר"
- "המדריכה היא כמו חברה פה, עוזרת בהכל, כשיש משהו שמפריע מייד פונה אליה"
- "יש עזרה ותמיכה במיוחד איריס שעזרה המון בכל דבר שאני צריך היא כמו עובדת סוציאלית"

2. לא מקבלים עזרה רגשית-

- "לא מרגיש שהייתה עזרה ותמיכה, הם לא מתעסקים ברגש, רוצים שאני יעבוד ויתפקד וזהו קצת אטומים, רוצים ממך שתשתתף בשכר דירה ולא מעניין אותם מה קורה לך תוך כדי"
- "היו מצבים שהמדריכה בקשוי נמצאת, לפעמים מתקשרים אלינו, לפעמים אין לנו עם מי לדבר, סידרו לי מטפלת בתנועה אבל הרגשתי שזה סתם בזבוז זמן, אני מעדיפה פשוט לא לדבר איתם"

סיוע ושירותים נוספים

שאלנו את הצעירים אם הם חשים שזקוקים לסיוע ושירותים נוספים שאינם מקבלים. רוב הצעירים לא הזדקקו לשירותים נוספים.

1. זקוקים לסיוע נוסף-

- "אני צריך עזרה עם הצבא, אבל התוכנית לא יכולה לעזור"
- "הייתי שמח לקבל יותר כסף או עזרה כלכלית, כי אני כל הזמן נכנס למינוסים בבנק"

- "הייתי רוצה שיפקחו פה יותר שיהיה מדריכה בלילה, ושהיו יותר פעילויות ביחד לגיבוש"

הערות נוספות

לצעירים ניתנה אפשרות להוסיף הערות לראיון, מרבית ההערות שהתקבלו היו חיוביות וביקשו להכיר תודה לתוכנית. שני צעירים דווחו על קשיים בתוכנית.

1. הערות חיוביות-

- "התוכנית הזאת עשר, אני חושב שאחרי הצבא, אני כבר יוכל להיות עצמאי ולבד"
- "אני מרגישה מוכנה לחיים, לעבודה, לימודים אולי גם לגור לבד"
- "אני ממש מודה לתוכנית שנתנה לי צ'אנס כזה, ההשקעה הזאת בי עם דרך הקרן שמלווה את העסק שלי וכל מה שלימדו אותי זה משהו שלא יכולתי לקבל בשום מקום, זה ממש חלום שהתגשם."

2. הערות שליליות-

- "אני רוצה לעזוב, לא טוב לי פה, הבעיה בעיקר עם הבנות פה שלא נותנות לישון ועושות בלאגן, הצוות לא עוזר מספיק ואין מספיק פיקוח פה, במיוחד בלילה, צריך שתהיה פה מדריכה בלילה ושיפקחו יותר על מה שקורה, וגם שינסו לקרב בין הבנות עם פעילויות וכיף"
- "בתוכנית לא מעניין אותם איך מרגיש בן אדם בפנים, רק מעניין אותם אם אתה מתפקד בחוץ"

צעירים לאחר עזיבה (N=25)

סיבת העזיבה

שאלנו את הצעירים מדוע סיימו את השהות בדירה, הסיבות התחלקו בין תחושת התקדמות חיובית, יציאה מהדירה בעקבות משבר או בניגוד לרצונם, וכן היו תיאורים עמומים מאוד של הסיבה ליציאה.

1. יציאה בניגוד לרצון הצעיר-

- "לא רציתי לעזוב לחצו עלי, לא מסיבה מיוחדת פשוט ככה יצא... זה היה מאוד קשה ומשבר כי הוציאו אותי מהדירה בלי שתהיה לי תוכנית למשהו אחר, עבודה, מגורים. אז עכשיו אומרים לי שאני אוכל אולי לעבור לחיפה לדירה אבל בינתיים זה קשה מאוד אני מרגיש מדוכא מזה"
- "היה איזה סיפור שרצו להעיף אותי אני לא רוצה לתאר, אבל אחר כך זה היה החלטה שלי רציתי לקחת את העצמאות שלי ידעתי שיהיה קשה אבל שאני ארים את עצמי ואסתדר לבד פשוט לא מצאתי את עצמי בחולון"

- ילא עזבתי מרצוני, העיפו אותי, אבל לא היה לי טוב שם לא הייתה אווירה כפית, היה ניצול לא נעים לא מבחינת האירגון אלא האנשים. נגיד ניצלו אותי לניקיונות, ועישנו בדירה ולא התחשבו לי, מאוד התאכזבתי ולא קיבלתי כלום משם"

2. סיום שהות מתוכנן-

- "נגמר הזמן שלי בדירה ולא עבדתי אז אמרו לי שזהו אני צריכה ללכת, הלכתי לגור עם סבתא שלי."
- "מיציתי את התקופה בדולב, הייתי שם בתיכון ואחרי והרגשתי שאני יכולה להתקדם לבד, נתנו לי המון והכינו אותי ואז הגיע הזמן."

3. עזיבה מרצון בשל משבר או קושי –

- "העזיבה הייתה מרצוני מצד אחד, אבל המדריכות מאוד תרמו לזה שעזבתי. הבנות בדירה לא ניקו את הדירה והיה מלוכלך, כל אחד בעולמה, אני הרגשתי שאני באה לבית ריק, לא היו קשרים או יחסים קרובים שם."
- "עזבתי את הדירה וחזרתי לגור עם ההורים בצפון, לא היה לי טוב בדירה ומאוד סבלתי בשירות הלאומי אז עזבתי הכל."
- "יהיה לי קשה כלכלית להיות בדירה, היו הרבה הוצאות, שכר דירה וכל מיני דברים נוספים, חשבתי שיהיה לי יותר טוב כלכלית לגור אצל הדודים שלי והם עוזרים לי עם כל הנושא של כסף כי אני בצבא. דיברתי על זה עם ערן וזה מה שהחלטתי."

4. עזיבה מרצון בשל התקדמות או תחושה חיובית-

- "עברתי לגור עם החבר שלי, אחרי שהתארסנו, הרגשתי שאני מוכנה לצאת וזה הצעד הבא בחיים שלי"
- "עברתי לגור עם החברה שלי שהיא גם מהפרוייקט, כשהיינו מוכנים לעזוב"
- "החלטתי לעבור לגור עם חבר שהפך לקשר רציני, אולי לנסות לשכור אחר כך דירה לבד, זו הייתה החלטה שיקבלתי ביחד עם המלווה"

5. תיאור עמום של סיבת העזיבה-

- "החלטתי שאני לא רוצה להיות שם שאני רוצה לשכור דירה לבד, לא קרה משהו פשוט רציתי משהו אחר עם יותר פרטיות."
- "זה לא היה איזה משהו מיוחד פשוט החלטתי לשכור דירה לבד שכל אחד יותר לעצמו, לא מבשלים ביחד או מדברים ביחד עם מדריך. הצבא עוזר לי אז זה טוב פשוט לא רציתי לגור שם"

- "בגלל סיבה אישית שאני לא רוצה לתאר, הרגשתי לא מחובר יותר למקום, וגם חיפשתי איפה ללמוד באיזור ולא מצאתי משהו "

6. תחושת אי נחת מהדירה :

- "לא אהבתי להיות בעפולה, זאת לא עיר בשבילי, התוכנית הייתה טובה וגם ערן, אבל לא התאים לי לגור שם, אז עברתי לדירה של הצבא בירושלים..." "עזבתי רק בגלל העיר עפולה זה חור, קשה למצוא שם עבודה, ניר העמק זה לא מקום נחמד לפני שעברנו לדירה בעיר זה היה כמו בפנימייה וזה לא היה טוב. רציתי עיר גדולה כמו ירושלים, קצת התגעגעתי [למקום] אבל זה היה טוב לעזוב את עפולה"
- "הייתי בדירה תקופה ואז החלטתי לעזוב וחזרתי לבית של ההורים זה עדיף לדעתי יותר עצמאות מאשר בניר העמק לא אהבתי את זה שהכניסו את הדירות לתוך הפנימייה גם ככה כל החיים הייתי בפנימייה. אני עדיין בקשר עם ערן ואם אני צריכה עזרה אז עוזרים לי "
- "רציתי לעבור לגור יותר במרכז, היה קצת קשה לגור בתוך פנימייה שיש הרבה חוקים, כמו שאסור לי להביא את החבר לישון, החלטנו לגור במרכז"

אפשרות להמשך שהות

הצעירים נשאלו אם היו רוצים להמשיך את השהות בדירות.

1. היו רוצים להאריך את השהות-

- "כן, הייתי רוצה להישאר שם, לפחות עד שהייתי מתארגן על סידור אחר"
- "כן, בהתחלה ממש רציתי להישאר לא יודעת כמה זמן, עד שהייתי מרגישה שאני רוצה לצאת"
- "כן, הייתי רוצה להישאר שם, לפחות עד שהייתי מתארגן על סידור אחר"

2. לא היו מעוניינים בהארכת השהות-

- "לא. זה היה הזמן שלי לצאת לחיים"
- "אם הייתי רוצה להישאר עוד הייתי יכולה, גם עכשיו אני יכולה לחזור אם אני רוצה"
- "לא, לא בתנאים האלו, אולי אם הדירה הייתה יותר טובה"

מגורים

שאלנו את הצעירים כיצד מצאו סידור מגורים לאחר שעזבו את דירת הפרויקט.

1. חזרה למגורים עם המשפחה-

- "אני גרה עם הקרובים שלי בתל אביב,

- "בהתחלה לא היה לי איפה לגור ואז גרתי אצל דודה שלי בירושלים"
- "עברתי לגור עם ההורים שלי כי היו צריכים אותי"

2. שכירת דירה-

- " אני וחברה שלי חיפשנו דירה בעיתון ומצאנו דירה שהתאימה לנו"
- "שכרתי דירה לבד, והצבא עזר לי לשלם את השכר דירה"
- "עשיתי הכל לבד והסתדרתי כמו שאני רגילה להסתדר לבד. זה לא היה קשה ושכרתי דירה"

3. מגורים דרך צבא/ עבודה/ לימודים-

- "אני גרה בנתיים בצבא בבסיס"
- "חיפשתי מגורים ואז המכללה שאני לומדת בה אורט בכרמיאל עזרו לי עם מעונות"
- "אני גרה במגורי עובדים במלון שאני עובדת בו באילת"

4. קושי במציאת מגורים קבועים-

- "לא מצאתי מקום לגור, אני מתגלגל בין חברים וישן אצלם"
- "בהתחלה לא מצאתי מקום ממש אז גרתי בבסיס בצבא, ואצל דודות וחברות שלי"
- "בהתחלה שכרתי דירה, אבל לא עמדתי בתשלומים, אז הלכתי לישון אצל חברים פה ושם אני אצל חברים"

קושי במציאת מגורים

שאלנו את הצעירים אם היה קשה למצוא סידור מגורים אחר

1. קושי במציאת מגורים-

- "מאוד קשה, כי זה היה פיתאומי מאוד ולא עזרו לי פשוט יצאתי מהדירה לכלום"
- "היה קצת קשה לעזוב כי אף פעם לא הייתי לבד"
- [חזרה לגור עם אמא] "היה קצת קשה כי לא חיינו ביחד הרבה זמן, והיה קשה להתרגל לגור ביחד"

2. לא היה קושי במציאת מגורים-

- "לא היה קשה. רציתי לצאת ויצאתי"
- "לי היה ל כי הלכתי לגור עם המשפחה שלי,

תעסוקה

תעסוקה- נוכחי

הצעירים נשאלו במה עובדים כיום, רובם עבדו בעבודות זמניות או חלקיות, ומספר קטן עבד בתחום שעניין אותם או שירצו להמשיך לעסוק בו בעתיד.

1. עבודה זמנית/ חלקית-

- "אי עובדת בתחנת דלק, זו משכורת גבוהה ותנאים טובים אבל זו לא התקדמות בחיים"
- "אני עובדת במפעל פלסטיק, עבודה די פשוטה, לא צריך הכשרה או משהו כזה"
- "אני ממלצרת כשיש לי זמן מחוץ לשירות"

2. עבודה מקצועית/ מספקת-

- "אני ספרית בסלון, למדתי את המקצוע בבית הספר של שוקי זיקרי ואני מקווה להמשיך ולהתקדם בתחום הזה"
- "אני עובדת במלון כל העבודות שצריך שם, זה לא מקצועי, זה דברים פשוטים"
- "אני מנהל את המספרה שלי וגם ממשיך ללמוד ספרות"

תעסוקה- תוכניות לעתיד

הצעירים נשאלו מה התוכניות שלהם בתחום העבודה ומקצוע. לרוב הצעירים היה מושג כללי של תחום שבו הם מעוניינים אך לא הייתה תוכנית פעולה בנושא או היכרות עם הדרישות בתחום.

1. צעירים שידעו מה תחום התעסוקה המעניין אותם-

- "אני רוצה ללמוד מחשבים, מקווה להתחיל בקרוב, ואז לעבוד בהיי-טק"
- "רוצה לעבוד בתחום המכירות והשיווק"
- "אני רוצה ללמוד קרימינולוגיה ועבודה סוציאלית ולעבוד עם בני נוער בבתי סוהר"

2. ללא תוכנית כלל-

- "אני רוצה ללכת ללמוד באוניברסיטה לא יודעת בדיוק מה עדיין, אני חושבת על זה ולפי מה שאני אלמד יהיה לי גם מקצוע"
- "אני פשוט לא מתכננת, אולי יום אחד יהיה לי מקום משלי, עצמאית, ניראה"
- "כשאני אשתחרר אני אראה, לא חושב על זה כרגע כי יש לי תקופה ארוכה לשירות עדיין,

3. תוכניות עמומות או כלליות מאוד-

- "כרגע רוצה לעבוד בעבודה מועדפת ואחר כך אני רוצה להיות מפורסמת בתחום הבמה וגם לפתוח עסק"

- "אני רוצה לעבוד במקצוע טיפולי אולי לעזור לאחרים שחיים שלהם קשים בכלל אני יש לי מוסר עבודה גבוה אני יודע לעבוד ותמיד עבדתי אולי אני יעבוד בתחום טכני יותר "
- ,אני חושבת לעבור לדרום ולעבוד באינטל או בחברה אחרת, לא מתכוונת לחיות בארץ אני רוצה לעבור לחו"ל ולהצליח שם"

מצב כלכלי

הכנסה

מקור ההכנסה של רוב הצעירים היה ממשכורת או משכר בשירות צבאי ולאומי, ארבעה צעירים דווחו על מקור הכנסה לא פורמאלי, של הורים או דודים.

- "משכורת צבאית ואני גרה עם אימא שלי אז אין לי הוצאה של שכר דירה"
- "בהתחלה הייתי צריכה להסתדר לבד כי אין לי תמיכה אבל עכשיו שיש לי משכורת המצב מצויין"
- "אני מקבלת יותר ממשכורת צבאית רגילה ויש לי תמיכה מהדודים"
- "אני עובדת וגם מקבלת מאבא ואימא שלי מדי פעם כסף"

מצב כלכלי קשה-

- מספר צעירים תיארו כי נקלעו לקשיים כלכליים לאחר היציאה מהדירה.
- "כן, כי אני לא עובד ואין לי הכנסה אחרת או הורים שיממנו אותי"
  - אני במצב ירוד מאוד, יש לי מינוסים וזה הולך להגיע לבית משפט, חוץ ממגורים של המכללה אני לא מקבלת כלום"
  - "בהתחלה כשיצאתי היה קשה כי אין לי תמיכה מהמשפחה או מהתוכנית ובגלל זה גרתי אצל סבתא"

שירות צבאי / לאומי

שירות- תיאור נוכחי

ביקשנו מהצעירים המשרתים כיום לתאר את השירות הצבאי/ לאומי.

1. שירות צבאי-
  - "השירות טוב לי, אני בתפקיד מנהלי בשריון. זה עד ינואר, אני שמחה שיש לי מסגרת, המפקד שלי טוב וגם הבנות שאיתי"
  - "אני משרתת כרכזת כוח אדם בצבא, אחראית על חיילים אני ממש מרוצה זה מצויין לי"
  - "אני מש"קית בינוי, זה בסדר, בסך הכל מיציתי כבר את הצבא ואני רוצה לעבור הלאה"

2. שירות לאומי-

- "אני בשירות לאומי, כיף לי אני מרוצה שם, יש לי עוד שנה לשירות בגן ילדים"
- "עשיתי שירות לאומי בזמן שהייתי בתוכנית עם ילדים"

שביעות רצון

שאלנו את הצעירים אם השירות נתן להם משהו, אם קידם אותם. חלק גדול מהצעירים חשו שהשירות בצבא קידם אותם, חלק קטן יותר לא חש שהשירות נתן לו משהו. 1. צעירים שחשו שביעות רצון מהשירות-

- "זה נתן לי ניסיון, עצמאות, בטחון, וידיעה שאני יכולה להיות בתפקיד רציני"
- "הצבא נתן לי כוח, למדתי להיות יותר חזקה"
- "בזכות השירות הלאומי קיבלתי הכשרה בתחום שאני עובדת בו היום, זה משהו שעניין אותי ועכשיו יש לי ניסיון"

2. צעירים שהביעו חוסר שביעות רצון-

- "ממש לא, זה בעיקר לקח לי את הבריאות הפיזית והנפשית"
- "רציתי להתגייס, אבל לא מרגישה קיבלתי משהו מיוחד"
- "התאכזבתי מהצבא, ציפיתי לקריירה צבאית, רציתי להיות קצין, אבל אנשים כמוני לא רוצים בקצונה לשם לקוחים אנשים מבתים טובים ואותי שלחו להיות גוי'בניק, אז לא הייתי מרוצה"

לימודים

לימודים- נוכחי

מספר קטן מאוד של צעירים לומדים כיום.

- "עושה קורס פסיכומטרי וגם לימודי נהיגה"
- "לימודי תעשייה וניהול במכללת אורט"
- "ממש עכשיו סיימתי קורס קוסמטיקה, מניקור פדיקור, זה עוד השלמה לספרות,

לימודים- תוכניות המשך

הצעירים נשאלו מה התוכניות לעתיד בתחום הלימודים, הרוב המוחלט של הצעירים תכננו בהמשך ללמוד, בתחומים אקדמיים, מקצועיים והשלמת בגרויות. 1. לימודים אקדמאיים-

- "אולי אני אלמד הדרכה עם בני נוער, אני חושב שזה מאוד יתאים לי ואני אדע לדבר איתם דוגרי כי אני גם עברתי קשיים"

- "רוצה ללמוד עבודה סוציאלית וקרימינולוגיה, בירתתי במכללת אשקלון וזה לימודים של ארבע שנים, מכינה ועוד שלוש שנים תואר,
  - "רוצה ללמוד סיעוד בשנה הבאה"
2. לימודים מקצועיים-
- "רוצה ללמד איפור ועוד מקצועות טיפוח"
  - "רוצה ללמוד מכונאות או להיות טכנאית"
  - "חשבתי ללמוד קוסמטיקה בשביל שיהיה לי מקצוע או אולי עיצוב בגדים"
3. השלמת בגרויות ופסיכומטרי-
- "אולי אחרי הצבא אני יעשה קורס באנגלית וגם פסיכומטרי ואולי אחרי זה לימודים באוניברסיטה"
  - אחרי ה שירות אני רוצה להשלים בגרויות, ואחרי זה לא יודעת מה אני רוצה ללמוד"
4. רצו ללמוד אך לא ידעו מה-
- "בשנה הבאה אני אלך ללמוד, אבל אני לא סגורה על כיוון"
  - "אני רוצה ללכת ללמוד באוניברסיטה לא יודעת בדיוק מה עדיין, אני חושבת על זה ולפי מה שאני אלמד יהיה לי גם מקצוע"
  - "אני בטוחה שאני אלמד עוד בהמשך, לא יודעת מה"

תיאור אישי של העזיבה

ביקשנו מהצעירים לתאר את הליך העזיבה מהדירה. היו צעירים שתיארו את העזיבה כמשבר, והיו כאלו שחשו שהעזיבה עברה בצורה חלקה יותר.

1. עזיבה משברית-

- "זה היה מאוד קשה ומשבר כי הוציאו אותי מהדירה בלי שתהיה לי תוכנית למשהו אחר, עבודה, מגורים, אז עכשיו אומרים לי שאני אוכל אולי לעבור לחיפה לדירה אבל בנתיים זה קשה מאוד אני מרגיש מדוכא מזה"
- "אני לא יכולה לספר, היה משבר משפחתי, ומאז כלום לא הולך, זה קשה ממש כלום לא הולך, אבל זה לא אשמת הדירה שקשה לי זה בגלל מה שקורה במשפחה"
- "היציאה מהדירה הייתה קשה, הדירה ממש עזרה מכל הבחינות, אני הרגשתי שלא עזרו לי כשהייתי צריכה עזרה עם הבנות החדשות. הן עשו בלאגן ולא הציאו אותן מהדירה ובגלל זה יצאתי, כבר לא היה לי כסף, סבלתי שם והמדריכים לא התייחסו לתלונות לשי, היה קשה לחזור לבית של ההורים, ואני מרגישה שאני רוצה להתקדם בחיים ולא ללכת אחורה"

2. עזיבה חלקה יחסית -

- "בשבילי הדירה הייתה מאוד חשובה כשהייתי בשירות לאומי כי לא יכולתי לחזור הביתה, ונהניתי שם, כשהתארסתי עם החבר שלי החלטנו לגור ביחד וקיבלתי הרבה עזרה מערן להתקדם לזה"
- "זה עבר עלי בקלות המעבר, החלטתי שאני יוצא ויצאתי, זה לא היה משהו מיוחד,"
- "היה קצת קשה כי הייתי קשורה לחברות ולאחותי בדירה, אבל בסך הכל הסתדרתי עם העזיבה, כי זה היה דבר טוב לגור עם החבר אז זה היה לטובה ולא קשה מידי"

מקורות תמיכה

שאלנו את הצעירים אם היה להם למי לפנות כאשר היה קשה. היו צעירים שחשו שאין להם מקורות כאלו, אך מרבית הצעירים תיארו מקורות תמיכה מגוונים (משפחה, חברים, מלווים מהתוכנית).

1. מקורות תמיכה משפחתיים-

- "יכולתי לפנות להורים שלי, וגם פניתי אליהם והם עזרו לי במה שהיה צריך,
- "אני בקשר טוב עכשיו עם אימא שלי"
- "כן, למשפחה שלי, ומשפחה האומנת "

2. מקורות תמיכה חברתיים-

- "לחברות שלי, יש לנו קשר ממש חזק"
- "יש לי אנשים שקרובים אלי ביום יום שעוזרים לי"
- "בטח, בעיקר לחבר שלי, אני מדברת איתו על הכל"

3. מקורות תמיכה מהתוכנית-

- "אני בקשר טוב עם ערן ויכולה תמיד לדבר איתו הוא עוזר עם צריך"
- "הייתה לי משפחה מארחת מדולב וגם המדריכה מדולב"
- "כן, בדרך כלל אני פונה לצוות של אהבה, או למנהל והם עוזרים"

4. לא היו מקורות תמיכה-

- "לא היה לי למי לפנות אבל התמודדתי"
- "לא דיברתי עם אף אחד, שמרתי את הקושי לעצמי, כי המלווה של הדירה לא התייחס לקושי שלי, דיברתי קצת עם החבר שלי"
- "לא היה לי ממש לי לפנות, והיה לי קשה"

תמיכה ממלווי התוכנית

הצעירים נשאלו אם יפנו למלווה לעזרה או תמיכה, מספר קטן של צעירים חשו שלא יוכלו לפנות כלל למלווים, שאר הצעירים חשו שיוכלו לפנות, חלקם רק במקרה של קושי חמור, וחלקם האחר חשו שיוכלו לפנות בכל מצב.

1. חשים שלא יוכלו לפנות כלל-

- "לא מאוד אכזבו אותי שם וממש זרקו אותי"
- "לא, התייחסו אלי ממש לא יפה ואין לי קשר איתם"

2. יוכלו לפנות במצב קשה-

- "בעת הצורך כן, אבל באופן כללי לא ממש פונה"
- "כן, אני יכולה לפנות, אבל מעדיפה להסתדר לבד,

3. חשים שיוכלו לפנות בכל מצב-

- "בטח שכן, ערן ואני בקשר כל הזמן והוא ממש בעדי ופה בשבילי"
- "כן, אם צריך משהו אז אין לי בעיה לפנות אני יודעת שישמחו לעזור לי"
- "כן, אני מדברת איתו והוא ממשיך להתקשר אלי וללוות אותי, אני מתייעצת איתו"

מבט לאחור

הצעירים התבקשו לחשוב במבט לאחור מה הדברים הטובים שקרו להם בזמן השהות בדירה.

- "טוב היה שהיו לי חברות ממש טובות שם וגם המדריך ואיריס ניסו לעזור לי וכיוונו אותי למקומות טובים"
- "היו הרבה דברים טובים. זה היה כמו משפחה וגם מימנו לי לימודים, זה היה הבית שלי בשנים האלו"
- "התקדמתי שם ולמדתי דברים כדי שאני אוכל להסתדר לבד"
- "היה טוב שהיה את ערן, וגם עבדתי וזה ממש טוב לי, היו לי חברים והייתי עם אנשים שזה חשוב"
- "היה סוג של בית ועזר בתקופה שהייתי צריכה"
- "לא יכולה להגדיר בדיוק, היה נחמד, דאגו לי זה לא היה משהו ספציפי המדריך היה טוב"
- "הייתי עם חברות וכל העניין של השירות הצבאי מאוד עזר"

שאלנו את הצעירים מה היו הדברים הרעים שקרו במהלך השהות בדירה.

- "זה שהדירה בתוך פנימייה זה רע מאוד לדעתי ואין מספיק עצמאות ומקום לגדול"
- "המנהל של ניר העמק היה ממש לא נעים והיה נכנס לדירה כל הזמן ומעיר ומעיק, זה לא מקום טוב לדירה"

- "זה שזרקו אותי החוצה זה דבר ראשון, וגם שלא נתנו לי מספיק תמיכה במקומות שהייתי צריך"
- "הכול היה רע, המדריכות לא היו בסדר איתנו, והבנות שם כל הזמן ניסו לנצל שאחרות יעשו הכול, והבית היה מטונף ולא עזרו בכלום"
- "רע היה שהמדריכות לא עשו את התפקיד שלהן בלעזור וזה שלא הקשיבו לי"
- "זאת הייתה עיר מגעילה שם וגם לא הייתה לי מספיק מוטיבציה"
- "גם לא משהו מיוחד, פשוט זאת עיר נורא מדכאת שם ולא רציתי להיות שם"

הצעות והמלצות של הצעירים

- ביקשנו מהצעירים להעלות רעיונות ומחשבות מה עוד כדאי לעשות כדי לעזור לצעירים במצב דומה.
- "אני חושבת שהפרויקט גדל הרבה ויש הרבה אנשים שצריכים עזרה וצריך יותר מדריכים, כי המדריכים היו אחלה אבל כולם באים אליהם לעזרה וצריך יותר מדריכים"
  - "צריך לשאול את הצעירים מה טוב להם ולנסות להתקרב אליהם לעשות איתם שיחות, אפילו הבן אדם שהוא הכי אנטי זה יכול לרכך אותו. לא להטיף מה טוב ומה לא. להיות חבר ולא מעל, לא להתנשא"
  - "העבירו את הדירה לתוך הפנימייה וזה לא היה טוב כי זה ילדים שכל החיים גדלו בפנימיות ולכן גם לא רציתי להמשיך"
  - " בדירה, יש בעיה עם כללים וחוקים שהם כמו בפנימייה, אסור לארח, אסור לחזור מאוחר, זה לא מלמד עצמאות. גם המנהל הקשה עלי מאוד"
  - "צריך פיקוח על המדריכים, לא כולם טובים וצריך לבדוק מי כן ומי לא. צריך גם שיחות קבועות עם אנשי מקצוע לכל מי שגר בדירה"
  - "כדי לפתוח עוד בתים, הבנתי שהולכים לסגור, זו מסגרת מאוד טובה, מה שמעצבן זה הגבולות, לא יכולתי להזמין את חבר שלי לדירה, רק בשעה מסויימת זה כמו בפנימייה"

ראיון שני לאחר עזיבת התוכנית (N=10)

קשר עם גורמים מהתוכנית

- הצעירים נשאלו אם יפנו למלווה בעת הצורך, כול הצעירים חשו שיוכלו לפנות למדריך כאשר שלושה אמרו שיפנו רק במקרה דחוף, ושבעה חשו שיוכלים לפנות בכל זמן למלווה.
1. רק במקרה דחוף-
- "כן, אם אני צריכה, בעיקר בגלל בעיות כלכליות אין לי מקום אחר לפנות"

- "אולי אם זה משהו דחוף, אני לא בקשר עם ערן אבל אולי אם זה משהו שאני יודעת שהוא יכול לעזור"

2. בכל זמן-

- "כן, תמיד, אנחנו מדברים הרבה והוא ממשיך לעזור לי גם מחוץ לדירה"
- "כן תמיד, גם כשאני לא מסכימה איתו, ערן תמיד רוצה לעזור לי"
- "כן, אנחנו מדברות בטלפון ואני יכולה לפנות אליה אם אני צריכה תמיד"

מגורים

מצב נוכחי

שאלנו את הצעירים היכן הם מתגוררים כיום. חמישה צעירים דיווחו כי הם שוכרים דירה עם בן זוג או שותף, שני צעירים מתגוררים עם משפחתם, צעיר אחד שוכר דירה לבד ושני צעירות מתגוררות במגורים של מקום עבודתן (בית מלון). הצעירים נשאלו עם מקום המגורים הוא יציב, כל הצעירים חשו שכן.

- "זה סידור יציב, אני מתכוון להישאר שנה שנתיים"
  - "הסידור יציב לאורך זמן ואני מתכוונת להישאר פה תקופה"
  - "כל עוד אני עובדת פה אני יכולה להישאר"
- שני צעירים תיארו כי בשלושה חודשים האחרונים היה מצב בו לא היה להם היכן לישון ונאלצו למצוא פיתרון זמני (לינה בבסיס צבאי ואצל חברה). מחצית מהצעירים מספרים כי קיבלו עזרה בנושא מגורים מבני משפחה, צבא וממקום עבודה.

תעסוקה

תעסוקה- מצב נוכחי

שמונה צעירים עובדים כיום, שניים מהם מגדירים את העבודה כמקצועית, שאר הצעירים עובדים בעבודות פשוטות מתוך צורך כלכלי. מרבית הצעירים העובדים תיארו את העבודה כיציבה כל עוד ירצו בה. שני הצעירים שאינם עובדים כיום נמצאים בשירות צבאי. אף אחד מהנשאלים לא קיבל עזרה בתחום התעסוקה מאז עזיבת הדירה.

1. עבודה מקצועית-

- "אני עובדת כנציגת שירות לקוחות כבר תקופה ארוכה, זה משהו שאני מתקדמת איתו"
- "אני עובדת כטכנאית אלקטרוניקה, עברתי קורס מקצועי בזה"

2. עבודה זמנית או פשוטה-

- "אני קופאית בסופר של עשרים וארבע שעות"
- "עובדת בחנות בגדים ולפני זה בתחנת דלק"

- "אני ממלצרת במסעדה בסביבה"

תעסוקה- תוכניות לעתיד

לשלושה מהעוזבים לא היו תוכניות, לשאר המשתתפים בראיון היו תוכניות ברורות למקצוע עתידי.
1. בעלי תוכניות לעתיד-

- "אני רוצה להיות טבחית ואופה, לדעתי אני אהיה טובה בזה"
- "אני רוצה ללמוד קוסמטיקה ולהיות קוסמטיקאית"
- "אני הולכת ללמוד חינוך ורוצה לעסוק בקידום ילדים וחינוך"
- "אני רוצה לפתוח עסק שקשור לאומנות"

2. ללא תוכניות לעתיד-

- "לא יודעת, אני רוצה עבודה טובה וקלה"
- "לא יודע, בנתיים אני מנסה לשרוד בעבודה, ולא מתכנן לטווח רחוק"
- "אני רוצה ללמוד ולהתקדם אבל לא יודעת במה עדיין"

לימודים

אף אחד מהצעירים אינו לומד כיום, אך לרובם המוחלט (9) יש תוכניות ללמוד בהמשך. שלושה צעירים המתכננים ללמוד בשנת הלימודים הקרובה אף קיבלו עזרה והכוונה בתחום.

לימודים- תוכניות לעתיד

1. לימודי מקצוע-

- "אחרי הצבא אני רוצה ללמוד טבחות וקוסמטיקה"
- "אני רוצה ללמוד קוסמטיקה מתישהו"

2. לימודים אקדמאיים-

- "רוצה ללמוד מנהל עסקים אחרי סיום החוזה במלון"
- "באוקטובר אני מתחילה ללמוד במכללת עמק יזראל מדעי התנהגות וחינוך"
- "רוצה ללמוד וטרינריה אבל אין כסף לזה, אולי בטווח הרחוק אני אלמד"

3. רוצה ללמוד אך לא יודע מה-

- "אני רוצה ללמוד אבל צריכה להחליט מה עוד שנתיים שלוש אני אתחיל"
- "אני רוצה לעשות פסיכומטרי ואחרי זה אני לא יודעת"

מצב כלכלי

- "יש לי חובות לחברת פלאפון ולבית חולים, זה סכומים די גבוהים לא ידועת בדיוק"
- "יש לי חובות לפרויקט וקצת חובות למשפחה, אבל לא סכומים גבוהים"
- "לחברה הסלולארית, אבל זה לא סכום רציני"

ארבעה צעירים תיארו כי בשלושה חודשים האחרונים היה מצב כלכלי קשה במיוחד.

- "כן, היה מצב שכל המשכורת שלי נבלעה במינוס ולא יכולתי למשוך בכלל כסף"
- "פוטרתי מהעבודה הקודמת ולא היה לי הכנסה כמה חודשים היה קשה להסתדר"
- "לא יכולתי למשוך כסף בכלל אפילו שהמשכורת בסדר, כי זה נבלע במינוס, ולא יכולתי לקנות כלום"

כשנשאלו מה עשו, הצעירים דווחו כי ניסו לחסוך, לקחו הלוואה מהבנק ומחברים.

- "ניסיתי להסתדר עם מה שיש לי ונעזרתי בחברות"
- "חסכתי בהכול, אכלתי במלון ואצל חברות עד המשכורת הבאה ואז כבר היה לי פחות מינוס"
- "לקחתי הלוואה מהבנק כדי להסתדר"

רשת חברתית

שאלנו את הצעירים אם היה להם למי לפנות כשהיה להם קשה, שני צעירים ענו שאין להם למי לפנות בעת מצוקה, שאר הצעירים תיארו מגוון מקורות כמו משפחה, חברים, גורמים מהתוכנית, וגורמים ממקום השמה קודם.

- "פניתי לערן, לחברות ולמשפחה וזה עזר לי מאוד"
- "אני תמיד יכולה לפנות לערן ואיריס, וכשקשה אני גם פונה אליהם, וגם לחברות שלי"
- "אם אני צריכה לדבר אז אני פונה לחבר שלי"
- "פניתי לחברות שלי והם עזרו לי, בעיקר לדבר ולהרגיש שיש לי אותן"
- "פניתי למשפחה שלי, הם תמיד עוזרים ותמיד יעזרו"

הצעירים נשאלו מה היו תוצאות הפנייה למקורות התמיכה. הצעירים דווחו בעיקר על צורך בהקשבה ותמיכה, ולעיתים גם בעזרה אינסטרומנטאלית או טכנית.

- "תמכו בי והקשיבו לי, ערן גם עזר לי לסדר דברים שהייתי צריכה בהם עזרה"
- "הקשיבו לי עזרו לי כמה שרק אפשר, נתנו לי לא להרגיש לבד"

- "עוזר לי בכל דבר, אם זה עצות או כסף עזרה אחרת"
- "עזרו לי במה שהייתי צריכה, היו לי בעיות רפואיות"

מבט לאחור

ביקשנו מהצעירים לתאר את עזיבת הדירה, האם היה משבר או שהחוויה נתפסה כחיובית, כיצד הם רואים כיום את העזיבה.

1. תחושה חיובית במעבר-

- "לי היה בסדר גמור כשעזבתי, גרתי אצל אימא שלי ואז מצאתי שותפה ושכרנו דירה, בסך הכול תקופה טובה, היה לי הרבה תמיכה מערן, ולא הרגשתי שהיה משבר"
- "בשבילי היציאה מהתוכנית הייתה מתוכננת מראש כי לא הרגשתי בנוח בתוך הדירה, אז יכולתי לתכנן ולברר לאן אני יוצאת אז זה לא היה משבר כי לא זרקו אותי, והסתדר בסדר"
- "בשבילי לגור בדירה לא היה טוב אז היציאה הייתה טובה לי, בהתחלה גרתי עם ההורים ואז שכרתי דירה לבד, ואני שמחה שעזבתי, אין לי משבר"
- "אני בחור חזק ויודע לדאוג לעצמי ולהסתדר בכל מצב"

2. תחושה משברית במעבר-

- "היה לי קשה לעזוב את הדירה, ולא תמיד מצאתי דרך להסתדר בהתחלה שכרתי דירה ועבדתי כמלצרית ואז עברתי לפה, לא היה לי טוב כל כך בדירה, אבל גם לא קל בחוץ להסתדר, עכשיו אני כבר בסדר"
- "היה לי משבר עם החבר והיה תקופה קשה, אבל באופן עקרוני אני חושבת שיש משברים בחיים אבל צריך להסתדר ולהמשיך הלאה ולעבור את זה"
- "היה לי קצת קשה לצאת מהדירה עד שהתרגלתי, עכשיו יותר טוב לי וגם קיבלתי עזרה מהתוכנית ומהצבא"

ביקשנו מהצעירים להעריך כיום עד כמה היה טוב או רע בזמן השהות בדירה, שלושה העריכו כי היה טוב מאוד, חמישה ציינו שהיה טוב בדירה, ושניים אמרו שהיה די טוב. שלושה צעירים היו רוצים לחזור לדירה אם זה היה תלוי בהם.

1. מעוניינים לחזור-

- "כן, כי זה לא קל בחוץ, בדירה יותר דאגו לי"
- "כן, מצד אחד הייתי רוצה לחזור, אבל יש גם סיבות שבגללן עזבתי, עברתי לגור עם חבר שלי בחיפה וזה טוב, אבל גם מאוד היה עוזר לי להיות בדירה"

2. לא מעוניינים לחזור-

- "לא, הדירה היא בתוך ניר העמק, בפנימייה היום, וזה ממש לא טוב לי, אם זה היה כמו פעם שלא היינו בתוך הפנימייה, אך בכיף"
- "לא, אני גרה עם החבר שלי וזה מתאים לנו מאוד"
- "לא, כי זה די היה בזבוז זמן".

מתוך הניסיון האישי

שאלנו את הצעירים מתוך ניסיונם האישי מה יכול לעזור לצעירים אחרים במצב דומה.

- "צריך לא לפחד לצאת לחיים, צריך להקשיב לעצמך ולא לאחרים"
- "צריך לקבל עצות ולפנות לאנשים שרוצים לעזור, אני גם מוכנה לתת עצות ולעזור לחבריה שיוצאים מהפרויקט"
- "כדאי להסתכל תמיד למעלה ולדעת שאתה יכול לעזור לעצמך"
- "אני חושבת שצריך לדעת להקשיב ולקבל עזרה כי הנוער במצב הזה לא יודע לקבל עזרה"

חלק א'

נספח 5: כלי המחקר

קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער טופס הסכמה לראיון

שלום רב,

שמי _____ אני פונה אלייך כמי שמתתף בתוכנית חדשה המיועדת לבוגרים של פנימיות ומשפחות אומנה. במטרה להעריך את התוכנית ולראות אם ניתן לשפר אותה ולסייע בכך לבוגרים נוספים, אנו צוות מהאוניברסיטה העברית בירושלים העורכים מחקר ובו אנו מראיינים בוגרים ואנשי צוות על הדעות, המחשבות והניסיון שלהם בתוכנית הזאת.

לכן אנו פונים אלייך בבקשה להתראיין למחקר. חשוב לנו מאוד לשמע מה דעתך. אנחנו חושבים שהדעות והמחשבות של הצעירים המשתתפים בתוכנית חשובות מאוד, כדי שנוכל ללמוד ולהציע דרכים לשפר את השירות שהתוכנית הזו נותנת.

ההשתתפות שלך במחקר אינה חובה. ההחלטה שלך לא להשתתף לא תפגע בך או בשירותים שאתה מקבל. גם אם תחליט להשתתף בראיונות, אתה יכול להחליט לא לענות על שאלות שאתה לא רוצה לענות ולהפסיק את השתתפותך בכל שלב.

כל מה שתגיד/י יישמר בסוד ובפרטיות אלא אם כן תגיד לנו במהלך הראיון דברים שאנו מחויבים לדווח עליהם על פי החוק. אנחנו לא נעביר חומר אישי עליך לאף אחד. משך הראיון הוא כחצי שעה. אתה כמובן תוכל להפסיק את הראיון מתי שתרצה. אם בעקבות הראיון אתה תרגיש שאתה רוצה להמשיך ולדבר על הדברים שעלו במהלך הראיון או שתרצה שנשתף את הצוות במה שאמרת לנו, נבקשך להגיד לנו ואנו נפנה אותך לאדם המתאים שיוכל להמשיך ולדבר אתך.

נודה לך מאד על שיתוף הפעולה. אנו מקווים שההשתתפות שלך במחקר תיתן לך הזדמנות לדבר על דברים שמעניינים אותך ולהגיד את מה שאתה מרגיש באופן חופשי. אנו גם מקווים מאוד שהדברים שתגיד בראיון יעזרו לשפר את השירות שניתן לבוגרים של פנימיות ואומנה. אם תרצה, בסיום המחקר אנו נשמח להעביר לך תקציר של הממצאים.

האם את/ה מסכים/מה להשתתף במחקר?

1. כן (למראיין, נא לרשום שם ושם משפחה. לצורכי רישום בלבד). _____

לא. מדוע? _____

אם יש לך שאלות על הראיון או על המחקר עצמו תוכל לפנות לאחראי על המחקר:
פרופסור רמי בנבנישתי, האוניברסיטה העברית בירושלים – 089262740 025882203

בסיום הראיון:

תודה על ההשתתפות שלך בראיון!

יש בכוונתנו להמשיך ולראיין בוגרים המשתתפים בתוכנית. האם נוכל לחזור אלייך בעוד מספר חודשים כדי לראות מה קורה אתך ומה המחשבות שלך? האם נוכל לעשות זאת בשיחה טלפונית?
1. אני מוכן להתראיין שוב.
2. אפשר להתקשר אלי בטלפון: _____
3. אני מעדיף שלא תראיינו אותי יותר.

כדי להבין טוב יותר את המצב של צעירים המשתתפים בתוכנית, אנחנו מבקשים לראיין גם אנשי צוות בתוכנית. אנו רוצים לשאול אותם על איך התוכנית עוזרת או לא עוזרת לכל אחד מהמשתתפים.

האם נוכל לשאול את איש הצוות שאלות הנוגעות להשתתפות שלך בתוכנית?

1. אני מסכים שתראיינו את אנשי הצוות ותשאלו שאלות עלי.
2. אני לא מוכן שאיש צוות ימסור עלי מידע אישי.
3. אחר - _____

ראיון ראשון עם הצעיר

הקדמה למראיין

>הראיון עם משתתף התוכנית הוא ראיון מובנה למחצה. יש מספר תחומים ושאלות שיש לנו עניין מיוחד לקבל תשובה עליהם. עם זאת, הראיון יהיה פתוח ככל שניתן כדי לקבל התייחסויות אותנטיות מעולמו של המראיין ובשפתו ככל שניתן. אנו מציעים ניסוחים לגבי הדרך לשאול שאלות, אך אתה יכול לשמור על גמישות מסוימת בדרך שבה את מנסח שאלות במטרה להתאימה למראיין, לסגנון, לשפה ולביטויים שבהם הוא משתמש, ולאינטראקציה הנוצרת ביניכם.

הראיון אינו חובה; המראיין בחר להשתתף במחקר. התייחס לכך במהלך הראיון והודה לו על הנכונות והדגש כמה זה חשוב שהוא משתף אותנו במה הוא חושב ומרגיש. במקרה הצורך ניתן לפצל ראיון לשתי פגישות.<

הצגת המראיין והראיון

שמי _ ואני מראיינת במחקר שנערך על התוכנית שבה אתה משתף. אנו מראיינים את כל הצעירים והצעירות המשתתפים בתוכנית כך שנוכל ללמוד מהם על התוכנית ועל החיים שלהם אחרי שעזבו את הפנימייה או את האומנה. המטרה שלנו היא ללמוד מהמשתתפים בתוכנית, מה הם חושבים ומרגישים כלפי התוכנית, ממה הם מרוצים ומאיזה דברים הם פחות מרוצים, ומה ההצעות שלהם לשיפור התוכנית.

חשוב לי מאוד לשמוע מה אתה חושב ומרגיש. אם יש דברים שאני לא שואל בנושא ואתה חושב שאתה רוצה לדבר עליהם, אז בבקשה.

אנחנו שומרים על הפרטיות והסודיות של הדברים שאת אומרת. רק אם תרצי שאנו נעביר את הדברים שלך למישהו בשמך אנו נעשה זאת ברצון.

רקע

>המטרה של חלק זה היא להכיר את סיפור הרקע הבסיסי תוך יצירת אוירה של אמון והקשבה אמפטית. אין אנו מעוניינים להיכנס לעומק לסיבות שבעטיין הגיע המשתתף לתוכנית או לרקע המשפחתי לפרטיו. יש להימנע מלעודד את המשתתף לתאר בפרטי פרטים את המצוקה שבה היה שרוי או לשאול לפרטים, אלא אם הם ממש חיוניים. הדגש צריך להיות על החלקים שמאפשרים להבין איך הגיע לתוכנית, ומהיכן, ומה הביא אותו לתוכנית לעומת אלטרנטיבות אחרות.<

כמה זמן אתה פה בדירה?

מאיפה הגעת לדירה? איפה היית לפני שהגעת לדירה?

ספר לי איך הגעת לדירה?

[נושאים שיש לנסות לקבל עליהם מידע בשאלות המשך :

כיצד הגיע לתוכנית, מאיפה, כמה זמן היה במקום אחר

מה היו האלטרנטיבות ששקל או שהיו פתוחות לפניו (לפחות באופן עקרוני), ומדוע בחר דווקא בתוכנית.

איך נודע לו על התוכנית
מה גרם לו לבחור דווקא בתוכנית, מה היו ההתלבטויות (אם היו)]

מצב נוכחי, תוכניות ויעדים לשנה הקרובה ולאחר העזיבה, מה הציפיות מהתוכנית באשר לסיוע במימוש היעדים

> המטרה שלנו היא להכיר את הסיפור האישי מבחינת ההתמודדות עם משימות עיקריות. בכל תחום
אנו מנסים להבין מה המצב היום, מה התוכניות להמשך באותו תחום ומה הצפיות שלו באשר
לתפקיד של התוכנית למרכיביה השונים (מלווה, משאבים כספיים וכד') לסייע לו להגשים את
התוכנית. חשוב להקשיב להערות על מחסומים העומדים בפניו (וייתכן שגם בפני אחרים) בדרך
להגשמת היעדים. <

אני רוצה לשאול אותך מה המצב שלך בכמה תחומים. לגבי כל אחד מהם אני מבקשת לשאול: אותך
א. מה המצב היום ב. מה התוכניות שלך לעתיד, וג. האם לדעתך השתתפות שלך בתוכנית תעזור
לך להשיג את המטרה הזו ואיך.

נתחיל בנושא הלימודים.

כמה שנות לימוד יש לך?

מה המצב שלך מבחינת הבגרויות?

יש לך תוכניות להמשיך ללמוד? ספר לי על התוכניות האלה.

אתה חושב שהתוכנית תעזור לך להגיע לזה? איך?

היה משהו שהיית רוצה שיעזרו לך בעניין הזה ואתה מרגיש שלא יכולים או לא רוצים לעזור לך?

<לפי הגיל והספור האישי יש להתייחס לנושא הצבאי, להתעלם אם כבר ברור שלא שירת ואינו
מתכוון לשרת, או שוחרר עקב אי התאמה. לגבי מי שכבר שירת לברר איך היה השירות הצבאי ולגבי
מי שטרם שירת לשאול על התוכניות.>
<לגבי מי ששירת>

אני מבינה ששירת / אתה משרת בצבא/שירות לאומי. ספר לי קצת על השירות שלך.

[אנו מנסים להבין עד כמה השירות היה משמעותי, תקין, תורם לעתיד, מצביע על יכולת הסתגלות
לחיים נורמטיביים, נותן אינדיקציות שיכול להשתלב במקום עבודה רגיל וכד'. יש לשים לב למקרים
שנראה שיש הצטיינות מיוחדת המרמזת על יכולות בולטות חיוביות]

האם השתתפות שלך בתוכנית עוזרת לך כשאתה משרת? איך?

האם התוכנית הייתה יכולה לעזור לך (יותר)?

מה התוכניות שלך לגבי שירות צבאי/ שירות לאומי?

האם התוכניות עוזרות לך בעניין זה? איך? >לשים לב להיבטים של תמיכה וליווי רגשי ופיזי, מידע,

וכד' <

האם התוכנית תעזור לך כשתהייה בשירות צבאי/לאומי?

מה בקשר לעבודה, האם עבדת פעם, לפני שהגעת לכאן?
האם מאז שאתה בדירה עבדת? ספר לי קצת על העבודה או העבודות שלך?
מה התוכניות שלך לגבי עבודה ומקצוע?
אתה חושב שהתוכנית תעזור לך להגיע לזה? איך?
היה משהו שהיית רוצה שיעזרו לך בעניין הזה ואתה מרגיש שלא יכולים או לא רוצים לעזור לך?

האם יש לך תוכניות אחרות לגבי העתיד הקרוב?
האם ההשתתפות שלך בתוכנית תוכל לעזור לך להגשים את התוכניות שלך?

שירותים שקיבל ולא קיבל

<חלק מהמידע בחלק זה עשוי להתקבל בחלקים קודמים. התייחס רק למידע שלדעתך טרם עלה>
אני רוצה לשאול אותך עכשיו על דברים שקיבלת מהתוכנית ודברים שהייתי רוצה לקבל ועוד לא קיבלת.

חיפוש עבודה, הכשרה מקצועית

לימודים

תמיכה בשירות הצבאי

ללמוד איך לנהל משק בית

עזרה כלכלית

עזרה ותמיכה רגשית כשהיה קשה, עצוב, משברים בעבודה, עם חברים

האם אתה מרגיש שאתה זקוק לסיוע ולשירותים נוספים שאינך מקבל?

הערכת יכולות/מיומנויות

אני אשאל אותך מספר שאלות כדי לראות מה אתה חושב לגבי היכולות שלך במספר נושאים.

<u>בטוח שלא</u>	<u>חושב שלא</u>	<u>חושב שכן</u>	<u>בטוח שכן</u>	<u>האם לדעתך היום יש לך את היכולת:</u>
לימודים				
4	3	2	1	<u>לקבל תעודת בגרות מלאה</u>
4	3	2	1	להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה
4	3	2	1	ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית
צבא/שירות לאומי				
4	3	2	1	לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות
4	3	2	1	להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)
עבודה				
4	3	2	1	<u>לעשות מאמץ</u> להשתלב בעבודה
4	3	2	1	לחפש עבודה באופן יעיל
4	3	2	1	להצליח בראיון עבודה
4	3	2	1	להצליח להשתלב בעבודה הדרושת יכולת מקצועית
4	3	2	1	להתמיד בעבודה שתאפשר לך פרנסה עצמאית
עד כמה תוכל להראות את ההתנהגויות האלה בעבודה				
4	3	2	1	דיוק והתמדה בהגעה לעבודה
4	3	2	1	אחריות
4	3	2	1	נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה
4	3	2	1	קבלת סמכות ומשמעת
4	3	2	1	יכולת לעבוד בצוות
4	3	2	1	יכולת לעבוד עם לקוחות
ניהול משק בית עצמאי				
4	3	2	1	לחפש דירה באופן יעיל
4	3	2	1	לחתום חוזה לשכירת דירה
לנהל משק בית עצמאי מבחינת:				
4	3	2	1	תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)
4	3	2	1	עריכת קניות
4	3	2	1	ניהול תקציב
4	3	2	1	הכנת ארוחות, בישול

4	3	2	1	כביסה, ניקיון, אחזקה
4	3	2	1	לחיות עם שותפים לדירה
4	3	2	1	לחיות בשלום עם שכנים

הערכת הליווי-תוכנית

<המטרה בחלק זה היא לקבל את הערכת המשתתף על התוכנית ועל הצוות המלווה. >

אני מבקש לשאול אותך על המידה שבה אתה מרגיש שהתוכנית הזו עוזרת לך. אני רוצה להזכיר שכל מה שאתה אומר נשמר בפרטיות מלאה ואיני מעביר לאף אחד את השמות של מי שהשיב.

ההשתתפות שלי בתוכנית עוזרת לי:	בכלל לא נכון	לא נכון	קצת לא נכון וקצת לא נכון	נכון	נכון מאוד
בענייני עבודה	1	2	3	4	5
בענייני לימודים	1	2	3	4	5
בענייני צבא/שירות לאומי	1	2	3	4	5
להתקדם בחיים	1	2	3	4	5
ללמוד להסתדר באופן עצמאי	1	2	3	4	5
מבחינה כלכלית	1	2	3	4	5
כשעצוב לי, קשה לי	1	2	3	4	5
אחר _____	1	2	3	4	5
אני מרוצה מההשתתפות שלי בתוכנית	1	2	3	4	5
עכשיו אני רוצה לשאול על איש הצוות שאתה בקשר אתו הכי הרבה (המלווה).					
המלווה:	1	2	3	4	5
רוצה לעזור לי	1	2	3	4	5
מבין אותי	1	2	3	4	5
מתייחס אלי בכבוד	1	2	3	4	5
אני סומך עליו	1	2	3	4	5
אני מרגיש שאני יכול לדבר אתו על דברים שקשה לי אתם	1	2	3	4	5
הוא מצליח לעזור לי להשיג את המטרות שלי	1	2	3	4	5
אני לומד ממנו הרבה דברים	1	2	3	4	5
הייתי רומה להיות דומה לו	1	2	3	4	5
אני מרוצה ממנו	1	2	3	4	5

לסיום, האם יש לך מחשבות ורעיונות מה עוד כדאי לעשות כדי לעזור לך ולצעירים שהם במצב דומה ל שלך?

שאלון שמולא על ידי המלווה לגבי הצעיר בנקודת הזמן הראשונה

שלום רב,

כפי שידוע לך אנו מלווים במחקר את התוכניות המיועדות לסייע לבוגרים של מסגרות השמה לעבור לחיים עצמאיים.

במסגרת זו אנו מבקשים ללמוד על הצעירים המשתתפים בתוכניות ועל השינויים במצבם לאורך זמן. לכן, אנו מבקשים לקבל תמונה מפורטת ככל שניתן על המשתתף בתוכנית. אנו מתכוונים בהמשך לחזור ולשאול על מצבו של צעיר זה.

אנו ערים לכך שלעתים המצב מורכב מאוד ומשתנה לעתים תכופות וקשה ל'הכניס אותו לקטגוריה'. במקרים כאלה, אנא כתוב הערות המתייחסות לדרך שבה אתה רואה את המצב. ניתן להשתמש בצד השני של הדף לשם כתיבת הערות.

נודה לך מאוד אם תוכל למלא את 'תיק המשתתף' בצורה המדויקת והמלאה ביותר שיש באפשרותך. כמו כן, נודה לך על כל הערה ותוספת שיוכלו לעזור לעקוב אחר מצבו של משתתף זה לאורך זמן.

לתשומת לבך, אנו מקפידים על הפרטיות של המשתתפים. נבקשך להשתמש בראשי התיבות של שם המשתתף ולא בשם המלא.

השאלון מיועד למשתתפות ולמשתתפים בתוכנית. השימוש בלשון זכר הוא לנוחיות הממלא בלבד.

שם המקום: _____ שם הממלא: _____ תאריך מילוי: ___/___/___

קוד הצעיר: (ראשי תיבות של שם פרטי ואחריו שם משפחה) ___/___
מגדר: 1. זכר 2. נקבה תאריך לידה (מלא ככל שניתן): ___/___/___
ארץ לידה: _____ אם לא נולד בארץ- שנת עליה: _____
מאיזו מסגרת הגיע: _____ כמה שנים שהה במסגרת שממנה הגיע: _____
כמה שנים בסך הכל שהה במסגרות חוץ ביתיות לפני הגיעו למסגרת הנוכחית: _____
תאריך כניסה למסגרת הנוכחית: _____
תאריך שבו יצא מהמגורים בפתרון הדיור של התוכנית (רק במקרה שרלבנטי): _____
היכן מתגורר כיום: _____

1. דירת המשך בפנימייה (המיועדת למי ששהה באותה הפנימייה)
2. במסגרת פתרון דיור של התוכנית 3. גר באופן עצמאי בקהילה 4. עם חברי משפחה
5. אחר: _____
האם כרגע: 1. משרת בצבא 2. שירות לאומי 3. עובד 4. לומד 5. אחר _____
סטטוס בנושא השירות הצבאי: 1. שירת שירות מלא 2. שירת שרות חלקי 3. שירת שירות לאומי
4. פטור, סיבה: _____

רקע משפחתי

אבא

היכן האב: 1. לא ידוע מי האב או שלא ידוע היכן הוא 2. נפטר 3. חי בחו"ל 4. חי בארץ
סטטוס משפחתי: 1. נשוי לאם המשתתף 2. נשוי / חי עם אדם אחר 3. אינו נשוי
4. לא ידוע/לא רלבנטי
תפקוד (סמן את כל הרלבנטי): א. תפקוד תקין ב. בעיות עבריינות ג. סמים/אלכוהול ד. בכלא
ה. בעיות בריאות קשות/נכות ו. בעיות כלכליות ז. אחר _____
ח. לא ידוע/לא רלבנטי
מה היחס של האב כיום למשתתף בתוכנית (סמן כל הרלבנטי):
יחס: א. חיובי ב. אוהב ג. דואג ד. אינסטרומנטלי ה. אדיש ו. מתעלם/מתנכר ז. מנותק
ח. עוין ט. אלים י. לא יציב יא. אחר _____
יב. לא ידוע/לא רלבנטי
הערות נוספות על האב ותפקודו, מה הקשר שלו לעובדה שהמשתתף הוצא למסגרת חוץ-ביתית:

אמא

היכן האם: 1. נפטרה 2. חיה בחו"ל 3. לא ידוע היכן היא 4. חיה בארץ
סטטוס משפחתי: 1. נשואה לאבא של המשתתף 2. נשואה/חיה עם אדם אחר 3. אינה נשואה
4. אחר _____ 5. לא ידוע/לא רלבנטי

תפקוד (סמן את כל הרלבנטי): א. תפקוד תקין ב. בעיות עבריינות ג. סמים/אלכוהול ד. זנות
ה. בכלא ו. בעיות בריאות קשות/נכות ז. בעיות כלכליות
ח. אחר _____ ט. לא ידוע/לא רלבנטי
מה היחס של האם כיום למשתתף בתוכנית (סמן כל הרלבנטי):
יחס: א. חיובי ב. אוהב ג. דואג ד. אינסטרומנטלי ה. אדיש ו. מתעלם/מתנכר ז. מנותק
ח. עוין ט. אלים י. לא יציב יא. אחר _____ יב. לא ידוע/לא רלבנטי
הערות נוספות על האם ותפקודה, מה הקשר שלה לעובדה שהמשתתף הוצא למסגרת חוץ ביתית:

אחים ואחיות, משפחה מורחבת

כמה אחים ואחיות יש למשתתף: _____ כמה מתוכם הם בגיל מבוגר יותר מהמשתתף: _____
כמה מהאחים הבוגרים מתפקדים באופן נורמטיבי: _____

מיפוי הסביבה של המשתתף

הערך עד כמה כל אחד מהגורמים הבאים מהווה גורם לתמיכה או ללחץ על המשתתף. השתמש בסולם: 0 = כלל לא 1 = במידה קטנה 2 = במידה מסוימת 3 = במידה רבה 4 = במידה רבה מאוד

גורם אחר מי:	חבר קרוב	בן זוג	אחים /משפחה מורחבת	אם	אב	
						מהווה גורם משמעותי בחיים של המשתתף
						מהווה מקור תמיכה חיובי
						מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטאליים
						מהווה מודל חיובי לחיקוי
						מציע מסגרת מגורים נורמטיבית
						המשתתף מרגיש מחויב לדאוג לו
						גורם ללחץ ומתח/קשיים רגשיים למשתתף
						מקור לקשיים מעשיים (למשל, המשתתף צריך לטפל בו)
						מסכן את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף

תאר בקצרה את סביבתו של הצעיר מנקודת המבט של גורמים המהווים פוטנציאל לתמיכה בהתפתחותו הנורמטיבית, וגורמים שעלולים להשפיע באופן שלילי:

רקע אישי

בריאות

בריאות פיזית: 1. תקינה 2. בעיות בריאות קלות 3. בעיות בריאות קשות פרט: _____
נזקק לשימוש בתרופות: 1. לא 2. בתקופות מסוימות 3. באופן קבוע
בריאות נפשית: 1. תקינה 2. קשיים רגשיים 3. בעיות נפשיות
4. בעיות נפשיות מאובחנות פרט: _____
נזקק לשימוש בתרופות: 1. לא 2. בתקופות מסוימות 3. באופן קבוע
האם שהה/אושפז במסגרת פסיכיאטרית: 1. לא 2. כן _____
הערות:

התנהגות נורמטיבית בעבר

התנהגות עבריינית/פלילית בעבר: 1. כלל לא 2. מתונה/נדירה 3. מעורב בהתנהגות עבריינית
הרשעות פליליות בעבר: 1. לא 2. כן האם שהה במסגרת נעולה: 1. לא 2. כן
מעורבות בקטטות/אלימות בעבר: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות
שימוש באלכוהול בעבר: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
שימוש בסמים קלים בעבר: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
שימוש בסמים קשים בעבר: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
בריחות/שוטטויות בעבר: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות
תפקוד בתחום המיני בעבר: 1. תקינה 2. היו בעיות (כגון עזובה מינית)
הערות:

לימודים/מקצוע

מה מספר הכיתות שהשלים: _____ האם למד במסגרת של חינוך מיוחד: 1. לא 2. כן
תעודות: 1. אין 2. סיום תיכון 3. בגרות חלקית 4. בגרות מלאה 5. תעודת מקצוע 6. אחר _____
האם עבד: 1. לא 2. באופן מזדמן/זמן קצר 3. עבד באופן קבוע ומסודר
מה משך הזמן הארוך ביותר שעבד במקום אחד: _____ חודשים
הערות:

כוחות וכישורים חיוביים מיוחדים

יכולת התמודדות טובה עם מצבי חיים קשים	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד
מוטיבציה גבוהה להצלחה	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד
אופטימיות, תקווה, גישה חיובית לחיים	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד
יכולת התמדה	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד
נכונות ויכולת לעבודה קשה	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד
יכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים	1. לא 2. כן 3. בולטת במיוחד

1. לא 2. כן 3. בולטים במיוחד
1. לא 2. כן 3. בולטים במיוחד

כישרונות בתחום תבונת הכפיים/טכני

כישרונות בתחום האומנותי

אנא פרט את הכוחות והיכולות של המשתתף:

הערכת יכולות/מיומנויות כיום

איך היית מתאר את מצבו הנוכחי של המשתתף בתוכנית.

<u>בטוח שלא</u>	<u>חושב שלא</u>	<u>חושב שכן</u>	<u>בטוח שכן</u>	<u>האם היום יש למשתתף את היכולת:</u>
לימודים				
4	3	2	1	<u>לקבל תעודת בגרות מלאה</u>
4	3	2	1	להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה
4	3	2	1	ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית
צבא/שירות לאומי				
4	3	2	1	לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות
4	3	2	1	להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)
עבודה				
4	3	2	1	לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה
4	3	2	1	לחפש עבודה באופן יעיל
4	3	2	1	להצליח בראיון עבודה
4	3	2	1	להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית
4	3	2	1	להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית
לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה:				
4	3	2	1	דיוק והתמדה בהגעה לעבודה
4	3	2	1	אחריות
4	3	2	1	נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה
4	3	2	1	קבלת סמכות ומשמעת
4	3	2	1	יכולת לעבוד בצוות
4	3	2	1	יכולת לעבוד עם לקוחות
ניהול משק בית עצמאי				
4	3	2	1	לחפש דירה באופן יעיל
4	3	2	1	לחתום חוזה לשכירת דירה
לנהל משק בית עצמאי מבחינת:				
4	3	2	1	תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)
4	3	2	1	עריכת קניות
4	3	2	1	ניהול תקציב
4	3	2	1	הכנת ארוחות, בישול
4	3	2	1	כביסה, ניקיון, אחזקה

4	3	2	1	לחיות עם שותפים לדירה
4	3	2	1	לחיות בשלום עם שכנים
ניהול כספים				
4	3	2	1	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
4	3	2	1	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
4	3	2	1	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
4	3	2	1	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
יחסים בינאישיים				
4	3	2	1	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
4	3	2	1	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
4	3	2	1	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
4	3	2	1	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
4	3	2	1	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני
4	3	2	1	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
4	3	2	1	להקפיד על "מין בטוח"
4	3	2	1	להקים משפחה חיובית ויציבה
התנהגות נורמטיבית				
4	3	2	1	להימנע מהתנהגות אלימה
4	3	2	1	להימנע מהסתבכויות עם החוק
4	3	2	1	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
4	3	2	1	להימנע משימוש בסמים
4	3	2	1	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
4	3	2	1	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

התערבויות

נבקשך לציין מה ההתערבויות והמשאבים שניתנו למשתתף בתוכנית ולפרט את ההיקף- מבחינת הכמות, עלות, תכיפות, וכד'.

ליווי ויעוץ אישי על ידי המלווה: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

טיפול פסיכולוגי/פסיכיאטרי: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

סיוע בשכר דירה: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

תמיכה כספית בלימודים: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

תמיכה כספית אחרת: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

הכשרה מקצועית: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

סיוע בנושאי שירות צבאי/לאומי 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

פעולות סינגור ותיווך שונות: 1. לא 2. כן, תאר וציין באיזה היקף:

אחר:

תוצאות ביניים

עד כמה להערכתך ההשתתפות בתוכנית עד עתה השפיעה על המשתתף:

התקדמות			לא שינוי	נסיגה	נסיגה משמעותית	
3+	2+	1+	0	1-	2-	לימודים
3+	2+	1+	0	1-	2-	מיומנויות בתחום התעסוקה
3+	2+	1+	0	1-	2-	מציאת תעסוקה
3+	2+	1+	0	1-	2-	שרות צבאי
3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולות לניהול חיים עצמאיים
3+	2+	1+	0	1-	2-	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
3+	2+	1+	0	1-	2-	אופטימיות, בטחון בעתיד
3+	2+	1+	0	1-	2-	קשרים חברתיים
3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולת התמודדות עם קשיים ומשברים
3+	2+	1+	0	1-	2-	התנהגות נורמטיבית
3+	2+	1+	0	1-	2-	התמודדות עם קשיים רגשיים
3+	2+	1+	0	1-	2-	השגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

תחומים חשובים אחרים:

תוכניות להמשך

צבא:

לימודים:

עבודה:

מגורים:

אחר:

הערות נוספות ומסכמות:

שאלון שמולא בראיון טלפוני עם הצעיר בנקודת הזמן השנייה

הקדמה למראיין

>הראיון עם משתתף התוכנית הוא ראיון מובנה למחצה. יש מספר תחומים ושאלות שיש לנו עניין מיוחד לקבל תשובה עליהם. עם זאת, הראיון יהיה פתוח ככל שניתן כדי לקבל התייחסויות אותנטיות מעולמו של המראיין ובשפתו ככל שניתן. אנו מציעים ניסוחים לגבי הדרך לשאול שאלות, אך אתה יכול לשמור על גמישות מסוימת בדרך שבה את מנסח שאלות במטרה להתאימה למראיין, לסגנונו, לשפה ולביטויים שבהם הוא משתמש, ולאינטראקציה הנוצרת ביניכם.

הראיון אינו חובה; המראיין בחר להשתתף במחקר. התייחס לכך במהלך הראיון והודה לו על הנכונות והדגש כמה זה חשוב שהוא משתף אותנו במה הוא חושב ומרגיש. במקרה הצורך ניתן לפצל ראיון לשתי פגישות.<

הצגת המראיין והראיון

שמי _ ואני מראיינת במחקר שנערך על התוכנית שבה אתה משתף. אני חוזרת אלייך לאחר שכבר ראיינו אותך לפני מספר חודשים. כפי שאתה זוכר דיברנו אתך אז וביקשנו את רשותך ליצור אתך קשר שוב וקבלנו את רשותך.

אנו מראיינים את כל הצעירים והצעירות המשתתפים בתוכנית כך שנוכל ללמוד מהם על מה הם חושבים על מה שעבר ועובר עליהם בתוכנית. המטרה שלנו היא ללמוד מהמשתתפים בתוכנית, מה הם חושבים ומרגישים כלפי התוכנית, ממה הם מרוצים ומאיזה דברים הם פחות מרוצים, ומה ההצעות שלהם לשיפור התוכנית.

חשוב לי מאוד לשמוע מה אתה חושב ומרגיש. אם יש דברים שאני לא שואל בנושא ואתה חושב שאתה רוצה לדבר עליהם, אז בבקשה.

אנחנו שומרים על הפרטיות והסודיות של הדברים שאת אומרת. רק אם תרצי שאנו נעביר את הדברים שלך למישהו בשמך אנו נעשה זאת ברצון.

אני רוצה לשאול אותך מה המצב שלך בכמה תחומים. לגבי כל אחד מהם אני מבקשת לשאול:
אותך:

א. מה המצב היום

ב. מה התוכניות שלך לעתיד בתחום זה

ג. מה העזרה שקיבלת

ד. האם הייתה עזרה שהיית צריך ולא קיבלת

ה. האם לדעתך ההשתתפות שלך בתוכנית תעזור לך להשיג את המטרות שלך

1. חיפוש עבודה, הכשרה מקצועית

2. לימודים

3. תמיכה בשירות הצבאי

4. ללמוד איך לנהל משק בית ולנהל חיים עצמאיים

5. עזרה כלכלית

6. עזרה ותמיכה רגשית כשהיה קשה, עצוב, משברים בעבודה, עם חברים

באופן כללי-- האם אתה מרגיש שאתה זקוק לסיוע ולשירותים נוספים שאינך מקבל?

הערכת הליווי-תוכנית

<המטרה בחלק זה היא לקבל את הערכת המשתתף על התוכנית ועל הצוות המלווה. >

אני רוצה להזכיר שכל מה שאתה אומר נשמר בפרטיות מלאה ואיני מעביר לאף אחד את השמות של מי שהשיב.

עכשיו אני רוצה לשאול על איש הצוות שאתה בקשר אתו הכי הרבה (המלווה).

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
5	4	3	2	1	המלווה:
5	4	3	2	1	1. רוצה לעזור לי
5	4	3	2	1	2. מבין אותי
5	4	3	2	1	3. מתייחס אלי בכבוד
5	4	3	2	1	4. אני סומך עליו
5	4	3	2	1	5. אני מרגיש שאני יכול לדבר אתו על דברים שקשה לי אתם
5	4	3	2	1	6. הוא מצליח לעזור לי להשיג את המטרות שלי
5	4	3	2	1	7. אני לומד ממנו הרבה דברים
5	4	3	2	1	8. הייתי רוצה להיות דומה לו
5	4	3	2	1	9. אני מרוצה ממנו

אני מבקש לשאול אותך על המידה שבה אתה מרגיש שהתוכנית הזו עוזרת לך.

לא רלבנטי	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	השתתפות בתוכנית עוזרת לי:
9	5	4	3	2	1	1. בענייני עבודה
9	5	4	3	2	1	2. בענייני לימודים
9	5	4	3	2	1	3. בענייני צבא/שירות לאומי
9	5	4	3	2	1	4. להתקדם בחיים
9	5	4	3	2	1	5. ללמוד להסתדר באופן עצמאי
9	5	4	3	2	1	6. מבחינה כלכלית
9	5	4	3	2	1	7. כשעצוב לי, קשה לי
9	5	4	3	2	1	אחר _____

5	4	3	2	1	אני מרוצה מההשתתפות שלי בתוכנית
---	---	---	---	---	---------------------------------

כאן החלק שבו מתייחסים לתוכניות של הצעיר כפי שהציג בראיון הקודם ושואלים אותו באופן ספציפי עד כמה התגשמו התוכניות, האם קבל עזרה להגשימם וכד'.

לדוגמה:

בפעם האחרונה שראיינתי אותך היית באמצע לימודי ספרות וקוסמטיקה בקורס מאוד יוקרתי אצל שוקי זיקרי בתל אביב, רציתי לדעת מה קורה עם הלימודים האלו עכשיו, האם סיימת אותם? או שאת ממשיכה ללמוד?

מה את מרגישה שקיבלת מהקורס?
האם זה עזר לך לקבל עבודה בתחום?

עוד נושא שרציתי לשאול אותך לגביו, בפעם שעברה שדיברנו אמרת שהיית רוצה לעזור את דולב לטובת מגורים עצמאיים, מה קרה עם זה מאז?

(אם עזבה) תארי לי את תהליך העזיבה
האם קיבלת עזרה מדולב במעבר (חיפוש דירה, חתימה על חוזה, תמיכה רגשית).
איך את מרגישה במגורים שלך לבד?
האם את מרגישה שהכינו אותך למגורים עצמאיים בדולב?

האם את נמצאת בקשר עם המלווים מדולב מאז שעזבת?

לסיום, האם יש לך מחשבות ורעיונות מה עוד כדאי לעשות כדי לעזור לך ולצעירים שהם במצב דומה לשלך?

בסיום הראיון:

תודה על ההשתתפות שלך בראיון!

יש בכוונתנו להמשיך ולראיין בוגרים המשתתפים בתוכנית. האם נוכל לחזור אלייך בעוד מספר חודשים כדי לראות מה קורה אתך ומה המחשבות שלך? האם נוכל לעשות זאת בשיחה טלפונית?
1. אני מוכן להתראיין שוב.
2. אפשר להתקשר אלי בטלפון: _____
3. אני מעדיף שלא תראינו אותי יותר.

אם בעקבות הראיון אתה תרגיש שאתה רוצה לשאול או לברר משהו שקשור לראיון שלנו, אתה מוזמן להתקשר אלי במספר הטלפון _____

או לפרופסור רמי בנבנישתי ב- 025882203 או 089262740 msrami@mcc.huji.ac.il

תודה!

שאלון שמולא על ידי המלווה בנקודת הזמן השנייה

תמונת מצב תקופתית – פעם שנייה

שלום רב,

כפי שידוע לך אנו מלווים במחקר את התוכניות המיועדות לסייע לבוגרים של מסגרות השמה לעבור לחיים עצמאיים.

אנו מעבירים לך שאלון על משתתף שעליו כבר קיבלנו דיווח קודם מהמלווה שלו בתוכנית.

אנו מבקשים כעת לבחון את מצבו לאחר מספר חודשים מאז מילוי הדוח הקודם.

אנו ערים לכך שלעתים המצב מורכב מאוד ומשתנה לעתים תכופות וקשה ליהכניס אותו לקטגוריה'.

במקרים כאלה, אנא כתוב הערות המתייחסות לדרך שבה אתה רואה את המצב.

ניתן להשתמש בצד השני של הדף לשם כתיבת הערות.

נודה לך מאוד אם תוכל למלא את 'דוח תמונת מצב תקופתית' בצורה המדויקת והמלאה ביותר שיש באפשרותך. כמו כן, נודה לך על כל הערה ותוספת שיוכלו לעזור לעקוב אחר מצבו של משתתף זה לאורך זמן.

לתשומת לבך, אנו מקפידים על הפרטיות של המשתתפים. נבקשך להשתמש בראשי התיבות של שם

המשתתף ולא בשם המלא.

השאלון מיועד למשתתפות ולמשתתפים בתוכנית. השימוש בלשון זכר הוא לנוחיות הממלא בלבד.

תמונת מצב תקופתית - II

שם המקום: _____ שם הממלא: _____ תאריך מילוי: ___/___/___
קוד הצעיר: (ראשי תיבות של שם פרטי ואחריו שם משפחה) ___/___
מגדר: 1. זכר 2. נקבה תאריך לידה (מלא ככל שניתן): ___/___/___
היכן מתגורר כיום:

1. דירת המשך בפנימייה (המיועדת למי ששהה באותה הפנימייה)
  2. במסגרת פתרון דיור של התוכנית 3. גר באופן עצמאי בקהילה 4. עם חברי משפחה
  5. אחר: _____
- האם כרגע: 1. משרת בצבא 2. שירות לאומי 3. עובד 4. לומד 5. אחר _____.

מאפייני שהות

א. התנהגות מאז שנכנס לתוכנית

1. התנהגות עבריינית/פלילית: 1. כלל לא 2. מתונה/נדירה 3. מעורב בהתנהגות עבריינית
  2. מעורבות בקטטות/אלימות: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות
  3. שימוש באלכוהול: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
  4. שימוש בסמים קלים: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
  5. שימוש בסמים קשים: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות 4. בעיית התמכרות
  6. בריחות/שוטטויות: 1. לא 2. לעתים 3. לעתים תכופות
  7. תפקוד בתחום המיני: 1. תקין 2. בעייתי (כגון עזובה מינית)
- הערות:

ב. לימודים במהלך השהות בתוכנית

1. האם הצעיר השתתף בתוכנית לימודית כלשהי בעת השהות: 1. לא 2. כן
  2. אם כן, ציין את הפעילות הלימודית (סמן את כל הרלבנטי):
א. אוניברסיטה/מכללה ב. הכנה לבגרות ג. הכנה לפסיכומטרי
ד. קורס לרכישת מקצוע או הנדרש להתקדמות מקצועית ה. קורס הקשור לתחביב/לתחום עניין אישי ו.
פעילות לימודית אחרת (_____)
- הערות:

ג. עבודה במהלך השהות בתוכנית

- במהלך ששת החודשים האחרונים, כמה חודשים הצעיר:
1. חיפש עבודה: _____ 2. עבד במשרה מלאה? _____ 3. עבד במשרה חלקית? _____
  4. מה משך הזמן הארוך ביותר שעבד במקום אחד: _____ חודשים
  5. האם הוא פוטר ממקום עבודה: 1. לא 2. כן, מדוע?

6. האם התפטר ממקום עבודה: 1. לא 2. כן, מדוע?
7. אנא תאר את אופי העבודות שבהן עסק הצעיר מבחינת המקצועיות הנדרשת, היציבות שניתן לצפות לה, הסיכוי שהצעיר יעבוד בה בעתיד, וכד'.

ד. שירות צבאי/לאומי במהלך השהות

1. האם במהלך השהות הצעיר: 1. שירת שירות צבאי 2. שירת שירות לאומי 3. לא שירת
2. אם שירת, כיצד היית מתאר את אופי השירות:
1. נתקל בבעיות רבות 2. שירות ללא בעיות מיוחדות 3. שירות חיובי או מצטיין
הערות:

הערות נוספות על מצבו של הצעיר והשינויים שעבר ביחס לתוכניות שלו.

התערבויות

אנו מבקשים לדעת מה המשתתף קיבל עד עתה כחלק מההשתתפות שלו בתוכנית. לגבי כל תחום נבקשך לציין מה ההתערבויות והמשאבים שניתנו למשתתף בתוכנית ולפרט את ההיקף- מבחינת הכמות, מספר פגישות עלות, תכיפות, וכד'. תאר במילים שלך, גם אם אינך יכול לתת פירוט מדויק.

ליווי ויעוץ אישי על ידי המלווה: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

טיפול פסיכולוגי/פסיכיאטרי: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

סיוע בשכר דירה: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

תמיכה כספית בלימודים: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

תמיכה כספית אחרת: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

הכשרה מקצועית: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

סיוע בנושאי שירות צבאי/לאומי 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

פעולות סינגור ותיווך שונות: 1. לא 2. כן

תאר וציין באיזה היקף:

אחר:

תוצאות ביניים

עד כמה להערכתך חלו שינויים במשתתף במהלך שהותו בתוכנית:

לא רלבנטי	התקדמות			ללא שינוי	נסיגה	נסיגה משמעותית	
	3+	2+	1+				
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	לימודים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	מיומנויות בתחום התעסוקה
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	מציאת תעסוקה
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	שרות צבאי
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולת לניהול חיים עצמאיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	אופטימיות, בטחון בעתיד
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	קשרים חברתיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולת התמודדות עם קשיים ומשברים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	התנהגות נורמטיבית
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	התמודדות עם קשיים רגשיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	השגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

שינויים בתחומים חשובים אחרים:

באופן כללי, עד כמה לדעתך התוכנית תרמה עד עתה למשתתף?

ההשתתפות:

1. פגעה בו 2. לא השפיעה עליו באופן משמעותי 3. תרמה לו 4. תרמה לו רבות

הערות נוספות ומסכמות:

ראיון עם הצעיר לאחר עזיבת הדירה

הקדמה למראיין

>הראיון עם משתתף התוכנית הוא ראיון מובנה למחצה. יש מספר תחומים ושאלות שיש לנו עניין מיוחד לקבל תשובה עליהם. עם זאת, הראיון יהיה פתוח ככל שניתן כדי לקבל התייחסויות אותנטיות מעולמו של המראיין ובשפתו ככל שניתן. אנו מציעים ניסוחים לגבי הדרך לשאול שאלות, אך אתה יכול לשמור על גמישות מסוימת בדרך שבה את מנסח שאלות במטרה להתאימה למראיין, לסגנונו, לשפה ולביטויים שבהם הוא משתמש, ולאינטראקציה הנוצרת ביניכם.

הראיון אינו חובה; המראיין בחר להשתתף במחקר. התייחס לכך במהלך הראיון והודה לו על הנכונות והדגש כמה זה חשוב שהוא משתף אותנו במה הוא חושב ומרגיש. במקרה הצורך ניתן לפצל ראיון לשתי פגישות.<

הצגת המראיין והראיון

שמי _ ואני מראיית במחקר שנערך על התוכנית שבה השתתפת. אני חוזרת אלייך לאחר שכבר ראיינו אותך לפני מספר חודשים. כפי שאתה זוכר דיברנו אתך אז וביקשנו את רשותך ליצור אתך קשר שוב וקבלנו את רשותך.

אנו מראיינים את כל הצעירים והצעירות שהשתתפו בתוכנית כך שנוכל ללמוד מהם על מה הם חושבים על מה שעבר ועובר עליהם ואיך אפשר לעזור לצעירים שנמצאים היום בתוכנית וגם לאלו שכבר סיימו את ההשתתפות שלהם.

בראיון הזה אנו מבקשים לשמוע מה קורה אתך היום לאחר שעזבת את הדירה, מה אתה חושב על ההשתתפות שלך בתוכנית ומה אתה מציע כדי לשפר את התוכנית.

חשוב לי מאוד לשמוע מה אתה חושב ומרגיש. אם יש דברים שאני לא שואל בנושא ואתה חושב שאתה רוצה לדבר עליהם, אז בבקשה.

אנחנו שומרים על הפרטיות והסודיות של הדברים שאתה אומר. רק אם תרצה שאנו נעביר את הדברים שלך למישהו בשמך אנו נעשה זאת ברצון.

תמונת המצב הנוכחי

באיזו דירה היה ומתי עזב אותה: _____

מדוע עזב את הדירה? (אנו מעוניינים לקבל מידע האם הסיום מרמז על בעייתיות בהתאמה בין הצעיר למסגרת, סיום טבעי הנובע ממשך הזמן ששהה, מהתקדמות בתוכניות, שינוי במצבי חיים (למשל, הורה שחזר לתמונה). להלן אפשרויות שונות, אך חשוב לכתוב את מה שרלבנטי בפירוט.

א. לפי תכנון, השלים שהות

ב. משבר או קושי באינטראקציה עם הצוות שהביא להחלטה של הצוות להציע עזיבה

ג. משבר, קושי אחר שגרם לו להחליט באופן חד צדדי על עזיבה

ד. התפתחויות חיוביות, גדילה, רצון להתפתח ולהתקדם וכד.

ה. אחר

באופן כללי, אם זה היה תלוי בו, האם היה רוצה להאריך את משך השהות? כמה זמן?

האם היה ו/או נמצא בקשר עם מישהו מהדירה או מהתוכנית/הפרויקט, כמו איריס. >אם הוא מדבר על גורם אחר כאילו הוא קשור לתוכנית, לא לתקן אותו ולרשום. לתאר את אופי הקשר ומידת האינטנסיביות שלו.<

צעירים אחרים: 1. כלל לא 2. לעתים רחוקות 3. נמצא בקשר 4. נמצא בקשר קבוע/אינטנסיבי

מלווה: 1. כלל לא 2. לעתים רחוקות 3. נמצא בקשר 4. נמצא בקשר קבוע/אינטנסיבי

גורם אחר הקשור לתוכנית כמו איריס: (להתמקד ולתאר)

1. כלל לא 2. לעתים רחוקות 3. נמצא בקשר 4. נמצא בקשר קבוע/אינטנסיבי

השתלשלות המאורעות מאז שעזב את הדירה.

>המטרה כאן היא למקם את הצעיר ולהבין את הסיטואציה שלו ובהתאם לכך להתאים חלק מהשאלות. כמו כן, יש להיות ערים במיוחד לתיאור של מצבים לא יציבים ושינויים תכופים מיד לאחר עזיבת הדירה. חשוב לשמוע האם היה בקשר עם גורמי הפרויקט והשתלשלות זו היתה מלווה על ידם<

מגורים

איך מצאת סידור מגורים? האם זה היה קשה?

האם היה מצב שבו לא היית בטוח שיהיה לך מקום לישון, מה עשית?

האם קיבלת או שאתה מקבל היום עזרה בעניין של המגורים? (סמן את כל הרלבנטי)

1. לא 2. לא פורמאלי (כמו משפחה) 3. שירותים חברתיים _____

מה סידור מגורים שלך היום:

1. בדירה שכורה (א. לבד ב. עם בן/בת זוג ג. עם אחרים) 2. בבית ההורים 3. בבית קרוב(י) משפחה

4. סידור מגורים מטעם הצבא 5. סידור אחר

עד כמה הסידור הזה יציב, לכמה זמן הוא מובטח, מה התוכניות שלך לעתיד הקרוב בעניין מגורים.

עבודה

האם קיבלת הכשרה מקצועית כדי לעזור לך לרכוש מקצוע או לקבל עבודה? האם זה היה בעת
השהות בדירה?

1. לא
2. כן, אך לא במסגרת הדירה תאר
3. כן, בעת שהותי בדירה, תאר:

היסטוריה של מקומות עבודה:

כמה מקומות עבדת מאז שעזבת את הדירה, במה עבדת?
כמה זמן עבדת במקומות אלו,
האם התקדמת במקום העבודה? האם רכשת מקצוע?
אם שיניית מקומות עבודה, מדוע?
כיצד מצאת עבודה? האם זה היה קשה?
האם היה מצב שבו לא הייתה לך עבודה? מה עשית?

האם קיבלת או שאתה מקבל עזרה ממישהו בנושא של עבודה? (סמן כל הרלבנטי)

1. לא
  2. לא פורמאלי (כמו משפחה)
  3. מגזר שלישי
  4. שירותים חברתיים
- האם אתה עובד כיום:**

1. לא
2. כן במה? האם מקצועי?

אם לא עובד: מתי אתה חושב שתתחיל לעבוד

אם כן עובד: עד כמה העבודה הזו יציבה, לכמה זמן מובטחת?
מה התוכניות שלך לעתיד בעניין עבודה ומקצוע?

מצב כלכלי

מה מקורות ההכנסה שלך? (למראיין, שאל שאלה פתוחה וסמן את כל הרלבנטי)

א. משכורת ממקום עבודה ב. משכורת צבאית או דמי מחיה משירות לאומי ב. תמיכה ממקורות לא
פורמאליים (כמו קרובי משפחה) ג. מגזר שלישי (כמו עמותות) ד. שירותים חברתיים (רווחה, ביטוח
לאומי)

מה המצב הכלכלי שלך היום:

1. קשה מאוד
2. לא טוב
3. סביר, בסדר
4. בסדר גמור

האם יש לך חובות?

1. לא
2. כן

**האם תוכל לומר לי למי החובות (כמו חברות סלולר, שכ"ד)? האם מדובר בסכומים גבוהים
מבחינתך? (האם חשבון הבנק שלו נחסם)**

האם היה מצב שהמצב הכלכלי שלך היה קשה במיוחד? איך זה בא לידי ביטוי, מה עשית, במי נעזרת?

האם היה מצב שלא היית בטוח שיהיה לך מספיק כסף כדי לאכול?

כשאתה חושב על התקופה הקרובה של מספר חודשים, עד כמה אתה בטוח שתהייה לך הכנסה סבירה שתעזור לך להסתדר?

1. בטוח שתהייה לך הכנסה סבירה
2. חושב שתהייה
3. לא כל כך בטוח
4. חושב שלא
5. בטוח שלא תהייה לי הכנסה סבירה שתעזור לי להסתדר

צבא > לגבי מי שרלבנטי <

ספר לי בבקשה על השירות הצבאי או הלאומי שלך

(מה קרה בעת השירות הצבאי, סיים בהצלחה/שוחרר מוקדם, שירות סביר, מוצלח במיוחד, בעייתי במיוחד (נפקדויות, כלא וכד').

האם שירת: 1. שירות צבאי 2. שירות לאומי 3. לא שירת

אופי סיום השירות: 1. עדיין משרת 2. סיום כמתוכנן 3. שחרור מוקדם

אם שירת וסיים: עד כמה היית שבע רצון מהשירות שלך?

1. שבע רצון מאוד 2. שבע רצון 3. לא שבע רצון 4. מאוד לא שבע רצון

האם הרגשת שהשירות הצבאי נתן לך משהו?

לימודים

האם אתה לומד היום?

1. לא 2. כן (תאר)

האם בכוונתך להמשיך ללמוד באיזשהו שלב?

1. לא 2. כן (מתי ותאר)

האם קיבלת או שאתה מקבל עזרה ממישהו בנושא של לימודים? (סמן כל הרלבנטי)

1. לא 2. לא פורמאלי (כמו משפחה) 3. מגזר שלישי 4. שירותים חברתיים

בריאות

איך היית מתאר את מצב הבריאות הכללי שלך מאז שעזבת את הדירה?

1. טוב מאד 2. טוב 3. לא כל כך טוב 4. רע 5. רע מאד

אם היו לך בעיות בריאות, האם היה לך קושי לקבל עזרה רפואית?

1. לא היו בעיות 2. היו בעיות ולא היה קושי לקבל עזרה 3. היו בעיות בריאות והיה קושי לקבל עזרה

יחסים בינאישיים

האם היית אומר שיש לך יותר, או פחות חברים ממה שיש לרוב האנשים האחרים?

1. הרבה יותר 2. יותר 3. אותו הדבר 4. פחות 5. הרבה פחות

כשיש לך בעיה אישית עד כמה אתה מרגיש שאתה יכול לדבר עליה עם חבר קרוב?
 1. יכול תמיד לדבר 2. יכול לפעמים לדבר 3. בכלל לא יכול לדבר
 9. אין לי חברים

עד כמה אתה מרוצה מהקשרים החברתיים שלך?
 1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה

כולנו צריכים אנשים, שנוכל לדבר איתם ולקבל מהם עזרה מפעם לפעם. אני מבקש לשאול אותך
 האם מאז שעזבת את הדירה יש לך אנשים שאתה בקשר אתם.

תמיד	מרבית הזמן	לפעמים	לעיתים רחוקות	אף פעם	האם מאז עזיבת הדירה יש לך:
5	4	3	2	1	1. מישהו שיכול לעזור לך שאתה חולה?
5	4	3	2	1	2. מישהו שמקשיב לך כשאתה מרגיש צורך לדבר?
5	4	3	2	1	3. מישהו שיכול לתת לך עצה טובה בזמן משבר?
5	4	3	2	1	4. מישהו שמגלה לך חיבה ואהבה?
5	4	3	2	1	5. מישהו שאתה יכול לבלות איתו ביחד?
5	4	3	2	1	6. מישהו שאתה יכול לעשות איתו ביחד משהו של כיף?
5	4	3	2	1	7. מישהו שאתה רוצה מאד את העצה שלו?
5	4	3	2	1	8. מישהו שאתה יכול לספר לו על הדאגות והפחדים האישיים ביותר שלך?
5	4	3	2	1	9. מישהו שיעזור לך בסידורים יומיומיים כשאתה צריך עזרה?
5	4	3	2	1	10. מישהו להעביר איתו את הזמן בצורה רגועה?

יחסים אינטימיים עם בן זוג קרוב

האם בתקופה מאז שעזבת את הדירה יש לך או הייתה לך בן זוג או חברה שאתה יוצא איתה קבוע (חברה לדייט, חברה רומנטית)? 1. לא 2. הייתה לי וכעת לא 3. יש לי כעת חברה קבועה

אשאל אותך כעת לגבי החברה שיש לך היום. <לדלג אם אמר שאין לו חברה>

כמה קרוב אתה מרגיש לבן הזוג שלך (או לחברה רומנטית)?

1. קרוב מאד 2. די קרוב 3. לא כל כך קרוב 4. לא קרוב 5. בכלל לא קרוב

(לא להקריא) 9. נמצאים רק בתחילת הקשר, קשה להגדיר

כשיש לך בעיה אישית עד כמה אתה מרגיש שאתה יכול לדבר עליה עם בת הזוג (או חברה שאתה יוצא איתה) שלך?

1. יכול תמיד לדבר 2. יכול לפעמים לדבר 3. בכלל לא יכול לדבר

(לא להקריא) 9. נמצאים רק בתחילת הקשר, קשה להגדיר

כמה אתה מרוצה מהיחסים עם בן הזוג או חברה שאתה יוצא איתה?

1. מאד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. לא מרוצה

תחושות תקווה

אציג לך עכשיו מספר שאלות לגבי היחס שלך למצבך היום ובעתיד

כל הזמן	רוב הזמן	הרבה פעמים	לפעמים	לעתים רחוקות	אף פעם	
6	5	4	3	2	1	1. אני חושב שאני מסתדר די טוב בחיים
6	5	4	3	2	1	2. אני יכול לחשוב על הרבה דרכים להשיג את הדברים שחשובים לי בחיים
6	5	4	3	2	1	3. אני מסתדר בחיים באותה מידה כמו צעירים אחרים בגילי
6	5	4	3	2	1	4. כשיש לי בעיה אני יכול למצוא הרבה דרכים לפתור אותה
6	5	4	3	2	1	5. אני חושב שדברים שעשיתי בעבר יעזרו לי בעתיד
6	5	4	3	2	1	6. אפילו במצבים שאחרים רוצים לוותר, אני יודע/ת שאני יכול/ה למצוא דרכים לפתור את הבעיה

לפניך היגדים שנאמרו על ידי צעירים בגילך הנוגעים לעתיד שלהם. לגבי כל אחד אבקש שתאמר עד כמה אתה מסכים אתו:

מאוד לא	לא מסכים	מסכים	מסכים	
---------	----------	-------	-------	--

מסכים			מאוד	
4	3	2	1	1. בעתיד תהייה לי משפחה משלי שתהייה משפחה טובה ומוצלחת
4	3	2	1	2. יהיו לי חיים ארוכים
4	3	2	1	3. לאנשים כמוני קורים דברים רעים
4	3	2	1	4. בעתיד יהיה לי בית יפה במקום טוב
4	3	2	1	5. אף פעם לא יהיה לי מספיק כסף
4	3	2	1	6. העתיד שלי יהיה מאושר

אורח חיים

באיזו מידה אתה מעורב בפעילויות הבאות:

די הרבה, הרבה	לפעמים, מעט	כמעט לא או בכלל לא	
			יוצא לבילויים (פאבים, סרטים, טיולים)
			מעשן
			שותה משקאות חריפים
			משתתף בפעילות ספורטיבית
			משתתף בחוגים, תחביבים
			מתנדב (היכן?)

קשר עם שירותים חברתיים מאז עזיבת הדירה

האם היה לך קשר עם עובדת סוציאלית?

1. לא כן, באיזה מסגרת? _____

האם היה לך קשר עם המשטרה או שירות מבחן?

1. לא כן (תאר)

האם מאז עזיבת הדירה היית בייעוץ פסיכולוגי או מסגרת טיפולית אחרת?

1. לא 2. כן (תאר)

יש צעירים המספרים שמיד אחרי שעזבו את הדירה היו להם משברים לא פשוטים ולפעמים הרגישו שהם 'נשברו' מבחינה נפשית ורגשית. יש צעירים אחרים המספרים שהיציאה מהדירה עברה להם די בקלות. האם אתה יכול לשתף אותנו במה שעבר עליך?

האם כשהיה לך קשה היה לך למי לפנות? <להרחיב מי, וכיצד ומה היו התוצאות>

האם אתה חושב שאתה יכול לפנות למדריך שעבד איתך או לצוות המלווה בעת הצורך?
>אם נושא זה לא הוזכר במענה לשאלה קודמת בנושא זה: האם יש בניכם קשר? מתי לאחרונה יצרתם קשר? האם יצרת קשר ביוזמתך/ הוא מתקשר?<

מתוך הניסיון שלך ביציאה מהדירה מה היית ממליץ לעשות כדי שהיציאה מהדירה תהייה קלה יותר?

הערכת הליווי-תוכנית

>המטרה בחלק זה היא לקבל את הערכת המשתתף על התוכנית ועל הצוות המלווה. אם הצעיר אומר שהיו לו יותר ממלווה אחד, בקש לענות באשר למלווה שהשפיע עליו הכי הרבה <
אני רוצה להזכיר שכל מה שאתה אומר נשמר בפרטיות מלאה ואיני מעביר לאף אחד את השמות של מי שהשיב. עכשיו אני רוצה לשאול אותך על המלווה שהיה אתך בדירה.

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
5	4	3	2	1	המלווה:
5	4	3	2	1	10. רצה לעזור לי
5	4	3	2	1	11. הבין אותי
5	4	3	2	1	12. התייחס אלי בכבוד
5	4	3	2	1	13. אני סומך עליו
5	4	3	2	1	14. הרגשתי שאני יכול לדבר אתו על דברים שקשה לי אתם
5	4	3	2	1	15. הוא הצליח לעזור לי להשיג את המטרות שלי
5	4	3	2	1	16. למדתי ממנו הרבה דברים
5	4	3	2	1	17. הייתי רוצה להיות דומה לו
5	4	3	2	1	18. אני מרוצה ממנו

אני מבקש לשאול אותך על המידה שבה אתה מרגיש שהתוכנית הזו עזרה לך.

לא רלבנטי	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	ההשתתפות בתוכנית עזרה לי:
9	5	4	3	2	1	8. בענייני עבודה
9	5	4	3	2	1	9. בענייני לימודים
9	5	4	3	2	1	10. בענייני צבא/שירות לאומי
9	5	4	3	2	1	11. להתקדם בחיים
9	5	4	3	2	1	12. ללמוד להסתדר באופן עצמאי
9	5	4	3	2	1	13. מבחינה כלכלית
9	5	4	3	2	1	14. כשהיה לי עצוב וקשה
9	5	4	3	2	1	אחר _____

5	4	3	2	1	אני מרוצה מההשתתפות שלי בתוכנית
---	---	---	---	---	---------------------------------

האם לדעתך אתה מצליח להשיג את המטרות שהיו לך בעת ההשתתפות בתוכנית (למשל, ללמוד, למצוא עבודה, לרכוש מקצוע)

1. במידה רבה 2. במידה מועטה 3. בכלל לא

8. חלק כן וחלק לא- לתאר

9. לא היו תוכניות, או לפחות אינו מזהה כאלה

מה הדברים הטובים שקרו לך בזמן שהיית בדירה?

מה הדברים הרעים שקרו לך בזמן שהיית בדירה?

במבט לאחור, כמה טוב או רע היה לך בדירה?

1. טוב מאד 2. טוב 3. די טוב 4. לא כל כך טוב 5. רע 6. רע מאד

האם יש לך הצעות לגבי הדירה שבה היית? מה ניתן וכדאי היה לעשות כדי שהיא תתרום כמה שיותר לצעירים במצבך?

לסיום, האם יש לך מחשבות ורעיונות מה עוד כדאי לעשות כדי לעזור לך ולצעירים שהם במצב דומה לשלך?

בסיום הראיון:

תודה על ההשתתפות שלך בראיון!

יש בכוונתנו להמשיך ולראיין צעירים שראיינו אותם במהלך ההשתתפות שלהם בתוכנית. האם נוכל לחזור אלייך בעוד מספר חודשים כדי לראות מה קורה אתך ומה המחשבות שלך? האם נוכל לעשות זאת בשיחה טלפונית?

1. אני מוכן להתראיין שוב.

2. אפשר להתקשר אלי בטלפון: _____

3. אני מעדיף שלא תראיינו אותי יותר.

אם בעקבות הראיון אתה תרגיש שאתה רוצה לשאול או לברר משהו שקשור לראיון שלנו, אתה מוזמן

להתקשר אלי במספר הטלפון _____ או לפרופסור רמי בנבנישתי ב- msrami@msec.huji.ac.il

תודה!

שאלון שמולא על ידי המלווה בנקודת הזמן האחרונה
הערכה מסכמת של שהות צעיר בדירה

שלום רב,

כפי שידוע לך אנו מלווים במחקר את התוכניות המיועדות לסייע לבוגרים של מסגרות השמה לעבור לחיים עצמאיים.

אנו מעבירים לך שאלון על משתתף שלפי הדיווחים שבידינו סיים את שהותו בדירה. **אנו מבקשים ממך כעת לסכם את ההערכה שלך לגבי הצעיר והשהות שלו בדירה.**

אנו ערים לכך שלעתים המצב מורכב מאוד ומשתנה לעתים תכופות וקשה ל'הכניס אותו לקטגוריה'. במקרים כאלה, אנא כתוב הערות המתייחסות לדרך שבה אתה רואה את המצב. ניתן להשתמש בצד השני של הדף לשם כתיבת הערות.

נודה לך מאוד אם תוכל למלא את ההערכה המסכמת בצורה המדויקת והמלאה ביותר שיש באפשרותך. כמו כן, נודה לך על כל הערה ותוספת שיוכלו לעזור לנו להמשיך ולעקוב אחר מצבו של משתתף זה לאורך זמן.

לתשומת לבך, אנו מקפידים על הפרטיות של המשתתפים. נבקשך להשתמש בראשי התיבות של שם המשתתף ולא בשם המלא.

השאלון מיועד למשתתפות ולמשתתפים בתוכנית. השימוש בלשון זכר הוא לנוחיות הממלא בלבד.

הערכה מסכמת

שם המקום: _____ שם הממלא: _____ תאריך מילוי: ___ / ___ / ___
 קוד הצעיר: (ראשי תיבות של שם פרטי ואחריו שם משפחה) ___ / ___
 מגדר: 1. זכר 2. נקבה תאריך לידה (מלא ככל שניתן): ___ / ___ / ___

א. סיכום השהות של הצעיר בדירה

1. תאריך הכניסה לדירה: _____
2. האם השהות הייתה: 1. רצופה 2. בהפסקות **אנא פרט:**
3. במבט לאחור, האם לצעיר היו מקורות תמיכה (כגון עורך משפחתי) שהיו יכולים לעזור לו כאלטרנטיבה לשהות שלו בדירה?
 א. לצעיר לא היה עורך משפחתי שעליו יכול היה להישען במעבר לבגרות
 ב. לצעיר היה עורך משפחתי, עם זאת, היה לו צורך אמיתי בפתרון הדיור שהצענו
 ג. לצעיר היה עורך משפחתי או מקורות תמיכה אחרים; לא היה צורך אמיתי בפתרון הדיור
4. הסתגלות למסגרת: באיזו מידה הצעיר הסתגל למסגרת (אנו ערים לכך שעשויים להיות עליות ומורדות, נסה לסכם את השהות כולה)
 הסתגלות למסגרת

במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה מעטה	במידה מעטה מאוד	
4	3	2	1	עמד בכללי ההתנהגות של הדירה
4	3	2	1	השתלב חברתית
4	3	2	1	תרם לאחרים
4	3	2	1	היה מוכן לקבל הדרכה והכוונה מהמלווה
4	3	2	1	השקיע כדי להשיג יעדים אישיים (כגון בעבודה)
4	3	2	1	הערכה כוללת של ההסתגלות למסגרת
				אחר _____

5. האם לצעיר היו צרכים ומאפיינים המעלים את הצורך בשינויים במסגרת הדירה בעתיד?
6. במבט מסכם לאחור, האם להערכתך צעיר זה התאים למסגרת של דירה כפי שהיא הוצעה לו?

1. כן 2. לא מדוע?

ב. עזיבת הדירה

1. תאריך עזיבת הדירה: חודש: _____ שנה: _____

2. מה אופי העזיבה: 1. עזיבה מתוכננת עקב סיום שהות

2. עזיבה לא מתוכננת:

א. משבר אישי של הצעיר ועזיבה שלא ביוזמת הצוות

ב. משבר, קושי בהסתגלות לדירה, עזיבה ביוזמת או המלצת הצוות

ג. שינוי חיובי אצל הצעיר שהביא להקדמת יציאה

ד. אחר.

נודה לך על פירוט, בעיקר אם המדובר בעזיבה לא מתוכננת:

3. האם להערכתך הצעיר היה נתרם משהות ממושכת יותר בדירה?

1. לא 2. כן, להערכתך תקופה נוספת של _____ חודשים הייתה תורמת לצעיר זה.

אנא פרט.

4. מה היה יעד העזיבה של הצעיר _____

5. למיטב ידיעתך היכן הצעיר מתגורר כיום:

6. האם יש לצעיר היום קשר אתך?

1. לא היה קשר מאז העזיבה

2. היה קשר אתי והוא נותק

א. מה היה אופי הקשר? (מבחינת תכיפות, תכנים, יוזמה לקיום הקשר)

ב. מה היו נסיבות הניתוק?

3. לצעיר יש קשר איתי

א. מה אופי הקשר (מבחינת תכיפות, תכנים)

7. האם ידוע לך שלצעיר יש קשר עם גורם אחר מהפרויקט? 1. לא 2. כן עם מי?

8. הערות נוספות על הקשר שלך עם הצעיר לאחר העזיבה.

ג. תיאור מצב בעת סיום השהות

<u>בטוח</u> <u>שלא</u>	<u>חושב</u> <u>שלא</u>	<u>חושב</u> <u>שכן</u>	<u>בטוח</u> <u>שכן</u>	<u>האם בעת סיום השהות בדירה הייתה למשתתף את</u> <u>היכולת:</u>
לימודים				
4	3	2	1	לקבל תעודת בגרות מלאה
4	3	2	1	להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה
4	3	2	1	ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית
צבא/שירות לאומי				
4	3	2	1	לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד
4	3	2	1	לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות
4	3	2	1	להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)
עבודה				
4	3	2	1	לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה
4	3	2	1	לחפש עבודה באופן יעיל
4	3	2	1	להצליח בראיון עבודה
4	3	2	1	להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית
4	3	2	1	להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית
לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה:				
4	3	2	1	דיוק והתמדה בהגעה לעבודה
4	3	2	1	אחריות
4	3	2	1	נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה
4	3	2	1	קבלת סמכות ומשמעת
4	3	2	1	יכולת לעבוד בצוות
4	3	2	1	יכולת לעבוד עם לקוחות
ניהול משק בית עצמאי				
4	3	2	1	לחפש דירה באופן יעיל
4	3	2	1	לחתום חוזה לשכירת דירה
לנהל משק בית עצמאי מבחינת:				
4	3	2	1	תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)
4	3	2	1	עריכת קניות
4	3	2	1	ניהול תקציב
4	3	2	1	הכנת ארוחות, בישול
4	3	2	1	כביסה, ניקיון, אחזקה
4	3	2	1	לחיות עם שותפים לדירה

4	3	2	1	לחיות בשלום עם שכנים
---	---	---	---	----------------------

<u>בטוח</u> <u>שלא</u>	<u>חושב</u> <u>שלא</u>	<u>חושב</u> <u>שכן</u>	<u>בטוח</u> <u>שכן</u>	<u>האם בעת סיום השהות הייתה למשתתף</u> <u>היכולת:</u>
ניהול כספים				
4	3	2	1	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
4	3	2	1	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
4	3	2	1	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
4	3	2	1	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
יחסים בינאישיים				
4	3	2	1	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
4	3	2	1	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
4	3	2	1	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
4	3	2	1	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
4	3	2	1	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני
4	3	2	1	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
4	3	2	1	להקפיד על "מין בטוח"
4	3	2	1	להקים משפחה חיובית ויציבה
התנהגות נורמטיבית				
4	3	2	1	להימנע מהתנהגות אלימה
4	3	2	1	להימנע מהסתבכויות עם החוק
4	3	2	1	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
4	3	2	1	להימנע משימוש בסמים
4	3	2	1	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
4	3	2	1	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

ה. הערכת תוצאות

1. עד כמה להערכתך חלו שינויים במשתתף במהלך שהותו בתוכנית:

לא רלבנטי	התקדמות			ללא שינוי	נסיגה	נסיגה משמעותית	
	3+	2+	1+				
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	לימודים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	מיומנויות בתחום התעסוקה
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	מציאת תעסוקה
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	שרות צבאי
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולות לניהול חיים עצמאיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	אופטימיות, בטחון בעתיד
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	קשרים חברתיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	יכולת התמודדות עם קשיים ומשברים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	התנהגות נורמטיבית
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	התמודדות עם קשיים רגשיים
9	3+	2+	1+	0	1-	2-	השגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

2. שינויים בתחומים חשובים אחרים:

3. באופן כללי, עד כמה לדעתך התוכנית תרמה למשתתף?
ההשתתפות: 1. פגעה בו 2. לא השפיעה עליו באופן משמעותי 3. תרמה לו 4. תרמה לו רבות

4. אנא פרט באשר לתחומים שבהם ההשתתפות פגעה במשתתף או תרמה לו במיוחד.

5. האם מזווית הראייה שלך ניתן להפיק מההשתתפות של הצעיר הזה בתוכנית לקחים באשר לעיצוב התוכנית בעתיד? למשל, האם יש מקום לשנות את ההגדרה של צעירים המתאימים לתוכנית, צורך במענה נוסף וכד.

6. הערות נוספות ומסכמות:

**שאלון מעקב נוסף שמולא על ידי המלווה עבור צעיר שסיים את שהותו בדירה
הערכה מסכמת של שהות צעיר בדירה**

שלום רב,
כפי שידוע לך אנו מלווים במחקר את התוכניות המיועדות לסייע לבוגרים של מסגרות השמה לעבור לחיים עצמאיים.
אנו מעבירים לך שאלון שני על משתתף שלפי הדיווחים שבידינו סיים את שהותו בדירה.
אנו מבקשים ממך כעת לתאר את הידוע לך על הצעיר ותפקודו בתקופה של החודשים האחרונים.

שם המקום: _____ שם הממלא: _____ תאריך מילוי: ___ / ___ / ___
קוד הצעיר: (ראשי תיבות של שם פרטי ואחריו שם משפחה) ___ / ___
מגדר: 1. זכר 2. נקבה תאריך לידה (מלא ככל שניתן): ___ / ___ / ___

1. האם יש לצעיר היום קשר אתך?
4. לא היה קשר מאז העזיבה
5. היה קשר אתי והוא נותק
א. מה היה אופי הקשר? (מבחינת תכיפות, תכנים, יוזמה לקיום הקשר)

ב. מה היו נסיבות הניתוק?
6. לצעיר יש קשר איתי

א. מה אופי הקשר (מבחינת תכיפות, תכנים)

2. האם ידוע לך שלצעיר יש קשר עם גורם אחר מהפרויקט? 1. לא 2. כן עם מי?

3. הערות נוספות על הקשר שלך עם הצעיר לאחר העזיבה.

האם יש לך מידע על מצבו של הצעיר בשלושת החודשים האחרונים?

_____ אין לי מידע אמין על הצעיר ותפקודו כיום

אם יש לך מידע, אנא פרט אותו בעמוד הבא.

מגורים :

עבודה :

מצב כלכלי :

לימודים :

יחסים חברתיים ואינטימיים :

מצב רגשי-נפשי :

התנהגות נורמטיבית (התפתחות אישית, פעילויות של בילוי נורמטיבי, שימוש בחומרים, פלילי) :

האם לדעתך הצעיר זקוק להתערבות של שירותים חברתיים? האם יש לו גישה לשירותים אלה?

הערות נוספות :

חלק ב'

הערכת התוכנית של דירות לבוגרים של חסות הנוער

רמי בנבנישתי יאיר עמרם אלכס מגנוס

מבוא ורקע

הצרכים והאתגרים, שבפניהם עומדים רוב בוגרי המעונות של חסות הנוער, הם מורכבים בהרבה משל בוגרי כפרי הנוער של משרד החינוך והפנימיות של השירות לילד ולנוער של משרד הרווחה. אופי הנסיבות שהביאו אותם למעונות ויחס הציבור כלפי מי שנתפסים כעבריינים, גורמים לכך שהשתלבות בקהילה לאחר עזיבת המעון, היא קשה במיוחד. כמו כן, רבים מבוגרי המעונות של חסות הנוער שבעו משהותם במוסדות הטוטליים, ומעדיפים לצאת לקהילה ולהתרחק ממסגרות, גם אם הקשיים של ההשתלבות שלהם בקהילה הם מורכבים.

רשות חסות הנוער הייתה ערה לקשיים אלו ופיתחה התערבויות עבור בוגריה, בדרכים שיטתיות שלא ננקטו על ידי הגופים האחרים האחראים לבוגרי מסגרות חוץ ביתיות, כגון השירות לילד ולנוער והאגף לחינוך התיישבותי במשרד החינוך. בין היתר פותח תפקיד של 'עובדי מעקב' האמורים לסייע לבוגרי המעונות בתהליכי החזרה לקהילה. עם השנים חלו שינויים לא מעטים בתחום זה, בעיקר בכיוון של צמצום היקף השירות של עובדי המעקב.

דוח זה מסכם ממצאים של מחקר הערכה שנעשה עבור הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי במטרה להעריך את המיזם: **תוכנית לדירות חסות הנוער**. דירות אלו נועדו לתת מענה לצורך דיור, ליווי, כישורי חיים, הכוונה, הכשרה מקצועית ושילוב תעסוקתי של בוגרי החסות. המחקר התמקד בשתי דירות- בעפולה ובפתח תקווה.

במהלך המחקר הוגש דוח ביניים מפורט (אוגוסט 2007). הדוח הנוכחי משלב את כל הממצאים וההמלצות הרלבנטיות להערכה מסכמת של המיזם. במטרה להקל על הקוראים, הדו"ח מחולק לפרקים שונים בהתאם להיבטים המגוונים של ההערכה. חלקים שהופיעו בדוחות קודמים והמציגים בפירוט קטעים מראיונות עם הצעירים מובאים כאן בנספח.

נציין, שדוח זה מופיע כנספח לדוח המחקר על מיזם גדול יותר בהיקפו: 'גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית'. משום כך, לא נחזור על חלקים המתארים את הרקע לתוכניות לבוגרי השמה ולאופי ההתערבות, ועל תיאור חלקים של מערך המחקר משום שהם דומים. רק באותם המקומות שבהם נחוץ להדגיש את המיוחד למיזם בחסות הנוער, נביא את המידע הרלבנטי.

בחלק המיזם שכלל מגורים וליוי הוקמו שני דירות :

דירת בוגרים בעפולה- בדירה מקום לארבעה צעירים. הדירה מיועדת לבוגרי מסגרות גמילה מסמים ואלכוהול. ההתנהלות היום יומית הנדרשת מהצעירים היא עצמאית, אך ישנה תמיכה רבה מצד מלווה הדירה המקיים שיחה קבוצתית פעם בשבוע, הדרכות פרטניות, ליווי בתחומי עבודה, לימודים, שירות צבאי או לאומי ובכל הקשור להתנהלות נורמטיבית. כל צעיר חייב להשתתף במסגרת (שירות

לאומי, עבודה, לימודים). כמו כן יש עידוד להתנדבות בקהילה. הצעירים מקבלים קצבה חודשית של 1,500 שקלים שמתוכה עליהם לשלם בעצמם את חשבונות הדירה ולדאוג לכלכלה.

דירת הבוגרים בפתח תקווה - בדירה מקום לארבעה צעירים. היא מיועדת לבוגרים של מסגרות לנוער עובר חוק, אך ישנה אפשרות במידת הצורך לקלוט צעירים ממסגרות של גמילה. גם בדירה זו נדרשת התנהלות יום יומית עצמאית מצד הצעירים אך ישנה תמיכה רבה מצד המלווה. גם בדירה זו יש שיחה קבוצתית פעם בשבוע, הדרכה פרטנית לכל צעיר, ליווי טלפוני וליווי בתחומי תעסוקה, שירות לאומי, גיוס לצה"ל, והתנהגות נורמטיבית. כל צעיר חייב להשתתף במסגרת של עבודה או שירות לאומי או לימודים. כל צעיר מקבל קצבה של 1,500 שקלים שמתוכם משלם יחד עם השותפים לדירה את כל החשבונות והכלכלה.

מטרות

מטרות ההערכה היו:

א. לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את:

א.1. מאפייני הצעירים שהשתתפו בתוכנית

א.2. ההתערבויות שהופעלו

א.3. השפעת התוכנית

ב. לספק משוב חוזר לאורך הפעלת תהליך הערכה לשם סיוע בקבלת החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית.

ג. להציג המלצות באשר להפעלת תוכניות אלו ודומות לה בעתיד.

שיטת המחקר

המחקר משלב גישות ושיטות של הערכה מעצבת ושל הערכה מסכמת. המטרות של **ההערכה המעצבת** הן לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את מאפייני התוכנית בדרך שתקדם את תהליכי העיצוב של התוכנית. המחקר נועד לספק משוב חוזר במהלך הפעלת התוכנית לשם סיוע בקבלת החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית ולשינויים ולהתאמות הנדרשים במהלך הפעלתה כדי לשפר אותה ולהתמודד עם אתגרים המתגלים במהלך הפעלת התוכנית. המשובים החוזרים של המעריכים הועברו למשתתפים בתוכנית בדרכים פורמאליות ולא פורמאליות.

למחקר יש גם מרכיבים של **הערכה מסכמת**, שנועדה לבחון אם התוכנית השיגה את מטרותיה בכל הנוגע לצעירים שהשתתפו בה. במסגרת זאת עקבנו אחר מצבו של כל אחד מהצעירים במהלך השהות בתוכנית, ובמקרים שבהם זה היה רלבנטי ואפשרי, גם לאחר שסיימו את השתתפותם. חלק זה של המחקר מוגבל ביכולתו לקשור בין ההשתתפות בתוכנית לבין שינויים במצבם של הצעירים, בעיקר עקב מערך המחקר שאינו כולל קבוצת ביקורת. כמו כן, יש לזכור שהמחקר בחן רק תקופת זמן קצרה יחסית, וסביר שחלק חשוב מהתוצאות שאליהן יגיעו הצעירים יתרחש רק מספר שנים לאחר ההשתתפות בתוכנית.

באופן כללי, מערך המחקר היה של איסוף נתונים לאורך זמן במספר נקודות זמן, בהתאם לצרכי המחקר. לגבי כל אחד מהצעירים, מערך המחקר כלל איסוף נתונים מהצעיר ומהמלווה שלו בפרקי זמן של שלושה חודשים. לגבי צעירים שסיימו את השתתפותם בתוכנית (סיום מתוכנן, עזיבה לא מתוכננת, הרחקה מהתוכנית) נעשה מאמץ לראיין אותם גם לאחר העזיבה. בדוח זה נציג ממצאים שהתקבלו מהצעירים ומהמלווים בשלוש נקודות זמן עיקריות.

נציין בקצרה את השיטות השונות לאיסוף נתונים שבהם נקטנו.

1. ראיונות עומק מובנים למחצה:

א. עם אנשי מפתח במטה של חסות הנוער

ערכנו ראיונות עם אנשי מפתח בחסות הנוער ובשירותים משיקים. רוב רובם של הראיונות נערכו פנים אל פנים, חלק קטן יותר נעשה בטלפון. בין היתר ראינו את מר יעקוב ראובן, גבי מיוריאל נחמן, מר נסים סמאדג'יה.

ב. עם אנשי השירות הישיר

שוחחנו עם המלווים בכל הדירות, חלקם יותר מפעם אחת. בעפולה ראינו את אלירם אלימלך מלווה הדירה הקודם, ואת יוסי בן אלישע מלווה הדירה כיום, בפתח תקווה ראינו את סער זהבי מלווה הדירה.

2. ערכנו תצפיות משתתפות:

א. צפינו בשתי הדירות. בתצפיות אלו נכחנו בדירה, ראינו את המבנה והחדרים, שוחחנו שיחה חופשית עם הצעירים והמלווים, וצפינו בפעילות השגרתית שלהם, כגון ארוחת ערב, ובאינטראקציות בין הצעירים בינם לבין עצמם, וביניהם לבין המלווה.

ב. נציגים מצוות המחקר השתתפו בישיבות מטה הרלבנטיות למיזם.

3. ראיונות מובנים לצעירים ולמלווים: עשינו שימוש בשאלונים ובתהליכים המוצגים בגוף הדוח.

בסך הכל יש במחקר 17 משתתפים. בנקודת הזמן הראשונה, ברוב המקרים (12) היו לנו שתי זוויות ראייה על כל צעיר (הצעיר עצמו והמלווה), אך בחלק מהמקרים היה לנו רק את המלווה שדיווח על הצעיר (5).

לוח 1: בסיס הנתונים שבידינו

אחרי עזיבה		II		I		
מלווים N = 10	צעירים N = 7	מלווים N = 10	צעירים N = 8	מלווים N = 17	צעירים N = 12	
8	5	4	4	11	8	עפולה
2	2	6	4	6	4	פתח תקווה

אחרי עזיבה		II		I		
מלויים N = 10	צעירים N = 7	מלויים N = 10	צעירים N = 8	מלויים N = 17	צעירים N = 12	
10	7	10	8	17	12	סה"כ

ממצאים

פרק הממצאים מחולק לשלושה חלקים מרכזיים - מאפייני הצעירים, תהליך ההתערבות והתוצאות. יש לציין שחלוקה זו אינה חד משמעית וקשה לעתים להפריד בין תיאור המאפיינים וההתערבות לבין תוצאות של ההתערבות. בכל אחד מהנושאים הבאנו את זווית הראייה של המלויים ושל הצעירים עצמם בשלוש נקודות זמן שבהם קבלנו מהם מידע.

מאפייני הצעירים

א. פרטי רקע אישי ומשפחתי

כל המשתתפים בתוכנים הם בנים. גילאי הצעירים כפי שדווחו על ידי המלויים נעו בין 19 ל-22 (הממוצע היה גיל 20), שישה מתוכם הם ילידי הארץ, שבעה צעירים הם ילידי חבר העמים וארבעה הם ילידי אתיופיה. שנים עשר צעירים הגיעו ממסגרות של גמילה מסמים ואלכוהול (מלכישוע, רטורנו), ארבעה הגיעו ממסגרות של הוסטל (טבריה, בית דקל) וצעיר אחד הגיע מבית הוריו. מדיווחי המלויים לגבי 17 הצעירים עולה שמשך השהות שלהם במסגרות קודמות היה בין שנה לעשר שנים, כאשר החציון הוא ארבע שנים.

בחלקים הבאים נתאר את משפחת הצעיר לפי המידע שיש בידי המלויים. המטרה המרכזית של תיאור זה היא להבין עד כמה הצעירים המגיעים לתוכנית הם חסרי עורף משפחתי, כפי שמוגדרת אוכלוסיית היעד של התוכנית. שאלנו את המלויים על הרקע של ההורים, כמיטב ידיעתם.

מהנתונים (לוחות א-1א-2א בנספח) עולה, שהצעירים הגיעו ממשפחות שברובן שלמות. רק ארבעה אבות תוארו כבעלי תפקוד תקין ותשע מהאמהות. לשלושה אבות בעיות של סמים ואלכוהול ובתיאור האמהות בולטת העבודה שלגבי עשר מתוכן נאמר שיש להן בעיות כלכליות. המלויים מתארים את יחס האמהות באופן חיובי למדי- על תשע מהן נאמר שיחסן, חיובי, אוהב ודואג, ורק על ארבע צוין שהן מתעלמות. התיאור של האבות הוא פחות חיובי ורק ארבעה תוארו כמבטאים יחס חיובי, אך יחד עם זאת, רק שלושה צוינו כמתעלמים ואחד כעוין.

ב. מיפוי הסביבה של המשתתף בעת כניסתו לתוכנית

בקשנו מהמלויים שיאפיינו את סביבתו של המשתתף, כפי שהיה ידוע להם בנקודת הזמן הראשונה (לוח ב). מהתיאור של המלויים ניתן ללמוד שלאבות תפקיד מועט יחסית בחיי הצעירים,

הן כמקור לתמיכה והן כמקור ללחץ, ורק כמחצית מצוינים כגורם משמעותי בחיי הצעיר לפחות ברמה מסוימת. לאמהות תפקיד יותר מרכזי מאשר לאבות-- רובן (14) מתוארות כגורם משמעותי לפחות ברמה מסוימת, אך נראה שיחד עם התמיכה שהן מציעות, במקרים רבים (11) הן גורמות ללחץ ולקשיים רגשיים.

להערכת המלווים לאחאים ולבני המשפחה המורחבת יש מקום מרכזי יותר אף מהאם, ועבור יותר צעירים הם נתפסים כמקור תמיכה חיובי וכמודל אך גם כאן חלקם מתוארים כגורמים לקשיים וללחץ.

מצאנו שיש רק שני צעירים שהמלווים העריכו שהאב או האם מציעים להם מסגרת מגורים נורמטיביים במידה רבה. בנוסף, הם העריכו שאח או המשפחה המורחבת יכולים להציע מסגרת מגורים נורמטיבית לארבעה צעירים, שהוריהם לא יכולים להציע להם מסגרת.

ג. הפנייה לתוכנית

לפי המלווים 12 צעירים הגיעו ממסגרות גמילה מסמים ואלכוהול שתי המסגרות העיקריות היו "מלכישוע" ו-"רטורנו", שלושה צעירים הגיעו משהות במסגרת של הוסטל (הוסטל טבריה, ובית דקל). רק צעיר אחד הגיע מבית הוריו, אך בעברו שהה במסגרת של חסות הנוער.

שאלנו את הצעירים המשתתפים בראיון אם הם רצו להצטרף לתוכנית שהוצעה להם והאם היו להם אלטרנטיבות. כמחציתם אמרו שהייתה להם אלטרנטיבה, אך רובם (11) ענו שרצו להצטרף לתוכנית ובחרו בה מרצון (11). הסיבות שניתנו היו מגוונות (והודגמו בהרחבה בדוח קודם). בין היתר:

- צורך בעזרה כלכלית והכנה לחיים
- חשש מהיציאה לחיים עצמאיים
- היכרות קודמת עם הצוות, המסגרת או חברים
- רצון להשתמש בעזרה שהתוכנית מציעה להתקדמות בחיים
- הצעירים תיארו מספר רב של היבטים חיוביים של התוכנית שגרמו להם לרצון להשתתף בה (הם הודגמו בדוחות קודמים ומוצגים בנספח). בין היתר הזכירו:
- תנאי מחייה נוחים
- מיקום טוב (בקרבה למשפחה, מקום עבודה)
- התוכנית כמענה לצרכים רגשיים
- רצון לקרבה עם חברים או רצון בחיי חברה
- רצון לעצמאות בשילוב עם תמיכה ועזרה

ד. מצב ותפקוד בעת הכניסה לתוכנית

בקשנו מהמלווים שיתארו את המצב והתפקוד של הצעירים בעת כניסתם לתוכנית. מהדיווח עולה שמצבם הבריאותי של רוב הצעירים תקין, לשלושה יש בעיות בריאות פיזית קלות, שלושה צעירים זוהו כבעלי קשיים רגשיים ועוד שלושה הוגדרו כבעלי בעיות נפשיות. חמישה מתוכם נזקקו לעתים לתרופות פסיכיאטריות. לדברי המלווים, שניים מהצעירים שהו או אושפזו בעבר במסגרות פסיכיאטריות.

באשר לרקע השכלתי ותעסוקתי עוד לפני הכניסה לתוכנית, המלווים דיווחו על 10 צעירים מתוך ה-17 שהיו בחינוך מיוחד, אף אחד מהצעירים לא השלים תעודת בגרות מלאה, לשבעה צעירים תעודת בגרות חלקית ולשלושה יש תעודת מקצוע. לפי המלווים, שישה צעירים עבדו בעבר באופן קבוע ועוד כשישה עבדו באופן קבוע, אך משך הזמן שבו עבדו היה קצר ביותר (החציון היה כחמישה חודשים). קיבלנו גם מידע בתחום זה בראיונות עם הצעירים בתקופה הראשונה שלאחר כניסתם לדירה- 11 מהם אמרו שעבדו בעבר. העבודות שעסקו בהם הצעירים היו בעיקר עבודות זמניות פשוטות כמו: מלצרות, תחנת דלק, עבודות מפעל, מזון מהיר, גננות, שירות מכירות.

מבחינת השירות הצבאי, רק צעיר אחד שירת שירות צבאי מלא, חמישה צעירים עשו שירות לאומי. בעת כניסתם לתוכנית שבעה צעירים היו פטורים משירות בעיקר בשל אי התאמה ושימוש בסמים ושלושה צעירים היו לפני גיוס בעת כניסתם לתוכנית. שלושה צעירים התגייסו לשירות צבאי תוך ביטול הפטור משירות.

שאלנו על שורה של התנהגויות לא נורמטיביות. המלווים אמרו שכל הצעירים במסגרת היו מעורבים בהתנהגות פלילית, כאשר ל-13 יש הרשעות פליליות. 14 צעירים היו בעבר מעורבים לעתים בקטטות אלימות. 16 מהצעירים שעליהם דיווחו המלווים השתמשו בעבר באלכוהול מתוכם עשרה לעיתים תכופות או בעלי בעיות התמכרות. על שני צעירים נאמר שהשתמשו לעתים בסמים קלים ועל 14 נאמר שהשתמשו בסמים קלים לעיתים תכופות או שיש להם בעיות התמכרות. שבעה צעירים היו בעלי בעיית התמכרות בעבר לסמים קשים ושניים נוספים השתמשו בסמים קשים לעיתים. כל הצעירים היו מעורבים בעבר בבריחות ובשוטטות, ודווח על צעיר אחד שלו בעיות בתפקוד מיני, כגון 'תקופות של התנהגות מינית לא אחראית'.

ניתן לסכם חלק זה של ההערכה על הרקע של הצעירים ומשפחותיהם, בכך שמדובר באוכלוסייה הנראית אופיינית לצעירים שהם בוגרי חסות הנוער. נראה שהתפקוד של המשפחות שלהם מתואר במונחים חיוביים יותר מאשר של הצעירים בתוכנית גשר, אך בכל זאת, למשפחותיהם יש מעט אפשרות לתמוך בהם במעבר לחיים עצמאיים. כמו כן, המלווים ציינו שאחד המאפיינים הבעייתיים של רוב המשפחות של הצעירים השוהים בדירות היא שמשפחות אלו אינן יודעות ליצור סביבה מוגנת עבור הצעירים. משפחות אלו חושפות את הצעירים לפיתויים, שלהם הם רגישים במיוחד, כמו אלכוהול.

מיומנויות חיים

אחת המטרות של התוכנית היא לחזק את מיומנויות החיים של הצעירים ואת הכישורים הרלבנטיים לחיים עצמאיים. משום כך, שאלנו את הצעירים על ההערכות שלהם בתחום זה. מהממצאים (לוח ד1) עולה, שברוב התחומים רוב הצעירים בטוחים, או לפחות חושבים, שיש להם את המיומנויות להתמודד עם משימות החיים השונות. התחומים שבהם היו פחות צעירים בטוחים ביכולתם היו התחומים של חיפוש דירה באופן יעיל וחתימה על חוזה לשכירת דירה. גם בנושא של שירות צבאי/לאומי וניהול תקציב היו מספר צעירים שחשו שהם אינם בטוחים ביכולתם.

כמו כן מצאנו, שעשרה צעירים אמרו שהם בטוחים שיש להם היכולת לקבל תעודת בגרות מלאה וששה העריכו שהם יוכלו להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה. אולם, מהראיונות התרשמנו, שאין בסיס מוצק להערכות אלו. לדוגמא, כמעט כל הצעירים ללא תעודת בגרות ענו שהם בטוחים שהם יוכלו לקבל תעודת בגרות מלאה ומעל לשלושה רבעים מהם היו בטוחים שיוכלו ללמוד במסגרת של לימודים גבוהים. זאת, למרות שלא הייתה להם תוכנית מוגדרת להשגת מטרה זו.

במקביל להערכות הצעירים את כישורי החיים שלהם בקשנו מהמלווים שיעריכו את הכוחות שיש לצעירים ואת כישורי החיים שלהם (לוחות 2ד - 3ד). באופן כללי נטו המלווים לזהות כוחות אצל רבים מהצעירים (14). הכוחות שנמצאו יותר שכיחים אצל הצעירים היו מוטיבציה להצלחה, אופטימיות וגישה חיובית לאחרים והיכולת ליצור קשרים בינאישיים טובים. נכונות ויכולת לעבודה קשה הייתה פחות שכיחה – רק שמונה מהצעירים הוערכו כבעלי יכולת זאת. גם כישרונות בתחומים של תבונת הכפיים והתחום האומנותי היו פחות שכיחים.

מבחינת ההערכות של המלווים את מיומנויות החיים של הצעירים עולים מספר תחומים, שבהם נראה שלרוב הצעירים יש מיומנויות ויכולות. בולטות ההערכות החיוביות באשר לתחום העבודה, ובעיקר בכל האמור למיומנויות של חיפוש וראיון עבודה, השתלבות בעבודה ויכולת לעבוד בעבודה הדורשת מקצועיות. כמו כן הייתה הערכה גבוהה בתחום היכולת לעבוד בצוות ועם לקוחות.

כמו כן, גם למלווים הערכה חיובית לגבי היכולות הלימודיות של חלק גדול של הצעירים: המלווים חושבים או בטוחים כי 14 מתוך 17 הצעירים מסוגלים לקבל תעודת בגרות מלאה, וכי שישה מהם יוכלו להשתלב במכללה או אוניברסיטה. כמו כן, המלווים מעריכים שעשרה מהצעירים הם בעלי יכולת ללמוד מקצוע במסגרת לימודים רשמית.

למלווים הערכות חיוביות בתחום ניהול משק בית במיוחד בתחומים של כביסה, ניקיון, מגורים עם שותפים ושמירה על יחסי שכנות. אולם, תמונה מעורבת יותר עולה בכל הנוגע לתכנון תקציב ריאלי ולניהולו, תוך שימוש אחראי בכרטיס אשראי והימנעות מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות. כאן ניתן לראות שהמלווים חושבים שלחלק ניכר מהצעירים אין מיומנויות כאלה. למשל, לגבי שישה צעירים העריכו המלווים כי אין להם את היכולת להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות.

נראה שלמלווים יש הערכה מעורבת גם לגבי הכישורים הבינאישיים של רוב הצעירים ולגבי שבעה מהם המלווים אינם חושבים שיש לצעירים היכולת ליצור קשרים עם חברים. כמו כן, יש סימנים שהמלווים אינם בטוחים ביכולות של הצעירים ליצור קשרים יציבים עם בני המין השני ולהקים משפחה חיובית ויציבה. למשל, ישנה הערכה שכשליש מהצעירים אינם בעלי יכולת להקפיד על "מין בטוח" ואינם מסוגלים להקים משפחה חיובית ויציבה.

בהשוואה בין הערכות הצעירים לאלו של המלווים (לוח 3ד ולוח 1ד) ניתן לראות בבירור שיש פערים רבים ועקביים בין ההערכות השונות. בכל התחומים לצעירים יש הערכה חיובית יותר מהמלווים שלהם באשר למיומנות החיים. ההבדלים בולטים במיוחד בכל הקשור להערכות בתחום ההשכלה ובתחום היחסים הבינאישיים. למשל, בעוד ש-11 מתוך 12 הצעירים חשבו שיגיעו למכללה,

הרי המלווים חשבו כך רק על 6 מתוך ה-17. בדומה, שמונה מהצעירים בטוחים שיוכלו להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית, אך המלווים בטוחים רק לגבי שניים מהצעירים.

מאפייני תהליך ההתערבות

ה. התוכניות, הציפיות והמציאות של הצעירים בלימודים, צבא ועבודה

מטרת השאלות שלנו בתחום זה הייתה לבחון שלושה היבטים: את אופי ההתערבויות שנעשו עם הצעירים, את ההערכה של התערבויות אלו מזווית הראייה של הצעירים וגם את ההישגים שאליהם הגיעו הצעירים בתחומים אלו.

1. לימודים

בראיון הראשון עם הצעירים שאלנו אותם אם יש להם תוכניות בתחום הלימודים. כל הצעירים הביעו רצון להמשיך ללמוד, שמונה מהצעירים רצו להשלים בגרויות או להתכונן לפסיכומטרי, שישה התעניינו בלימודים גבוהים וצעיר אחד רצה ללמוד בקורס מקצועי. בראיון השני שאלנו את הצעירים אם הם לומדים בפועל. שלושה צעירים מתוך שמונה שראיינו בשלב היו במסגרת לימודית, צעיר אחד לומד בהשלמת השכלה למבוגרים (השלמת 12 שנות לימוד), צעיר נוסף לומד במכינה לעולים חדשים וצעיר שלישי בקורס משיטי יאכטות. שאר חמשת הצעירים בראיון השני דווחו כי הם מעוניינים לממש את שאיפותיהם בתחום הלימודים, אך מתקשים לעשות זאת בשלב זה כאשר הם נדרשים לעבוד ולשרת בשירות לאומי. בחנו נושא זה גם מזווית הראייה של המלווים. דיווחי המלווים תאמו את אלו של הצעירים, על פי רוב, אך חשוב לציין, שהמלווים ראו גם בקורסים מקצועיים כגון נהיגה וקורסים הניתנים במסגרת השירות הלאומי (מדריך סנפלינג) כהשתתפות בלימודים.

בראיון הראשון שאלנו את הצעירים אם הם חושבים שההשתתפות בתוכנית תעזור להם להגשים את שאיפותיהם בתחום הלימודים. הרוב הגדול (13) של הצעירים ענו שהם חושבים שהתוכנית תעזור להם. באופן ספציפי הם ציינו בעיקר את העידוד והתמיכה שמקבלים, אך הם התייחסו גם למימון הלימודים. הצעירים שלומדים כרגע דיווחו שהם מקבלים מימון ללימודים.

בראיונות המשך שאלנו את הצעירים האם הם קיבלו עזרה בנושא הלימודים, הצעירים שהיו במהלך לימודים ציינו שקיבלו עזרה ואילו הצעירים האחרים חשו שאינם פנויים ללמידה בשלב זה ולכן לא קיבלו סיוע, אך ציינו כי הנושא מדובר ומוצעת להם עזרה בתחום זה.

[הנספח מציג ציטוטים מדברי המרואיינים בנושא זה, כפי שהבאנו בדוחות קודמים]

לסיכום, בולטת התחושה של הצעירים שהתוכנית מעודדת השכלה ואף דוחפת אותם לכיוון זה. עם זאת, מרבית הצעירים עדיין אינם לומדים במסגרות אקדמיות. למרות שרוב הצעירים דיווחו על שאיפות ללמוד בלימודים גבוהים או להשלים בגרויות (והם והמלווים אף העריכו שלרובם יש יכולת לכך) ניראה שרובם אינם עושים צעדים קונקרטיים בכיוון זה.

2. צבא / שירות לאומי

בעת הראיון הראשון עם הצעירים היה רק צעיר אחד אחרי שירות צבאי ולא היה צעיר ששהה בדירה בעת השרות הצבאי (למעשה, המשרתים בצבא אינם יכולים לשהות בדירה). חמישה היו

בשירות לאומי וארבעה לפני שירות. במהלך השהות בדירה התגייסו שלושה צעירים לשירות צבאי. הגיוס לווה על ידי המדריכים שסייעו בביטול הפטור משירות, הכנה למעבר ותמיכה. בעקבות הגיוס הצעירים סיימו את שהותם בדירה.

שאלנו את הצעירים המשרתים בשירות לאומי ונמצאים בתהליכי גיוס אם התוכנית עוזרת להם במהלך השירות. כל המשתתפים ענו שכן. העזרה התבטאה בעיניהם בשני תחומים: התחום הטכני/פרקטי והתחום הרגשי. בתחום הטכני, הצעירים דיווחו על עזרה מול גורמי השירות הלאומי, כמו מציאת מקום שירות מתאים, מילוי טפסים ושיחות עם רכז השירות. הצעירים גם דיווחו על עזרה ותמיכה רגשית במהלך השירות.

שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכולה לעזור בו בתחום השירות הצבאי / לאומי. הרוב המכריע של הצעירים ענו שאין משהו נוסף שהתוכנית יכולה לעזור בו, וחשו שהתוכנית עזרה בכל הצרכים שעלו. בראיונות העוקבים לא נמצאו צעירים שאמרו שהם זקוקים לעזרה נוספת.

3. תעסוקה

בראיון הראשון שאלנו את הצעירים אם הם עובדים מאז שנכנסו לתוכנית, כל הצעירים השיבו בחיוב. הצעירים שהיו במהלך שירות לאומי עבדו בעבודות חלקיות או מזדמנות. רוב העבודות שבהן עסקו הצעירים בעת הראיונות הן עבודות פשוטות שאינן דורשות השכלה או התמקצעות כלשהי. הצעירים הגדירו אותן כעבודות לצורך פרנסה, אך לא עבודות שבהן ירצו לעבוד בעתיד או עבודות שבהן אפשר להתקדם בצורה משמעותית. סוגי העבודות: שטיפת מכוניות, עבודה בתחנת דלק, עבודה בקו חלוקה של תנובה, סדרן במכולת, שטיפת כלים. רק צעיר אחד עבד בתחום שעניין אותו כמדריך 'סנפלינג' מקצוע אותו רכש בשירות הלאומי.

שאלנו את הצעירים מה הן התוכניות שלהם לגבי מקצוע ועבודה בעתיד. היה מעניין לראות שרוב הצעירים לא ידעו מה רצונם לעשות בעתיד. חלק ניכר מהצעירים שאפו להיות עצמאיים בעלי עסק, ותיארו את רצונם להתעשר. מספר צעירים דווחו על רצון לעסוק בעבודה אקדמאית (ארכיטקטורה, משפטים) אך לא הייתה להם תוכנית פעולה בכדי להגיע למקצועות אלו ולא היו מודעים לדרישות הקבלה לתחומים אלו במוסדות להשכלה גבוהה. צעיר אחד התעניין בעבודה כאח מעשי, תחום שעוסק בו במסגרת השירות הלאומי, והיה נראה כי השקיע מחשבה בדרכים המעשיות להגשים את השאיפה.

בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים מה העזרה שהם קיבלו בתחום התעסוקה. הצעירים ציינו עזרה במציאת מקום עבודה, הכנה לראיון קבלה, ליווי פיזי בחיפוש עבודה, ובעיקר דווחו על תמיכה ועידוד בתחום זה. הצעירים לא ביקשו עזרה נוספת בתחום, אך חלקם ציינו שישנו קושי בתחום התעסוקה מכיוון שמגוון העבודות המוצע להם הוא דל והשכר נמוך מאוד.

תעסוקה מזווית הראייה של המלווים

התמונה המתקבלת מהליוויים אינה שונה באופן משמעותי מזו שהתקבלה מהצעירים. מהדוחות שהתקבלו מהמלווים על 17 צעירים בנקודת הזמן הראשונה עולה ששמונה צעירים עבדו באופן מזדמן או קצר, שמונה במשרה באופן קבוע ואחד היה במהלך חיפוש עבודה. משך הזמן שבו עבדו הצעירים היה בדרך כלל קצר. בנקודת הזמן השנייה המדריכים דווחו כי שלושה צעירים התנסו

בחצי שנה האחרונה בחיפוש עבודה, ארבעה עברו ראיון עבודה, חמישה עבדו במשרה מלאה ושלושה עבדו במשרה חלקית. לשישה צעירים הייתה התנסות של פיטורים ו/או התפטרות. ברוב המקרים הפיטורים היו על רקע של קשיי הצעיר להסתגל לעבודה ולהתמיד בה.

המלווים הצביעו על הקשיים של הצעירים בהשתלבות במקום עבודה יציב ומספק. חלק מהקושי נובע מיחס הסביבה אל הצעירים עקב עברם, אך חלק אחר נובע ממה שהמלווים חשבו מהווים התנהגויות אופייניות לצעירים אלו: רצון להתעשר בבת אחת וללא מאמץ מתמשך (לעשות מכה), המביא בין היתר להשקעה ב'מיזמים' מפוקפקים המסתיימים בחובות רציניים. האתגר בעבודה עמם היה במידה לא קטנה להביא אותם להכיר במציאות של עבודה קשה ומתמשכת בשכר נמוך, האופייני למי שחסר כישורים פורמאליים ואין לו עבר של עבודה מסודרת.

ו. סוגי העזרה שקבלו מהתוכנית

במטרה לתאר ולהעריך את תהליכי ההתערבות, שאלנו את המלווים ואת הצעירים מה העזרה שהמשתתפים קבלו מהתוכנית בנושאים שונים (לוחות 11-21). מדיווחי הצעירים בשלושת נקודות הזמן עולה שהתחום שבו היה השיעור הגבוה ביותר של קבלת עזרה היה של קבלת תמיכה רגשית, עזרה כלכלית ולימוד ניהול משק בית. שיעור נמוך יותר ציינו סיוע בלימודים, בעבודה ובשירות הצבאי/לאומי. מתיאורי המלווים עולה שכצפוי, כל הצעירים קבלו ליווי וייעוץ וסיוע בשכר דירה. חלקם הגדול קיבל סיוע בנושאי שירות צבאי/לאומי, בפעולות סגור ותיווך ובתמיכה כלכלית אחרת. שיעור נמוך קבלו תמיכה כספית בלימודים והכשרה מקצועית ובטיפול פסיכולוגי/פסיכיאטרי. יש לציין שהמלווים העריכו שיותר צעירים זקוקים לטיפול פסיכולוגי או קבוצתי, ויש משאבים שהוקצו לכך, אך הצעירים נרתעים מכניסה לטיפול כזה.

ז. הערכות של הצעירים את הליווי שקיבלו ושביעות הרצון שלהם מההשתתפות בתוכנית

כחלק מהערכת התוצאות של התוכנית מזווית הראייה של הצעירים שאלנו אותם סדרה של שאלות לגבי הליווי שקיבלו במהלך התוכנית (לוח 12). **כל הצעירים דווחו כי הם מרוצים מהשתתפותם בתוכנית.** באופן כללי, רוב רובם של המשתתפים מתארים את המלווים באופן חיובי בכל האמור ליחס שהם מקבלים מהם ואף ביחס למידה שבה המלווה מצליח לעזור להם להשיג את מטרותיהם (אם כי ההערכה זו מעט נמוכה יותר). רובם הגדול גם מרוצים מהמלווים שלהם. הערכות מעט נמוכות יותר התקבלו באשר לשאלה האם הצעירים לומדים ממנו הרבה דברים ורוצים להידמות לו. רק ארבעה אמרו שהקביעה שהם מרוצים מהמלווה שלהם אינה נכונה.

שאלנו את הצעירים עד כמה ההשתתפות שלהם בתוכנית עזרה להם בתחומי חיים שונים (לוחות 22 – 32). בחלק מהתחומים שכיחות ההערכות החיוביות הייתה גדולה. עשרה מתוך שנים עשר הצעירים שראיינו בנקודת הזמן הראשונה חשבו שזה נכון או נכון מאוד שהתוכנית עזרה להם ללמוד להסתדר באופן עצמאי, להתקדם בחיים, כשעצוב וקשה להם ומבחינה כלכלית. עם זאת, רק ארבעה העריכו שהתוכנית עוזרת להם בענייני עבודה ובתחום הלימודי.

ח. הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים

בחלק זה בחנו את התוצאות של התוכנית בדרך של הערכת המלווים את השינויים שחלו בצעירים במהלך התוכנית בשלוש נקודות זמן. להערכות אלו יש מגבלות הנובעות מכך שהן נעשות ללא יכולת השוואה לקבוצת ביקורת מתאימה. יחד עם זאת, יש חשיבות לבחון האם המלווים העובדים עם הצעירים נוטים לראות שינויים בתחומים החשובים להשגת יעדי התוכנית (לוח ח1).

המלווים נטו לראות התקדמות של הצעירים בכל אחת מנקודות הזמן ומוצג ההערכות

שלהם נע מ- 4.21 ל- 4.33 בסולם בן חמש דרגות שבו 4 = התקדמות ו- 5 = התקדמות רבה. מעבר לכל שלוש נקודות הזמן ההתקדמות בנושא הלימודים הייתה הנמוכה ביותר. בעוד שההתקדמות בנושא תעסוקה הייתה מעטה בנקודת הזמן הראשונה, היא הייתה בולטת יותר בנקודות הזמן האחרות. כמו כן, התקדמות רבה יותר בהתמודדות עם מיומנויות חיים בלטה בנקודת הזמן הראשונה לעומת האחרות. יש לציין, שהערכת המלווים בנקודת זמן שלישית שבה העריכו את השינויים שחלו אצל הצעירים שעזבו את התוכנית, הייתה מעורבת מאוד. בקבוצה זו היו צעירים שנאלצו לעזוב את הדירה לאחר חזרה להתנהגות לא נורמטיבית כגון שימוש בסמים, אך היו גם מספר צעירים שעזבו בעקבות שינוי חיובי כגון גיוס לצה"ל. סטיית התקן בהערכות המלווים בנקודת זמן השלישית הייתה לכן גבוהה בהרבה מזו שבנקודת הזמן הראשונה (1.50 לעומת 1.06).

בסיכום ההערכות שלהם ציינו המלווים האם התוכנית פגעה בצעיר המשתתף או סייעה לו (לוח ח2). באופן בולט, נטו המלווים לראות את התוכנית כתורמת לצעירים - 13 מתוך 17 בנקודת הזמן הראשונה, 7 מתוך 10 בשנייה, ו- 8 צעירים מתוך העשרה שהמלווים העריכו בנקודת הזמן השלישית. בנקודות הזמן השנייה והשלישית העריכו המלווים שהשתתפות פגעה בצעיר אחד.

ט. זווית הראייה של צעירים שסיימו את שהותם בתוכנית

במסגרת המחקר בחנו את מי שסיימו השתתפותם בתוכנית וניסינו לקבל מידע רב ככל שניתן עליהם מהמלווים ומהצעירים עצמם, מתוך ניסיון לבחון מה דפוס הממצאים מלמד אותנו באשר לתוכנית ולדרכים לשפר אותה. יש בידינו מידע על 10 צעירים שסיימו את השתתפותם בתוכנית. לגבי שבעה מהם יש לנו מידע מהמלווה ומהצעיר עצמו, לגבי שלושה נוספים יש לנו מידע רק מהמלווה. בחלק זה נציג את זווית הראייה של שבעה צעירים באשר לנסיבות של עזיבתם והקורות אתם בכל הקשור לחייהם לאחר העזיבה, נציג את זווית הראייה של המלווים ונשווה ביניהן. חשוב לציין, ששלושה צעירים שנאלצו לעזוב לאחר משבר לא הצלחנו להשיג לאחר שניתקו קשר עם המלווים, ואין הם מופיעים בדיווחים להלן. סביר שזווית הראייה שלהם היא שלילית יותר מאלו שסיימו ברוח טובה, או לפחות נמצאים בקשר עם המלווים. למרות המגבלות הברורות של המידע שבידינו אנו מציגים אותו כדי לעורר חשיבה ודיון על המשמעויות של המידע.

מתוך שבעה הצעירים שרואיינו אחרי עזיבתם: ארבעה ציינו שעזבו לפי התוכנית, אחד תיאר התפתחות חיובית בחייו, אחד נאלץ לעזוב לפי דרישת הצוות וצעיר נוסף אמר שעזב עקב קושי או משבר. כלומר, רק שנים מהשבעה עשו זאת, לפי דיווחם, עקב קושי להמשיך בתוכנית.

כאשר הצעירים נשאלו אם היו רוצים להמשיך את השהות בדירות, חמישה ענו שהיו מעוניינים להמשיך ושניים ענו שלא. מעניין לציין ששני הצעירים שעזבו מתוך משבר היו מעוניינים

להמשיך בדירה. רוב הצעירים שומרים על קשר עם הצעירים בדירה ועם המלווים (לוח ט1). שישה צעירים ציינו כי יפנו למלווה לקבלת עזרה ותמיכה בכל מצב, ורק צעיר אחד דיווח כי חש שאינו יכול לפנות.

מגורים: שאלנו את הצעירים לגבי מגורים עם עזיבתם את הדירה. שלושה צעירים חזרו לגור עם ההורים, שניים שוכרים דירה עם שותפים, צעיר אחד עובד במקום שמספק מגורים וצעיר אחד קיבל דיור מטעם הצבא. שאלנו את הצעירים אם קיבלו עזרה בנושא מגורים לאחר העזיבה, שניים אמרו שקיבלו עזרה ו-5 ענו שלא קיבלו עזרה בנושא המגורים. שלושה צעירים דווחו שחשו קושי בנושא המגורים ותיארו קושי בחזרה למגורים עם ההורים, צעיר אחד דיווח שהיה מצב בו לא היה לו היכן לישון.

עבודה: מתוך שבעת הצעירים שראיינו שניים לא עבדו בעת הראיון מכיוון שהיו במהלך שירות צבאי בבסיס סגור. מתוך 5 הצעירים העובדים ניתן לתאר את העבודות כלא מקצועיות בתחומים שאינם מעניינים אותם מתוך צורך כלכלי (תחנת דלק, עוזר למתקין מזגנים, עובד דפוס). לצעירים לא היה ברור אם העבודה יציבה ולכמה זמן. ארבעה צעירים אמרו שקבלו הכשרה מקצועית, מתוכם שלושה במהלך השעות בתוכנית, כחלק מהשירות הלאומי שבצעו. לגבי העתיד ציינו שניים שהם מתכוונים לעבוד בעבודה אקדמית (ארכיטקטורה ורפואה), שניים ציינו שהם מתכוונים לפתוח עסק עצמאי ושלושה לא ידעו במה ירצו לעסוק.

מצב כלכלי: לחמישה צעירים שראיינו הייתה משכורת (מתוכם לשניים משכורת צבאית). שלושה צעירים אמרו כי בשלושה חודשים האחרונים היה מצבם הכלכלי קשה או קשה במיוחד. הדבר בא לידי ביטוי בכניסה לחובות לבנק, חסימת חשבון ונטילת הלוואות ממשפחה וחברים. לארבעה צעירים יש חובות לחברות סלולאריות, לבנקים, לחברים וקרובי משפחה ולהוצאה לפועל. רק צעיר אחד ידע את סדר הגודל של החובות שצבר.

לימודים: אף אחד מהצעירים לא נמצא בתוכנית לימודים בזמן הראיון. לכולם היו תוכניות ללמוד בהמשך (השלמת בגרויות, קורס מקצועי ולימודים אקדמאיים).

בריאות: כל הצעירים דווחו על מצבם הרפואי כטוב וטוב מאוד ולא נדרשו לקבלת טיפול רפואי מאז עזיבת הדירה.

קשר עם גורמים טיפוליים / חוק: לשני צעירים היה קשר עם גורמי טיפול הקשורים לגמילה. צעיר נוסף היה בקשר עם שירותי המבחן.

יחסים חברתיים: מרבית הצעירים חשבו שיש להם אותו מספר חברים כמו לרוב האנשים, כולם חשו שיכולים לדבר עם חבר קרוב כאשר יש להם בעיה, כולם היו מרוצים מהקשרים החברתיים שלהם וכולם חשבו שיש להם מקורות תמיכה.

אורח חיים: רק צעיר אחד אמר שהוא שותה לפעמים, ארבעה מעשנים (סיגריות). ארבעה יוצאים לבילויים ומשתתפים בפעילות ספורטיבית ושלושה משתתפים בחוגים.

מבט לעתיד: באופן כללי הצעירים מציגים תפיסה חיובית של עתידם. כולם מסכימים לאמירה שהעתיד שלהם יהיה מאושר וכולם מסכימים שיהיו להם חיים ארוכים ומשפחה טובה ומוצלחת. עם זאת, כמחצית מסכימים שלאנשים כמוהם קורים דברים רעים ושאף פעם לא יהיה להם מספיק כסף.

רובם מפגינים תחושה חיובית לגבי עצמם והמידה שבה יש להם תקווה לעתיד. ההערכה שלהם היא הגבוהה ביותר בכל האמור לתחושה שהם מסתדרים טוב בחיים ויכולתם להשיג דברים החשובים להם בחיים, והנמוכה ביותר לגבי התחושה שדברים שעשו בעבר יעזרו להם בעתיד.

הערכת הצעירים את התוכנית ואת המלווה לאחר העזיבה: בכל אחד מהראיונות ביקשנו מהצעירים להעריך את התוכנית ואת המלווה שלהם. עשינו זאת גם בראיון שנערך לאחר העזיבה (לוחות ט 6 – ט 7). הצעירים נשאלו במבט לאחור עד כמה היה להם טוב או רע בדירה. ארבעה ציינו כי היה להם טוב או טוב מאוד בדירה, שניים דווחו שהיה להם די טוב ורק צעיר אחד תיאר שהיה לא כל כך טוב. מצאנו שמרבית מהצעירים שעזבו את התוכנית היו שבעי רצון מהמלווים שלהם. התחומים שבהם ההערכות היו הנמוכות יותר היו היכולת לדבר עם המלווה על נושאים כואבים והרצון להדמות למלווה. באשר להערכת כלל התוכנית, ששה מתוך השבעה הביעו שביעות רצון מההשתתפות בתוכנית. באשר לתחומים ספציפיים, הערכת הצעירים את העזרה שקיבלו מהתוכנית היא גבוהה ודומה במרבית התחומים, אך רק צעיר אחד העריך שהתוכנית עזרה מבחינה כלכלית. כמו כן, ביקשנו מהצעירים להעריך אם הם מצליחים כיום להשיג את המטרות שהציבו לעצמם בעת ההשתתפות בתוכנית. שלושה צעירים חשו שהם מצליחים במידה רבה להשיג את המטרות, צעיר אחד תיאר שהוא מצליח במידה מועטה, ושלושה צעירים דווחו שאינם מצליחים כלל להשיג את המטרות.

י. זווית הראייה של המלווים על העוזבים

בסך הכל המלווים דיווחו על עשרה צעירים שעזבו את התוכנית. המלווים העריכו שהעזיבה של חמישה הייתה מתוכננת כחלק מהתפתחות חיובית של הצעיר או סיום התקופה המוקצבת לו בדירה. בחמישה מקרים האחרים העזיבה הייתה לא מתוכננת בעקבות משבר או חוסר יכולת של הצעיר להמשיך במסגרת הדירה. שלושה מהצעירים שעזבו בעקבות משבר עזבו יחד, בעקבות חזרה לשימוש של אחד הצעירים והיסחפות של שניים נוספים בעקבותיו. המלווים העריכו שארבעה מהעוזבים היו נתרמים מהמשך שהות בתוכנית.

שלושה צעירים אינם נמצאים בקשר עם המלווים, שישה נמצאים בקשר קבוע ורצוף וצעיר אחד היה בקשר עם המלווה אך הקשר נותק עם הזמן.

בניסיון ללמוד יותר פרטים על צעירים אלו שאלנו לאחר העזיבה את המלווים כיצד הם מעריכים (בדעיבד) את ההסתגלות של הצעירים למסגרת בזמן ששהו בה. מהדיווח עולה שלגבי כמחצית מהעוזבים ההערכה היא שהיו קשיים בהסתגלותם עוד בעת היותם בתוכנית. ואילו המחצית השנייה הסתגלה בצורה טובה מאוד.

הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

את ההערכות המסכמות שלנו נציג כמענה למספר שאלות מרכזיות שהצגנו במהלך מחקר ההערכה. חלק זה מבוסס על הממצאים שאספנו בכל האמצעים שבהם נקטנו במהלך המחקר: ראיונות עומק ומובנים למחצה, תצפיות משתתפות, ראיונות עם הצעירים ושאלונים למלווים.

נזכיר, בחלק המרכזי של הדוח הבאנו מספר רב של ההערכות והמלצות הנוגעות למיזם של 'גשר'. בנספח זה נביא את אותן ההערכות והמלצות שאנו מבקשים להדגיש בכל הנוגע למיוחד בבוגרי חסות הנוער, מעבר למה שנאמר על בוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתית אחרות.

א. מבט כולל במישור המערכת הארגונית

1. יש צורך בתוכנית מגורים וליווי לבוגרי חסות הנוער.

התשובה שלנו לשאלה המקדמית - האם יש צורך בתוכנית לבוגרי מסגרות החסות, היא חיובית. הערכה זו נובעת ממספר מקורות המחזקים זה את זה: הספרות המקצועית, הראיונות שערכנו עם אנשי מקצוע בכירים בחסות הנוער, והראיונות שערכנו עם המלווים ועם הצעירים. כל המקורות הדגישו את הצרכים המיוחדים ואת הקשיים של בוגרי חסות הנוער. הרקע של בוגרי מעונות החסות והסטיגמה שמהם הם סובלים הן בקרב השירותים החברתיים והן בקהילה, מדגישים את הצורך הזה. מכאן נובעת ההערכה וההמלצה שלנו שיש צורך בתוכנית המיועדת לבוגרי חסות הנוער.

2. יש לשלב את הצרכים של בוגרי חסות הנוער בדיונים מערכתיים ובחקיקה הנוגעת לבוגרי השמה

כפי שניתן לראות מדוח המחקר, יש קשיים ארגוניים ומערכתיים רבים במענה לצרכים של בוגרי השמה חוץ ביתית. התרשמנו שקשיים אלו מורכבים אף יותר בכל הנוגע לדירות לבוגרי מעונות החסות. יש לציין שלחסות הנוער יש מחויבות ארוכת שנים וניסיון ניכר בעבודה עם בוגרים של המעונות. עם זאת, מצאנו שהמשאבים המיועדים לתחום חשוב זה קוצצו באופן משמעותי ולא נראה שהם מספיקים כדי להתמודד עם הצרכים בתחום זה.

ייתרה מזו, נראה שהשינויים הארגוניים במערכת השירותים בתחום זה שעליהם דיווחנו (איטיים ובעייתיים ככל שיהיו), אינם נראים ככוללים את בוגרי חסות הנוער. בשלב זה, ככל הידוע לנו, בוגרי חסות הנוער כלל אינם מופיעים בטיטות של מסמכים ותוכניות במשרד הרווחה. נראה גם, שהתוכניות בקהילה המיועדות עבור צעירים, מכוונות לאלו הנחשבים ב'טווח התפקוד הנורמטיבי', ויש מאמץ להימנע מלכלול בהם אוכלוסיות 'קצה', העלולות לגרום לסטיגמה של שירותים אלו. התוצאה היא שקשה כיום לראות כיצד יתפתח מענה שלם ולאורך זמן עבור הצעירים בוגרי המעונות של החסות, ללא שינוי בגישה. מכאן נובעת ההמלצה שלנו לשלב את הצרכים של בוגרי חסות הנוער בדיונים מערכתיים ובחקיקה הנוגעת לבוגרי השמה.

ב. מאפייני לקוחות

1. הצעירים שהתקבלו לתוכנית מתאימים להגדרה של אוכלוסיית היעד

ניתוח הממצאים על הרקע של הצעירים ומשפחותיהם מצביע על כך שהם מתאימים להגדרה של אוכלוסיית היעד. ייתרה מזו, נראה שתהליכי המיון בחסות הנוער הם מעמיקים, ומתבססים על היכרות רבת שנים עם הצעירים. כך נראה שכל המידע על הצעיר ומשפחתו נשקלים באופן מעמיק. אין זה אומר, כמובן, שתהליכי מיון אינם מביאים למסקנות שגויות, כדרכם של תהליכי מיון, אך נראה שהסוגיות הנוגעות ליכולת של הצעיר ומשפחתו לסייע לצעיר להשתלב בקהילה באופן עצמאי,

נשקלות בכובד ראש. נראה גם, שהקשיים של 'העורף המשפחתי' של הצעירים אינם נובעים כל כך ממצב ירוד של המשפחה, אלא יותר מהקשיים להעניק לצעיר סביבה מוגנת מספיק בתהליך המעבר. כך למשל, שמענו על משפחות המתקשות ליצור סביבה שבה אין פיתויים של אלכוהול ומפגש עם גורמים עבריינים. מצב זה מחייב ההערכה מעודנת יותר, באשר לצורך בסיוע לבוגר חסר עורף משפחתי, מזו היכולה להישען על הגדרות פשוטות כגון יתמות, או הורים לא מתפקדים כלל. ההיכרות הקרובה עם הבוגרים מגבירה את הסיכוי שהערכות אלו ייעשו באופן מושכל.

2. כנראה, שהצעירים שבתוכנית הם אלו הזקוקים לה והמתאימים לה ביותר

אחת הסוגיות שאליהן חייבת להתייחס כל סוכנות חברתית היא, האם ייתכן שהיא מעניקה שירות רק לתת קבוצה מתוך אוכלוסיית היעד, ושתת קבוצה זו אינה כוללת בהכרח את מי שזקוקים לשירות במידה הרבה ביותר. אין בידינו מידע מספק לשם הערכה זו. נציין, עם זאת, שהתרשמנו שאנשי המקצוע בחסות הנוער מכירים באופן מעמיק את כל הצעירים העומדים לפני סיום שהותם במסגרות השונות, ומקיימים תהליכי מיון יסודיים. מצב זה עשוי להצביע על כך שאמנם הצעירים המתאימים ביותר, מבחינת הצרכים והיכולות שלהם, נבחרים לתוכנית. חשוב להעיר, שהתרשמנו שגם במקרים שבהם התברר בדעבד שתהליך המיון כשל, התקיים דיון מקצועי שמטרתו הייתה להפיק לקחים לקראת הפניות נוספות.

3. יש קבוצות נוספות של צעירים בוגרי חסות הנוער הזקוקות לתוכנית דומה

מתוך הראיונות עם אנשי המטה עלה שמספר הבוגרים המתאימים, זקוקים ומוכנים לפתרון של דירה עם ליווי בקהילה אינו רב. נראה שרבים מהבוגרים שבעו משהות במוסד, וגם אנשי המקצוע מאמינים שלגבי רבים מהם הפתרון הנכון הוא לצאת לחיים עצמאיים ולהתמודד עם הקשיים, ולא להמשיך ולגונן עליהם. עם זאת, יש מספר קבוצות נוספות הזקוקות למענה שהדירות הנוכחיות אינן מספקות. למשל, המחקר הנוכחי היה אמור להקיף דירות המיועדות לצעירים ערבים. פתרון זה לבני מיעוטים טרם ניתן ויש לו מקום. כמו כן, סביר שיש צורך בפתרון דומה לצעירות בוגרות המעונות. בראיונות עם אנשי המטה עלה גם הצורך בדירה באזור הדרום, שתהיה קרובה למסגרות של חסות הנוער.

ג. הערכת מאפייני ההתערבות

1. מודל ההתערבות מתאים למטרות התוכנית ולקהל היעד בתנאים מסוימים

הספרות המקצועית מצביעה על הסכנות הגלומות בפתרונות טיפוליים המקבצים צעירים עוברי חוק במסגרת אחת. יש עדויות אמפיריות המצביעות על כך שלמגע עם בני קבוצת הגיל שהם עוברי חוק יש השפעה שלילית המחזקת התנהגויות עברייניות (Leve & Dishion, McCord, & Poulin, 1999; Chamberlain, 2005). יחד עם זאת, ממספר עדויות במהלך המחקר, ניתן לראות גם סימנים להשפעה חיובית חדדית. צעירים שהתקדמו בעבודה היוו דוגמה חיובית ומעודדת לעמיתיהם. כמו כן, מהספרות

עולה, שהאלטרנטיבות המועדפות הן בדרך כלל מאוד יקרות וכוללות מעקב אישי אינטנסיבי אחר צעירים בקהילה והפנייה להתערבויות רב מערכתיות.

בצוות המחקר היו חילוקי דעות באשר למסקנות הנובעות ממצב זה. הערכת החוקר הראשי היא שבמסגרת מגוון פתרונות עבור צעירים בוגרי מעונות חסות הנוער, יש מקום למודל של דירה המקבצת מספר צעירים בדרכם לחיים עצמאיים. זאת, בתנאי שמתקיימים מספר תנאים, שהבולטים בהם: תהליכי מיון המיועדים לזהות צעירים שיכולים ליהנות ממסגרת זו מבלי לפגוע באחרים ולגרור אותם להתנהגות עבריינית, תהליכי התערבות בדירה המגבירים את היכולת לפקח על הצעירים ולזהות תהליכי התדרדרות העלולים לגרור עוד צעירים, ופיקוח והדרכה חיצוניים המסייעים למלווים לזהות תהליכים הרסניים ולקדם תהליכים חיוביים.

2. כנדרש, ההתערבות היא אינטנסיבית ורב ממדית

בראיונות ובביקורים בדירות התרשמנו שהצעירים והמלווים מתמודדים בצורה אינטנסיבית בהיבטים רבים של התמודדות, ובעיקר בסוגיות של תעסוקה וניהול משק בית. התרשמנו שהתחושה שהזמן העומד לרשותם מוגבל, הביאה לעבודה אינטנסיבית עם כל אחד מהצעירים לשם השגת מטרתו בתחומי החיים השונים. עם זאת, נראה שעבודה זו הייתה יכולה להיתרם באופן משמעותי אילו ניתן היה להיעזר במשאבים של מומחיות ושל שירותים חברתיים החיצוניים לדירה. התרשמנו שחלקים רבים מהעבודה של המלווים היא של תיווך וסינוור ברמה של היכרות אישית ו'קשרים'. יש מקום לחבר את הדירות לשירותים קיימים לסיוע בנושאי לימודים ובעיקר לקידום הכשרה מקצועית ותעסוקה. ככל שהדיונים בנושאים של בוגרי השמה יכללו (כפי שהמלצנו) גם את בוגרי חסות הנוער, כך ניתן יהיה להעשיר את מגוון השירותים שיהיו נגישים לבוגרים בדירות של חסות הנוער.

3. הליווי הוא כלי מרכזי וחיובי מאוד

הממצאים העולים מהראיונות עם הצעירים, מהביקורים ומהראיונות שלנו מצביעים באופן חד משמעי על התרומה הגדולה שיש למלווים ביצירת הסביבה המאפשרת לצעירים להתמודד עם המשימה של מעבר לחיים עצמאיים. המלווים נוכחים בדירה בתדירות גבוהה, נפגשים עם הצעירים כקבוצה וגם עם כל אחד מהצעירים בנפרד. התרשמנו שההשקעה שלהם בצעירים, גם מעבר לגבולות הברורים של שהות בדירה (למשל לאחר שצעירים עוזבים אותה), משלבת מחויבות אישית עם גישה מקצועית. בשים לב לכך שהמשאבים הנוספים העומדים לרשות הדירה הם מוגבלים במיוחד, נראה שהמשאב המרכזי והחיובי ביותר הוא המלווה.

4. המגורים בקהילה מהווים מנוף המנוצל היטב לרכישת מיומנויות לחיים עצמאיים

ככל שהפרויקט התקדם נראה שנעשה מאמץ רב להביא את הצעירים לדאוג לניהול הדירה באופן עצמאי ככל שניתן. למשל, בשלב מסוים נראה היה שכשהצעירים לא דאגו לקנות מזון, המלווה נחלץ 'למלא את המקרר'. בהמשך, נראה היה שנעשה מאמץ מרבי לתת לצעירים להתמודד עם החופש להחליט והאחריות הנלווית לכך.

5. יש לתגבר את המשאבים בתחום הלימודים, הכשרה מקצועית ותעסוקה

התרשמנו שחלק נכבד מאוד מהמאמץ הושקע בתחום של מציאת עבודה ושמירה על מקום תעסוקה. נראה שיש מקום ליצור יותר אפשרויות ללימודים ולהכשרה מקצועית שאינם 'מתחרים' בצורך לעבוד לשם קיום. אין ספק שלעבודה מסודרת לשם קיום יש יתרונות רבים וצריך להיזהר ממצב שבו הצעיר רק 'מקבל' ו'מטופל' ואינו חייב לעבוד לפרנסתו. אולם, יש לשקול את היתרונות שיש ליצירת תוכנית אישית עבור צעיר המאפשרת לו (ומחייבת אותו) להשקיע את רוב מרצו בהשגת מטרות לימודיות או של הכשרה מקצועית שתרחיב את מגוון האפשרויות שלו בעתיד. סביר שחלקים מהפתרון יהיו בדרך של השגת משאבים חדשים, הגברת נגישות למשאבים בקהילה, או של גמישות בהקצאת משאבים קיימים. חלק בלתי נפרד מהפתרון הוא עיצוב של 'חוזים אישיים' המשקפים את הצורך להבטיח שההשקעה בלימודים ובהכשרה מקצועית תנוצל כראוי, ולא תשמש ל'מורטוריום' נוסף, ולדחיית קבלת האחריות לחיים עצמאיים.

6. יש לקדם שירות צבאי ככל שניתן ולהמשיך לתמוך במשרתיים

להתמודדות עם פטור מהצבא ולכניסה לשירות צבאי עשויה להיות תרומה משמעותית לעתידם של צעירים בוגרי החסות. כמובן, שפתרון זה אינו מתאים לכל הצעירים - לחלקם אין המוטיבציה הנדרשת ולגבי אחרים הניסיון להשתלב בשירות הצבאי עלול לגרום לנזקים. התרשמנו, שלגבי הצעירים שהיו מעוניינים ויכולים להתמודד עם תהליך הגיוס, הייתה לשהות בדירה, ובעיקר לעבודת המלווה, תרומה משמעותית. יש לראות בכך יתרון של דירות אלו. ייתרה מזו, להערכתנו יש לשקול מחדש את המצב הנוכחי שבו גיוס לצבא משמעו עזיבת הדירה. לפי הניסיון שנצבר בדירות של 'גשר', נראה שלשהות בדירה ולליווי שמקבלים הצעירים יש תרומה חיובית להתמודדות של הצעיר בעת השירות הצבאי. סביר שהצורך של בוגרי החסות בליווי ובתמיכה בשלבים הראשונים לפחות של הגיוס רב במיוחד. יש למצוא פתרונות מובנים לליווי זה.

7. שירות לאומי הוא כלי בעל פוטנציאל גבוה ויש לנצל במיוחד לצרכים של בוגרי החסות

להשתלבות בשירות לאומי יש יתרונות רבים עבור הצעירים בוגרי מעונות החסות. יש להמשיך ולקדם את המאמצים (ולא רק במסגרת החסות) לשלב בשירות הלאומי צעירים בעלי צרכים מיוחדים, כמו אלו של בוגרי החסות. כמו כן, יש להדגיש במיוחד את הפוטנציאל של השירות הלאומי בתחום של רכישת מקצוע. ראינו שצעירים שקיבלו הכשרה במהלך השירות הלאומי (כגון מדריך סנפלינג בעמותת 'אתגרים' ועבודה בבית החולים), רכשו בסיס להמשך התעסוקה שלהם בעתיד.

8. יש להבטיח הדרכה ופיקוח

התמונה שקיבלנו לגבי הדרכה ופיקוח היא מעורבת. אחד המדריכים ציין, שהמערכת מאפשרת ליווי מקצועי שוטף - יש פורום התייעצות של המלווים, הדרכה פרטנית ותמיכה מהמפקחת. אולם, דווח לנו שלגבי האחרים התמונה שונה והם אינם מקבלים הדרכה וגם הליווי של המפקחת הוא בהיקף לא מספק עקב עומס. נראה שנושא זה צריך להיות מוסדר באופן שיטתי יותר כי ליווי,

הדרכה ופיקוח הם חיוניים בעבודה עם קבוצות הבוגרים של החסות. הניסיון מלמד שמלווים עלולים להיקלע לדינאמיקה של יחסים עם הקבוצה שאינה מובילה לתוצאות טובות, והם זקוקים לעין מקצועית חיצונית, המאפשרת לשקף את המצב שנוצר בצורה ריאלית, כדי לעודד את המלווה לצאת מדפוס יחסים לא רצוי.

כמו כן, כפי שצינו במקומות נוספים בדוח זה, חשוב שעבודת המלווים בדירות תוכל להישען על מערכת שירותים ארצית. קשה לצפות מהמלווים המתמודדים עם העומס היומיומי לפתח קשרים עם שירותים אחרים, לפתח תוכניות ממוקדות להקניית מיומנויות חיים הנדרשות לבוגרי החסות וכד'. חשוב שתהיה מערכת העוטפת את המלווים, ולא רק בתחום הפיקוח, כך שהשירות ימשיך ויתפתח.

9. יש להמשיך ולפתח את 'תורת ההפעלה'

במהלך המחקר הבנו שיש תהליכי התפתחות ושינוי במאפיינים של העבודה עם הצעירים. חלק מהשינויים נבעו מתהליכים אישיים שעברו חלק מהמלווים במעבר מתפקידים אחרים במסגרת חסות הנוער לתפקיד של מלווה בדירה, וחלקם נבעו מלמידה מתמשכת והתאמות לאור מה שהתרחש בדירות. חשוב להמשיך ולפתח את 'תורת ההפעלה' משום שתוכנית הדיור והליווי מעלה שאלות טיפוליות מורכבות. בתהליכים פנימיים של אנשי המקצוע בחסות הנוער ובשיחות עם צוות ההערכה עלו שאלות רבות באשר למאפיינים של הצעירים המתאימים ביותר לדירות אלו, האם יש מקום לשלב צעירים שהיו במוסדות גמילה מסמים עם עוברי חוק אחרים, האם יש לעשות בדיקות סמים באופן שגרתי, האם יש להציע דירות מגורים בסמוך לקהילות טיפוליות והמיועדות לבוגרים שלהם, ושאלות חשובות נוספות. להערכתנו, התשובות לשאלות אלו אינן חד משמעיות ומחייבות המשך דיון מקצועי וקבלת החלטות, שיגדירו למלווים את המודל הטיפולי המחייב.

לסיכום, מצאנו שיש צורך בתוכנית דיור וליווי המיועדת לבוגרים של מעונות חסות הנוער. להערכתנו המשתתפים בתוכנית אמנם זקוקים לה, ויש צעירים (וצעירות) נוספים שיש להם צרכים דומים, אך אינם משתתפים בתוכנית. התרשמנו שלמלווים יש תפקיד מרכזי בהשגת היעדים של התוכנית. להערכתנו יש לכוון משאבים נוספים ותוכניות אישיות כדי לקדם יותר את תחום התעסוקה והלימודים. אנו גם חושבים שליווי הוא חיוני גם עבור מי שמשלב בצבא ובשירות לאומי. אנו מעריכים שחשוב לחזק את תהליכי ההדרכה למלווים ולהבטיח פיקוח מקצועי קרוב על המתרחש בדירות. יש מקום להמשיך ולפתח את המודל המנחה את אנשי המקצוע בדירות אלו, ועם הזמן להגדיר תהליכי עבודה המחייבים את כלל המלווים.

מקורות

Dishion, T. J., McCord, J., & Poulin, F. (1999). When interventions harm: Peer groups and problem behavior. *American Psychologist*, 54, 755-764.

Leve, L. D., & Chamberlain, P. (2005). Association with delinquent peers: intervention effects for youth in the juvenile justice system. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33(3), 339-347.

חלק ב'

נספח 1: לוחות למחקר הערכה של הבוגרים של מעונות חסות הנוער

לוח 1: בסיס הנתונים

אחרי עזיבה N= 10		II N= 10		I N= 17		
מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	
8	5	4	4	11	8	עפולה
2	2	6	4	6	4	פתח תקווה
10	7	10	8	17	12	סה"כ

לוח א1: מאפייני רקע משפחתי לפי דיווחי המלווים (N = 17)

אם	אב	
0	1	לא ידוע מי, או היכן הוא/היא או אין מידע עליו
1	1	נפטר
16	10	חי בארץ
9	9	נשוי לאם/אב המשתתף
3	2	נשוי לאדם אחר

לוח א2: מאפייני תפקוד הורים (N = 17)

שני ההורים	אם	אב	
4	9	4	תפקוד תקין
			בעיות בתפקוד
			עבריינות
0	0	0	
0	0	3	סמים/אלכוהול
0	0	0	כלא
2	3	4	בעיות בריאות קשות
3	10	5	בעיות כלכליות

לוח א3: יחס ההורים לצעיר (N = 17)

שני ההורים	אם	אב	
			יחס לצעיר ¹
3	9	4	חיובי
3	9	3	אוהב
4	8	5	דואג
1	3	1	אינסטרומנטאלי
2	3	3	אדיש
1	4	3	מתעלם
3	2	4	מנותק
0	0	1	עוין
0	0	0	אלים
1	3	3	לא יציב

¹המדווחים יכלו לסמן יותר מאופציה אחת

לוח ד1: הערכת הצעירים את מיומנויות החיים שלהם (N=12)

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
-------------	-------------	-------------	-------------	--

לימודים – יכולת כיום¹

0	0	2	10	לקבל תעודת בגרות מלאה
0	1	5	6	להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה
0	1	2	9	ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית

צבא / שירות לאומי – יכולת כיום¹

1	0	1	10	לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי
1	0	1	10	לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד
2	0	2	8	לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות
2	0	4	6	להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)

עבודה – יכולת כיום¹

0	0	0	12	לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה
0	0	3	9	לחפש עבודה באופן יעיל
0	0	0	12	להצליח בראיון עבודה
0	0	0	12	להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית
0	0	1	11	להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית

לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה¹:

0	0	1	11	דיוק והתמדה בהגעה לעבודה
0	0	0	12	אחריות
0	0	0	12	נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה
0	0	1	11	קבלת סמכות ומשמעת
0	0	0	12	יכולת לעבוד בצוות

בטוח שלא	חושב שלא	חושב שכן	בטוח שכן	
0	0	0	12	יכולת לעבוד עם לקוחות
				ניהול משק בית עצמאי¹
0	5	5	2	לחפש דירה באופן יעיל
0	7	2	3	לחתום חוזה לשכירת דירה
				לנהל משק בית עצמאי מבחינת¹:
0	0	0	12	תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)
0	0	0	12	עריכת קניות
0	1	2	9	ניהול תקציב
0	0	2	10	הכנת ארוחות, בישול
0	0	0	12	כביסה, ניקיון, אחזקה
0	0	0	12	לחיות עם שותפים לדירה
0	0	0	12	לחיות בשלום עם השכנים
				ניהול כספים – יכולת כיום²
0	0	0	9	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
0	0	1	8	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
0	1	1	7	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
0	1	2	6	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
				יחסים בינאישיים – יכולת כיום²
0	2	2	5	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
0	0	1	8	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
0	0	1	8	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
0	0	2	7	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
0	0	1	8	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני

0	0	1	8	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
0	0	1	8	להקפיד על "מין בטוח"
0	0	1	8	להקים משפחה חיובית ויציבה
התנהגות נורמטיבית – יכולת כיום²				
0	0	1	8	להימנע מהתנהגות אלימה
0	0	2	7	להימנע מהסתבכויות עם החוק
0	0	2	7	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
0	0	2	7	להימנע משימוש בסמים
0	0	2	7	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
0	1	1	7	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

עקב בעיה טכנית שלושה מהצעירים לא נתבקשו להעריך את יכולותיהם בשאלות אלו ולכן N=9

לוח 2ד: הערכות המלווים את הכוחות של הצעירים (N=17)

בולטת במיוחד	כך	
4	10	יכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים
4	4	נכונות ויכולת לעבוד קשה
2	11	יכולת התמודדות טובה עם מצבי חיים קשים
5	9	אופטימיות, תקווה, גישה חיובית לחיים
6	8	מוטיבציה גבוהה להצלחה
2	8	יכולת התמדה
3	6	כישרונות בתחום תבונת הכפיים / טכני
3	5	כישרונות בתחום האומנותי

לוח 3ד: הערכת המלווים את מיומנויות החיים של הצעירים (N= 17)

האם היום יש למשתתף את המיומנות	בטוח שכן	חושב שכן	חושב שלא	בטוח שלא	לא ידוע/לא רלבנטי
לימודים – יכולת כיום					
לקבל תעודת בגרות מלאה	5	8	2	2	0
להשתלב במסגרת לימודית כמו מכללה או אוניברסיטה	2	4	6	4	1
ללמוד מקצוע במסגרת לימודית רשמית	7	3	4	3	0
צבא / שירות לאומי – יכולת כיום					
לרצות ולעשות מאמץ להתגייס לצבא/שירות לאומי	6	2	3	6	0
לעמוד בדרישות של שירות לאומי רגיל/מיוחד	5	5	2	2	3
לעמוד בדרישות של הצבא ולהשלים שירות	3	5	1	2	6
להשלים שירות צבאי משמעותי (קרבי, מקצועי)	3	3	1	3	6
עבודה – יכולת כיום					
לעשות מאמץ עקבי להשתלב בעבודה	6	7	3	1	0
לחפש עבודה באופן יעיל	4	10	2	1	0
להצליח בראיון עבודה	7	9	0	1	0
להשתלב בעבודה הדורשת יכולת מקצועית	7	5	5	0	0
להתמיד בעבודה שתאפשר לו פרנסה עצמאית	8	2	4	3	0
לשלוט במיומנויות הנדרשות בעבודה :					
דיוק והתמדה בהגעה לעבודה	7	4	4	2	0
אחריות	7	4	5	1	0
נכונות/יכולת להשקיע מאמץ בעבודה	8	4	4	1	0
קבלת סמכות ומשמעת	8	4	4	1	0
יכולת לעבוד בצוות	8	6	0	3	0
יכולת לעבוד עם לקוחות	7	6	3	1	0
ניהול משק בית עצמאי – יכולת כיום					
לחפש דירה באופן יעיל	5	8	0	4	0
לחתום חוזה לשכירת דירה	3	9	1	4	0
לנהל משק בית עצמאי מבחינת :					
תשלום חשבונות בזמן (כגון, שכ"ד, חשמל)	1	10	2	4	0
עריכת קניות	9	4	2	2	0
ניהול תקציב	7	7	0	3	0

0	2	4	6	5	הכנת ארוחות, בישול
0	2	2	6	7	כביסה, ניקיון, אחזקה
0	0	2	4	11	לחיות עם שותפים לדירה
0	0	1	10	6	לחיות בשלום עם שכנים
ניהול כספים – יכולת כיום					
0	3	1	1	12	לנהל חשבון בנק באופן עצמאי
0	1	2	6	8	להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי
0	3	1	11	2	לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו
0	2	4	10	1	להימנע מקניות אימפולסיביות ומכניסה לחובות
יחסים בינאישיים – יכולת כיום					
0	4	3	10	0	ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו
0	0	2	13	2	להימנע מיחסים עם חברים בעלי השפעה שלילית
0	3	1	9	4	נכונות לתרום לאחרים ולסייע להם
0	3	0	5	9	ליצור קשרים חיוביים עם בן המין השני
0	2	1	8	6	ליצור קשרים יציבים עם בן המין השני
0	2	2	8	5	לתת ולקבל אהבה מבן/בת זוג
0	2	3	9	3	להקפיד על "מין בטוח"
0	4	2	10	1	להקים משפחה חיובית ויציבה
התנהגות נורמטיבית – יכולת כיום					
0	0	4	6	7	להימנע מהתנהגות אלימה
0	1	3	6	7	להימנע מהסתבכויות עם החוק
0	2	2	8	5	להימנע משימוש לא נורמטיבי באלכוהול
0	1	1	6	9	להימנע משימוש בסמים
0	1	4	6	6	לעסוק בספורט, תחביבים, לפתח כישרונות אישיים
0	2	5	5	5	להתנדב ולתרום לקהילה בדרכים שונות

לוח ה-1: התפלגות סטטוס השירות בעת הראיון הראשון עם הצעירים

שכיחות	
0	משרת בצבא
5	משרת שירות לאומי
4	לפני שירות
1	שירת בעבר
7	לא שירת/ישרת
17	סה"כ

לוח ו-1: סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי הצעירים בשלוש נקודות זמן

אחרי עזיבה N=7	II N=8	I N=12	
4	4	6	עבודה
2	4	4	לימודים
7	7	8	משק בית
5	7	9	כלכלית
7	8	11	תמיכה רגשית
4	4	6	שירות צבאי/לאומי

לוח 21 : סוגי העזרה שהצעירים קבלו לפי דיווחי המלווים בשתי נקודות זמן

II N=10	I N=17	
--------------------------	-------------------------	--

האם המשתתף קיבל:

10	17	ליווי ויעוץ אישי על ידי המלווה
1	4	טיפול פסיכולוגי / פסיכיאטרי
10	17	סיוע בשכר דירה
6	12	קיבל תמיכה כספית אחרת
3	6	הכשרה מקצועית
5	12	סיוע בנושאי שירות צבאי / לאומי
8	15	פעולות סנגור ותיווך שונות
3	3	תמיכה כספית בלימודים
5	-	תמיכה אחרת בנושא לימודים
3	-	חיפוש עבודה

– לא נשאל

לוח ז': הערכת המשתתפים בתוכנית את המלווים שלהם בנקודת הזמן הראשונה (N = 12)

נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
--------------	------	--------------------------------	---------	-----------------	--

האם אתה מרגיש שהמלווה שלך בתוכנית:

רוצה לעזור לך 9 1 2 0 0

מבין אותך 9 2 1 0 0

מתייחס אליך בכבוד 9 2 1 0 0

מצליח לעזור לך להשיג את המטרות שלך 7 0 3 2 0

האם אתה מרגיש שאתה:

סומך על המלווה שלך בתוכנית 9 1 2 0 0

יכול לדבר איתו על דברים שקשה לך איתם 9 1 2 0 0

לומד מהמלווה שלך הרבה דברים 5 2 4 1 0

האם היית רוצה להיות דומה למלווה שלך 6 3 3 0 0

האם אתה מרוצה מהמלווה שלך 10 2 0 0 0

לוח 2ז: הערכת הצעירים את המידה שבה ההשתתפות בתוכנית עזרה במהלך החודשים הראשונים

להשתתפות (N=12)

לא רלוונטי	נכון מאוד	נכון	קצת נכון וקצת לא נכון	לא נכון	בכלל לא נכון	
------------	-----------	------	-----------------------	---------	--------------	--

ההשתתפות בתוכנית עוזרת לי:

0	2	2	3	3	2	בענייני עבודה
0	3	1	0	3	5	בענייני לימודים
4	4	1	1	0	2	בענייני צבא/ שירות לאומי
0	5	5	2	0	0	להתקדם בחיים
0	6	4	1	0	1	ללמוד להסתדר באופן עצמאי
0	5	5	3	0	1	מבחינה כלכלית
0	5	5	1	1	0	כשעצוב לי או קשה לי

לוח ח1 : ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים בשלוש נקודות

זמן

III - עזיבה		II		I		
10 = N		10 = N		17 = N		
ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
0.84	3.50	1.07	3.60	1.07	3.17	לימודים
1.19	4.90	1.07	4.40	1.03	3.73	מיומנויות בתחום התעסוקה
1.15	5.00	1.73	4.60	1.05	3.88	מציאת תעסוקה
1.90	4.50	0.96	3.60	1.37	3.58	שירות צבאי/לאומי
1.39	4.20	1.34	4.40	0.85	4.88	יכולת לניהול חיים עצמאיים
1.76	4.30	1.34	4.60	1.11	4.35	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
1.68	4.20	1.39	4.20	1.17	4.47	אופטימיות, ביטחון בעתיד
1.34	4.60	1.31	4.20	0.93	4.58	קשרים חברתיים
1.56	4.30	1.64	4.40	1.04	4.29	שינוי ביכולת להתמודד עם קשיים ומשברים
2.05	4.00	1.75	4.20	1.05	4.64	שינוי בהתנהגות הנורמטיבית
1.50	4.40	1.58	4.50	0.93	4.35	שינוי בהתמודדות עם קשיים רגשיים
1.66	4.10	1.77	4.50	1.12	4.58	שינוי בהשגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

סולם: 1 = נסיגה משמעותית; 2 = נסיגה; 3 = ללא שינוי; 4 = התקדמות; 5 = התקדמות רבה; 6 = התקדמות משמעותית

לוח ח2: הערכת המלווים את התרומה של התוכנית לצעיר בשלוש נקודות זמן

תרמה לו רבות	תרמה לו	לא השפיעה עליו	פגעה בו	
0	13	2	0	I (N=17)
3	4	3	1	II (N=10)
4	4	1	1	III-עזיבה (N=10)

לוח ט1: שמירת קשר עם הצעירים והמלווים לאחר העזיבה לפי דיווחי הצעירים (N =7)

עם המלווה	עם צעירים אחרים	
0	1	כלל לא
3	0	לעתים רחוקות
3	2	נמצא בקשר
1	4	נמצא בקשר קבוע

לוח ט 2 : התמיכה החברתית בצעיר לאחר העזיבה (N = 7)

תמיד	מרבית הזמן	לפעמים	אף פעם או לעתים רחוקות	
				האם מאז שעזבת את הדירה יש לך מישהו ש :
4	2	1	0	יכול לעזור לך כשאתה חולה
4	3	0	0	מקשיב לך כשאתה חש צורך לדבר
2	4	1	0	יכול לתת לך עצה טובה בזמן משבר
3	4	0	0	מגלה כלפיך חיבה ואהבה
5	1	0	1	אתה יכול לבלות איתו ביחד
4	2	1	0	אתה יכול לעשות איתו משהו של כיף
4	1	2	0	אתה רוצה מאוד את העצה שלו
3	3	1	0	אתה יכול לספר לו על הדאגות והפחדים האישיים שלך
3	3	0	1	יעזור לך בסידורים יומיומיים כשאתה חולה
2	2	2	1	אתה יכול להעביר איתו את הזמן בצורה רגועה

לוח ט3: דיווחי הצעירים על אורח החיים שלהם לאחר עזיבתם את התוכנית (N =7)

די הרבה, הרבה	לפעמים, מעט	כמעט לא או בכלל לא	
4	0	3	יוצא לבילויים
2	2	3	מעשן
0	1	6	שותה
4	0	3	משתתף בפעילות ספורטיבית
3	0	4	משתתף בחוגים
0	0	7	מתנדב

לוח ט4: תפיסת העתיד של הצעירים לאחר שעזבו את התוכנית

מסכים או מאוד מסכים	מאוד לא מסכים או לא מסכים	
7	0	העתיד שלי יהיה מאושר
7	0	תהיה לי משפחה משלי, טובה ומוצלחת
7	0	יהיה לי בית יפה במקום טוב
7	0	יהיו לי חיים ארוכים
3	4	לאנשים כמוני קורים דברים רעים
3	4	אף פעם לא יהיה לי מספיק כסף

לוח ט: תחושת תקווה

רוב הזמן או כל הזמן	לפעמים או הרבה פעמים	אף פעם או לעיתים רחוקות	
6	1	0	אני חושב שאני מסתדר די טוב בחיים
6	1	0	אני יכול לחשוב על הרבה דרכים להשיג את הדברים שחשובים לי בחיים
5	1	1	אני מסתדר בחיים באותה מידה כמו צעירים אחרים בגילי
3	4	0	כשיש לי בעיה אני יכול למצוא הרבה דרכים לפתור אותה
3	1	3	אני חושב שדברים שעשיתי בעבר יעזרו לי בעתיד
6	1	0	אפילו במצבים שאחרים רוצים לוותר אני יודע שאני יכול למצוא דרכים לפתור את הבעיה

לוח ט 6: הערכת המלווה בתוכנית (N = 7)

נכון או נכון מאוד	קצת נכון וקצת לא	בכלל לא נכון או לא נכון	
5	1	1	רצה לעזור לך
4	1	2	הבין אותך
6	0	1	התייחס אליך בכבוד
6	0	1	סמכת על המלווה שלך בתוכנית
3	2	2	יכולת לדבר עם המלווה שלך על דברים שקשה לך איתם
4	1	2	הצליח לעזור לך להשיג את מטרותיך
6	0	1	למדת מהמלווה שלך הרבה דברים
1	4	2	היית רוצה להיות דומה למלווה שלך
5	1	1	שביעות רצון מהמלווה

לוח ט7: הערכות הצעירים שעזבו עד כמה התוכנית עזרה להם (N=7)

נכון או נכון מאוד	קצת נכון וקצת לא נכון	בכלל לא נכון או לא נכון	
			האם ההשתתפות בתוכנית עזרה לך
6	0	1	בענייני עבודה
6	0	1	בענייני לימודים
3	2	2	בענייני צבא/ שירות לאומי
4	1	2	להתקדם בחיים
6	0	1	ללמוד להסתדר באופן עצמאי
1	4	2	מבחינה כלכלית
5	2	0	כשעצוב לך או קשה לך
6	1	0	שביעות רצון מהשתתפות בתוכנית

לוח י1: הערכות המלווים (בדיעבד) את ההסתגלות של העוזבים בעת היותם בדירה (N=10)

במידה רבה או במידה רבה מאוד	במידה מועטה מאוד או במידה מועטה	
7	3	האם עמד בכללי ההתנהגות של הדירה
6	4	האם השתלב חברתית
6	4	האם תרם לאחרים
5	5	האם היה מוכן לקבל הדרכה והכוונה מהמדריך
7	3	האם השקיע כדי להשיג יעדים אישיים
5	5	הערכה כוללת של ההסתגלות למסגרת

חלק ג

הערכת התוכנית לבוגרים של 'חוות שדה בר'

רמי בנבנישתי אלכס מגנוס

מבוא ורקע

דוח זה מסכם ממצאים של מחקר הערכה שנעשה עבור הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי במטרה להעריך את המיזם: **תוכנית לבוגרים בחוות שדה בר**. מיזם זה, שעוצב והופעל על ידי עמותת "בית עציון" המפעילה את חוות שדה בר, נועד לפתח רצף מענים שייתן תשובה לצרכים של בוגרי החווה. נציין, שדוח זה מופיע כנספח לדוח המחקר על מיזם גדול יותר בהיקפו: 'גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית'. משום כך, נדגיש רק את אותם היבטים המיוחדים למיזם ב'שדה בר'. במהלך המחקר הוגש דוח ביניים (יוני 2007). הדוח הנוכחי משלב את כל הממצאים וההמלצות הרלבנטיות להערכה מסכמת של המיזם. במטרה להקל על הקוראים, הדו"ח מחולק לפרקים שונים בהתאם להיבטים המגוונים של ההערכה.

רקע של המיזם ותיאור קצר של מרכיביו

מטרת מחקר זה הייתה להעריך תוכנית המיועדת לבוגרים של חוות שדה בר. המחקר לא העריך את כלל פעילותה של החווה. יחד עם זאת, חשוב להבין את המיוחד לחווה זו, כדי לראות את ההקשר הטיפולי והארגוני שבו מופעלת התוכנית עבור הבוגרים. חוות שדה בר הינה מעון מוכר לבנים של חסות הנוער והיא ממוקמת באזור מדברי מבודד למדי ליד ההרודיון. החווה התפתחה כמעון טיפולי בדרך ייחודית ועצמאית. הדמות המרכזית בחווה הוא מר יוסי שדה שהחל את דרכו הטיפולית באופן לא ממוסד על ידי הכנסת צעירים לביתו ודאגה להם, ובהמשך פיתח את החווה, שהפכה למעון מוכר על ידי משרד הרווחה. לחווה יש אידיאולוגיה טיפולית לא שגרתית. בין היתר, מציינת ה'פרוגרמה' הרשמית של החווה שהתפיסה הטיפולית גורסת 'יצירת קהילה טיפולית כחברת שווים בעלת אווירה ואתוס משפחתיים'. לפי אידיאולוגיה זו, אין מדריכים ואנשי מקצוע אלא קבוצת שווים, אחים בוגרים ובני משפחה. למרות זאת, בחווה יש צוות מקצועי מלווה הכולל; עובדת סוציאלית (הגרה בחווה), פסיכולוגית קלינית, פסיכיאטר ורופא ילדים, שלהם אחריות מוגדרת. נציין שבמהלך מחקר ההערכה על הבוגרים היה לנו קשר עם העובדת הסוציאלית בלבד. לא היה לנו קשר עם הגורמים המקצועיים האחרים והמלווים לא הזכירו אותם כמעורבים עם הבוגרים.

לאידיאולוגיה זו יש משמעות מרכזית בכל האמור לסוגיות של 'יצאה לחיים עצמאיים'. בעוד ששתי התוכניות האחרות שהערכנו, ראו לעצמם כמטרה לסייע לצעירים לצאת מהמסגרת ולהשתלב בקהילה הרחבה באופן עצמאי, נאמר לנו ששדה בר הוא הבית החם של צעירים אלו, ואין הכוונה לפעול באופן מכוון לסייע להם לצאת לחיים עצמאיים, אלא שהם יוכלו לבחור לצאת לחיים עצמאיים כשירצו בכך וירגישו מוכנים. אחד הביטויים לכך, הייתה העובדה שבשלבם הראשונים של ההערכה נכללו ברשימת הצעירים בתוכנית, גם מי שהגיעו לגילאים הקרובים ל-30 ועדיין מתגוררים בחווה.

כפי שנדגיש בהמשך, ביטוי נוסף הייתה העובדה שרוב רובם של הצעירים שאינם משרתים בצבא מועסקים בעבודות שונות בחווה, וממשיכים לגור בה לאורך זמן.

למעשה, קשה להגדיר את העבודה מול הצעירים הבוגרים כ'תוכנית' במובן המקובל.

הצעירים גרים בחווה במהלך השירות הצבאי, ואלו שאינם משרתים עובדים בה ומנהלים את חייהם בה. הבוגרים מתגוררים ביחידות עצמאיות קטנות (קראוון) לכל שניים-שלושה בוגרים יש יחידת דיור. לבוגרים גישה לחדר אוכל מרכזי ולכל השירותים המוצעים במסגרת המקום (שיעורי עזר, עבודה בחווה, שירותי כביסה, תמיכה כלכלית) בדומה לשירותים הניתנים לצעירים בהשמה חוץ ביתית במקום, שאינם נחשבים בוגרים.

הליווי אינו מובנה ואינו פורמאלי, כאשר אנשי הצוות הוותיקים יותר (או כפי שמעדיפים לקרוא להם בחווה 'אחים הבוגרים') מלווים את הבוגרים במשימות חיים שונות (תשלום חשבונות, כתיבת קורות חיים) לפי הצורך של הבוגר והזמינות של איש הצוות (לדוגמא, אם חבר צוות נוסע לפגישה בבנק ייקח עימו את אחד הבוגרים בכדי להדגים לו כיצד מתבצעת פגישה כלכלית). חברי הצוות (עו"ס, רכז בוגרים, מנהל) מקיימים לעתים שיחות הדרכה ותמיכה עם הצעירים אך לא באופן קבוע או לפי מתכונת מסוימת. לפי הגישה הטיפולית, חלק גדול מהתהליך הטיפולי מתקיים בעצם השהות במסגרת כמו משפחתית והתמודדות עם החיים בצוותא, תוך קבלת תמיכה מ'חברי המשפחה'. רוב הבוגרים עובדים בענפים השונים בשדה בר (חקלאות, טיפול בבעלי חיים, מוסך, בנייה, ייצור גבינות ושמן זית וכד') ומקבלים דמי מחייה שאינם קבועים (לפי צורך ובקשת הבוגר).

למעשה, אחת ההשתמעויות של גישה טיפולית זו היא שאין חלוקה מובנת לפי גילאים, וגם כשהצעירים יתבגרו הם יכולים להישאר ולגור במסגרת החווה, יחד עם 'אחיהם הצעירים', אם יחפצו בכך. כתוצאה מכך, התקשינו להבין מה המייחד את התוכנית לבוגרים, שאותה התבקשנו להעריך על ידי הקרן למפעלים מיוחדים (שמימנה את התוכנית), ומבחין בינה לבין התוכנית לילדים עד גיל 18 או תוכנית לבוגרים בגילאים גבוהים יותר.

בעקבות ועדת היגוי שנערכה לאחר מספר רב של חודשים יחד עם הגורם המממן ועם נציגי 'שדה בר', הוסכם ש'התוכנית' ומחקר ההערכה יתייחסו רק לצעירים עד לשנתיים שאחרי השירות הצבאי, ולא יכללו את המבוגרים יותר. אולם, להערכתנו המדובר בחלוקה פורמאלית לצרכי המחקר בלבד, ולא ראינו סימנים לכך שהצעירים 'בתוכנית' מקבלים שירותים שונים מאחרים או מיוחדים להם. בהמשך דוח זה ננסה להעריך את המשמעויות של מודל טיפולי זה, בהקשר של הכנה ליציאה לחיים עצמאיים של צעירים בוגרי השמה שהם חסרי עורף משפחתי.

מחקר ההערכה

מטרות ההערכה

כמו בשתי התוכניות האחרות, המטרות המקוריות של ההערכה היו:
א. לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את:

א.1. מאפייני הצעירים שהשתתפו בתוכנית

א.2. ההתערבויות שהופעלו

א.3. השפעת התוכנית

ב. לספק משוב חוזר לאורך הפעלת תהליך הערכה לשם סיוע בקבלת החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית.

ג. להציג המלצות באשר להפעלת תוכניות אלו ודומות לה בעתיד.

נבהיר, שהמחקר הנוכחי התמקד בתוכנית לצעירים בוגרי המקום שנועדה להכין אותם לחיים עצמאיים, תוכנית שמומנה על ידי הקרן למפעלים מיוחדים של הביטוח הלאומי. אנו לא הערכנו את שאר הפעילויות של חוות שדה בר ולא את העבודה הנעשית במקום לפני שהצעירים מגיעים לבגרות. סביר להניח שיש מקום להערכה הכוללת והעורכת אינטגרציה בין כל המרכיבים של המקום, אך זו לא הייתה משימתנו וניסינו להתמקד אך ורק בתוכנית הספציפית לצעירים בוגרי השמה חסרי עורף משפחתי.

שיטת המחקר

בדומה לשני המחקרים המקבילים האחרים, המחקר ניסה לשלב גישות ושיטות של הערכה מעצבת ושל הערכה מסכמת. המטרות של **ההערכה המעצבת** הן לתאר בצורה שיטתית וביקורתית את מאפייני התוכנית בדרך שתקדם את תהליכי העיצוב של התוכנית. המחקר נועד לספק משוב חוזר במהלך הפעלת התוכנית לשם סיוע בקבלת החלטות הנוגעות להפעלת התוכנית ולשינויים ולהתאמות הנדרשים במהלך הפעלתה כדי לשפר אותה ולהתמודד עם אתגרים המתגלים במהלך הפעלת התוכנית. המשובים החוזרים של המעריכים הועברו למשתתפים בתוכנית בדרכים פורמאליות ולא פורמאליות.

למחקר היו גם מרכיבים של **הערכה מסכמת**, שנועדה לבחון אם התוכנית השיגה את מטרותיה בכל הנוגע לצעירים שהשתתפו בה. במסגרת זאת עקבנו אחר מצבו של כל אחד מהצעירים במהלך המחקר. באופן כללי, מערך המחקר היה של איסוף נתונים לאורך זמן במספר נקודות זמן, בהתאם לצרכי המחקר. לגבי כל אחד מהצעירים, מערך המחקר כלל איסוף נתונים מהצעיר ומהמלווה שלו בשלוש נקודות זמן.

המקור המרכזי לנתונים שאספנו היו ראיונות טלפוניים עם הצעירים ושאלונים מובנים שמולאו על ידי אנשי הצוות. ערכנו גם ראיונות רקע עם אנשי השירות הישיר, ובעיקר עם העובדת הסוציאלית גב' נועה נוביק, עם רכז הבוגרים הקודם (עזב בשנה האחרונה) מר עמית ברק, עם חזי ליפא שהתמנה למנכ"ל עמותת "בית עציון", עם מנהל החווה מר יוסי שדה ועם מנהל בית הספר אורן בית הלחמי.

כמו כן, ביקרנו ביקורים קצרים במקום וצפינו במהלך החיים השגרתי.

נציין, שלאחר שהגשנו את טיוטת הדוח הסופי למר שדה, קבלנו ממנו מכתב שבו מסר חלק מהפרטים על צעירים שהשתתפו בתוכנית, פרטים שלא הצלחנו לקבל מהמלווים. כמו כן, התבקשנו לקיים פגישה לשם מתן משוב לצוות המחקר. בפגישה השתתפו הפסיכולוגית הקלינית, הפסיכיאטר ומר שלם, המעורב בתפקידים שונים בחווה וביניהם היועץ הארגוני שלה. קבוצה זו לא הייתה מעורבת במחקר, לא קבלה את דוח הביניים והפרוטוקולים של ועדות ההיגוי, והגיעו לפגישה בעקבות

קבלת טיוטת הדוח הסופי. במהלך הפגישה נמסרו לנו עובדות והערכות מזווית הראייה של קבוצה זו והתבקשו להכניס תיקונים בדוח המסכם. אנו שקלנו הערות אלו אל מול המידע שקיבלנו במהלך שנות המחקר ובמקום שראינו לכך הצדקה הכנסנו שינויים והבהרנו חלקים שהניסוח שלהם לא היה זהיר דיו. חשוב לציין שדוח זה מתבסס בעיקר על המידע שקיבלנו במהלך חודשי המחקר מאנשי המקום שהיו אתנו בקשר והיו האחראים על התוכנית לבוגרים, ועל ההערכות שלנו שנבעו ממידע זה.

הערכת אמינות הנתונים

המחקר הנוכחי נערך במקביל לשני מחקרי הערכה על תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתיות. בכל המחקרים עשינו שימוש בשיטות ובכלים דומים. אולם, בניגוד לשני המחקרים האחרים, יש לנו ספקות רציניים באשר לאמינות הדיווחים שקיבלנו מהצעירים ומהמלווים. נקדים ונאמר, שקיבלנו את מלוא שיתוף הפעולה והרצון לסייע במחקר מצד מנהל החווה וכל אנשי הצוות שהיינו עמם בקשר. הם גם ציינו בפנינו שהם רוצים ללמוד ממחקר ההערכה ולהפיק ממנו לקחים לעבודתם. למרות זאת, הכלים שהיו בידינו לא הניבו נתונים אמינים.

בראיונות שערכנו עם הצעירים קבלנו רושם ברור שהם חושדים בנו וחוששים שמא נפגע בחווה. לאחר שקבלו 'אור ירוק' מאנשי הצוות, ובעיקר ממר שדה, הם נענו ברצון לראיונות. אולם, התמונה שקבלנו הייתה כל כך חד משמעית וחיובית, שהיא עוררה ספקות לגבי אמינותה. כמעט לכל שאלה ששאלנו קבלנו תשובה שהייתה בקצה החיובי של הסולם. כמובן שקיימת אפשרות שלגבי כל אחד ואחד מעשרות ההיבטים ששאלנו המצב הוא מושלם עבור כל אחד ואחד מהצעירים השונים כל כך שראיינו. להערכתנו, אפשרות זו אינה סבירה, וכנראה שקבלנו תשובות ללא שונות עקב הרצון להציג בפנינו תמונה חד משמעית של הצלחה בכל נושא ונושא.

במקביל לראיונות עם הצעירים ביקשנו מהמלווים לענות על שאלונים מפורטים עבור כל צעיר. גם כאן התמונה הייתה כמעט אחידה ומושלמת. התיאורים של הצעירים השווים בחווה הם כל כך חיוביים, שקשה להאמין שהיינו מקבלים תיאורים כאלה אם היינו עורכים את המחקר על קבוצת עילית של צעירים שמאחוריהם עבר עשיר של פעילות נורמטיבית. זאת, במקביל לכך, שאותם מלווים הציגו בשיחות אחרות אתנו תיאורים קשים של הרקע של הצעירים ושל הקשיים שעמם הם מתמודדים.

לאחר מספר חודשים כשהערכנו שהנתונים אינם אמינים, הצגנו את ההתרשמויות שלנו בוועדת ההיגוי שבה השתתפו אנשי הצוות והגורם המממן. בוועדה זו הבהרנו לאנשי הצוות שאיננו רואים את הנתונים כמשקפים את מצבם האמיתי של הצעירים. אמרנו שנתונים מעין אלו יכולים להתקבל בשני מצבים שונים - או שהם אינם מדווחים לנו את הידוע להם, כדי להגן על המקום, או שבאמת אין להם כל ידע על מצבו של כל אחד מהצעירים בתחומים אלו, כי התמונה שהם מציגים אינה סבירה. בשיחה שהתפתחה עלה, שאנשי הצוות מודעים לכך שהצעירים חושדים בנו ומנסים להגן על החווה. הם אמרו שהם מכוונים אותם להיות כנים עמנו, משום שהם רוצים ללמוד מהמשוב. כמו כן, התברר שהשאלונים שאנשי הצוות היו צריכים למלא באופן עצמאי, ממולאים בדרך כלל עם הצעירים עצמם. כמו כן, ציינו בפנינו המלווים שלמעשה הם והצעירים אינם מתארים את מצבו של הצעיר כפי שהוא כיום, אלא מתוך מחשבה שאם יזדקק לעזרה יוכל לקבל כל עזרה שיצטרך ומשום כך יגיע

לשליטה במיומנויות שיצטרך. כך גם הסבירו את הדיווחים של הצעירים כמשקפים אמון מלא שאם יצטרכו משהו תמיד אנשי החווה יעמדו לרשותם ויסייעו להם. לא פלא, אפוא, שהתמונה הייתה כל כך דומה וחד משמעית.

במהלך ועדת ההיגוי הצבענו על כך שהסברים אלו ודרך זו של מילוי הפרטים על הצעירים אינה מאפשרת לנו לקבל תמונה אמינה על מצבם של הצעירים. למשל, אנו שואלים אם לצעיר יש היים יכולת לקיים ראיון עבודה, ואין משמעות לתשובה שאומרת, 'אם יצטרך לדעת איך לקיים ראיון עבודה נעזור לו והיא יידע'. בסיכום המסקנות של ועדת ההיגוי היה ברור שיש מקום לשינוי משמעותי בדרך הדיווח למחקר. בעקבות ועדת היגוי זו המשכנו את הראיונות ואת איסוף השאלונים מהמלווים. אולם, עדיין להערכתנו הנתונים שאנו מקבלים מעוררים שאלות כבדות משקל לגבי אמינותם. סוגיה קרובה נוספת, המקשה מאוד על קבלת הדיווחים של המלווים כאמינים, היא הקושי במתן פירוט ברמה האישית. שוב ושוב, הציגו המלווים דוגמאות כדי לתאר את תהליכי העבודה שלהם והתוצאות שהצעירים מגיעים אליהם. אולם, כשביקשנו שוב ושוב פירוט עבור כל צעיר, קבלנו דיווחים מאוד לא מפורטים. כך למשל, לאחר קבלת דוגמאות רבות על צעירים הלומדים לברגרות, ביקשנו עבור כל צעיר פירוט לגבי מצבו בכל אחד ממקצועות הברגרות. לא קיבלנו פירוט כזה. בשיחה שהתקיימה לאחר הגשת טיוטת הדוח הועלו על ידי אנשי המקצוע של החווה הסברים אפשריים נוספים לקשיים שתיארנו בקבלת מידע אמין ומפורט. בין היתר ציינו שיש נטייה בחווה לא להשקיע מאמץ בהיבטים הנתפסים כביוורוקראטיים (כגון מילוי טפסים למחקר) ולהתמקד בהשקעה בצעירים עצמם. לפי הסבר זה, דיווח רשלני היה הסיבה שלא הצלחנו לקבל פירוט על שאלות כגון לאילו מבחני בגרות הצעיר ניגש ומה היה הציפון בהם. כמו כן, הועלתה אפשרות שלמלווים יש קושי בדיווחים על הצעירים בתוכנית עקב כך שדיווחים אלו מעוררים סוגיות מעברם הם. אין בידינו להעריך עד כמה הסברים אלו תקפים, אך יש לציין שגם אם הם תקפים הם מעוררים שאלות באשר לניהול תוכנית התערבות על ידי מלווים המדווחים על הצעירים באופן רשלני כל כך ולאורך זמן, והמתקשים להפריד בין הסוגיות שעמם הם מתמודדים לבין אלו של הצעירים שאותם הם מלווים. החוקר הראשי ערך מספר ניכר של מחקרים, חלקם בסביבות שאינן מקלות על איסוף נתונים אמין, כמו קהילות טיפוליות לנפגעי סמים. אולם במחקר הנוכחי, למרות מאמצים מתמשכים, לא עלה בידו, בשיטות המחקר שבהן נקט, להגיע לנתונים אמינים יותר. ייתכן ששיטות מחקר אחרות, הכוללות אמצעים אתנוגרפיים הנקטים בעת כניסה לקבוצות סגורות יחסית, היו יכולות להיות יעילות יותר מאשר השיטות שבהן נקטנו.

בחלקים הבאים נדווח על ממצאים והתרשמויות, מתוך הערכה שלחלק מהנתונים אין לנו גישה טובה.

הצעירים שהשתתפו במחקר

כפי שצינו, הגדרת התוכנית והמשתתפים בה השתנתה עם הזמן. בתחילה הייתה לנו רשימה גדולה יותר, שכללה גם 'צעירים' בסוף שנות העשרים לחייהם. בהמשך, לאחר דיון בוועדת ההיגוי צומצמה ההגדרה, והיא כוללת 14 צעירים.

לוח 1: בסיס הנתונים שבידינו

III N= 14		II N= 14		I N= 14		
מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	מלווים	צעירים	
14	13	14	13	14	13	סה"כ

בסך הכל יש במחקר 14 משתתפים. ברוב המקרים (13) היו לנו שתי זוויות ראייה על כל צעיר (הצעיר עצמו והמלווה), אך במקרה אחד היה לנו רק את המלווה שדיווח על הצעיר.

ממצאים

פרק הממצאים מחולק לשלושה חלקים מרכזיים - מאפייני הצעירים, תהליך ההתערבות והתוצאות. יש לציין שחלוקה זו אינה חד משמעית וקשה לעתים להפריד בין תיאור המאפיינים וההתערבות לבין תוצאות של ההתערבות. בכל אחד מהנושאים הבאנו את זווית הראייה של המלווים ושל הצעירים עצמם.

מאפייני הצעירים

1. פרטי רקע אישי ומשפחתי

התוכנית מהווה המשך לשהות בחוות שדה בר. לכן, מאפייני הצעירים משקפים במידה רבה את אוכלוסיית המקום, הכוללת גם צעירים מתחת לגיל 18. בתוכנית 13 צעירים וצעירה אחת. גילאי הצעירים כפי שדווחו על ידי המלווים נעו בין 20 ל- 24 (הממוצע היה גיל 22), 12 מתוכם הם ילידי הארץ, שני צעירים הם ילידי חבר העמים וצעיר אחד הוא יליד ארה"ב. ארבעה צעירים הגיעו ממסגרות של הוסטל של חסות הנוער, חמישה הגיעו מבית המשפחה, צעיר אחד הגיע מבית כלא, צעיר אחד הגיע ממרכז גמילה, צעיר אחד הגיע ממסגרת של פנימייה ואחד נוסף מדירה שכורה. בקשנו מהמלווים שיתארו את המצב והתפקוד של הצעירים בעת כניסתם לתוכנית. מהדיווח עולה שמצבם הבריאותי של כל הצעירים היה תקין, שני צעירים נדרשים לשימוש בתרופות בתקופות מסוימות, ארבעה צעירים זוהו כבעלי קשיים רגשיים. לא היו צעירים שזקקו לשימוש בתרופות פסיכיאטריות. לדברי המלווים, צעיר אחד אושפז בעבר במסגרת פסיכיאטריות. באשר לרקע השכלתי ותעסוקתי עוד לפני הכניסה לתוכנית, המלווים דיווחו על שני צעירים מתוך ה-14 שהיו בחינוך מיוחד, צוין שאף אחד מהצעירים לא השלים תעודת בגרות מלאה או תעודת מקצוע, ל-10 צעירים תעודת בגרות חלקית. לפי המלווים ארבע צעירים עבדו בעבר באופן לא קבוע ועוד כארבעה עבדו באופן קבוע, אך משך הזמן שבו עבדו היה קצר ביותר והחציון היה כחמישה חודשים. קיבלנו גם מידע בתחום זה

בראיונות עם הצעירים בתקופה הראשונה שלאחר כניסתם לדירה—שמונה מהם אמרו שעבדו בעבר. העבודות שעסקו בהם הצעירים היו בעיקר עבודות זמניות פשוטות כמו: חלוקת פליירים, גננות, מזון מהיר וניקיון.

מבחינת השירות הצבאי בזמן הראיון הראשון, שני צעירים היו לפני גיוס ועברו תהליכים לביטול פטור משירות. שני צעירים סיימו שירות קרבי מלא לאחרונה ושאר הצעירים היו במהלך שירות צבאי.

שאלנו על שורה של התנהגויות לא נורמטיביות. המלווים אמרו שעשרה מהצעירים במסגרת היו מעורבים בעבר בהתנהגות פלילית, כאשר ל-8 יש הרשעות פליליות. עשרה צעירים היו בעבר מעורבים לעתים בקטטות אלימות. שמונה מהצעירים שעליהם דיווחו המלווים השתמשו בעבר באלכוהול מתוכם אחד הוגדר כבעל בעיית התמכרות. על שמונה צעירים נאמר שהשתמשו לעתים בסמים קלים כאשר ארבעה הוגדרו כבעלי בעיית התמכרות. ארבעה צעירים השתמשו בעבר בסמים קשים. עשרה מהצעירים היו מעורבים בעבר בבריחות ובשוטטות. לא היו צעירים שהוגדרו שהיו בעלי בעיות בתפקוד מיני, כגון יתקופות של התנהגות מינית לא אחראית.

מהממצאים עולה שלפי הרקע שלהם הצעירים משדה בר שייכים לקבוצה של בוגרי השמה חוץ ביתית העלולים להיתקל בקשיים רציניים בעת עזיבתם את מקום ההשמה ויציאתם לחיים עצמאיים.

בשאלון למלווים ביקשנו מידע על משפחת הצעיר כדי להבין את הרקע המשפחתי של הצעירים ואת המידה שבה לצעירים אלו יש עורף משפחתי שעליו יוכלו להישען כשייצאו לחיים עצמאיים. בתיאור האידיאולוגיה הטיפולית של המקום ('הפרוגרמה') נאמר שיש העדפה לילדים ללא הורים או להורים שהוכרזו כלא כשירים. ואמנם, בשיחות לא פורמאליות קבלנו מספר דוגמאות של צעירים ללא הורים ושל צעירים שהוריהם לא היו כשירים לשמש כעורף משפחתי. אולם, כשביקשנו תיאור המשפחה של כל אחד מהצעירים התברר שבכמחצית מהמקרים למלווים אין מידע כלל על משפחת הצעיר. לכן, קשה לנו לדווח על מאפייני משפחות הבוגרים.

נוסיף ונאמר, שהתמונה שהתקבלה לגבי אותה מחצית מההורים שעליהם קיבלנו דיווח אינה מצביעה על מצב קשה במיוחד של ההורים, בוודאי לא בהשוואה לצעירים של פנימיות הרווחה. למשל, מהנתונים עולה כי מעטים מאוד המקרים בהם הצעיר נתקל ביחס שלילי מאוד מצד ההורים (אלימות, עוינות) רק אם אחת מתוארת כאלימה, שני אבות מנותקים מילדיהם ושני אמהות מתוארות כמתעלמות. אך גם המקרים בהם מתואר יחס חיובי הם מעטים מאוד, פחות מרבע מהאמהות תוארו כבעלות יחס חיובי או אוהב ואף אחת מהן לא תוארה כבעלת יחס דואג. רק ארבעה אבות ואם אחת מתוארים כבעלי יחס אינסטרומנטאלי. כאשר בחנו את מצבם של שני ההורים מצאנו שרק בשלושה מקרים מתוארים שני ההורים כבעלי יחס חיובי או אוהב. נחזור ונדגיש שיכולנו לתאר רק את חלק מההורים, וזאת על סמך המידע החלקי שקיבלנו מהמלווים במהלך המחקר. בקשנו מהמלווים שיאפיינו את סביבתו של המשתתף, כפי שהיה ידוע להם בנקודת הזמן הראשונה. לוח 2 מציג את ההתפלגות של ההערכות באשר למספר גורמי מפתח בסביבתו של הצעיר.

לוח 2: מקורות לחץ ותמיכה בסביבת הצעיר

לא ידוע או לא רלבנטי	במידה רבה או רבה מאוד	במידה קטנה במידה מסוימת	כלל לא	
				אב (N=13)
0	1	5	7	מהווה גורם משמעותי בחיים של המשתתף
1	1	3	8	מהווה מקור תמיכה חיובי
0	2	2	9	מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטליים
0	1	3	9	מהווה מודל חיובי לחיקוי
1	1	3	8	מציע מסגרת מגורים נורמטיבית
1	0	6	6	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג לו
1	0	3	9	גורם ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
0	0	3	10	מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בו)
0	2	4	7	מסכן את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף
				אם (N = 13)
0	0	6	7	מהווה גורם משמעותי בחיים של המשתתף
1	0	3	9	מהווה מקור תמיכה חיובי
0	1	4	8	מהווה מקור למשאבים אינסטרומנטליים
0	1	3	9	מהווה מודל חיובי לחיקוי
0	2	4	7	מציעה מסגרת מגורים נורמטיבית
0	3	3	7	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג לה
0	1	3	9	גורמת ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
0	2	2	9	מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בה)

5	3	3	2	מסכנת את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף
				אחים / משפחה מורחבת (N = 8)
0	0	5	3	מהווים גורם משמעותי בחיים של המשתתף
0	0	0	8	מהווים מקור תמיכה חיובי
1	0	3	4	מהווים מקור למשאבים אינסטרומנטאליים
0	0	1	7	מהווים מודל חיובי לחיקוי
0	3	2	2	מציעים מסגרת מגורים נורמטיבית
0	1	3	4	המשתתף מרגיש מחויב לדאוג להם
0	0	2	6	גורמים ללחץ ומתח קשיים רגשיים למשתתף
0	0	1	7	מהווים מקור לקשיים מעשיים (למשל המשתתף צריך לטפל בהם)
6	1	1	0	מסכנים את התפתחותו הנורמטיבית של המשתתף

מניתוח הממצאים עולה כי המלווים מעריכים שברוב המקרים ההורים אינם מהווים גורם לחץ או תמיכה. כמחצית מהאבות והאמהות הוגדרו כי אינם מהווים גורם משמעותי בחיי הצעיר, על פי הערכת המלווים מרבית ההורים אינם מהווים מקור לתמיכה חיובית, אינסטרומנטאלית או מציעים מסגרת למגורים. מאידך, ההורים אינם מהווים מקור לקשיים (רגשיים או מעשיים) עבור מרבית הצעירים. רק שני אבות ואם ושלושה אמהות הוערכו כמסכנים את ההתפתחות הנורמטיבית של המשתתף.

דיווח חלקי זה אינו מצביע על תמונה חד משמעית של צעירים חסרי עורף משפחתי. מהממצאים לא ברור אם יש בסיס להערכה שלצעירים אלו אין עורף משפחתי שעליו יוכלו להישען בעת המעבר לחיים עצמאיים. ייתכן בהחלט שכשהצעירים הגיעו לשדה בר משפחתם לא היוותה מקור תמיכה, אך אין בידינו מידע מעודכן על מצב המשפחה ויחסיה (הפוטנציאלים) עם הצעיר בבגרותו. נציין שבעקבות הצגת טיוטת הדוח הסופי, קבלנו ממר שדה פרטים נוספים על חלק מהמשפחות של הבוגרים. פרטים אלו הדגישו את הרקע הקשה של המשפחות. כאמור, המלווים לא מסרו מידע זה. אנו נמשיך ונתייחס לסוגיה זו בדיון על מודל ההכנה לחיים שנחקר על ידינו במסגרת עבודה זו.

2. הפנייה לתוכנית

שאלנו את הצעירים המשתתפים בראיון אם הם רצו להצטרף לתוכנית שהוצעה להם והאם היו להם אלטרנטיבות. רובם (11) אמרו שלא הייתה להם אלטרנטיבה. אך כל הצעירים ציינו כי היו מעוניינים להגיע לתוכנית.

הצעירים תיארו מספר רב של היבטים חיוביים של התוכנית שגרמו להם לרצות להשתתף בה.

בין היתר הזכירו:

- תנאי מחייה נוחים.
- אווירה משפחתית וקרובה.
- התוכנית כמענה לצרכים רגשיים.
- רצון לקרבה עם חברים או רצון בחיי חברה.
- אמונה באידיאולוגיה וערכי המקום.

3. מיומנויות חיים של הצעירים

אחת המטרות המרכזיות של תוכניות שנועדו לצעירים בוגרי השמה היא לחזק את מיומנויות החיים שלהם ואת הכישורים הרלבנטיים לחיים עצמאיים. משום כך, שאלנו את הצעירים ואת המלווים על ההערכות שלהם בתחום זה. כאן שאלנו על 45 מיומנויות ספציפיות במספר תחומי חיים (לימודים, צבא, עבודה, ניהול משק בית עצמאי, ניהול כספים, יחסים בינאישיים, והתנהגות נורמטיבית). האפשרויות לתשובה היו- בטוח שיכול, חושב שיכול, חושב שלא יכול, ובטוח שלא יכול. מתשובות של 13 צעירים עולה, שמתוך 45 המיומנויות ששאלנו עליהן, היו רק חמש שבהן היה צעיר שלא היה בטוח שהוא בעל יכולת. בשאר התחומים הצעירים בטוחים, או לפחות חושבים, שיש להם את המיומנויות להתמודד עם משימות החיים השונות. התחומים שבהם היה צעיר שהיה פחות בטוח ביכולתו היו התחומים של חיפוש דירה באופן יעיל וחתומה על חוזה לשכירת דירה והנושאים של ניהול כלכלי תקין.

בקשנו מהמלווים שיעריכו גם הם את מיומנויות החיים של הצעירים. אנו נדווח על ההערכות שהתקבלו לאחר שדנו עם המלווים על הבעייתיות בדיווחים קודמים שלהם שהציגו למעשה את כל הצעירים כבעלי מיומנויות גבוהות בכל התחומים. בבחינת ההערכות 'המתוקנות' של המלווים עולה כי בכל התחומים המלווים מעריכים את היכולות של הצעירים כגבוהות. בין היתר בולטות ההערכות החיוביות באשר להתנהגות נורמטיבית והיכולת להימנע מהתנהגות לא חוקית או שלילית, כמו כן הערכת היכולות בתחום היחסים הבין אישיים גבוהה מאוד. גם בתחומים הקשורים לשירות הצבאי מעריכים המלווים את כל הצעירים כבעלי יכולת להתגייס ולעמוד בדרישות השירות. בתחום התעסוקה ישנה הערכה גבוהה ליכולות הצעירים לחפש עבודה, לעבור ראיון עבודה, להתמיד במקום עבודה ובמיוחד לעסוק בתחום הדורש יכולת מקצועיות והנכונות להשקיע מאמץ בעבודה.

היו מספר תחומים שבהם הערכות המלווים העלו תמונה מעורבת יותר, כמו ניהול משק בית, המלווים העריכו שכרבע מהצעירים יתקשו לחתום על חוזה לשכירת דירה, לנהל תקציב ולדאוג לניקיון והחזקת הדירה. כמו כן בתחום ניהול הכספים חמישה צעירים יתקשו להשתמש בכרטיס אשראי באופן אחראי וארבעה נוספים יתקשו לתכנן תקציב ריאלי ולעמוד בו. גם בתחום הלימודים

המלווים ציינו כי אינם חושבים שלרבע מהצעירים יש יכולת היום לקבל תעודת בגרות מלאה ולהשתלב במסגרת לימודים גבוהים.
 כמו כן, בקשנו מהמלווים שיעריכו את הכוחות שיש לצעירים ואת כישורי החיים שלהם.

לוח 3: הערכות המלווים את הכוחות של הצעירים (N =14)

בולטת במיוחד	כך	
3	7	יכולת ליצירת קשרים בינאישיים טובים
7	7	נכונות ויכולת לעבוד קשה
5	4	יכולת התמודדות טובה עם מצבי חיים קשים
5	8	אופטימיות, תקווה, גישה חיובית לחיים
6	7	מוטיבציה גבוהה להצלחה
5	8	יכולת התמדה
5	8	כישרונות בתחום תבונת הכפיים / טכני
1	1	כישרונות בתחום האומנותי

מלוח 3 ניתן להתרשם שהמלווים מזהים כוחות אצל רבים מהצעירים. נראה שפרט לכישרון אומנותי זיהו המלווים בכל התחומים יכולות גבוהות אצל רוב רובם של המשתתפים בתוכנית. הכוחות שנמצאו שכיחים ביותר אצל הצעירים היו נכונות ויכולת לעבודה קשה, מוטיבציה גבוהה להצלחה ויכולת התמודדות טובה. יכולת יצירת קשרים בין אישיים ויכולת התמודדות טובה עם מצבי חיים קשים היו מעט פחות שכיחים. כישרונות בתחום האומנותי לא היו שכיחים. מתוך שמונה תחומי הכוחות שעליהם שאלנו, השכיח היה שבעה תחומים.
 מבט מסכם על הכוחות והמיומנויות של הצעירים כפי שדווחו לנו מעלה שאלות רציניות. אם אמנם המלווים והצעירים מתארים באמינות את המצב הקיים, השאלה היא מדוע יש צורך בתוכנית לסיוע לצעירים אלו. המיומנויות והכוחות שלהם מרשימים כל כך, שלא ברור מדוע יש צורך בתוכנית עבורם. אולם, כפי שצינו, להערכתנו התמונה שהתקבלה אינה משקפת את המציאות. לצערנו, אין לנו מידע אמין ובלתי תלוי שיאפשר לנו להגיע להערכה עצמאית של מיומנויות החיים של הצעירים המשתתפים בתוכנית.

מאפייני תהליך ההתערבות

בחלק זה אנו מתארים באופן ביקורתי את תהליכי ההתערבות המרכזיים מבחינת הפעילויות הקשורות לתוכנית להכנת צעירים בוגרי השמה לחיים עצמאיים.

1. ליווי והקניית מיומנויות חיים

האידיאולוגיה של שדה בר מדגישה את המקום כמשפחה. המבוגרים במקום אינם נקראים אנשי צוות ואין להם תפקיד רשמי של ליווי. הם משפיעים על ידי דוגמה אישית, מגע יומיומי, ומדי פעם תגובה לפנייה אליהם להתייעצות. אין המדובר בתהליך פורמאלי והיררכי, ולכאורה אנשי הצוות הם אחים בוגרים הדומים לכל האחים האחרים בחווה. ההתרשמות של החוקרים הייתה שהיחסים בין אנשי הצוות הבוגרים, ובראשם מר יוסי בר, לבין הצעירים בחווה הם חמים מאוד ומחויבים באופן הדדי. התרשמו שכל אחד מהצעירים מוכר למלווים והם פיתחו אליו יחס אישי ורצון כן לסייע להם בכל דרך שיוכלו. במקביל, התרשמו שהצעירים אוהבים ומעריכים מאוד את המלווים, וביחסים אתנו לפחות, רוצים להבטיח שלא נפגע בהם או בחווה. שמענו מהצעירים ומהמלווים על הרבה דוגמאות של התנהגויות שקרובות הרבה יותר ליחסי משפחה, מאשר ליחסים מקובלים בין אנשי מקצוע המקבלים שכר לבין הלקוחות שלהם.

אחת המשמעויות של גישה זו למקומם של המלווים היא, שאין תוכנית או תכנון באשר להקניית מיומנויות חיים לכל אחד מהצעירים. כפי שהודגם לנו בשיחות עם המלווים, אם אחד מהם הולך לבנק הוא עשוי לקחת אתו צעיר כדי שיראה איך הדברים מתנהלים. או, אם צעיר מקבל אחריות לתחום מסוים ואחריות זו דורשת מיומנויות מסוימות, הוא ירכוש אותן תוך התנסות, ויוכל להיעזר ב'אחיו' בחווה, הבוגרים והאחרים.

להערכתנו יש הרבה יתרונות בלמידה של מיומנויות חיים דרך עשייה בפועל. אין ספק שקבלת אחריות על תחום עיסוק מסוים בחווה מאפשר התנסויות חיים שיש להם תרומה חשובה לבניית יכולת להתמודד עם משימות חיים נוספות, גם עם היציאה מהחווה. יחד עם זאת, להערכתנו השענות בלעדית על ההתנסויות הפחות מתוכננות היא מוגבלת. בשיחת שלנו עלה שגישה לא פורמאלית זו מביאה לכך שאין חשיבה מסודרת על המיומנויות השונות שלהם זקוקים הצעירים כקבוצה, ועל הצרכים האישיים של כל צעיר. סוגיה זו היא מורכבת במיוחד בגלל האופי הסגור והמוגבל של ההתנסויות של הצעירים החיים בחווה מבודדת ומקבלים בה את כל צרכיהם. הצעירים אינם צריכים להתמודד עם משימות חיים פשוטות כמו קניות ובישול, ניהול כספים, חיפוש אחר עבודה, מציאת דירה ואחזקתה וכד'.

במסגרת ועדת ההיגוי הצגנו את המשוב שלנו ובין היתר גם הוצע לנציגי המקום ליצור קשר עם הקבוצה בתוכנית 'גשר', שבנתה תדריך להקניית מיומנויות חיים. היה ברור שהתדריך הוא עדיין בתהליכי התהוות והמפגשים עם מרכזת הנושא לא יתאימו לכל הצרכים של המקום, אך יהוו דרך להתחבר למאמצים נוספים בתחום זה. קשר זה לא נוצר.

בהמשך, ובמענה למתן המשוב שלנו בנושא זה, הוצג לנו המסמך: 'תוכנית לימודים בית ספרית- תחום הדעת: כישורי חיים'. בקריאה של המסמך, נראה שאין בו מענה מתאים לצורך שאנו מעלים כאן. החלק המיועד לבוגרים הוא קטן בהיקפו ולא מספק.

- בתחום הפיזי מדובר על נושאי משנה של ניהול תקציב וצרכנות נבונה ואין פירוט כלל תחת הכותרת של 'דרכי הפעלת התוכנית'.

- בתחום החברתי מצוין- 'פיתוח התנהגות חברתית אסרטיבית' ללא פירוט נוסף.

- בתחום הרגשי אין התייחסות ספציפית לקבוצת גיל זו.

- בתחום התעסוקתי יש פירוט רב יותר: 'הכוונה ויעוץ בתחומי תעסוקה ולימודי המשך ופיתוח פרויקטים תעסוקתיים לצורך עצמאות כלכלית אישית וכן של החווה'. בדרכי הפעולה מצוין- 'חיפוש עבודה ויחסי העסקה'. כפי שציינו, כמעט כל הצעירים מועסקים בחווה ולכן אין להם הזדמנות אמיתית להתנסות בחיפוש עבודה וביחסי העסקה.

2. לימודים

בראיון הראשון עם הצעירים שאלנו אותם אם יש להם תוכניות בתחום הלימודים. צעירים רבים הביעו רצון להמשיך ללמוד, שישה מהצעירים שהיו במהלך השירות רצו להשלים בגרויות או להתכונן לפסיכומטרי. שני צעירים לאחר שחרור מהצבא החלו בהשלמת בגרויות האחד במכינה והשני בעזרת בית הספר בשדה בר. חמשת הצעירים הנותרים היו במהלך השירות הצבאי או בהמתנה לגיוס ענו שאינם חושבים על הלימודים בשל הזמן הרב שנותר להם בשירות.

גם מהראיונות שערכנו בהמשך עולה, שלצעירים עדיין יש תוכניות להמשיך לימודים בעתיד: בנקודת הזמן השנייה כל הצעירים הביעו רצון בהמשך לימודים, גם אלו שבראיון הראשון דווחו כי אינם חושבים על לימודים. גם בראיון השלישי לכל הצעירים היו תוכניות ללימודים בהמשך. ייתרה מזו, בנקודת הזמן השנייה והשלישית כמחצית מהצעירים הביעו רצון ללימודים אקדמאים (בניגוד לראיון הראשון בו דווחו רק על תוכניות להשלמת בגרויות). התחומים בהם התעניינו הצעירים מתאפיינים ברמת קושי גבוהה ונתוני קבלה גבוהים מאוד (וטרינריה, רפואה, אדריכלות) הצעירים נשאלו אם הם מכירים את תנאי הקבלה והדרישות למקצועות אלו ואם יש להם תוכנית בכדי להגשים את שאיפתם, שישה צעירים לא הכירו את הדרישות ולא היו בעלי תוכנית ברורה להגשמת רצונם, ורק צעיר אחד יכול היה להגדיר את המסלול הנדרש לצורך הגשמת שאיפתו ללימודים גבוהים.

בראיון השני והשלישי שאלנו את הצעירים אם הם לומדים בפועל. בדקנו את ההבדלים בין מי שנמצאים בשירות צבאי ואלו שהשתחררו מהשירות. מצאנו בראיונות הנוספים, שמרבית הצעירים שאינם בשירות צבאי מדווחים כי הם משלימים בגרויות או לומדים לבחינה הפסיכומטרית, וצעיר אחד לומד במסגרת "האוניברסיטה הפתוחה", רק צעיר אחד לאחר שחרור מהצבא דיווח כי אינו לומד, אך מתכנן ללמוד בהמשך. מתוך הצעירים שנמצאים בשירות צבאי, צעיר אחד לקראת סיום השירות דיווח שהוא משלים בגרויות דרך הצבא, שאר הצעירים דווחו כי הם משרתים בשירות קרבי ואינם יכולים ללמוד תוך כדי שירות.

בראיון הראשון שאלנו את הצעירים אם הם חושבים שהשתתפות בתוכנית תעזור להם להגשים את שאיפותיהם בתחום הלימודים. כל הצעירים ענו שהם חושבים שהתוכנית תעזור להם. באופן ספציפי הם ציינו בעיקר את הסיוע הכלכלי (5), ואת התמיכה והעידוד ללימודים (5). הצעירים שלומדים כרגע דיווחו שהם מקבלים מורים פרטיים או מימון לקורסים להשלמת הבגרויות. הצעירים שעוד לא לומדים דיווחו שהם בטוחים שיקבלו עזרה הן במימון הלימודים והן בהתארגנות טכנית. רבים מהצעירים חשו שהתוכנית אף דוחפת ומעודדת אותם בכיוון ההשכלה.

בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים האם הם קיבלו עזרה בנושא הלימודים. מצאנו שכל מי שלא משרת אמר שקיבל עזרה בתחום הלימודים (במימון לימודים, במערך השלמת בגרויות בחווה

ובעידוד ותמיכה). המשכנו ושאלנו האם הם זקוקים לעזרה נוספת כל הצעירים דווחו כי אינם זקוקים לעזרה נוספת בתחום הלימודים.

לכאורה, נראה שהצעירים בחוות שדה בר אמנם מתמודדים עם תחום הלימודים. בראיונות אתם הם אמרו שאנשי הצוות ממש לוחצים עליהם להמשיך ללמוד. גם בשיחות כלליות יותר עם אנשי הצוות, הם חזרו והדגישו את החשיבות של הלימודים עבור הצעירים ודיווחו שרבים מהם משלימים בגרורות. בביקור שערכנו בבית הספר בחווה קיבלנו מידע על הפעילות הענפה המתרחשת בו (אם כי לא היה ברור איזה חלק ממנה נוגע לצעירים שמתחת לגיל 18 ואיזה חלק קשור לצעירים הנכללים באופן רשמי בתוכנית).

אולם, למרות שביקשנו פירוט עבור כל אחד מהצעירים מה הן הגרורות שהוא משלים כיום ואילו בגרורות כבר השלים מאז תחילת המחקר ובאילו ציונים, לא קיבלנו כל פירוט. כל מה שקיבלנו הן תשובות כלליות בנוסח 'משלים בגרות ופסיכומטרי', ובשני מקרים קבלנו דיווח שהצעיר גם משלים בגרורות וגם מתכוון לפסיכומטרי. אין לנו יכולת לקבוע אם הבעיה בדיווח נובעת מחוסר בתיעוד או מסיבות אחרות. בכל מקרה, איננו יכולים לסכם שהצעירים אמנם מתקדמים בתהליכי רכישת ההשכלה הפורמאלית.

3. צבא

שאלנו את הצעירים המשרתים בצבא אם התוכנית עוזרת להם במהלך השירות. כל המשתתפים ענו שכן. העזרה התבטאה בעיניהם בשני תחומים: התחום הטכני/פרקטי והתחום הרגשי. בתחום הטכני, הצעירים דיווחו על עזרה מול גורמי הצבא, בעיקר בקבלת סטטוס של חייל בודד, המאפשר קבלת זכויות והטבות רבות בשירות. כמו כן מספר צעירים דווחו על עזרה בביטול פטור משירות צבאי (עקב הרקע הפלילי שלהם). בנוסף הם ציינו עזרה שניתנה להם בסופי שבוע ובחופשות כמו ארוחות, כביסה ומשלוח של חבילות אליהם במהלך השירות. הוזכרו גם הכנה לשירות הצבאי וקניית ציוד הדרוש לחייל. חיילים רבים גם דיווחו על עזרה ותמיכה נפשית במהלך השירות כמו ביקורים בימי הורים וטקסים (במקום ההורים שלא הגיעו), טלפונים לעידוד בתקופות קשות ושיחות תמיכה במהלך החופשות.

שאלנו את הצעירים אם יש משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו בתחום השירות הצבאי. כל הצעירים ענו שאין משהו נוסף שהתוכנית יכלה לעזור בו, וחשו שהתוכנית עזרה בכל הצרכים שעלו. בראיונות העוקבים לא נמצאו צעירים שאמרו שהם זקוקים לעזרה נוספת. במבט כולל על נושא השירות הצבאי, נראה שהתוכנית מגיעה להישגים מרשימים בתחום זה. ממה שלמדנו על בוגרים של מעונות חסות הנוער, עולה שיש להם קשיים רציניים במוטיבציה לשרת בצבא וביכולת להתמיד בשירות צבאי, כמו גם בנכונות של הצבא להתמודד עם גיוסם. הצעירים ב'שדה בר' משרתים ומתמידים בשירות, חלקם ביחידות קרביות מובחרות וחלקם התקדם לקורסי פיקוד. סביר שללא המאמצים הרבים שעליהם דיווחו אנשי הצוות, חלקם הגדול לא היה מגויס כלל לצה"ל, וללא התמיכה והעידוד לא היו מצליחים להתמיד ולהתקדם בשירותם הצבאי. לדעתנו, סביר מאוד שלשירות הצבאי המשמעותי תהייה תרומה חיובית רבה להמשך חייהם הבוגרים. לכן, יש

לראות את ההשקעה הנעשית כדי לעודד אותם לשרת, לשכנע את הצבא ביכולתם לשרת, ובליווי שלהם במהלך השירות, כחלק חשוב ומרכזי בתהליכי ההכנה של צעירים אלו לחיים עצמאיים בקהילה.

4. תעסוקה

בראיון הראשון שאלנו את הצעירים אם הם עובדים מאז שנכנסו לתוכנית, כולם השיבו בחיוב. רוב הצעירים דווחו כי הם עובדים בענפים שונים בחוות שדה בר (ייצור גבינות, חקלאות, טיפול בחיות משק, בנייה), רק שני צעירים דווחו כי עבדו תקופה מחוץ לחווה. גם הצעירים שנמצאים בשירות צבאי דווחו על עבודה בחווה במהלך חופשות וסופי שבוע.

בעת הראיון השני והשלישי 12 צעירים דווחו על עבודה בחווה אם במשרה מלאה ואם בסופי שבוע במהלך שירות, רק צעיר אחד סיפר על עבודה מחוץ לחווה. רוב הצעירים שאינם בשירות צבאי התמקצעו באחד מתחומי הפעילות שבחווה והפכו לאחראים על תחום זה (בינוי, טיפול בסוסים, מסגרייה, ייצור גבינות וכד').

שאלנו את הצעירים מה הן התוכניות שלהם לגבי מקצוע ועבודה בעתיד. היה מעניין לראות שרוב הצעירים לא ידעו מה רצונם לעשות בעתיד. לחלק ניכר מהם היה כיוון כללי או רעיון למקצוע שניראה להם אטרקטיבי אך לא תוכנית פעולה של ממש (לדוגמא, צעיר אחד תיאור שהוא מעוניין בעבודה בתחום הכולל נסיעות רבות לחו"ל). רק לצעירים ספורים הייתה תוכנית ברורה של העבודה והמקצוע בו ירצו לעסוק בעתיד.

בנוסף הייתה קבוצה של צעירים שאומנם דיווחו על רצון לעסוק במקצוע, אך היה נראה שאינם מודעים לדרישות הלימודים וההתמקצעות הדרושים בכדי ללמוד או לעסוק במקצועות אלו. במהלך הראיון נעשה ניסיון לברר אם הצעירים הללו מבינים מה נדרש בכדי ללמוד מקצועות אלו. מתשובותיהם התרשמנו שלא היה להם מושג ברור לגבי דרגת הקושי והמורכבות של כניסה למקצועות אלו. למשל, צעיר שלא סיים בגרות חשב על לימודי וטרינריה.

בראיונות ההמשך שאלנו את הצעירים מה העזרה שהם קיבלו בתחום התעסוקה. רוב הצעירים התקשו להגדיר מה הייתה העזרה אותה קיבלו מהתוכנית, ותיארו את העזרה במושגים כלליים יותר של הקניית ערכי עבודה ותמיכה בהם כמסוגלים לעבודה משמעותית. כמו כן, הצעירים תיארו את ההכשרות בתחומי העבודה השונים בחווה כעזרה בהקניית מקצוע. כאשר נשאלו אם הם זקוקים לעזרה נוספת בתחום התעסוקה כל הצעירים ענו בשלילה.

להערכתנו, הצעירים בתוכנית עובדים בחווה בעבודות שונות ורוכשים מיומנויות עבודה חשובות. לחלקם יש הזדמנות לרכוש מקצוע בפועל שיכול לשמש אותם במסגרות עבודה רבות מחוץ לחווה, כגון עבודה במסגרות ובמוסך. לחלקם יש מקצועות ייחודיים יותר, כמו טיפול בבעלי חיים והכנת גבינות, שהביקוש להם מחוץ לחווה אינו גבוה.

עם זאת, העובדה שכמעט כל הצעירים מועסקים בחווה, מעוררת שאלות באשר לדרך שבה התוכנית מכינה את הצעירים ליציאה לחיים עצמאיים. הצעירים העובדים בחווה אינם מתמודדים עם משימות חיים המקובלות מחוץ למסגרת הטוטאלית של החווה: חיפוש עבודה, ראיונות עבודה,

התמודדות עם אחראים ומנהלים, התמקחות על תנאי עבודה ושכר, שינויים במקום העבודה, פיטורין, התקדמות בסולם הדרגות וכד'.

אמנם, סביר שהסביבה המגנה של החווה אמנם נותנת לצעירים הזדמנות מצוינת להתחיל בתהליך הדרגתי של רכישת מיומנויות הרלבנטיות לעבודה. סביר מאוד גם, שההתנסות החיובית בעבודה בחווה מהווה תשתית של בטחון עצמי שתסייע להתמודדות עם עבודה מחוץ לחווה. אולם, להגבלת מגוון ההתנסויות לעבודה במסגרת החווה בלבד, עלול להיות מחיר מצטבר לאורך זמן, של אי התאמה לשוק העבודה בחוץ. להערכתנו, בניית תהליך הדרגתי של יציאה לעבודה מחוץ לחווה היה מביא לכך שבגיל שבו פגשנו את הצעירים, חלקם לפחות היו צריכים להיות מועסקים מחוץ לחווה וזוכים לתעודות מקצוע מקובלות.

מאפייני תוצאות

1. הערכות של הצעירים את הליווי שקיבלו ושביעות הרצון שלהם מההשתתפות בתוכנית
 כחלק מהערכת התוצאות של התוכנית מזוויית הראייה של הצעירים שאלנו אותם סדרה של שאלות לגבי הליווי שקיבלו בחווה, המידה שבה התוכנית עזרה להם ושביעות הרצון שלהם מהתוכנית. התגובות שלהם היו חיוביות ביותר לכל שאלה שנשאלו. לא הייתה כמעט שונות בין הצעירים ובין השאלות שנשאלו. הכל היה מושלם, או כמעט מושלם. התחומים שבהם הייתה הערכה מעט נמוכה יותר באשר לסיוע שקיבלו היו תחומי העבודה והלימודים עבור צעירים הנמצאים בשירות קרבי מלא.

2. הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים
 כחלק זה בחנו את התוצאות של התוכנית בדרך של הערכת המלווים את השינויים שחלו בצעירים במהלך התוכנית. הצגנו שאלה זו בכל אחת משלוש נקודות הזמן.

לוח 4: ממוצעים וסטיות תקן של הערכות המלווים את השינויים שחלו בצעירים בשלוש נקודות זמן

III		II		I		
N = 14		N = 14		N = 14		
ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	ס.ת	ממוצע	
1.26	4.42	0.87	4.00	0.86	4.14	לימודים
1.02	4.85	1.15	4.42	0.96	4.00	מיומנויות בתחום התעסוקה
1.21	4.35	1.15	4.42	1.20	4.25	מציאת תעסוקה
1.10	5.00	1.14	4.92	1.20	5.07	שירות צבאי/לאומי

0.64	5.42	0.85	5.50	0.63	5.64	יכולת לניהול חיים עצמאיים
1.26	5.28	0.64	5.42	1.08	5.42	שמחת חיים, מצב רוח חיובי
0.69	5.21	1.23	5.14	0.63	5.64	אופטימיות, ביטחון בעתיד
0.85	5.42	0.84	5.50	0.84	5.35	קשרים חברתיים
1.01	4.57	1.05	4.75	1.03	5.00	שינוי ביכולת להתמודד עם קשיים ומשברים
0.97	5.21	0.97	5.21	0.93	5.42	שינוי בהתנהגות הנורמטיבית
1.02	4.85	1.26	4.92	1.23	4.85	שינוי בהתמודדות עם קשיים רגשיים
1.05	5.21	0.63	5.64	1.14	5.07	שינוי בהשגת יעדים בתחום ההכנה לחיים עצמאיים

סולם: 1 = נסיגה משמעותית; 2 = נסיגה; 3 = ללא שינוי; 4 = התקדמות; 5 = התקדמות רבה; 6 = התקדמות משמעותית

לוח זה מצביע על כך המלווים נטו לראות התקדמות של הצעירים בכל התחומים. למעשה המלווים לא ציינו שהייתה נסיגה אצל אף צעיר, ההערכות נעו בין "ללא שינוי" ל-"התקדמות משמעותית" בכל הקטגוריות. בהערכה בנקודת הזמן הראשונה ההתקדמות הבולטת ביותר הייתה בתחומים של רכישת יכולות להתמודדות עם חיים עצמאיים, התנהגות נורמטיבית ובאופטימיות וביטחון בעתיד. כמו כן, הייתה התקדמות רבה יותר בתחומים של שמחת חיים ומצב רוח וגם בתחום הקשרים הבינאישיים. רמת השינוי הנמוכה ביותר הייתה בכל הקשור במיומנויות תעסוקה ובלמודים. כמו כן, הייתה ההערכה שהשינויים בתחום של מציאת תעסוקה היו מעטים יותר (אולי מכיוון שהצעירים עובדים בחווה ולא נדרשים למצוא תעסוקה). בנקודות הזמן השנייה והשלישית מבנה ההערכות היה דומה ולא היו שינויים בולטים בהערכת המלווים. ביקשנו מהמלווים לסכם את ההתרשמות שלהם בכל אחת מנקודות הזמן באשר למידה שבה התוכנית תרמה לצעירים. לגבי כל הצעירים, ככל אחת משלוש נקודות הזמן העריכו המלווים שהתוכנית 'תרמה לו רבות'.

הערכות מסכמות, מסקנות והמלצות

מטרת המחקר הנוכחי הייתה להעריך תוכנית לצעירים בוגרי השמה בחוות 'שדה בר'. הערכה זו הייתה במקביל להערכת שתי תוכניות נוספות שנועדו לצעירים בוגרי השמה. אולם, כבר בשלבים מוקדמים של התהליך התברר שהמדובר בסוג אחר של תוכנית. כאן מדובר בהמשך שהות במקום ההשמה ולא ביציאה לחיים עצמאיים. כמו כן, התברר לנו שלמעשה אין המדובר בתוכנית במובן המקובל, אלא בהמשך שהות במסגרת לתקופה לא מוגדרת וחיים במסגרת זו בדרך הדומה לזו של מתבגרים לפני שהגיעו לגיל 18 ולזו של בוגרים בגילאים מבוגרים יותר, אחרי הגילאים שמקובל

לראות אותם כמתאימים ליציאה ממסגרת ההשמה. משום כך, ההערכות המסכמות שלנו מתמקדות במידה רבה בשאלה האם תוכנית ההכנה לחיים עצמאיים של החווה שנבחנה על ידינו מתאימה ליעדים של הכנת צעירים בוגרי השמה לחיים עצמאיים. כפי שצינו בתחילת דברינו, אין אנו מעריכים את כלל פעילותה של החווה, ובדרכים שבהן היא מכינה את הצעירים לחיים נורמטיביים עוד בגילים הצעירים יותר.

שדה בר הוא מקום מיוחד בעל אידיאולוגיה לא שגרתית. המפגש עם החווה ועם אנשיה, ובעיקר עם מר יוסי שדה, מרשים מאוד. יש תחושה ברורה של מקום עם שליחות ודרך מאוד מיוחדת. ברמה האישית פגשנו אנשים מבוגרים שהייתה להם מחויבות עמוקה לאידיאולוגיה של המקום ולצעירים שבו. כמו כן, התרשמנו מהאהבה הגדולה של הצעירים לחווה ולאנשיה. במפגשי ההיכרות הראשונים גם נאמר על ידי מר שדה שהנתונים שבידיהם מצביעים על אחוזי הצלחה גבוהים ביותר עם אוכלוסייה קשה ביותר.

כמי שמכיר במידה סבירה את הספרות המקצועית המקובלת בתחום של טיפול בכלל, טיפול בילדים במסגרות חוץ ביתיות, והטיפול השיקומי בצעירים עוברי חוק, היו לחוקר הראשי בתחילת הדרך ספקות רציניים לגבי דרך ההכנה לחיים עצמאיים שהוצגה בפנינו. יחד עם זאת, החוקר הראשי עשה מאמץ לבחון מקום לא שגרתית זה בגישה פתוחה, המוכנה לקבל שכשמדובר במצבי חיים קיצוניים וקשים, כפי שתואר הרקע של הצעירים במקום, ייתכן שיש מקום לגישות לא מקובלות. לכן, נערכו מספר פגישות עם מר שדה במטרה להבין לעומקה את הגישה הטיפולית ואת העדויות להצלחתה. כל זאת, מתוך ניסיון לא קל להבחין בין ההתאמה של האידיאולוגיה הטיפולית לילדים ולבני הנוער המתקבלים לחווה לבין התאמתה לקבוצת הבוגרים. כזכור, המנדט של המחקר הנוכחי היה רק העבודה עם קבוצת הבוגרים.

אחת השאלות בפניה עמדנו היא האם, למרות שהתוכנית היא כל כך לא שגרתית ומעוררת ספקות מקצועיים, היא אמנם מצליחה להשיג את מטרותיה. אם אמנם אחוזי הצלחה של הבוגרים שעזבו את החווה הם כל כך גבוהים כפי שנאמר ונכתב על ידי מר יוסי שדה, יהיה בכך משום מידע חשוב המצביע על כך שיתכן שמדובר בפתרון טיפולי לא שגרתית שיש לו עדויות להצלחה. מכיוון ששאלה זו הייתה כל כך מרכזית, בחרנו בדרך לא שגרתית של עריכת מחקר מקביל על בוגרי החווה במשך כל השנים שבהם היא קיימת.

אולם, מחקר זה לא עלה יפה. בשיחות מקדימות עם מר שדה הוא העריך שמספר הבוגרים במשך השנים היה קרוב למאה. לדבריו הוא יודע שכמעט כולם הצליחו יפה מאוד ומהווים הוכחה חיה לגישה שלו לטיפול. לאחר שביקשנו להכין רשימה מסודרת של שמות קבלנו רק 52 שמות (נציין שתהליך זה נעשה בצורה שלא פגעה באנונימיות של הבוגרים והתהליך נעשה לפי כללי האתיקה של האוניברסיטה העברית). מתוכם ל-14 לא היו מספרי טלפון, ועוד 17 מספרים היו מנותקים או לא נכונים. קבלנו רשימה של 21 צעירים שארבעה מתוכם לא הצלחנו להשיג למרות מאמצים מרובים, וששה מהבוגרים ברשימה עדיין גרים בחווה עצמה. כלומר, מתוך מעל ל-90 בוגרים שרצינו לראיין הייתה לנו גישה ל-8 בוגרים החיים מחוץ לחווה. כמובן שבנסיבות אלו, אין בידינו לאושש את הטענה שהצלחה של הבוגרים מחזקת את הרציונאל של האידיאולוגיה הטיפולית העומדת בבסיס החווה בכלל, והתוכנית המיועדת לצעירים בוגרי ההשמה בפרט.

לאור כל המידע שבידינו, הערכתנו הכללית היא שתוכנית ההכנה שנבחנה על ידינו במסגרת מחקר זה אינה מספקת לשם הכנת צעירים בוגרי החווה לחיים עצמאיים. במקביל להשקעה החשובה הנעשית לשם תמיכה בשירות הצבאי, יש מקום לחשיבה מחודשת על מאפייני התוכנית בכל הקשור לתעסוקה, לימודים ובניית מיומנויות והתנסויות של חיים עצמאיים מחוץ לחווה. ייתכן, שיש צעירים שגם בעת השירות הצבאי ולאחריו עדיין זקוקים למסגרת זו ואינם מוכנים עדיין ליציאה לחברה הרחבה. אך בהחלט ייתכן שבחינה פרטנית, מעמיקה ומקצועית תזהה צעירים שהדרך הנכונה לסייע להם לצאת לחיים עצמאיים ולהשתלב בחברה הנורמטיבית היא על ידי תוכנית אישית המדגישה את יציאתם מחוץ לחווה ובניית תשתית איתנה לחיים עצמאיים במקום אחר. אולם, הדרך הנוגת כיום היא שאין כל הבחנה בין צעירים שיש לסייע להם להתמודד עם יציאה מהחווה לבין אחרים הזקוקים עדיין למסגרת.

להערכתנו, האתגר הגדול העומד בפני חוות שדה בר הוא להישען על כל האהבה, האמון והמחויבות ההדדית שנבנו במהלך השנות של בני הנוער בחווה, במטרה לסייע לצעירים למצוא את מקומם בחברה הרחבה. חיוני לבנות תהליך של יציאה לחיים עצמאיים, מבלי לאבד את התמיכה של אנשי הצוות הבוגרים ושל מי שהיו אתם בחווה. תהליך זה של ליווי ליציאה לחיים עצמאיים יחייב שינויים משמעותיים בדרך העבודה עם הבוגרים.

מגורים: יש לשקול עבור כל צעיר מה מקום המגורים שיתרום המידה המרבית להשתלבותו בחברה שמחוץ לחווה. ייתכן שעבור חלק מהמשרתים מגורים בחווה יהיו פתרון הולם. לגבי אחרים ראוי לעודד אותם לחפש מקומות מגורים בקהילה שמחוץ לחווה. יהיה מקום למצוא דרכים לסייע במעבר זה, כולל תמיכה חלקית ומוגבלת בזמן בשכר דירה לצעירים הזקוקים לה. כמו כן, יהיה צורך למצוא דרכים לשמור על קשר ותמיכה עם צעירים אלו, גם בעת היותם מחוץ לחווה, עד שיבנו לעצמם רשת חברתית רחבה יותר.

עבודה: יש לקדם את היכולת של בוגרים לעבוד מחוץ לחווה ולהתמודד עם סוגיות של חיפוש עבודה, ראיון עבודה, מו"מ על שכר וכד'. חשוב שהכשרה מקצועית תיעשה בדרך המבטיחה קבלת תעודות מקצועיות המוכרות מחוץ לחווה.

לימודים: יש להכין תוכניות אישיות ללימודים עבור כל צעיר שיש לו צרכים בתחום זה. באותם מקרים שיש תוכנית כזו, יהיה מקום לבחון כיצד ניתן לתמוך בצעיר כך שיוכל להקדיש את מרב זמנו ללימודים ומה המקום המתאים ללימודים אלו. ייתכן שלחלק מהצעירים יתאימו לימודים במסגרת בית הספר בחווה, אך יש מקום לשקול עבור אחרים מסגרות בקהילה.

כישורי חיים: יש מקום למתן אפשרויות מובנות רבות יותר להתנסות בכישורי חיים, גם לאלו הנשארים בחווה. יש לשקול מתן משכורת או קצבה, כך שהצעיר יהיה חייב לכלכל את צעדיו תוך ניהול חשבון בנק אישי, מתן הזדמנויות רבות יותר להתנסות באינטראקציות עם מוסדות ממשלתיים ואחרים מחוץ לחווה, וכד'.

יחסים עם המשפחה הביולוגית: להערכתנו יש מקום להרחיב את ההתייחסות למשפחה הביולוגית כחלק מהתהליך של יציאה לחיים בוגרים עצמאיים. כאמור, כורח החיים, הביאו לכך שרוב רובם של הילדים ובני הנוער בחווה מנותקים ממשפחתם הביולוגית. אולם, בגילאים של צעירים בוגרים, יש מקום למחשבה מחדש על המשפחה ועל דרכים להכליל את המשפחה הביולוגית בחיים הבוגרים.

בשיחות עם המלווים ואנשי המקצוע עלה שתהליכים מעין אלו אמנם מתרחשים בחלק מהמקרים, בעיקר כשהצעירים מרגישים שהם חזקים דיים מבחינה רגשית כדי להתמודד עם יחסים מורכבים וטעונים אלו. אולם, להערכתנו טרם נעשו שינויים משמעותיים בדרך החשיבה המקובלת שאינה רואה את הפוטנציאל של ההורים כחלק חשוב ואינטגרלי מחייו העתידיים של הצעיר. בין היתר יש לשקול הכללה משמעותית יותר של אנשי המקצוע בתכנון אינדיבידואלי לגבי האפשרויות ליצירת וחיזוק הקשר עם ההורים והדרכים המתאימות עבור כל אחד מהצעירים, שסוגיה זו רלבנטית עבורו.

מעטפת ארגונית

להערכתנו יש מקום לשינויים משמעותיים בדרכים שבהן התוכנית מופעלת. אחריות ברורה של ליווי: במפגשים השונים התרשמנו שהאחריות באשר לתחומים השונים של תוכנית הליווי אינם ברורים. גם כאשר מונה באופן פורמאלי 'אחראי' על התוכנית, התרשמנו שגבולות האחריות לא היו ברורים וכשהוא עבר לתפקיד אחר מחוץ לחווה, לא היה מישהו שהתרשמנו שקיבל מיד את כל האחריות. כמו כן, לא ברורות המשימות של הליווי והרבה מאוד נותר ליד המקרה. אנו ממליצים להכין תוכנית ברורה יותר לליווי באופן כללי ולצרכים של כל צעיר באופן פרטני. בהקשר זה יש גם לשקול ולהגדיר מה תפקידם וחשיבותם של אנשי המקצוע (העו"סית, פסיכולוגית, פסיכיאטר) בתמהיל של מי שמלווים את הבוגרים.

הכנה והדרכה של המלווים: התוכנית לבוגרים נשענת במידה רבה על מודל שאינו מקצועי-- בוגרי החווה ממלאים את התפקיד של מלווים אישיים. למרות שלניסיון האישי של בוגרי החווה עשויה להיות תרומה חשובה לצעירים, מן הראוי לקדם את ההכשרה של אותם הבוגרים המקבלים תפקיד ואחריות בליווי הצעירים בדרכם לחיים עצמאיים. יש מקום לתכנן תהליכי הכנה והדרכה מלווה, כדי לתמוך בעבודה זו. ההערות שקיבלנו מאנשי המקצוע בשיחה שלאחר הצגת טיוטת הדוח מרמזות שאולי הם ערים גם לחלק מהמגבלות בהישענות על מלווים שהם עצמם בוגרי החווה.

פיקוח חיצוני: במהלך המחקר התרשמנו שאין תהליכי פיקוח חיצוני על תוכנית הבוגרים. למשל, בועדות ההיגוי של המחקר לא השתתף נציג של חסות הנוער. להערכתנו זהו מצב לא רצוי. חיוני שכחלק מהתהליך של יציאה לחברה הרחבה תוגבר המעורבות של גורמי החסות וגורמים מקצועיים נוספים שיש בידם לתרום ולסייע הן לחווה והן לבוגרים לשפר את השתלבות הבוגרים בחברה הרחבה ולאפשר נגישות טובה יותר של הבוגרים לתוכניות שונות להכנה לחיים שהמידע אודותם נמצא אצל הגורמים המוסמכים.

לסיכום, יש מקום לתוכנית שנועדה לסייע להכין את הבוגרים של חוות שדה בר (מגיל 18) לקראת התמודדות עם היציאה לקהילה. חלק חשוב מתוכנית זו יהיה לתמוך בהשתלבות של הצעירים בשירות משמעותי בצבא. חלקים אחרים צריכים להתמקד בקידום הצעירים בתחומים של השכלה, רכישת מקצוע ושליטה במיומנויות הרבות הנדרשות להשתלבות בקהילה שמחוץ לשדה בר. לדעתנו חשוב לבחון מחדש את התוכנית הקיימת ולהכניס בה שינויים משמעותיים. יש מקום לדיון מעמיק שיכלול את אנשי המקצוע החיצוניים לחווה ואת אנשי החווה, במטרה לעצב ולהגדיר מודל טיפולי המתאים למצב המיוחד של בוגרי החווה עם הגיעם לגיל 18. המחקר הנוכחי מצביע על כך שהמודל הטיפולי צריך לכלול בין היתר התייחסות למקומם של אנשי המקצוע ביחס לאנשי החווה, מידת

ההתאמה האינדיבידואלית של פתרונות בתוך החווה לעומת פתרונות חיצוניים, הן בתחום המגורים והן בתחומי התעסוקה והלימודים, וההתייחסות המכוונת והאישית למקומה של המשפחה הביולוגית בחיי כל אחד מהצעירים.

במקביל, המחקר הנוכחי מצביע על החיוניות של שיפור המעטפת הארגונית והמקצועית של התוכנית. חיוני לשפר את איכות התיעוד והדיווח, כדי להגביר את השקיפות והאמינות מול גורמים חיצוניים (כגון גורמים ציבוריים ועמותות), שעשויה להיות להם תרומה חשובה ביותר להשגת מטרות התוכנית עבור הצעירים. כמו-כן, חשוב למצוא דרכים לפיקוח חיצוני על התוכנית. לדעתנו, חשוב גם להמשיך ולהבנות אמצעים להמשך למידה בדרך של מחקרים נוספים על היבטים שונים של תפקוד החווה והתוצאות שאליהם היא מגיעה. אין ספק שלמידה מתמדת תגביר את הסיכוי שהחווה תיתן את המענה המתאים ביותר לצעירים הנזקקים לה.